

“Erməni millətçiləri tərəfindən xalqımıza qarşı həyata keçirilən soyqırımı və təcavüz siyasətinin iki yüz ilə yaxın bir tarixi vardır. Bu mənfur siyasətin məqsədi azərbaycanlıları tarixi torpaqlarından qovmaq, bu ərazilərdə erməni tarixçilərinin və ideoloqlarının uydurduğu “böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq idi. Müəyyən tarixi dövrlərdə bəzi aparıcı dünya dövlətlərinin planlarına uyğun gələn bu siyasəti reallaşdırmaq üçün müntəzəm surətdə ideoloji, hərbi və təşkilati xarakterli iş aparılmış, tədbirlər həyata keçirilmiş, ən müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə edilmişdir. Xalqımızın tarixi kobud şəkildə saxtalaşdırılmış, maddi və mədəniyyət abidələrimiz, toponimlərimiz erməni tarixçiləri və “ideoloqlarının” təcavüzünə məruz qalmışdır”.

Heydər ƏLİYEV
Ümummilli lider

“Azərbaycan tarixini ermənilər təhrif etməyə çalışırlar və diaspor imkanlarından istifadə edərək, bəzi hallarda buna nail olurlar. “Erməni alimləri” xüsusilə regionun, Cənubi Qafqazın tarixi ilə bağlı yalan, uydurma əsasında kitablar dərc edirlər, təqdimatlar keçirirlər. Əlbəttə ki, bizim tariximiz bizim böyük sərvətimizdir. Bizim tariximiz onu göstərir ki, azərbaycanlılar bu torpaqda əsrlər boyu yaşamışlar. Bugünkü Ermənistan tarixi Azərbaycan torpaqlarında yaradılıbdır. Təkcə XX əsrin əvvəllərində çar Rusiyası tərəfindən dərc edilmiş xəritələrə baxmaq kifayətdir hər kəs görsün ki, indiki Ermənistan ərazisində yerləşən kəndlərin, şəhərlərin mütləq əksəriyyətinin adları Azərbaycan mənşəlidir”.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Elmin İnkışafı Fondunun qrant layihəsi çərçivəsində
nəşr olunmuşdur

Elçin Əhmədov

**ERMƏNİSTANIN AZƏRBAYCANA
TƏCAVÜZÜ:**

Sənədlər və materiallar

I kitab

Bakı - Elmin İnkışafı Fondu - 2015

Elmi redaktor: tarix elmləri doktoru, professor **Həsənov Əli**

Rəyçilər: tarix elmləri doktoru, professor **Qasımlı Musa**
siyasi elmlər doktoru, professor **Nəsirov Elman**

Əhmədov E.İ. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü: Sənədlər və materiallar. I kitab. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu, 2015. - 324 s.

Kitabda Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərinə dair sənədlər və xəritələr verilmişdir. Bununla yanaşı, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınmasına dair beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, NATO, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş sənədlər (qərar, qətnamə, bəyanatlar və s.) ardıcılıqla və sistemli şəkildə öz əksini tapmışdır. Kitabda münaqişənin nizama salınması istiqamətində Azərbaycan dövlətinin diplomatik fəaliyyətini əks etdirən rəsmi foto-materiallar da verilmişdir. Kitab xarici siyasət məsələləri ilə məşğul olan mütəxəssislər, həmçinin ali məktəblərin beynəlxalq münasibətlər, beynəlxalq hüquq, hüquqsünaslıq, politologiya, regionşünaslıq, tarix ixtisaslı üzvrə təhsil alan tələbələr və müəllimlər, eləcə də geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bu kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə çap edilmişdir – Qrant № EIF/MQM-2-Şuşa-2013-3(9)-10/09/5

ISBN: 978-9952-8185-6-7

© Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Elmin İnkişafı Fondu, 2015
© Elçin İ. Əhmədov, 2015

Bu əsər 13 mart 2014-cü il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu tərəfindən Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyində qeydiyyatdan keçirilmiş və əsərin qeydiyyatı haqqında 8010 nömrəli Şəhadətnamə (qeydiyyat nömrəsi №04/C-7496-14) verilmişdir.

MÜNDƏRİCAT

Müəllifdən	11
I. Azərbaycan tarixinə dair sənədlər və xəritələr	15
Kürəkçay müqaviləsi	17
Gülüstan müqaviləsi	22
Türkmənçay müqaviləsi	29
II. Beynəlxalq təşkilatların Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair qəbul etdiyi sənədlər	73
II.1. BMT-nin sənədləri	75
BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI (12 may 1992-ci il)	75
BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI (26 avqust 1992-ci il)	76
BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI (27 oktyabr 1992-ci il)	76
BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI (29 yanvar 1993-cü il)	77
BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI (6 aprel 1993-cü il)	78
BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3505-ci iclası. 822 saylı QƏTNAMƏ (30 aprel 1993-cü il)	79
BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3259-cu iclası. 853 saylı QƏTNAMƏ (29 iyul 1993-cü il)	80
BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI (18 avqust 1993-cü il)	82
BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3292-ci iclası. 874 saylı QƏTNAMƏ (14 oktyabr 1993-cü il)	84
BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3313-cü iclası. 884 saylı QƏTNAMƏ (11 noyabr 1993-cü il)	86
BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI (26 aprel 1995-ci il)	88
BMT Baş Assambleyası 60-cı sessiya, 98-ci plenar iclas, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət, QƏTNAMƏ (7 sentyabr, 2006-cı il)	89
BMT Baş Assambleyası 62-ci sessiya, 86-cı plenar iclas, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət, QƏTNAMƏ (14 mart, 2008-ci il)	90
II.2. ATƏM (ATƏT)-in sənədləri	93
ATƏM Xarici İşlər Nazirlərinin Helsinkidə keçirilmiş birinci əlavə görüşü Yekun qərar (Helsinki, 24 mart 1992)	93
ATƏM-in Budapeşt Zirvə Toplantısı. Regional məsələlər. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏM-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi haqqında (Budapeşt, 5 dekabr 1994-cü il)	95

ATƏT-in Nazirlər Şurasının 5-ci görüşü. ATƏT-in Minsk prosesi üzrə QƏRARI (Budapeşt, 8 dekabr 1995-ci il)	97
ATƏT-in Lissabon Zirvə Toplantısının sənədlərinə Əlavə 1. ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin BƏYANATI (Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il)	98
ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrələrinin irəli sürdükləri təkliflər. ATƏT-in Minsk Qrupunun sədarəti Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasına dair hərtərəfli SAZİŞ (18 iyul 1997-ci il)	98
ATƏT-in Minsk Qrupunun sədarəti Dağlıq Qarabağ silahlı münaqişəsinin dayandırılması haqqında SAZİŞ (2 dekabr 1997-ci il)	105
Dağlıq Qarabağ silahlı münaqişəsinin hərtərəfli həllinin prinsipləri haqqında (7 noyabr 1998-ci il)	111
ATƏT-in İstanbul Zirvə Toplantısının BƏYANNAMƏSİ (İstanbul, 17-19 noyabr, 1999-cu il)	119
ATƏT-in Nazirlər Şurasının 9-cu görüşü. Nazirlər Şurasının Bəyanatları QƏRAR № 2. (Buxarest, 4 dekabr 2001-ci il)	119
ATƏT-in Nazirlər Şurasının 10-cu görüşü. Nazirlər Şurasının Bəyanatları (Porto, 7 dekabr 2002-ci il)	120
ATƏT-in Nazirlər Şurasının 12-ci görüşü. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar BƏYANAT (Sofiya, 6 dekabr 2004)	122
ATƏT-in Nazirlər Şurasının 13-cü görüşü. ATƏT-in Minsk Qrupunun məşğul olduğu münaqişə üzrə BƏYANAT (Lyublyana, 6 dekabr 2005-ci il)	123
ATƏT-in Nazirlər Şurasının 14-cü görüşü. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar BƏYANAT (Brüssel, 5 dekabr 2006-cı il)	123
ATƏT-in Nazirlər Şurasının 15-ci görüşü. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar BƏYANAT (Madrid, 29 noyabr 2007-ci il)	124
ATƏT-in Nazirlər Şurasının 16-cı görüşü. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar BƏYANAT (Helsinki, 5 dekabr 2008-ci il)	125
ATƏT-in Nazirlər Şurasının 17-ci görüşü. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar BƏYANAT (Afina, 1 dekabr 2009-cu il)	125
II.3. Avropa Şurasının sənədləri	127
Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi. Dağlıq Qarabağa dair BƏYANAT (11 mart 1992-ci il)	127
Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin gərginləşməsinə dair BƏYANAT (15 aprel 1993-cü il)	128
Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair TÖVSİYƏ 1251 (1994) (Strasburq, 10 noyabr, 1994-cü il)	129
Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair QƏTNAMƏ 1047 (1994) (Strasburq, 10 noyabr, 1994-cü il)	130
Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair TÖVSİYƏ 1263 (1995) (Strasburq, 15 mart 1995-ci il)	131

Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair QƏTNAMƏ 1059 (1995) (Strasburq, 15 mart 1995-ci il)	132
Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Zaqafqaziyada münaqişələrə dair QƏTNAMƏ 1119 (1997) (Strasburq , 22 aprel 1997-ci il)	134
Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi. KOMMÜNİKƏ (Strasburq, 9 noyabr 2000-ci il)	136
Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda saxlanılan hərbi əsirlər və girovlar haqqında (Strasburq, 25 aprel 2001-ci il)	137
Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırımı siyasətinin tanınması haqqında yazılı bəyannamə (Strasburq, 26 aprel 2001- ci il)	138
Azərbaycanın mədəni irsinin zəbt edilməsi və dağıdılması (Strasburq, 27 iyun 2001-ci il)	139
Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyət (Dağlıq Qarabağ, Şuşa, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl) (Strasburq, 27 iyun 2001-ci il)	139
Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində nüvə texnologiyası və nüvə tullantılarının basdırılması barədə (Strasburq, 7 may 2002-ci il)	141
Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində ermənilər tərəfindən dəstəklənən terrorçu təşkilatlar şəbəkəsi barədə (Strasburq, 14 iyun 2002- ci il)	142
Ermənistan Respublikası tərəfindən Naxçıvan Muxtar Respublikasına yönəldilmiş blokada siyasəti təhlükəsinin aradan qaldırılması zərurəti barədə (Strasburq, 14 oktyabr 2002-ci il)	144
Avropa Şurası Parlament Assambleyası. ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə TÖVSİYƏ 1690 (2005) (Strasburq, 25 yanvar 2005-ci il)	145
Avropa Şurası Parlament Assambleyası. ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə QƏTNAMƏ 1416 (2005) (Strasburq, 25 yanvar 2005-ci il)	146
II.4. Avropa İttifaqının sənədləri	150
Avropa İttifaqı. Dağlıq Qarabağa dair BƏYANAT (Brüssel, 22 may 1992-ci il)	150
Avropa İttifaqı. Dağlıq Qarabağa dair BƏYANAT (Brüssel, 18 iyun 1992-ci il)	151
Avropa İttifaqı. Dağlıq Qarabağa dair BƏYANAT (Brüssel, 7 aprel 1993-cü il)	151
Avropa İttifaqı. Dağlıq Qarabağa dair BƏYANAT (Brüssel, 24 iyun 1993-cü il)	152
Avropa İttifaqı. Dağlıq Qarabağa dair BƏYANAT (Brüssel, 3 sentyabr 1993-cü il)	153
Avropa İttifaqı. Dağlıq Qarabağa dair BƏYANAT (Brüssel, 9 noyabr 1993-cü il)	154
Bülleten Aİ 01-1994 (fr): 1.3.7 Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (7/20) Azərbaycan	154

Bülleten Aİ 07-1994 Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (6/24).	
Dağlıq Qarabağ	155
Bülleten Aİ 09-1994 Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (5/6).	
Dağlıq Qarabağ	156
Almaniya sədrliyinin Avropa İttifaqı adından Dağlıq Qarabağa dair	
BƏYANATI (5 avqust, 1994-cü il)	156
İrlandiya sədrliyinin Avropa İttifaqı adından Dağlıq Qarabağda vəziyyət	
barəsində BƏYANATI, Daimi Şura (Brüssel, 31 oktyabr 1996-cı il)	157
Avropa İttifaqı-Azərbaycan Əməkdaşlıq Komitəsinin üçüncü iclası.	
Gələcək ikitərəfli əməkdaşlığın yekunları və qiymətləndirilməsi.	
Xarici siyasət (12 iyul 2002-ci il)	158
Avropa Parlamentinin Cənubi Qafqaz üçün Avropa İttifaqının strategiyasına	
ehtiyac üzrə QƏTNAMƏ (20 may 2010-cu il)	159
II.5. İslam Konfransı Təşkilatının sənədləri	161
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXI konfransı.	
Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə QƏTNAMƏ.	
(Kəraçi, 25-29 aprel 1993-cü il)	161
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin fəvqəladə sessiyası.	
Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə QƏTNAMƏ.	
(İslamabad, sentyabr 1994-cü il)	162
İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının VII Zirvə	
Toplantısı. Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə	
QƏTNAMƏ. (Kasablanka, 13-14 dekabr 1994-cü il)	165
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici İşlər Nazirlərinin XXIV konfransı.	
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında	
QƏTNAMƏ (Cakarta, 9-13 dekabr 1996-cı il)	167
İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının VIII Zirvə Toplantısı.	
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına təcavüzünə dair	
QƏTNAMƏ (Tehran, 9-11 dekabr 1997-ci il)	169
İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının VII Zirvə Toplantısı.	
Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım haqqında QƏTNAMƏ	
(Tehran, 9-11 dekabr 1997-ci il)	172
İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının VIII Zirvə Toplantısı.	
YEKUN BƏYANAT (Tehran, 9-11 dekabr 1997-ci il)	173
İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının VIII Zirvə Toplantısı.	
TEHRAN BƏYANNAMƏSİ (Tehran, 9-11 dekabr 1997-ci il)	173
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXV konfransı.	
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünə	
dair QƏTNAMƏ (Doha, 15-17 mart 1998-ci il)	174

İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXV konfransı. Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım haqqında QƏTNAMƏ (Doha, 15-17 mart 1998-ci il)	177
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXV konfransı. YEKUN BƏYANAT (Doha, 15-17 mart 1998-ci il)	178
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXVII Konfransı. Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında QƏTNAMƏ (Kuala-Lumpur, 27-30 iyun 2000-ci il)	178
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXVII Konfransı. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında QƏTNAMƏ (Kuala-Lumpur, 27-30 iyun 2000-ci il)	181
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXX Konfransı. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında QƏTNAMƏ (Tehran, 28-30 may 2003-cü il)	184
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXX konfransı. Azərbaycan Respublikasına İqtisadi yardım haqqında QƏTNAMƏ (Tehran, 28-30 may 2003-cü il)	187
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXX konfransı. Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında QƏTNAMƏ (Tehran, 28-30 may 2003-cü il)	188
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXXIII konfransı. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında QƏTNAMƏ (Bakı, 19-21 iyun 2006-cı il)	191
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXXVI konfransı. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü üzrə QƏTNAMƏ (Dəməşq, 23-25 may 2009-cu il)	194
İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXXVI konfransı. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarında islam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında QƏTNAMƏ (Dəməşq, 23-25 may 2009-cu il) ...	198
II.6. Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatının (NATO) sənədləri	200
Müdafiə Planlaşdırması Komitəsi və Nüvə Planlaşdırması Qrupu. NATO Baş Qərargahı. Yekun Kommünike (Brüssel, 27 may 1992-ci il)	200
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. Yekun Kommünike (Oslo, 4 iyun 1992-ci il)	200

Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurası. BƏYANAT (Oslo, 5 iyun 1992-ci il)	201
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. NATO Baş Qərargahı. Yekun Kommünike (Brüssel, 17 dekabr 1992-ci il)	202
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. Yekun Kommünike (Afina, 10 iyun 1993-cü il)	202
Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurası. BƏYANAT (Afina, 11 iyun 1993-cü il)	203
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. NATO Baş Qərargahı. Dövlət və Hökumət Başçılarının Bəyannaməsi (Brüssel, 11 yanvar 1994-cü il)	203
Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurası Nazirlərin görüşü. BƏYANAT (İstanbul, 10 iyun 1994-cü il)	204
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. Yekun Kommünike (Brüssel, 1 dekabr 1994-cü il)	205
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. Yekun Kommünike (Nordvik, 30 may 1995-ci il)	205
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. Yekun Kommünike (Brüssel, 5 dekabr 1995-ci il)	206
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. Yekun Kommünike (Berlin, 3 iyun 1996-cı il)	206
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü. Yekun Kommünike (Brüssel, 10 dekabr 1996-cı il).....	206
NATO Zirvə Toplantısının Kommunikesi (İstanbul, 28-29 iyun 2004-cü il)	207
NATO Zirvə Toplantısının BƏYANATI (Riqa, 28-29 noyabr 2006-cı il)	207
NATO Zirvə Toplantısının BƏYANATI (Buxarest, 2-4 aprel 2008-ci il)	208
Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü Yekun Kommünike (Brüssel, 2-3 dekabr 2008-ci il)	208
NATO Zirvə Toplantısının BƏYANATI (Strasburg / Kehl, 3-4 aprel 2009-cu il)	209
NATO Zirvə Toplantısının Yekun Bəyannaməsi (Lissabon, 19-20 noyabr 2010-cu il) ...	209

MÜƏLLİFDƏN

Son iki əsrdə xalqımıza qarşı erməni millətçiləri tərəfindən müxtəlif vaxtlarda məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən terror, etnik təmizləmə, soyqırımı siyasəti Azərbaycan tarixinin faciələrlə müşayiət olunan çox ağırlı mərhələlərini təşkil etmişdir. Bu millətçi siyasətin əsas məqsədi azərbaycanlıları tarixi torpaqlarından çıxarmaqla əzəli Azərbaycan ərazilərində ermənilərin uydurduqları “Böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq olmuşdur. Bu cinayətkar siyasətin davamlılığını sübut edən fakt ondan ibarətdir ki, təkcə XX əsrdə azərbaycanlılar 4 dəfə – 1905-1906-cı, 1918-1920-ci, 1948-1953-cü və 1988-1993-cü illərdə erməni millətçiləri tərəfindən törədilən soyqırımı və etnik təmizləmələrə məruz qalmışdır.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsinə İrandan və Türkiyədən çoxlu sayda erməni əhalisinin köçürülməsi nəticəsində onların bu bölgədə süni surətdə çoxaldılması, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının baş qaldırmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsinə köçürülmüş ermənilər Sovet dövründə bütün siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni məsələləri əhatə edən muxtariyyətə malik olsa da, Ermənistan öz ərazi iddialarını bir neçə dəfə ortaya atmış, ancaq istəyinə nail ola bilməmişdir.

Lakin SSRİ-nin süqutu ərəfəsində Dağlıq Qarabağ bölgəsində yaşayan ermənilərə Azərbaycandan ayrılaraq Ermənistanla birləşməyin zəruriliyinə nail olmaq ideyasını süni surətdə qəbul etdirən təcavüzkar dövlət buna nail olmaq üçün Dağlıq Qarabağdan 50 min azərbaycanlıyı soyqırımı və təcavüzə məruz qoyub didərgin salmış, eləcə də Ermənistandan 250 min azərbaycanlıyı tarixən yaşadığı torpaqlardan zorakılıqla deportasiya etmişdir. Ümumiyyətlə, 1988-1991-ci illərdə, yəni hadisələrin başlanğıcından SSRİ-nin süqutuna qədər olan dövrdə İttifaqın hakim dairələri tərəfindən himayə edilən və mono-etnik dövlət yaratmağa nail olan Ermənistan Respublikası Azərbaycana qarşı açıq-aşkar işğalçılıq siyasəti yeritmiş, nəticədə dinc sakinlər qətlə yetirilmiş, yaşayış məntəqələri dağıdılmış, talan edilmiş və yandırılmışdır.

XX əsrin sonunda ermənilərin Xocalıda törətdikləri soyqırımı bütün insanlığa və bəşəriyyətə qarşı yönəldilmiş ən ağır cinayətlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Dünya tarixində Xocalı soyqırımı tarixi yaddaşlardan heç vaxt silinməyən Xatın, Xirosima, Naqasaki, Sonqmi, Ruanda, Srebrenitsa və Xolokost kimi dəhşətli faciələrdən heç də geri qalmır. Adı çəkilən hadisələr müharibələr tarixinə dinc əhalinin soyqırımı olaraq daxil olmuş və dünyada geniş əks-səda doğurmuşdur.

1988-1993-cü illərdə Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsi ilə yanaşı, ətraf 7 rayonu (Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan) da işğal etdilər. Eyni zamanda,

Ermənistanda yaşayan 250 min nəfər azərbaycanlı öz doğma yurdlarından zorla qovulmuş və bütün bu ərazilər ermənilər tərəfindən etnik təmizləməyə məruz qalmışdır. Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 1 milyondan çox insan qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüş, Azərbaycanın 20 %-dən çox ərazisi işğal edilmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə yenidən qayıtdıqdan sonra erməni millətçiləri tərəfindən xalqımıza qarşı həyata keçirilən etnik təmizləmə, soyqırımı və təcavüzkar siyasətin əsil mahiyyəti açıqlanmış, bu hadisələrə siyasi qiymət verilmişdir. Bundan əlavə, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı zaman-zaman törətdikləri soyqırımı ilə əlaqədar Prezident Heydər Əliyevin 1998-ci il martın 26-da imzaladığı Fərmanla 31 mart – Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edilmişdir. Bununla yanaşı, ümummilli liderin “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” 1997-ci il 18 dekabr tarixli Fərmanı Ermənistan SSR ərazisindən azərbaycanlıların deportasiyasının araşdırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Eyni zamanda, bu fərmanlar azərbaycanlılara qarşı müxtəlif vaxtlarda ermənilər tərəfindən həyata keçirilən etnik təmizləmə, soyqırımı və işğalçılıq siyasətinin hərtərəfli tədqiq edilməsi, bu cinayətlərə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması, eləcə də erməni millətçiliyinin və terrorizminin ifşa olunması baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Son illərdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün nəticələri, Azərbaycanın əzəli torpaqlarında Ermənistan dövlətinin yaradılması, xalqımızın milli mədəniyyət nümunələrinin, toponimlərinin ermənilər tərəfindən özünüküldürülməsi barədə tarixi faktlara əsaslanan əsərlərin yazılaraq çap olunması çox əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan bir sıra dəyərli əsərlər yazılmışdır ki, bunun nəticəsində XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərinə qədər ermənilərin nəinki Qarabağ, Naxçıvan və Zəngəzurda, hətta İrəvanın özündə də heç vaxt etnik çoxluq təşkil etmədikləri faktlarla sübuta yetirilmişdir. Bundan əlavə, ermənilərin müxtəlif vaxtlarda azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırımılar ilə əlaqədar sənədlər və faktlar aşkar edilmişdir. Son vaxtlar Qubada aşkar edilmiş kütləvi məzarlıq buna əyani sübutdur.

Müasir dövrdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc vasitələrlə nizama salınmasına dair aparılan danışıqlar, dünya birliyinin mövqeyi, eləcə də beynəlxalq təşkilatların bu istiqamətdə fəaliyyətinin öyrənilməsi çox mühüm elmi və siyasi əhəmiyyət kəsb edir. Bu problem alimlər və mütəxəssislər tərəfindən araşdırılmış, müxtəlif elmi əsərlər, monoqrafiyalar yazılmışdır. Hal-hazırda, Ermənistanın ölkəmizə qarşı ərazi iddiaları və işğalçılıq siyasətinin davam etməsi bu məsələnin tədqiqat obyektini kimi seçilməsini zəruri etmiş, bu baxımdan problemin kompleks şəkildə araşdırılmasına böyük ehtiyac duyulur. Ona görə də XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında Ermənistanın

Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və hərbi təcavüzü, eləcə də azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdiyi etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin bu günə qədər davam edən mərhələsinin sistemli şəkildə öyrənilməsini çox vacib və əhəmiyyətli hesab edirik.

Bu baxımdan təqdim edilən üç kitabdan ibarət olan monoqrafiyada son 30 il ərzində (1985-2015) Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və işğalçılıq siyasəti tədqiq edilməklə yanaşı, dünya birliyinin bu işgalla bağlı mövqeyi, eyni zamanda beynəlxalq təşkilatların münaqişəyə dair qəbul etdiyi sənədlər də geniş təhlil edilir.

Birinci kitabda Azərbaycan tarixinə dair sənədlər (Kürəkçay, Gülüstan, Türkmənçay müqavilələrinin mətni) və xəritələr öz əksini tapmışdır. Bununla yanaşı, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq-hüquqi aspektlərinin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətli olan BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, NATO, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş sənədlər (qərar, qətnamə, bəyanatlar və s.) də ardıcılıqla və sistemli şəkildə verilmişdir. Bundan əlavə, kitabda münaqişənin nizama salınması istiqamətində Azərbaycan dövlətinin diplomatik fəaliyyətini əks etdirən rəsmi foto-materiallar öz əksini tapmışdır.

İkinci kitabda elmi mənbələr əsasında ermənilərin tarixi Azərbaycan torpaqlarında məskunlaşdırılmasının ayrı-ayrı mərhələləri haqqında geniş məlumat verilir. Bununla yanaşı, girişdə erməni millətçilərinin ərazi iddiaları, azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən terror, etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti ətrafı tədqiq olunur. Bundan əlavə, erməni terror təşkilatları və terrorçuları tərəfindən müxtəlif vaxtlarda həyata keçirilən cinayətlərin bir qismi xronoloji ardıcılıqla göstərilmişdir ki, bu da mühüm elmi, eləcə də siyasi əhəmiyyət kəsb edir. Bununla yanaşı, monoqrafiyada azərbaycanlıların soyqırımının tanıtılması, erməni millətçilərinin cinayətkar əməlləri, eləcə də Ermənistanın Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddialarının ifşa edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, qəbul edilən qərarlar da təhlil edilir. Bundan əlavə, kitabda 1988-ci ildən başlayaraq Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü nəticəsində işğal edilmiş rayonların statistik göstəriciləri, dağıdılmış və məhv edilmiş maddi-mədəniyyət nümunələrinin siyahısı ilə yanaşı, bu işğal və təcavüzün faktlarla sübuta yetirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən fotoları da öz əksini tapmışdır.

Üçüncü kitabda Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınmasına dair dünya birliyinin, xüsusilə beynəlxalq təşkilatlar (BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, NATO, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və s.) tərəfindən qəbul edilmiş sənədlər xronoloji ardıcılıqla və sistemli şəkildə təhlil edilməklə yanaşı, həmçinin böyük dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətindəki ziddiyyətli cəhətlərə, buraxılan nöqsanlara, eləcə də perspektivdə həlli mümkün və zəruri olan məsələlərə də diqqət yetirilmişdir.

Üç kitabdan ibarət olan monoqrafiyanın yazılması zamanı istifadə edilmiş sənəd və materialları bir neçə qrupa bölmək olar: a) Ermənistanın etnik təmizləmə, soyqırımı və işğalçılıq siyasətinə dair faktlar, sənədlər və arxiv materialları; b) böyük dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən və onların rəsmi mövqeyini əks etdirən sənədlər (qətnamələr, qərarlar, bəyanatlar və s.); c) dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların rəsmi şəxslərinin dövrü mətbuatda çap edilən məruzə, çıxış, müsahibələri və s.

Kitabda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, BMT-nin Nizamnaməsinə, ATƏT-in Yekun Aktına və digər beynəlxalq hüquqi sənədlərə istinad edilmişdir. Araşdırılan problemlə bağlı Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin cari arxivində saxlanılan sənədlərdən (1992-2003) ilkin mənbə kimi istifadə olunmuşdur. Monoqrafiyanın hazırlanması zamanı Azərbaycanda və xaricdə nəşr olunmuş əsərlərdən geniş istifadə edilmiş və yaxud da müəyyən məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün onlara müraciət olunmuşdur.

Kitabın mühüm mənbə bazasını dövlət başçılarının, Xarici işlər nazirlərinin qarşılıqlı səfərləri zamanı verdikləri bəyanatlar, məruzə və çıxışlar təşkil edir. Kitabda Ümummilli lider Heydər Əliyev və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin beynəlxalq təşkilatların ən yüksək səviyyədə keçirilən Zirvə toplantılarında çıxışları, nitqləri və bəyanatlarının şərh verilmişdir ki, bu da münaqişənin nizama salınması istiqamətində Azərbaycan dövlətinin mövqeyinin dünyaya daha dolğun və obyektiv çatdırılması baxımından əhəmiyyətli olacaqdır. İşin gedişində beynəlxalq təşkilatlar və böyük dövlətlər tərəfindən qəbul olunan sənədlər təhlil edilərkən, beynəlxalq təşkilatların rəsmi saytlarına da müraciət edilmişdir.

Bundan əlavə, BMT-nin Azərbaycandakı daimi nümayəndəliyinin İctimai İnformasiya Departamentinin materiallarından (1992-1996) da kitabın yazılması zamanı istifadə olunmuşdur. SSRİ-nin süqutu ərəfəsində sovet rəhbərliyi tərəfindən qəbul edilən və dövlətin rəsmi mövqeyini əks etdirən sənədlər SSRİ rəhbərliyinin münaqişəyə dair mövqeyinin öyrənilməsi, eləcə də, sovet dövründə Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və hərbi təcavüzü zamanı baş verən hadisələrin təhlili zamanı gərəkli olmuşdur.

Əlbəttə, biz məsələnin tam təfərrüatı ilə əhatə edildiyi fikrindən uzağıq. Lakin hesab edirik ki, geniş oxucu auditoriyasının, politoloqların, tarixçilərin, o cümlədən diplomatların böyük marağına səbəb olacaq kitabın ermənilərin ərazi iddiaları və hərbi təcavüzü, böyük dövlətlər və beynəlxalq təşkilatların mövqeyinin öyrənilməsi, Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin bütün dünyada ifşa olunması baxımından, eləcə də aparılacaq gələcək tədqiqatlarda dolğun informasiya daşıyıcısı və mənbə kimi də faydalı olacağına əminik.

I. AZƏRBAYCAN TARİXİNƏ
DAİR SƏNƏDLƏR
VƏ XƏRİTƏLƏR

KÜRƏKÇAY MÜQAVİLƏSİ*
(“ANDLI ÖHDƏLİK”)
(14 may 1805-ci il)

Aşağıda adı çəkilən mən , qadir Allah, böyük peyğəmbərimiz Məhəmməd ... qarşısında İ.Ə. (İmperator Əlahəzrəti.) - nə; özümün həqiqi və əsl lütfkar (hamısı) böyük Aleksandr Pavloviçə, Bütün Rusiyanın mütləq hökmdarına və Bütün Rusiya taxt-tacının təyin olunacaq İmperator Əlahəzrəti vəliəhdə sədəqətlə və ürəkdən qulluq edəcəyimi və hər şeydə itaət göstərəcəyimi , öz canımı son damla qanıma qədər əsirgəməməyi istəməyim və buna borclu olduğum haqda söz verir və and içirəm ...

Traktatın layihəsi

Qadir Allah naminə

Biz, yəni Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xan və Bütün Rusiya qoşunlarının infanteriya generalı, Qafqaz müfəttişliyinin infanteriya müfəttişi kn. Pavel Sisianov, olduqca mərhəmətli böyük İmperator Əlahəzrətləri Aleksandr Pavloviçin verdiyi tam səlahiyyət və ixtiyarla Allahın köməyi ilə Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xanın bütün ailəsi, nəslı və ölkəsi ilə Bütün Rusiya imperiyasının və indi bəxtiyarlıqla hökmranlıq edən böyük imperator əlahəzrətləri Aleksandr Pavloviç və onun yüksək varislərinin əbədi təbəəliyini qəbul etməsi məsələsinə başlayaraq aşağıdakı şərtləri bağladığı, qərara aldıq və imzaladıq:

Birinci artikul

Mən, Şuşalı, və Qarabağlı İbrahim xan öz adımdan, varislərim və vəliəhdlərim adından İran və ya hər hansı bir dövlətin hər cür vassallığından və ya hər hansı ad altında olsa da, hər cür asılılığından təntənəli surətdə həmişəlik imtina edirəm və bütün dünya qarşısında bununla bildirirəm ki, mən özüm və varislərim üzərində Bütün Rusiyanın böyük İmperator əlahəzrətlərinin və onun yüksək varislərinin və vəliəhdlərinin ali hakimiyyətindən başqa heç bir dövlətin

hakimiyyətini tanımıram, həmin taxt-taca sədaqət vəd edirəm, çünki onun sadıq quluyam və bu haqda, adətə görə, müqəddəs Qurana and içməliyəm.

İkinci artikul

İmperator əlahəzrətləri zati-aliləri (xan) həzrətlərinin belə səmimi söz verməsini qəbul edərək, özünün və vəliəhdlərinin adından İmperator sözü ilə vəd edir və söz verir ki, onlar zati-aliləri Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xandan və onun varislərindən öz sadıq təbəələri kimi mərhəmət və nəcib havadarlığını heç vaxt əsirgəməyəcəklər, buna sübut olaraq İmperator əlahəzrətləri zati-alilərinin (xanın) və onun varislərinin ölkəsinin bütövlüyünün saxlanılmasına öz imperator zəmanətini verir.

Üçüncü artikul

Zati-aliləri Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xanın Bütün Rusiya imperatorlarının və onların vəliəhdlərinin öz üzərində ali və yeganə hakimiyyətini belə səmimiyyətlə qəbul etməsi müqabilində qərara alınır ki, adı çəkilən xan, ondan sonra isə böyük oğlunun və bu qayda ilə nəslin yaşca sonrakı böyüyü irsən xanlığa keçərkən Gürcüstan Baş hakimi tərəfindən xanlığda bərqərar olmaq haqqında dövlət möhürü ilə təsdiq edilmiş imperator fərmanından ibarət investitura aldıqdan sonra Bütün Rusiya imperiyasının təbəəliyinə sadıq olmasına, özü və varisləri üzərində Bütün Rusiya imperatorlarının ali və yeganə hakimiyyətinin tanınmasına təntənəli surətdə and içməlidirlər. Andın forması traktata əlavə olunur ki, indi hakim olan Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xan bu mərasim Gürcüstan Baş hakiminin və bu qətnaməni başa çatdıran inf-gen. knyaz Sisianovun iştirakı ilə yerinə yetirsin.

Dördüncü artikul

Mən, Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xan, mənim və varislərimin Bütün Rusiya imperiyasına sadıq təbəəliyimiz və həmin imperiyanın işıqlı ali və yeganə hakimiyyətini qəbul etməyimiz haqda mənim mövqeyimin təmizliyini göstərmək üçün Gürcüstan Baş hakimi ilə qabaqcadan qarşılıqlı razılıq olmadan qonşu hakimlərlə əlaqə saxlamağa, onlardan elçilər gələrsə və ya məktub göndərilərsə, onlardan məzmunca tutarlı olanları Baş hakimə göndərməyə və ondan icazə istəməyə, dəyəri az olanları haqda isə məlumat verməyə və Gürcüstan Baş hakimi

tərəfindən mənim yanıma təyin edilmiş şəxsə məlumat verməyə və onunla məsləhətləşməyə söz verirəm.

Beşinci artikul

İmperator əlahəzrətləri Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xanın ölkəsi üzərində özünün ali və yeganə hakimiyyətinin tanınmasını razılıqla qəbul edərək, özünün və varislərinin adından söz verir:

1) həmin ölkənin xalqlarını böyük Rusiya imperiyasının sakinlərindən az da olsa ayırmayaraq öz təbəələri sayacaqdır; 2) İbrahim xan zati-alilərinin və onun ocağından olan varislərin və arxasının Qarabağ xanlığı üzərində hakimiyyəti dəyişilməz saxlanılacaqdır; 3) Daxili idarəetmə ilə bağlı hakimiyyət işləri, məhkəmə və divanxana işləri, bununla yanaşı ölkədən yığılan gəlir zati-alilərin (xanın) səlahiyyətində qalacaqdır; 4) Zati-alilərinin və onun sülaləsinin, eləcə də onun ölkəsinin qorunması üçün Şuşa qalasına 500 nəfərlik Rusiya qoşunu qərərgah və baş zabitləri ilə, (habelə) toplarla birlikdə yeridiləcək, ciddi müdafiə üçün isə Gürcüstan Baş hakimi şərait və ehtiyaca görə bu dəstəni gücləndirəcək və zati-alilərinin ölkəsinin Bütün Rusiya imperiyasına məxsus olan bir ölkə kimi hərbi qüvvə ilə müdafiə edəcəkdir.

Altıncı artikul

Mən, Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xan, mənim sadıq təbəəlik istəyimin əlaməti olaraq söz verirəm:

1) istər indi, istərsə də sonralar yuxarıda adı çəkilən qoşuna lazım olan buğda və darı yarmasını (Gürcüstan) Baş hakiminin müəyyən etdiyi qiymətlə tədarük edəcəyəm, çünki onların Yelizavetpoldan gətirilməsi ya çox çətin, ya da tamamilə qeyri-mümkündür; 2) Qoşunların Şuşa qalasında yerləşməsi üçün qoşun rəisinin bəyəndiyi evləri ayıracaq və lazımı qədər odunla təmin edəcəyəm; 3) Şuşa qalasına Yelizavetpol tərəfdən yoxuşu sahmana salacaq və yolu arabaların gedişi üçün yararlı edəcəyəm; 4) Hökumət Şuşa qalasından Cavada gedən yolu qaydaya salmaq istəsə, onda bu iş üçün lazımı olan işçilər hökumətin müəyyən etdiyi məzənnə ilə mənə verilməlidir.

Yeddinci artikul

İmperator əlahəzrətlərinin zati-aliləri Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xana və onun varislərinə böyük ehtiram və mərhəmət əlaməti olaraq onu və varislərini üzərində Bütün Rusiya imperiyasının gerbi olan bayraqla təltif edir, bayraq onun yanında saxlanmalı və bu ölkə üzərində əlahəzrət tərəfindən bəxş edilmiş xanlıq və hakimiyyət rəmzi kimi müharibəyə gedəndə özü ilə aparılmalıdır.

Səkkizinci artikul

Mən, Şuşalı və Qarabağlı İbrahim xan, İmperator əlahəzrətlərinin yüksək razılığı ilə özümün gəlirimdən həmişəki kimi istifadə etməyə icazəm olduğundan İmperator əlahəzrətlərinin Tiflisdə yerləşən xəzinəsinə ildə 8000 çervon bac verməyi öhdəmə alıram, bac iki müddətə, yeni bir hissəsi fevralın 1-də, o biri hissəsi isə sentyabrın 1-də, özü də bu traktatın İmperator əlahəzrətləri tərəfindən təsdiqi zamanı birinci hissəsinin, yəni 4000 çervonun ödənişi ilə başlanır. Bundan başqa Asiya qayda-qanunu ilə and içməklə yanaşı, mən böyük oğlum Məhəmməd həsən-Ağanın ikinci oğlu Şükürallahı həmişəlik Tiflisdə yaşamaq üçün girov verməliyəm.

Doqquzuncu artikul

İmperator əlahəzrətləri özünün xüsusi mərhəməti ilə, Tiflisdə sədaqət bildirmək üçün saxlanılmalı olan zati-aliləri (xanın) nəvəsinin dolanışıqı üçün Rusiya pul vahidi ilə gündə 10 gümüş manat iltifatla bəxş edir.

Onuncu artikul

Bu müqavilə əbədi müddətə bağlanır və bundan belə həmişəlik heç bir dəyişikliyə uğramamalıdır.

On birinci artikul

Bu traktatın İmperator əlahəzrətləri tərəfindən onun dövlət möhürü vurulmuş Ali Fərmanı ilə təsdiqi bu sənədin imzalanmasından 6 ay keçənədək və ya mümkün olsa, daha tez olmalıdır.

Yuxarıdakıların həqiqətə uyğun olduğunu (bildirmək) üçün aşağıda imza edənlər Yelizavetpol dairəsinin düşərgəsində, Kürək çayı yaxınlığında, miladın 1805-ci ilinin yayında, mayın 14-də (müsəlman təqvimi ilə 1220-ci il səfər ayında) bu maddələrə qol çəkərək öz möhürlərini vurdular.**

-----
* *Tarixi ədəbiyyatda Kürəkçay müqaviləsi kimi məlum olan bu sənəd XIX əsrin başlanğıcında Azərbaycan-Rusiya siyasi münasibətlərinə dair mühüm rəsmi mənbələrdən biridir. Müqavilə Qarabağ xanı İbrahim xanla Rusiya imperiyası qoşunlarının Qafqazda baş komandanı P.D.Sisianov arasında 1805-ci il mayın 14-də Kürəkçay sahilində (Gəncə yaxınlığında) bağlanmışdır.*

Kürəkçay müqaviləsi preambula və 11 artikuldan ibarət idi. Müqavilənin preambulasında şuşalı və qarabağlı İbrahim xanın Rusiya imperiyasının təbəəliyinə keçməsi təsbit olunur, maddələrdə isə bundan irəli gələn şərtlər müəyyənləşdirilirdi. Müqavilənin 1, 4, 6, 8 və 9-cu artikullarında İbrahim xanın, 2, 3, 5 və 7-ci artikullarında isə Rusiyanın öhdəlikləri əks olunmuşdur. Sənədə əsasən Rusiya birmənalı şəkildə Qarabağ xanlığını müstəqil dövlət kimi qəbul edir, İbrahim xanı və onun varislərini xanlığın yeganə sahibi kimi təsdiq edirdi. Ən mühüm məqamlardan biri İbrahim xanın adı keçən bütün artikullarda şuşalı və qarabağlı İbrahim xan kimi təqdim edilməsidir. Bundan əlavə, Kürəkçay müqaviləsində ermənilərin xanlığa hər hansı iddia və münasibətlərindən bir cümlə belə yoxdur. 1822-ci ildə çar Rusiyası tərəfindən Qarabağ xanlığının ləğv edilməsi ilə Kürəkçay müqaviləsinə son qoyuldu (bax: Mahmudov Y, Şükürov K. Azərbaycan: beynəlxalq münasibətlər və diplomatiya tarixi. 1639-1828. Dörd cildə. Birinci cild. Bakı, 2009, s. 366-367).

** Yalnız rus dilində imzalanmış Kürəkçay müqaviləsinin mətni ilk dəfə general Sisianovun çar I Aleksandrın adına 22 may 1805-ci il tarixli "tam sədaqətli" raportunda olduğu kimi gətirilmişdir. Raportun mətni isə öz növbəsində "Qafqaz Arxeoqrafiya Komissiyasının topladığı Aktlar"ın II cildində çap edilmişdir. Həmin çap üzrə də azərbaycancaya çevrilmişdir (bax: Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. Bakı, 1989, s. 272-276).

GÜLÜSTAN MÜQAVİLƏSİ*

(12 oktyabr 1813-cü il)

Müqavilənin mətni:

Qadir Allah naminə

İmperator əlahəzrətləri, Bütün Rusiyanın ən şöhrətli və əzəmətli böyük hökmdarı və imperatoru və İran dövlətinin sahibi, hökmdarı, əlahəzrətləri padşahın öz təbəələrinə yüksək hökmdar məhəbbətinə görə, onların ürəklərinə zidd olan müharibənin fəlakətlərinə son qoymağı və qədimdən Bütün Rusiya imperiyası və İran dövləti arasında mövcud olmuş səbatlı sülh və xeyirxah qonşu dostluğunu möhkəm əsas üzərində bərpa etməyi səmimi qəlbdən, qarşılıqlı surətdə arzulayaraq bu ədaləti və nicatverici iş üçün aşağıdakıları öz səlahiyyətli Müvəkkilləri təyin etməyi faydalı bilmişlər:

Əlahəzrət Bütün Rusiya İmperatoru - öz general-leytenantı, Gürcüstandakı və Qafqaz xəttindəki qoşunların Baş komandanı, Həştərxan və Qafqaz quberniyalarında, Gürcüstanda Mülki hissə, həmçinin bu ölkənin bütün sərhəd işləri üzrə Baş Müdiri, Xəzər hərbi Donanmasının Komandanı, Müqəddəs Aleksandr Nevski, birinci Müqəddəs Anna, dördüncü dərəcəli Müqəddəs Əzabkeş və Qalibiyyətli Georgi ordenləri, habelə üzərində igidliyə görə yazısı olan qızıl qılıncı ilə təltif edilmiş zati-aliləri Nikolay Rtişşevi, Əlahəzrət İran şahı isə - özünün, Türkiyə və İngiltərə Saraylarında fəvqəladə elçisi olmuş, İran Rəisləri arasında seçilmiş, öz padşahından brilyantlarla bəzədilmiş xəncər və qılıncdan, şal paltardan və brilyantlarla zینyətləndirilmiş at bəzəkləri dəstindən ibarət fərqləndirici lütf görmüş, öz padşahının ən yaxın məmuru, ali İran sarayının gizli işlər müşaviri, vəzir nəslinə mənsub olan, İran sarayında ikinci dərəcəli xan, yüksək rütbəli və çoxhörmətli Mirzə Həsən Xanı: bu səbəbdən də biz, yuxarıda adları çəkilmiş səlahiyyətli Müvəkkillər Qarabağ mülkündə, Zeyvə çayı yaxınlığındakı Gülüstan kəndində toplaşaraq, vəkalətnamələrimizi bir-birimizə təqdim etdikdən sonra, hər birimizə öz tərəfindən bizim böyük hökmdarlarımız adından bərqərar edəcəyimiz sülh və dostluğa aid olan hər bir şeyi nəzərdən keçirib, bizə verilmiş hakimiyyət və ali səlahiyyətlərə görə aşağıdakı maddələri qərara aldığımız və əbədiyyət üçün təsdiq etdik.

I Maddə

İndiyədək Rusiya İmperiyası və İran Dövləti arasında mövcud olmuş düşmənçilik və narazılığa həmin müqavilə ilə bu gündən etibarən və gələcəkdə son qoyulur və qoy imperator əlahəzrətləri Bütün Rusiya hökmdarı ilə Əlahəzrət İran şahı, onların vəliəhdləri, taxtlarının varisləri və onların, qarşılıqlı surətdə, ali dövlətləri arasında əbədi sülh, dostluq və xeyirxah razılıq olsun.

II Maddə

Bir halda ki, hər iki Ali Dövlət arasında ilkin əlaqələr vasitəsilə, yəni hər bir tərəfin hazırda tam malik olduğu torpaqlara, xanlıqlara, mülklərə sahib qalması əsasında sülhün bərqərar edilməsi artıq qarşılıqlı surətdə razılaşdırılmışdır, onda indiki zamandan etibarən və gələcəkdə Bütün Rusiya İmperiyası və İran Dövləti arasında sərhəd aşağıdakı xətt olsun: Adınabazar adlanan yerdən başlayaraq, düz xətlə Muğan düzü, Araz çayındakı Yeddibulaq keçidinədək, oradan da üzü yuxarı Kəpənək çayının Arazla qovuşduğu yerə, sonra da Kəpənək çayının sağ tərəfi ilə Mehri dağları silsiləsinə və oradan da xətti Qarabağ və Naxçıvan xanlıqlarının mərzləri (sərhədləri) ilə davam etdirərək, Alagöz dağları silsiləsi ilə Qarabağ, Naxçıvan, İrəvan xanlıqlarının və Yelizavetpol dairəsinin (keçmiş Gəncə xanlığının) bir hissəsinin mərzləri birləşən Dərələyəz mərzinədək, buradan İrəvan xanlığını, Yelizavetpol dairəsindən, həmçinin Qazax və Şəmşəddin torpaqlarından ayıran mərzlə Eşşəkmeşdan mərzinə, oradan da dağlar silsiləsi ilə, çayın sağ tərəfi ilə, onun axarı istiqamətində, Həmzəçimən yolu ilə, Pəmbək dağları silsiləsi ilə Şuragöl mərzli ilə, dağlar silsiləsi ilə, Mastaras və Artikin arası ilə Arpaçayadək. Bununla belə, Talış mülkü müharibə vaxtı əldən-ələ keçdiyinə görə, həmin Xanlığın Zinzeley və Ərdəbil tərəfdən olan sərhədləri, daha artıq dürüstlük üçün, hər iki tərəfdən qarşılıqlı razılıqla seçilmiş Komissarlar (onlar Baş komandanlarının rəhbərliyi ilə indiyədək hər bir tərəfin həqiqi hakimiyyəti altında olmuş torpaqların, kəndlərin, dərələrin, həmçinin çayların, dağların, göllərin, təbii mərzlərin dəqiq və təfəssilatlı təsvirini verəcəklər) tərəfindən bu Müqavilə bağlanıb təsdiq olunduqdan sonra müəyyən ediləcək, onda, əsasında Talış xanlığının sərhəd xətti elə müəyyənləşdiriləcək ki, hər bir tərəf malik olduğu torpaqların sahibi qalsın. Eləcə də, yuxarıda xatırlanmış sərhədlərdə, bu və ya başqa tərəfin xəttindən kənara nə isə çıxarsa, hər iki Ali Dövlətin Komissarlarının təhlilindən sonra hər bir tərəf əsasında təminat verəcək.

III Maddə

Şah əlahəzrətləri əlahəzrət Bütün Rusiya imperatoruna səmimi dostluq hislərinin sübutu üçün təntənəli surətdə həm öz adından, həm də İran taxtının ali vəliəhdləri adından Qarabağ və indi Yelizavetpol adı altında əyalətə çevrilmiş Gəncə xanlıqları, həmçinin Şəki, Şirvan, Dərbənd, Quba, Bakı və Talış (bu xanlığın Rusiya İmperiyasının hakimiyyəti altında olan torpaqları) xanlıqlarının, bununla bərabər Dağıstan, Gürcüstan (Şuragölə əyaləti ilə birlikdə) İmperiya, Quriya, Minqreliya və Abxaziya, eyni dərəcədə, hazırda bərqərar edilmiş sərhəd Qafqaz xətti (bu sonuncuya və Xəzər dənizinə aid olan torpaqlar və xalqlarla birlikdə) arasındakı bütün mülk və torpaqların Rusiya İmperiyasının mülkiyyətinə mənsub olduğunu qəbul edir.

IV Maddə

Əlahəzrət Bütün Rusiya imperatoru əlahəzrət İran Şahına öz qarşılıqlı dostluq hisslərini ifadə etmək və İranda - ona qonşu olan bu dövlətdə, möhkəm əsas üzərində mütləqiyyət və hökmran hakimiyyət görmək arzusunu səmimi qəlbdən təsdiq etmək üçün, bununla, öz adından və öz vəliəhdləri adından İran şahı tərəfindən İran dövlətinin varisi təyin ediləcək vəliəhdə, lazım gəldikdə, kömək göstərməyi vəd edir ki, heç bir xarici düşmən İran dövlətinin işinə qarışa bilməsin və ali Rusiya sarayının köməyi ilə İran sarayı möhkəmlənsin. Bununla belə, əgər İran dövləti işləri üzrə Şah oğulları arasında münaqişələr baş verərsə, Rusiya İmperiyası hakimiyyətdə olan Şah xahiş etməyincə bunlara qarışmayacaq.

V Maddə

Rus ticarət gəmilərinə əvvəlki qayda üzrə Xəzər sahilləri yaxınlığında üzmək və onlara yan almaq hüququ verilir; həm də gəmi qəzası zamanı iranlılar tərəfindən dostluq köməyi edilməlidir. İran ticarət gəmilərinə də həmin bu hüquq - əvvəlki qayda üzrə Xəzər dənizində üzmək və Rusiya sahillərinə yan almaq ixtiyarı verilir, burada da gəmi qəzası zamanı, qarşılıqlı surətdə, iranlılara hər cür yardım göstərilməlidir. Hərbi gəmilərə gəldikdə isə müharibədən əvvəl, habelə sülh vaxtı və həmişə Rusiya hərbi bayrağı Xəzər dənizində tək mövcud olmuşdur. həmin ehtiram daxilində, əvvəlki ixtiyar indi də yalnız Rusiya dövlətinə verilir ki, ondan başqa heç bir dövlətin hərbi bayrağı Xəzər dənizində ola bilməz.

VI Maddə

Hər iki tərəfdən döyüşdə əsir alınmışları, xristian dininə və s. dinlərə mənsub ələ keçirilmiş sakinləri Müqavilə bağlanıb imzalandıqdan sonra, üç ay ərzində, hər bir tərəfdən Qarakilsəyədək (burada sərhəd rəisləri əsirləri qəbul etmək üçün öz aralarında qarşılıqlı əlaqə yaradırlar) azuqə və yol xərcləri ilə təmin edilərək buraxılısınlar. Özbaşına, yaxud qanunu pozaraq, qaçanlardan hər birinə, milliyətindən asılı olmayaraq, öz könüllü istəyinə görə öz Vətəninə qayıtmaq azadlığı verilir, qayıtmaq istəməyənlər isə məcbur edilməsin. Bununla bərabər hər iki tərəfdən qaçmışlara amnistiya, yaxud bağışlanma verilir.

VII Maddə

Bütün yuxarıda deyilənlərə əlavə olaraq əlahəzrət Bütün Rusiya imperatoru və əlahəzrət İran şahı buyururlar ki, lazım olduqda, əlahəzrətlərin iqamətgahlarına göndərilən, onların ali saraylarının qarşılıqlı nazirlər və ya elçiləri rütbələrinə və onlara tapşırılmış işlərin mühümlüyünə müvafiq qəbul olunsunlar; şəhərlərdə ticarətə himayəçilik üçün təyin olunmuş müvəkkillərin və ya Konsulların on nəfərdən artıq məyyəti olmasın, onlar vəkil edilmiş məmurlar kimi vəzifələrinə layiq hörmət və şərəfə malik olmalıdırlar, həmçinin əmrnaməyə əsasən, bundan sonra onları nəinki incitmək olmaz, hətta inciklik olarsa, təqdim edildikdən sonra, hər iki tərəfin təbəələrini ədalətlə mühakimə etmək, incidilmişləri mürbətlə razı salmaq gərəkdir.

VIII Maddə

Əlahəzrətlərin, öz hökumətlərindən, yaxud hökumətləri tərəfindən təyin edilmiş sərhəd rəislərindən alınmış, onların həqiqətən tacirlər, Rusiya və ya İran təbəələri olduğunu təsdiq edən yazılı sənədlərə malik təbəələri arasındakı ticarət əlaqələrinə gəldikdə, saziş bağlayan hər iki ali dövlətə quru yolla və dənizlə sərbəst gəlməyə, orada kim nə qədər istəyirsə yaşamağa, tacirlər göndərməyə, həmçinin heç cür ləngidilmədən oradan çıxıb getməyə, Rusiya İmperiyasına mənsub olan yerlərdən İran dövlətinə gətirilən və qarşılıqlı olaraq, İrandan ora aparılan malların satılmasına və başqa mallarla dəyişdirilməsinə icazə veriləcək. Hər iki ali dövlətin tacirləri arasında baş verə biləcək mübahisələrə, onların vəzifələri və s. ilə əlaqədar şikayətlərinə adi qayda üzrə baxılması konsula, yaxud müvəkkilə, onlar olmadıqda isə yerli rəisə həvalə edilir. Onlar xahişlərə tam ədalətlə baxmalı, özləri haqq

təminatı verməli, yaxud bunu başqa lazımi şəxslərin vasitəsilə tələb etməli və onların incidilməsinə və sıxışdırılmasına qətiyyətlə yol verməməlidirlər.

İrana gəlmiş Rusiya təbəəliyindən olan tacirlər, istəsələr, oradan öz malları ilə birlikdə İranla dostluq edən başqa dövlətlərə də sərbəst gedəcəklər; bundan ötrü İran hökuməti bu tacirlərin sərbəst keçməsi üçün onları lazımi pasportlarla təmin edəcəkdir; buna ticarət işləri ilə əlaqədar Rusiyadan Rusiya ilə dostluq edən başqa dövlətlərə getmək istəyən İran tacirləri üçün də qarşılıqlı surətdə riayət ediləcəkdir.

İrana gəlmiş Rusiya təbəələrindən kimlərsə ölüm hadisəsi baş verərsə, onların müxəlləfatları, həmçinin başqa daşlar və mülkləri, dost dövlətin təbəələrinə məxsus olduğu üçün, ilk növbədə, saxlanılmadan və xəlvəti mənimsənilmədən, Rusiya imperiyasında və bütün mədəni dövlətlərdə icra edildiyi kimi, kimin hansı dövlətə, mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, qanuni əsasdan, qəbzə, onların yoldaşlarına yaxud qohumlarına verilməli, həmin qohumlara öz arzuları ilə və öz xeyirləri üçün bu əmlakları istədikləri adamlara satmağa icazə verilməlidir.

IX Maddə

Rus tacirlərindən İran şəhərlərinə və ya limanlarına gətirdikləri mallara görə yüzə beş faizdən çox gömrük alınmasın və həmin tacirlər bu mallar ilə hara gedirlərsə getsinlər, onlardan ikinci dəfə gömrük tələb olunmasın, oradan apardıqları İran mallarına görə də eyni gömrük alınsın, bundan başqa heç bir bəhanə və uydurma ilə heç bir rüsum, vergi, gömrük tələb edilməsin. İran təbəələrinin Rusiya şəhərlərinə və limanlarına gətirdikləri və buradan ixrac etdikləri mallara görə və qarşılıqlı surətdə eyni gömrüklər, eyni əsasda bir dəfə alınsın.

X Maddə

Malları Müqavilə bağlamış hər iki dövlətin sahillərinə və ya limanlarına, yaxud da quru yolla sərhəd şəhərlərinə gətirdikdən sonra, qarşılıqlı surətdə, tacirlərə nəzarəti altında olduqları gömrük hakimlərindən və ya iltizamçılardan icazə almadan öz mallarını satmaq, başqa malları satın, yaxud dəyişmə yolları ilə almaq azadlığı verilir ki, ticarət maneəsiz dövriyyədə olsun həmçinin satıcıdan və alıcıdan dövlət xəzinəsi üçün müntəzəm olaraq və könüllülük şərti ilə qanuni rüsumlar yığılsın.

XI Maddə

Bu müqavilə imzalandıqdan sonra hər iki ali dövlətin müvəkilləri qarşılıqlı surətdə və təxirə salınmadan bütün yerlərə onun haqqında lazımı xəbər və hər yerdə hərbi əməliyyatların dərhal dayandırılması barəsində əmrilər göndərsinlər.

İki bərabərhüquqlu nüsxədə (fars dilinə tərcüməsi ilə birlikdə) yazılmış və saziş bağlayan ali tərəflərin yuxarıda göstərilmiş müvəkilləri tərəfindən imzalanaraq, onların möhürləri ilə təsdiq edilmiş və qarşılıqlı surətdə dəyişdirilmiş bu əbədi sülh müqaviləsi əlahəzrət Bütün Rusiya imperatoru və əlahəzrət İran şahı tərəfindən bərqərar ediləcək və əlahəzrətlərin öz əlləri ilə imzalanmış təntənəli ratifikasiyalarla təsdiq olunacaqdır.

Bu müqavilənin həmin təsdiq olunmuş nüsxələri bu ali saraylardan, qarşılıqlı surətdə göndərilməklə onların yuxarıda adları çəkilmiş Müvəkillərinə üç ay müddətindən sonra çadırılacaq.

Müqavilə min səkkiz yüz on üçüncü il oktyabr ayının on ikinci günü İran hesablaması ilə min ikiyüz iyirmi səkkizinci il Şəvval ayının iyirmi doqquzuncu günü Qarabağ mülkündə Zeyvə çayı yaxınlığındakı Gülüstan kəndində Rusiya ordu düşərgəsində bağlanmışdır.

İmzalamışlar:

Müvəkkil və Gürcüstanda Baş Komandan Nikolay Rtişşev

(M : Y:)

Alişöhrətli İran Dövlətindən Müvəkkil Mirzə Əbül Həsən Xan

(M : Y:)

-----
*1813-cü il oktyabrın 12-də Rusiya ilə İran arasında imzalanmış Gülüstan müqaviləsi ilə 1804-1813-cü illər Rusiya-İran müharibəsinə son qoyuldu (bax: Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. Bakı, 1989, s. 277, 285).

Bu sənəd tarixi Azərbaycan ərazilərini Rusiya ilə İran arasında bölən birinci müqavilə olmaqla yanaşı, müqavilə Qarabağın Gülüstan kəndində imzalandığı üçün tarixə həmin yerin adıyla, yəni Gülüstan müqaviləsi kimi daxil olmuşdur. Müqaviləni İran tərəfdən şahın vəkili Mirzə Əbülhəsən xan, Rusiya tərəfdən isə Qafqaz xəttində və Gürcüstandakı qoşunların baş komandanı N. Rtişşev imzalamışdır.

Müqavilə preambula, 11 maddə və separat aktdan ibarət olmuşdur. I maddədə bildirilirdi ki, "tərəflər arasında mövcud olmuş düşmənçilik və narazılığa həmin müqavilə ilə bu gündən etibarən və gələcəkdə son qoyulur".

II maddədə tərəflər arasında sərəhdələr müəyyən edilir, V maddədə isə Xəzər dənizində yalnız Rusiyaya hərbi donanma saxlamaq hüququ verilmirdi. Müqavilənin

III maddəsinə əsasən Şimali Azərbaycan xanlıqlarından İrəvan və Naxçıvanı çıxmaq şərti ilə yerdə qalan bütün xanlıqların (Gəncə, Qarabağ, Şəki, Şirvan, Quba, Bakı və Talış) Rusiyanın hakimiyyəti altına keçməsi təsdiq edilirdi. VI maddədə əsirlər və fərarilər məsələsinin həll edilməsi göstərilir, VII maddədə isə diplomatik heyətlərin qarşılınması, kosulluqlar açılması məsələsindən bəhs edilirdi.

Separat aktda isə Gülüstan müqaviləsinə yenidən baxılması haqqında İranın Rusiya imperatoruna xahişlə müraciət etmək hüququ təsdiq olunurdu. 1826-1828-ci illər Rusiya-İran müharibəsinin başlanması ilə Gülüstan müqaviləsi qüvvədən düşdü və tərəflər arasında yeni, Türkmənçay müqaviləsi imzalandı (bax: Mahmudov Y, Şükürov K. Azərbaycan: beynəlxalq münasibətlər və diplomatiya tarixi. 1639-1828. Dörd cildə. Birinci cild. Bakı, 2009, s. 430-433).

TÜRKMƏNÇAY MÜQAVİLƏSİ*
(10 fevral 1828-ci il)

I Maddə

Bütün Rusiya imperatoru həzrətləri və İran şahı həzrətləri arasında, onların vərəsələri və taxt-tacın varisləri, onların dövlətləri və qarşılıqlı surətdə təbəələri arasında bundan sonra əbədi sülh, dostluq və tam razılıq olacaqdır.

II Maddə

Bütün Rusiya imperatoru həzrətləri və İran şahı həzrətləri hörmətlə qəbul edirlər ki, razılığa gələn yüksək tərəflər arasında baş vermiş və indi xoşbəxtlikdən qurtarmış müharibə ilə Gülüstan traktatının qüvvəsi üzrə qarşılıqlı təəhhüdlər də başa çatmışdır; onlar göstərilən Gülüstan traktatını Rusiya və İran arasında yaxın və uzaq gələcəyə sülh və dostluq münasibətləri qurmalı və təsdiq etməli olan indiki şərtlər və qərarlarla əvəz etməyi zəruri hesab etdilər.

III Maddə

İran şahı həzrətləri öz adından və öz vərəsələri və varisləri adından Arazın o tayı və bu tayı üzrə Erivan xanlığını və Naxçıvan xanlığını Rusiya imperiyasının tam mülkiyyətinə güzəştə gedir. Şah həzrətləri bu güzəşt nəticəsində, hazırki müqavilənin imzalanmasından sayılmaqla altı aydan gec olmayaraq, yuxarıda adları çəkilən hər iki xanlığın idarə edilməsinə aid olan bütün arxivləri və ictimai sənədləri Rusiya rəisliyinə verməyi vəd edir.

IV Maddə

Müqaviləyə qoşulan yüksək tərəflərin razılığı ilə hər iki dövlət arasında sərhədlər aşağıdakı hüdudda qərara alınır: sərhəd xətti Türkiyə torpaqlarının ucundakı kiçik Araratın zirvəsindən aralıda düz istiqamətdə ən yaxın nöqtədən başlayaraq o dağların zirvəsindən keçir; buradan maillik üzrə kiçik Araratın cənub

tərəfindən axan Aşağı Qarasu çayının yuxarılarına düşür, sonra sərhəd xətti o çayın axarı üzrə Şərur qarşısında onun Araza töküldüyü yerədək davam edir; bu məntəqədən Abbasabad qalasınadək Araz çayının yatağı üzrə gedir; burada qalının Arazın sağ sahilində yerləşən xarici istehkamları yanında yarım ağac, yəni 3 1 / 2 Rusiya versti enində bütün istiqamətlərdə dövrə haşiyələnəcək və o ətrafda olan torpaq sahəsi büsbütün məhz Rusiyaya məxsus olacaqdır və bu gündən sayılmaqla iki ay ərzində ən yüksək dəqiqliklə ayrılacaqdır. Sərhəd xətti o yerdən, göstərilən dövrənin şərq tərəfdən Arazın sahilinə birləşdiyi yerdən başlayaraq bir daha o çayın yatağı ilə Yeddibulaq bərəsinədək gedir; buradan İran torpaqları Araz çayının yatağı üzrə üç ağaca, yəni 21 Rusiya versti uzanacaqdır: sonra sərhəd Muğan düzü vasitəsilə Bolqarçayadək, iki kiçik Adınabazar və Sarıqamış çaylarının birləşməsində üç ağac yəni 21 verst aşağıda olan torpaqlara gedir; sərhəd buradan Bolqarçayın sol sahili ilə yuxarı; adları çəkilən kiçik Adınabazar və Sarıqamış çaylarının birləşməsinədək, sonra Şərqi Adınabazar çayının sağ sahili üzrə onun yuxarılarınadək davam edir, buradan isə Cikoir yüksəkliyinin zirvəsinədək elə davam edir ki, o yüksəklikdən Xəzər dənizinə tökülən bütün sular Rusiyaya məxsus olacaqdır, İran tərəfə axan bütün sular isə İrana məxsus olacaqdır. Burada iki dövlət arasındakı sərhəd dağ zirvələrilə müəyyən edilir; qərarlaşdırılmışdır ki, onların Xəzər dənizinə doğru enişi Rusiyaya məxsus olmalıdır, o biri yandakı enişi isə İrana məxsusdur. Sərhəd Cikoir yüksəkliyi zirvəsindən, Talışı Ərş dairəsindən ayıran dağlar üzrə Qəmərkuhüm zirvəsinədək keçir. Suların axarını iki yerə bölən dağların başı, yuxarıda Adınabazarın yuxarı axarı və Cikoir zirvəsi arasındakı sahə haqqında deyilən kimi, burada da eləcə sərhəd hüdudunu təşkil edəcəkdir. Sonra sərhəd xətti suların axarına aid yuxarıda şərh olunan qaydalara aramsız əməl etməklə Qəmərkuhun zirvəsindən Züvand və Ərş dairələrini ayıran dağ silsiləsi üzrə Velkic dairəsinin sərhədlərinədək uzanacaqdır. Beləliklə, adı çəkilən dağın zirvəsindən əks tərəfdə yerləşən hissəsi istisna olmaqla Züvand dairəsi Rusiyaya birləşir. Hər iki dövlət arasındakı sərhəd xətti su axınının yuxarıda qeyd olunan qaydalarına daima uyğun olaraq, Velkic dairəsi sərhədindən Kloputanın zirvəsi və Velkic dairəsindəki dağların baş silsiləsi üzrə Astara çayının şimal mənbəyindəkə, buradan o çayın yatağı boyu onun Xəzər dənizinə töküldüyü yerədək davam edəcək ki, burada da Rusiya torpaqlarını İrandan ayırmalı olan sərhəd xətti qurtarır.

V Maddə

İran şahı həzrətləri bütün Rusiya imperatoru həzrətlərinə öz səmimi dostluğuna sübut olaraq, bu maddə ilə həm öz adından, həm də vərəsələri və İran

taxt-tacının varisləri adından, yuxarıda göstərilən sərhəd xətti arasında və Qafqaz sıra dağları və Xəzər dənizi arasında yerləşən bütün torpaqların və bütün adaların, bununla bərabər həmin məmləkətlərdə yaşayan bütün köçəri və başqa xalqların əbədi zamanədək Rusiya imperiyasına məxsus olduğunu təntənə ilə tanıyır.

VI Maddə

İran şahı həzrətləri hər iki dövlət arasında baş vermiş müharibə ilə Rusiya imperiyasına vurulmuş xeyli ziyana, həmçinin Rusiya təbəələrinin düçar olduğu qurbanlara və itkiyə hörmət əlaməti olaraq, onların əvəzini pul təminatı ilə ödəməyi öhdəsinə götürür. Müqaviləyə qoşulan hər iki yüksək tərəf o mükafatın məbləğini on kurur tımən raicə və ya iyirmi milyon gümüş manat qərarlaşdırmışdır, onun vaxtı, ödəniş qaydası və təminatı sözbəsöz hazırkı Traktata daxil edilə biləcək qüvvəyə malik olan xüsusi müqavilədə qərarlaşdırılmışdır.

VII Maddə

İran şahı həzrətləri öz əlahəzrət oğlu şahzadə Abbas Mirzənin öz vərəsəsi və taxt-tacın varisi təyin etmək iltifatında bulunan kimi, Bütün Rusiya imperatoru həzrətləri İran şahı həzrətlərinə öz dostluq münasibətlərini və bu varislik qaydasının təsdiqinə kömək etmək arzusunu açıq-aşkar sübut etməkdən ötrü bundan sonra şahzadə Abbas Mirzə həzrətlərinin simasında İran taxt-tacının vərəsəsi və varisini, onun taxta çıxmasından sonra isə onu o dövlətin qanuni hökmdarı hesab etməyi öhdəsinə götürür.

VIII Maddə

Rusiyanın ticarət gəmiləri, əvvəlki qayda üzrə, Xəzər dənizində və onun sahilləri boyunca azad üzmək və bununla bərabər onlara yaxınlaşmaq hüququna malikdir; gəmi qəzası hallarında İranda onlara hər cür kömək edilməlidir. Bu üsulla İran ticarət gəmilərində də Xəzər dənizində əvvəlki qayda ilə üzmək və Rusiya sahillərinə yan almaq hüququ verilir ki, orada gəmi qəzası hallarında onlara qarşılıqlı surətdə hər cür vəsaitlə kömək göstərilməlidir. Hərbi gəmilərə gəldikdə isə, qədimdə olduğu kimi, yalnız Rusiya hərbi bayrağı altında olan hərbi gəmilər Xəzər dənizində üzə bilərlər; bu səbəbdən də əvvəlki müstəsna hüquq indi də onlara verilir və təsdiq edilir ki, Rusiyadan başqa heç bir dövlətin Xəzər dənizində hərbi gəmiləri ola bilməz.

IX Maddə

Bütün Rusiya imperatoru həzrətləri və İran şahı həzrətləri hər vasitə ilə onlar arasında bu qədər xoşbəxtliklə bərpa olunmuş sülh və dostluğu bərqərar etməyi arzulayaraq, müvəqqəti tapşırıqların icrası və ya daimi qalmaq üçün bu və ya o biri dövlətə göndərilən yüksək sarayların (hökumətlərin) səfirlərinin, nazirlərinin və işlər müvəkillərinin, onların dərəcəsinə, razılığa gələn yüksək tərəflərin şəərəfinə, onları birləşdirən səmimi dostluğa və yerli adətlərə uyğun olaraq, ehtiramla və (hər birinin) ayrılıqda qəbul edilməsini qarşılıqlı surətdə rəva bilirlər. Xüsusi protokol ilə bu və ya o biri tərəfin əməl etməsi üçün bu məzmununda mərasim qərarlaşdırılacaqdır.

X Maddə

Bütün Rusiya həzrətləri və İran şahı həzrətləri hər iki dövlət arasında ticarət əlaqələrinin bərpa olunmasını və genişlənməsini sülhün bərqərar olmasının ən başlıca xeyirxah nəticələrindən biri saydıqları üçün, tam qarşılıqlı razılıq əsasında hökm verdilər ki, ticarətə hakimlik edilməsinə və qarşılıqlı surətdə təbəələrin təhlükəsizliyinə aid olan bütün sərəncamlar səadətlə yoluna qoyulsun və onlar onu qarşılıqlı surətdə müvəkillər tərəfindən bağlanacaq bu sülh müqaviləsinin eyni güclü hissəsi sayılmalı olan və ona əlavə edilən ayrıca Akt ilə izah etsinlər. İran şahı həzrətləri, qabaqlar olduğu kimi, Rusiyaya ticarətin xeyrinə tələb olunan hər yerə konsullar və ticarət agentləri təyin etmək hüququ verir və öhdəsinə götürür ki, hər birinin məyyəti on nəfərdən çox olmayacaq konsul və agentlərə hamilik göstərsin ki, onlar öz rütbələrinə verilmiş şan-şövkət və üstünlüklərdən istifadə etsinlər. Bütün Rusiya imperatoru həzrətləri öz tərəfindən İran şahı həzrətlərinin konsul və ya ticarət agentlərinə münasibətdə tam qarşılıqlığa əməl edilməsinə vəd verir. İran hökumətinin Rusiya agentinə və ya konsuluna əsaslı şikayəti olarsa, Rusiya naziri (səfiri) və ya onun şah həzrətləri sarayı yanında işlər müvəkkili, ya da onların bilavasitə rəisi öz mülahizəsinə əsasən günahkarı vəzifəsindən uzaqlaşdıra və onu müvəqqəti olaraq digər şəxsə həvalə edə bilər.

XI Maddə

Qarşılıqlı surətdə təbəələrin bütün tələbləri və müharibə ilə dayandırılmış başqa işlər sülh bağlandıqdan sonra ədalətlə bərpa olunacaq və həll ediləcəkdir. Qarşılıqlı surətdə təbəələrin öz aralarında bu və ya o biri hökumətin xəzinəsinə müqavilə təəhhüdləri dərhal və tamamilə təmin edilməlidir.

XII Maddə

Barişığa gələn yüksək tərəflər təbəələrin xeyri üçün özlərinin ümumi razılığı üzrə qarşılıqlı surətdə qərara almışdır: onlardan Arazın hər iki tərəfində tərpnəməyən əmlaka malik olanlarına üç il vaxt verilməlidir ki, onlar bu müddət ərzində onu azad surətdə satsınlar və dəyişsinlər. Lakin bütün Rusiya imperatoru həzrətləri, ona aidiyyəti olduğuna görə, keçmiş İrəvan sərdarı Hüseyn xanı, onun qardaşı Həsən xanı və keçmiş Naxçıvan hakimi Kərim xanı bu iltifatlı sərəncamdan kənar edir.

XIII Maddə

Axırıncı və ya bundan qabaqkı müharibənin gedişində əsir alınmış hər iki tərəfin bütün hərbi əsirləri, bununla bərabər hər iki hökumətin nə vaxtsa əsir düşmüş təbəələri qarşılıqlı surətdə azad edilməli və dörd ay ərzində qaytarılmalıdır; onlar həyatı azuqə və digər tələbatlarla təmin edilməli və onları qəbul etmək və sonrakı yaşayış yerinə yollamağa sərəncam vermək üçün hər iki tərəfdən ayrılmış komissarlara verməkdən ötrü Abbasabada göndərilməlidirlər. Razılığa gələn yüksək tərəflər hər iki tərəfdən əsir düşmüş, lakin olduqları yerin uzaqlığına və ya başqa bir səbəbə və ya vəziyyətə görə göstərilən müddətə qaytarıla bilməyəcək bütün hərbi əsirlərə, habelə Rusiya və İran təbəələrinə də bu yolla yanaşacaqlar. Hər iki dövlət belələrinin hər bir vaxt tələb edilməsində özünə dəqiq və qeyri-məhdud hüquq verir və öhdəsinə götürür ki, onlar aşkar edildikdə və ya onlar haqqında tələblər alındıqda qarşılıqlı surətdə onları (bir-birinə) qaytarsınlar.

XIV Maddə

Razılığa gələn yüksək tərəflərdən heç biri axırıncı müharibənin başlanmasınadək və ya o vaxtı digərinin təbəəliyinə keçmiş olan satqınların və fərarilərin verilməsini tələb etməyəcəkdir. İran hökuməti bu qaçqınlardan bəzilərinin və onların köhnə həmvətənlərinin və ya hakimiyyəti altında olanların arasında qərəzli əlaqələrdən qarşılıqlı surətdə baş verə biləcək zərərli nəticələrin qarşısını almaq üçün, öhdəsinə götürür ki, indi və ya sonralar Rusiya hökumətinin adbaad göstərdiyi adamların Arazla Çara çayının, Urmiya gölünün, Cakatu çayının və Qızıl Üzən çayının Xəzər dənizinə töküldüyü yer arasında yaratdığı hüduddakı öz torpaqlarında olmasını qadağan edəcəkdir. Bütün Rusiya imperatoru həzrətləri öz tərəfindən İran qaçqınlarının Qarabağ və Naxçıvan xanlıqlarında və İrəvan xanlığının Araz çayının sağ sahilində yerləşən hissəsində yurd salmasına və ya yaşamasına (hər hansı) bir qərarla icazə verməyəcəyini vəd edir. Lakin özlüyündə aydındır ki, ancaq rəsmi rütbə daşıyan və ya müəyyən ləyaqət sahibi olan adamlara: şəxsi nümunələri, nəsihət və gizli əlaqələri ilə keçmişdə onların idarəsində və ya hakimiyyəti altında olan əvvəlki həmvətənlərinə zərərli təsir göstərə bilən xan, bəy və dini rəislər və ya mollalara qarşı bu şərtin gücü var və olacaqdır. Ümumiyyətlə, hər iki dövlətin sakinlərinə gəldikdə isə, razılığa gələn yüksək tərəflər qərara alır ki, hər iki tərəfin bir dövlətdən o birinə keçmiş və ya bundan sonra keçəcək təbəələri onların keçdiyi hökumətin icazə verdiyi hər yerdə yurd sala və yaşaya bilər.

XV Maddə

Şah həzrətləri öz dövlətinə sakitliyi qaytarmaq və öz təbəələrindən hazırkı müqavilə ilə bu qədər xoşbəxtliklə başa çatmış müharibədə törədilmiş bədbəxtlikləri daha da artırmaqla hər şeyi kənar etmək kimi xeyirli, xilasedici niyyətlə hərəkət edərək, Azərbaycan adlanan vilayətin bütün əhalisinə və məmurlarına büsbütün və tam bağışlanma əta edir. Hansı dərəcəyə məxsus olmasından asılı olmayaraq onlardan heç kəs öz hərəkətinə və ya müharibə ərzində və ya Rus ordusunun adı çəkilən vilayəti müvəqqəti tutduğu zaman davranışına görə təqibə, dini əqidəsinə görə təhqirə məruz qalmamalıdır. Bundan başqa o məmur və sakinlərə bu gündən başlayaraq öz ailəsi ilə birlikdə İran vilayətindən Rusiyaya sərbəst keçmək, hökumət və yerli rəisliyin heç bir maneçiliyi olmadan onların satlıq malına və ya əmlakına və əşyalarına hər hansı gömrük və vergi qoyulmadan tərpənən mülkiyyətini aparmaq və satmaq üçün bir il vaxt verilir.

Tərpənməyn mülkə gəldikdə isə, onun satılması və ya onun haqqında özxoşuna sərəncam üçün beş illik müddət müəyyən edilir. Lakin bu bağışlanma qeyd olunan bir illik müddət başa çatanadək məhkəmə cəzası düşən günah və ya cinayət işləmiş adamlara şamil edilmir.

XVI Maddə

Müvəkillər bu sülh müqaviləsi imzalandıqdan sonra, qarşılıqlı surətdə təxirə salınmadan təcili olaraq, hərbi əməliyyatların kəsilməsi haqqında bütün yerlərə xəbər və lazımı fərman göndərməlidir. Eyni məzmununda iki nüsxədə tərtib edilmiş, hər iki tərəfin müvəkilləri tərəfindən imzalanmış, onların gərbli möhürləri ilə təsdiq edilmiş və qarşılıqlı olaraq bir-birinə verilmiş bu sülh müqaviləsi bütün Rusiya imperatoru həzrətləri və İran şahı həzrətləri tərəfindən təsdiq və ratifikasiya edilməli və onların imzaladığı ratifikasiya mətnləri təntənəli şəkildə hər iki tərəfin müvəkilləri tərəfindən dörd ay ərzində və ya mümkün olduqca daha tez dəyişdirilməlidir.

Fevral ayının 10-da İsanın anadan olmasının 1828-ci ilində Türkmənçay kəndində bağlanmışdır.

Əslinə qol çəkmişlər:

İ.F.Paskeviç, A.M.Obrezkov.

-----
* *Türkmənçay müqaviləsi Rusiya ilə İran arasında 1828-ci il fevralın 10(22)-da, Təbriz yaxınlığında, Mianə şəhərindən 33 km. şimal-qərbdə yerləşən Türkmənçay kəndində bağlanmışdır (bax: Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. Bakı, 1989, s. 277-286).*

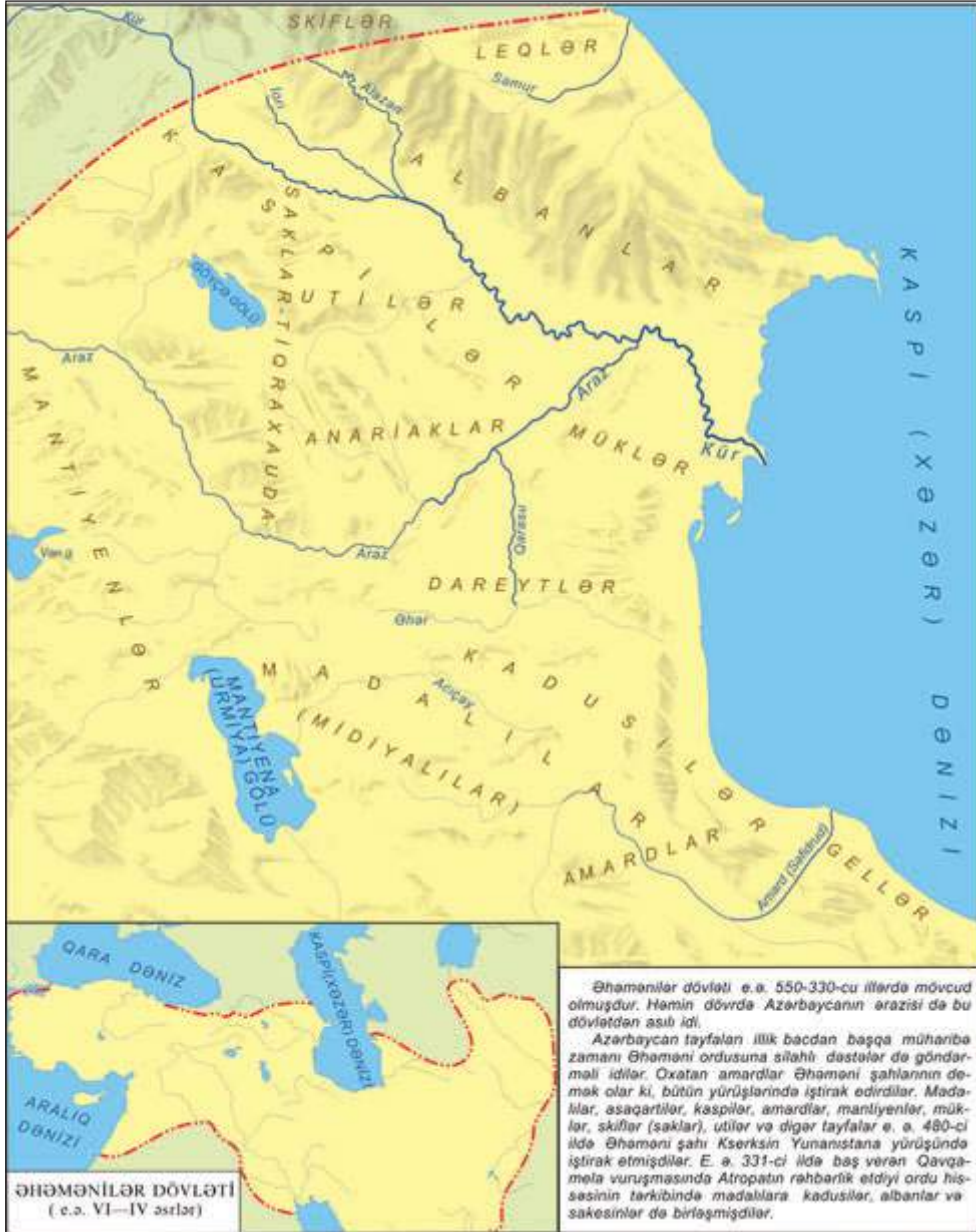
Türkmənçay müqaviləsi preambula və 16 maddədən ibarət idi. Gülüstən müqaviləsinin ayrı-ayrı maddələrinin məzmunu Türkmənçayda əks olunmuş, onun IX və X maddələrində nəzərdə tutulmuş məsələlərə aid Xüsusi ticarət aktı imzalanmışdı. Türkmənçay müqaviləsinin preambulasında sülhün zərurətindən və onu imzalayanların (İ.Paskeviç, A.Obrezkov (Rusiya) və Abbas Mirzə (İran)) səlahiyyətindən bəhs edilir. I maddə ilə əbədi zamanadək sülh elan olunurdu. II maddədə Gülüstən müqaviləsinin qüvvədən düşdüyü və onun Türkmənçay müqaviləsilə əvəz olunduğu bildirilirdi. III maddədə İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının Rusiyaya ilhaqı təsdiqlənirdi. IV maddədə sərhədlər müəyyənləşdirilir, V maddədə İran IV maddənin müəyyən etdiyi sərhəd xətti ilə Qafqaz sıra dağları və Xəzər dənizi arasında yerləşən bütün torpaqların Rusiyaya məxsus olduğunu tanıyırdı. VI maddədə təzminatın miqdarı müəyyən edilir, VII

maddədə Abbas Mirzənin vəliəhd kimi tanınması rəsmən etiraf olunur, VIII maddədə isə Gülistan müqaviləsinin V maddəsi təsdiq edilir, yəni Xəzər dənizində hərbi donanma saxlamaq hüququ yalnız Rusiyaya məxsus olurdu. IX maddədə İranda Rusiyanın daimi diplomatik missiyasının təsis edilməsi nəzərdə tutulur, X maddədə konsulluqların açılması və bu məsələlərdən bəhs edilirdi. XI maddədə qarşılıqlı surətdə təbəələrin bütün tələbləri və müharibə ilə dayandırılmış işlərin bərpası tənzimlənirdi.

Müqavilənin XII, XIV, XV maddələri ilə əhalinin hərəkəti, ermənilərin köçürülməsi və b. məsələlər həll edilirdi. A.S. Qriboyedov Türkmənçay müqaviləsinin ayrı-ayrı maddələrinin irəli sürülməsində mühüm rol oynamış və tarixi ədəbiyyatda XII, XIV, XV maddələrin müəllifi A.S. Qriboyedov hesab edilir. Türkmənçay müqaviləsinin XV maddəsinə əsasən İranda yaşayan erməni əhalisinin Cənubi Qafqaza köçürülməsi diplomatiya dilində xatırladılsa da, məhz "İran erməniləri"nin köçürülməsi nəzərdə tutulurdu. Bunu tarixi mənbələr də təsdiq edir (bax: Грибоедов А.С. Занеска о переселении армян из Персии в наши области. - Сочинение в двух томах, т.2. Москва, 1971, с. 339-341; История Азербайджана по документам и публикациям. Баку, 1990, с. 56-59.)

Beləliklə, Türkmənçay müqaviləsi ilə 1826-1828-ci illər Rusiya-İran müharibəsinə son qoyuldu. Bununla yanaşı, bu müqavilə ilə Azərbaycan torpaqlarının bölüşdürülməsi başa çatdırıldı (bax: Mahmudov Y, Şükürov K. Azərbaycan: beynəlxalq münasibətlər və diplomatiya tarixi. 1639-1828. Dörd cildə. Birinci cild. Bakı, 2009, s. 490-492).

AZƏRBAYCAN (e.ə. VI-IV əsrlər)

AZƏRBAYCAN
(e.ə. IV-III əsrlər)

E.ə. IV—b.e.III əsrlərdə Atropatena Böyük Midiya-dan qərbdə və şimalda yerləşirdi. Cənubda Atropatena Hirkan dənizi ilə Matiana arasındakı ərazini əhatə edirdi (Strabon IX cild, 13-cü fəsil, səh.2).

Strabonun məlumatına görə, albanlar (e.ə. I əsr - b.e.I əsr) Iberlər ilə Kaspi dənizi arasındakı ərazidə yaşayırdılar. Albaniya ərazisi şimalda Qafqaz dağlarına çatırdı (Strabon, XI cild, 4-cü fəsil, səh.1). Kaspiana da Albaniya ərazisinə daxil idi (Strabon, XI cild, 4-cü fəsil, səh.5).

AZƏRBAYCAN
(IV-VII əsrlər)

Sasanilər dövründə öz dövlətçiliyini saxlaya bilmiş hökmdar Albaniyada ölkənin ali hakimi idi. O dünyəvi və dini hakimiyyətin məşvəratçı, qanunverici orqanı olan məclisə, məhkəməyə başçılıq edirdi; ölkənin bütün hərbi qüvvələrinin baş komandanı idi. Alban dövləti antik Albaniyanın ənənələrini davam etdirərək, müstəqil daxili, bəzən də xarici siyasət yürütməyə cəhd etsə də, Sasanilərdən vassal asılıqda olmuşdur. 510-628-ci illərdə ölkə marzbanlar-canişinlər tərəfindən idarə olunurdu. VII əsrin I yarısında Albaniyada Girdiman vilayətinin sahibləri olan Mihranilər nəslİ üstünlük qazandı. Bu nəslin ən görkəmli nümayəndəsi Cavanşirin dövründə Albaniya, 643-cü ildən başlanmış ərəb yürüşlərinə və Azərbaycanın cənubunun — Adurbadaganın işğalına baxmayaraq, əsrin sonuna qədər özünün hərbi müstəqilliyini qoruyub saxladı.

AZƏRBAYCAN ƏRƏB XİLAFƏTİ DÖVRÜNDƏ (VII əsrin II yarısı – IX əsrin I yarısı)

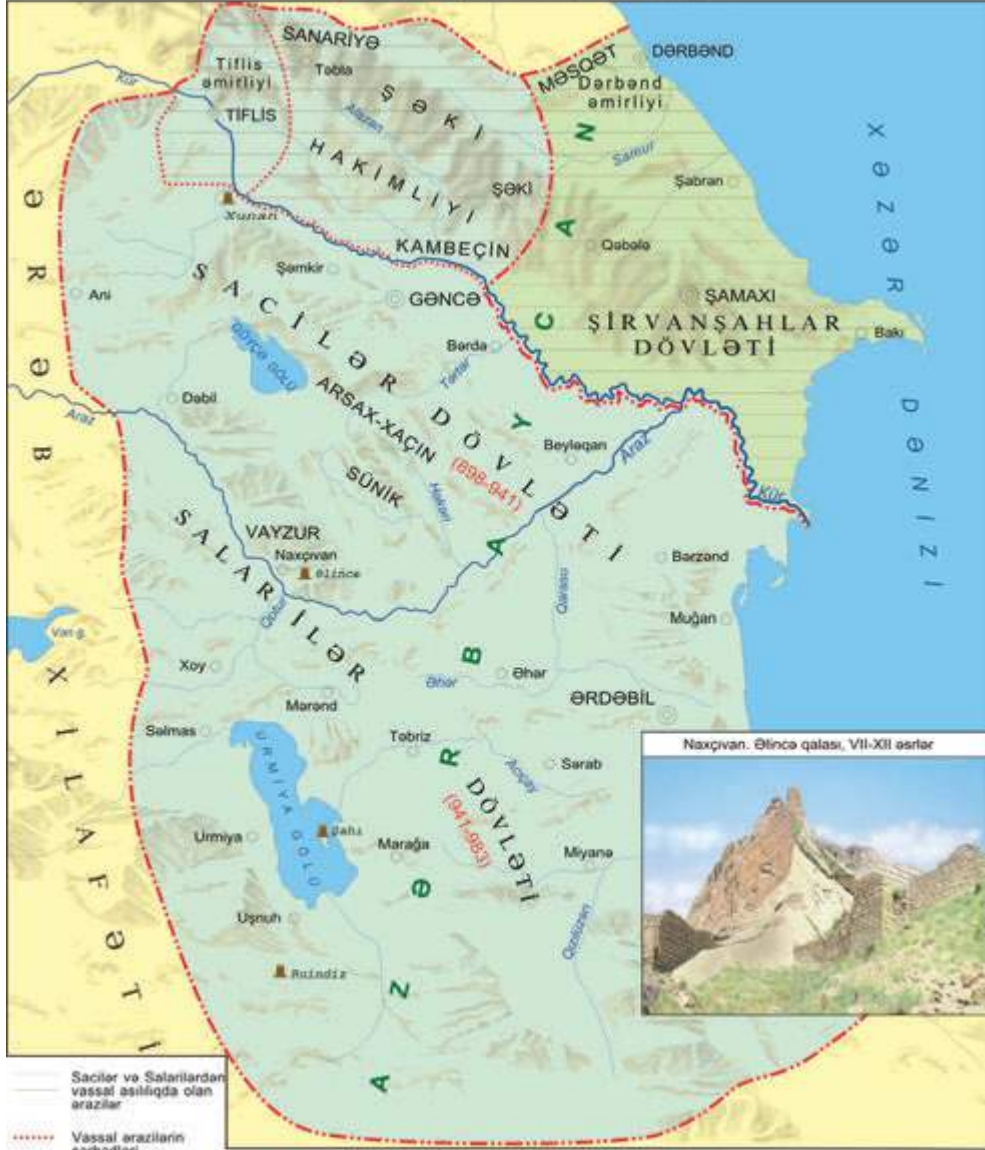
Xəzərlər, ərəblər və Bizansın davamlı hücumları nəticəsində Albaniya 705-ci ildə müstəqilliyini itirdi. Azərbaycan bütünlüklə Ərəb Xilafətindən asılı hala düşdü.

Lakin Xilafət daxilində gedən parçalanma prosesi tarixi Azərbaycan ərazisində yeni dövlət qurumlarının təşəkkülü üçün şərait yaratdı.

Bu dövrdə geniş ticarət əlaqələri mövcud olmuş, elm inkişaf etmiş, xəritələr çəkilməyə, bəzi hazırlanmasına başlanmışdır. Yeni qalalar, məscidlər, saraylar inşa edilmiş, ərəb xalifələri üçün məqbərələr (sərdəbələr) tikilmişdir.

AZƏRBAYCAN (IX əsrin II yarısı – X əsr)

Sacilər (898-941) və Salarilər (941-983) dövlətlərinin ən güdrətli çağları

Ərəb Xilafəti daxilində gedən parçalanma prosesi tarixi Azərbaycan ərazisində yeni dövlət qurumlarının yaranmasında mühüm rol oynadı. Azərbaycan yadelli işğalçıların əsarətindən azad oldu. Lakin ölkədəxili feodal parçalanması yadelli işğalçılara qarşı müqaviməti zəiflədirdi, iqtisadi inkişafa mənfi təsir göstərirdi.

AZƏRBAYCAN
(X əsrin sonu – XI əsrin I yarısı)

Daxili çəkişmələrdən zəifləmiş Azərbaycan dövlətləri seljuq yürüşləri nəticəsində Seljuq İmperiyasına daxil olurlar. Yalnız Şirvanşahlar dövləti öz müstəqilliyini qoruyub saxlaya bildi. Seljuq dövrü Azərbaycanın və bütün Cənubi Qafqazın tarixində mühüm dönüş dövrü oldu. Azərbaycan xalqının və Azərbaycan türk dilinin mövqeyi daha da gücləndi.

AZƏRBAYCAN ATABƏYLƏR (ELDƏNİZLƏR) DÖVLƏTİ (1136-1225-ci illər)

Vassal ərazilər

Vassal ərazilərin sərhədləri

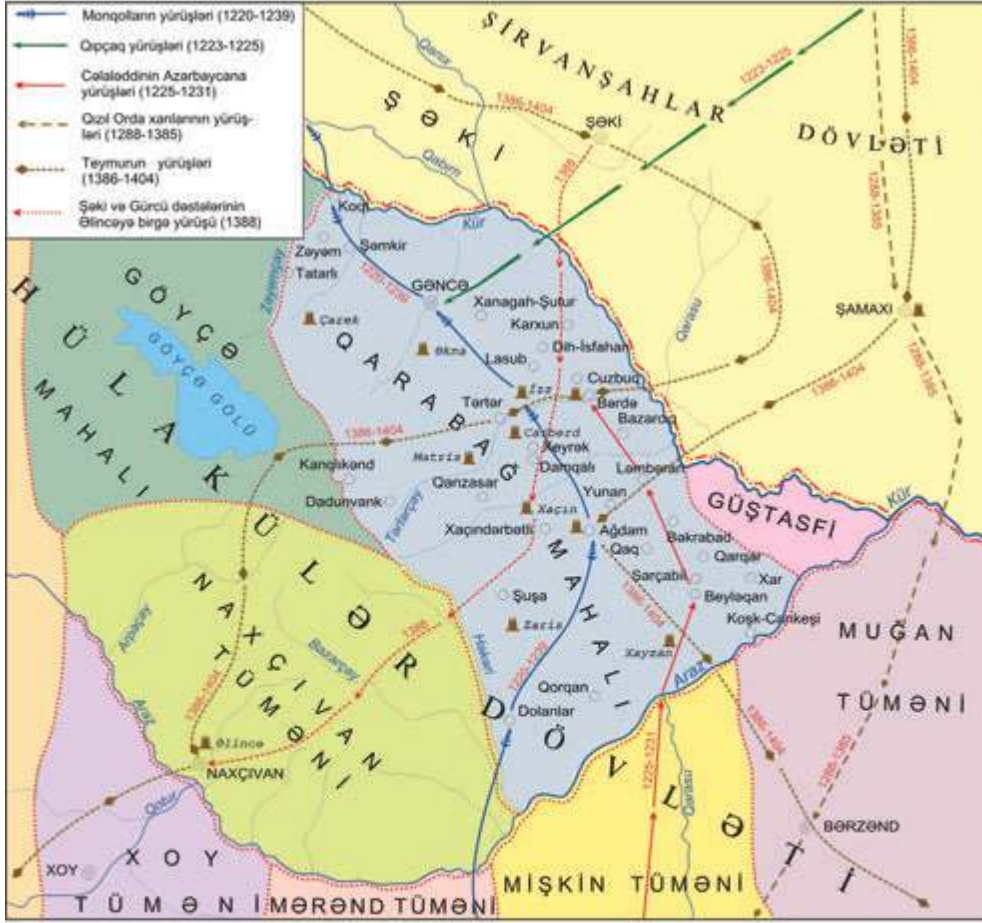
Səlcuq imperiyasının tənəzzülü dövründə hakimiyyət uğrunda davam edən çəkişmələr nəticəsində yeni dövlət qurumlarının-atabeyliklərinin təşkilinə üçün zəmin yarandı. 1136-cı ildə Azərbaycan Eldenzilər dövləti meydana gəldi. Bu dövrdə təsərrüfatın inkişafı üçün əlverişli şərait mövcud idi; metal əridilir, sənətkarlıq inkişaf edir, yeni şəhərlər salınırdı.

Atabeylər dövlətinin idarə edilməsi məqsədilə ali idarə (divan-ı-əla) yaradıldı. Bu dövlətin nəzdində dövlət dəftərxanası, maliyyə idarəsi və ya xəzinədarlıq var idi. Eldenzilər dövründə Azərbaycan mədəniyyəti yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdı.

AZƏRBAYCAN (XIII-XIV əsrlər)

QARABAĞ (XIII-XIV əsrlər)

"Qarabağ" adlı yerlər bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda (Arran Qarabağı, Təbriz Qarabağı, Sürxəb Qarabağı və s.) mövcud olmuşdur. Arran Qarabağı son orta əsrlər Arranının (Kür və Araz çayları arasında) mərkəzi hissəsinin adıdır. Həmin ərazinin "Arran Qarabağı" adlanmasına səbəb onun başqa Qarabağlardan, xüsusilə Xəzərin şərqindəki "Bağdıs Qarabağından" fərqləndirmək olmuşdur.

XIII-XIV əsr mənbələrində "Dağlıq Qarabağ" termininə təsadüf olunmur və Qarabağın dağlıq və düzən əraziləri eyni inzibati-ərazi vahidi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Qarabağ son orta əsrlər Arranının əsas qəlbə, mərkəzi hesab olunurdu. Qarabağın cənub həddudları Araz çayına kimi uzanırdı. Göyçə gölünün şimalında yerləşən Zəyəm və Arranının şərq tərəfində olan Beyləqan Qarabağa aid idi. Qarabağ ərazisi Şirvanla Kür boyunca həmsərhəddir. Qarabağ ticarət yolu Kür-Araz qovşağından başlayaraq Tiflisə qədər uzanırdı. Həmin yolu Qarabağ ərazisinə düşən hissəsi üzərində və ona yaxın məsafələrdə Xar, Qarqar, Bəkrəbad, Yunan, Ləmbəran, Bəzərcəq, Bərdə, Cuzbuq, Dih-İsfahan, Xanəqah-Şutur, Gəncə, Şəmkir, Tətarlı və s. şəhər və yaşayış məntəqələri vardır. Bütün bunlar Qarabağın, Arranının mərkəzi kimi, şimal-qərbdə Zəyəmçay, şimal-şərqdə Güştəsfı (Kür ilə Arazın qovuşduğu yerdə), cənubda Araz çayı, qərbdə Həkəri çayı ilə həddüdləndiyini göstərir.

AZƏRBAYCAN QARAQOYUNLU DÖVLƏTİ (1410-1468-ci illər)

AZƏRBAYCAN AĞQOYUNLU DÖVLƏTİ (1468-1501-ci illər)

AZƏRBAYCAN SƏFƏVİ DÖVLƏTİ (Şah İsmayıl dövrü, 1501-1524-cü illər)

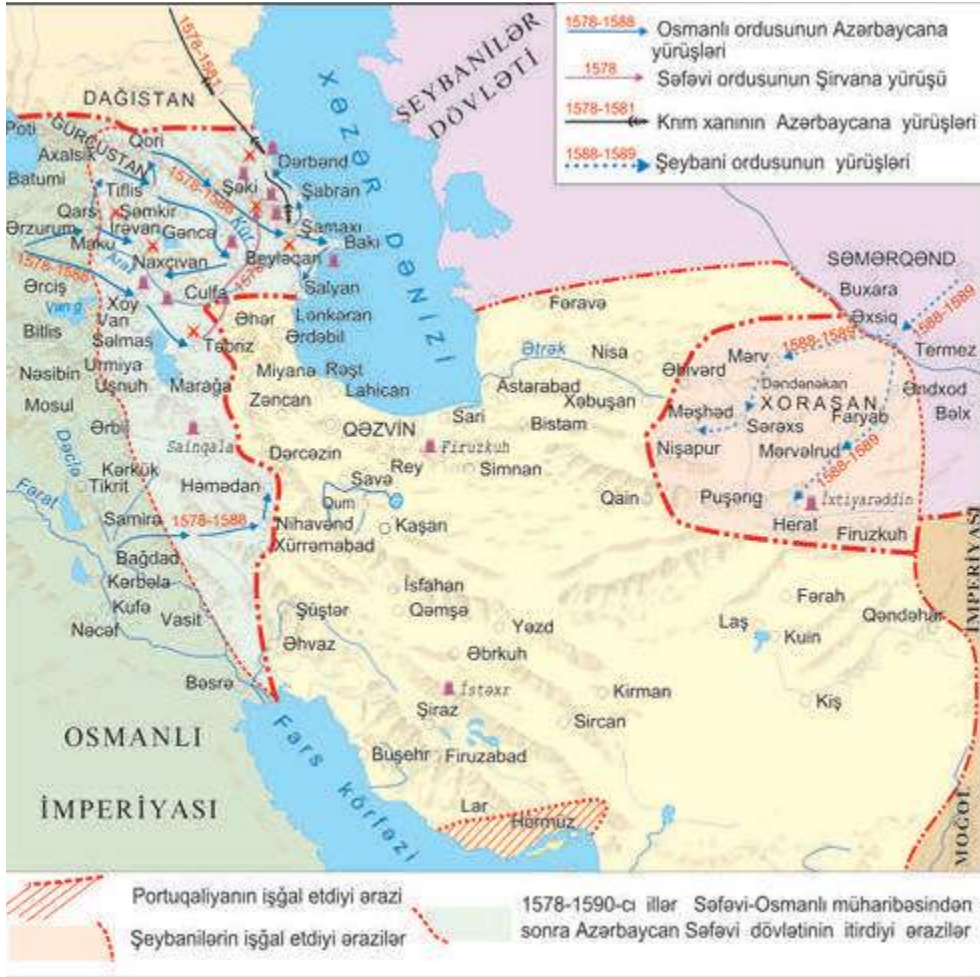

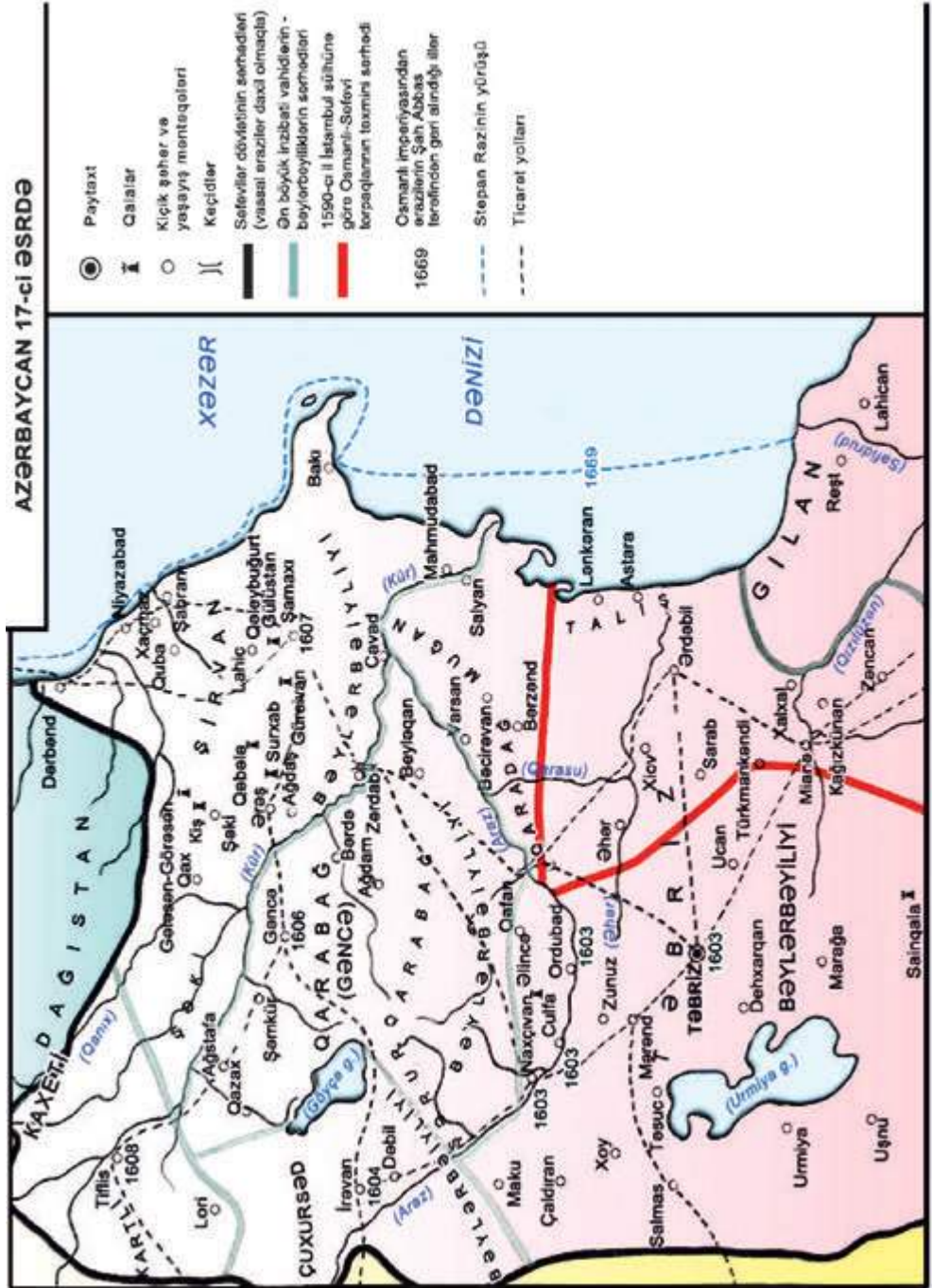
AZƏRBAYCAN SƏFƏVİ DÖVLƏTİ (Şah Təhmasib dövrü, 1524-1576-cı illər)

AZƏRBAYCAN SƏFƏVİ DÖVLƏTİ

(Şah Məhəmməd Xudabəndə dövrü, 1578-1587-ci illər)

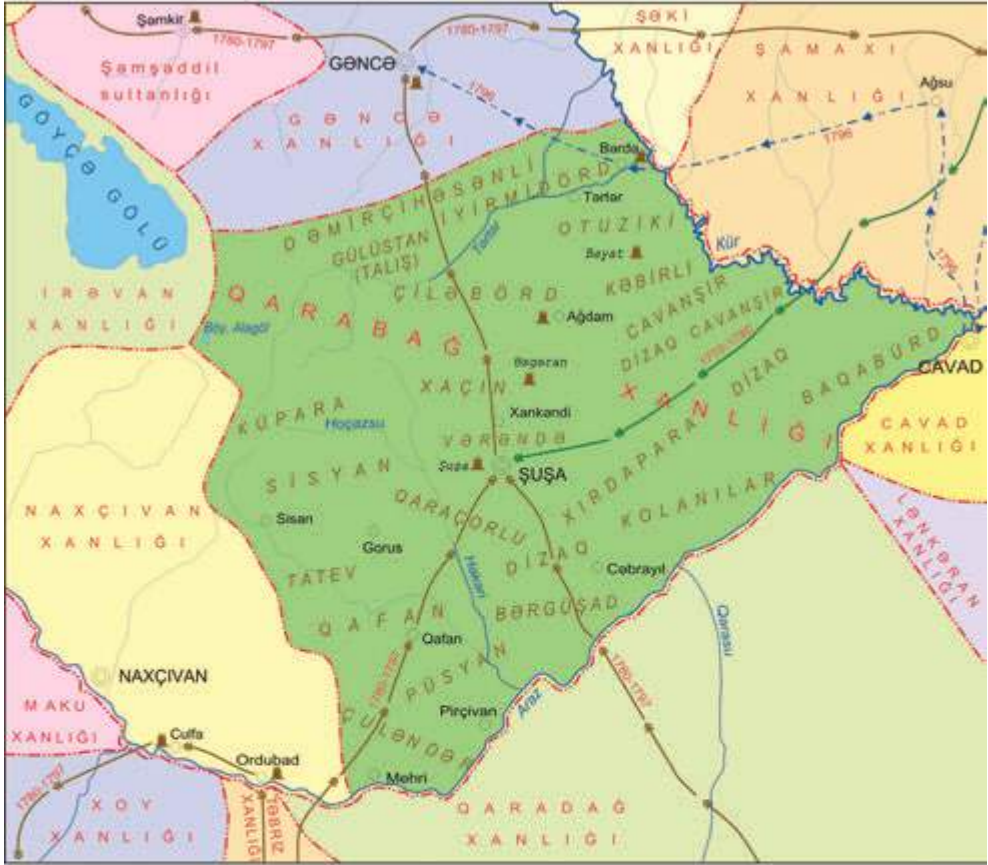

AZƏRBAYCAN XANLIQLARI (XVIII əsrin II yarısı)

QARABAĞ XANLIĞI (XVIII əsrin II yarısı)

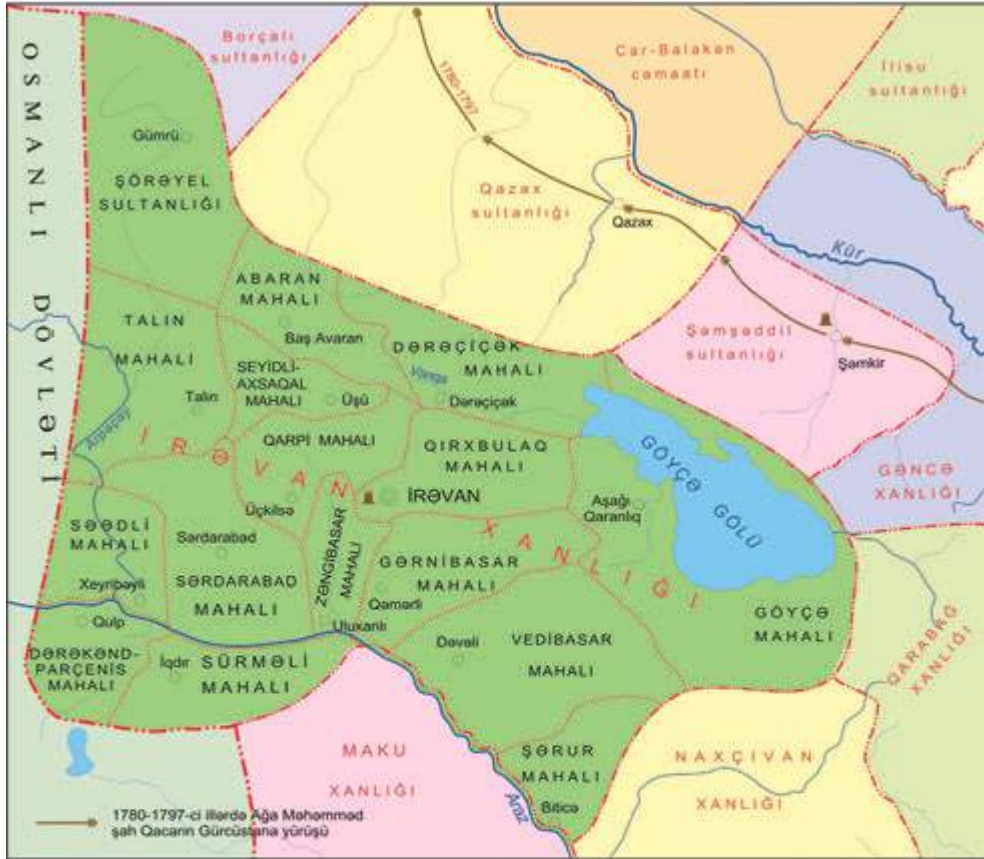
- 1770-1780-ci illərdə Qubalı Fətəli xanın Qarabağa yürüşləri
— 1780-1797-ci illərdə Ağa Məhəmməd şah Qacarın Gürcüstana yürüşləri
- - - 1796-cı ildə V.A.Zubovun Komandanlığı altında rus qoşunlarının yürüşü

Nadir şah Əfşarın imperiyasının 1747-ci ildə dağılmasından sonra Azərbaycanda yaranmış xanlıqların ən böyüyü və güclülərindən biri Qarabağ xanlığı olmuşdur. Xanlığın əsasını Otuziki tayfa birləşməsinin Cavanşir tayfasının Sarıcalı oymağından çıxmış Panahəli xan İbrahim Xəlif ağa oğlu qoymuşdur.

1763-cü ildə onun oğlu İbrahim Xəlif xan taxta çıxmışdır. 1806-cı ildə o, ruslar tərəfindən qatılaraq yetirildikdən sonra hakimiyyətə oğlu Mehdiqulu xan gəlmişdir. 1805-ci il mayın 14 (26)-də Qarabağ xanının Rusiya himayəsini qəbul etməsi haqqında Kürəkçay müqaviləsi bağlanmışdır.

Xanlığı 1822-ci ildə ləğv edilərək Rusiyanın bir əyalətinə çevrilmişdir.

İRƏVAN XANLIĞI (XVIII əsrin II yarısı)

1747-ci ildə Nadir şah qətlə yetirilib imperiyası dağıldıqdan sonra Çuxur Səəd bəylərbəyi Pir Mahmudxan hakimiyyəti əldən verməməyə cəhd göstərsə də İrəvanda xalq üsyanına başçılıq etmiş yerli feodal Mir Mehdi özünü xan elan edərək müstəqil İrəvan xanlığının əsasını qoymuşdur. Bəylərbəyliyin bir hissəsi bu xanlığın hüdudlarından kənarda qalaraq, Naxçıvan və digər xanlıqların tərkibinə daxil edildi.

Xanlıq 15 mahələ bölünürdü. Xanlıq əhalisinin böyük əksəriyyəti Azərbaycan türkləri idi. Ermənilər əhalinin cüzi hissəsini təşkil edirdi. Ermənilərin dini mərkəzi Eçmiədzin (Üçmüəzzin) İrəvan xanlığının ərazisində yerləşirdi. Onun başçısı İrəvan xanı tərəfindən vəzifəsinə təsdiq olunurdu. İrəvan xanlığı 1828-ci ildə Rusiya tərəfindən işğal edilərək ləğv edilmişdir.

ŞİMALİ AZƏRBAYCANIN RUSİYA İMPERİYASI TƏRƏFİNDƏN İŞĞALININ BAŞLANMASI (1804-1813-cü illər)

- 1813-cü il Gülistan müqaviləsinə əsasən Rusiya-İran sərhədi
- 1803-1813 Rus ordusunun yürüşləri
- 1806 Qacarlar ordusunun yürüşləri

1801-1813-cü illər Azərbaycanın tarixində ən ağır dövrlərdən biridir. 1801-ci ildə Qazax, Şamşəddil və Borçalı sultanlıqlarının zəbt olunması ilə Azərbaycanın çar Rusiyası tərəfindən işğalına başlandı. Çox keçmədən Çar-Balakən, Gəncə, Qəbələ, Şəki, Şirvan Rusiya imperiyasının təcavüzünə tab gətirməyib təslim oldu. Azərbaycanın 20-dən çox kiçik dövlətlərə parçalanması, güclü vahid dövlətin olmaması, eləcə də Rusiyanın müstəmləkəçilik siyasəti tarixin bu istiqamətdə inkişafını bir növ şərtləndirdi. Rusiyanın hücumları davam edilib Araz çayını keçməsi və cənuba doğru yürüşü şah hökumətini rüsvayçı Gülistan müqaviləsini imzalamağa məcbur etdi. İrəvan və Naxçıvan xanlıqları istisna olmaqla Araz çayından şimalda yerləşən bütün Azərbaycan torpaqları, hətta Lənkəran xanlığı Rusiyaya qatıldı. Azərbaycan Rusiya və İran arasında iki yərə bölündü. Xalqımız ən faciəli tarixini yaşamağa başladı. Həmin dövrdə tarix xalq qəhrəmanı Cavad xanın igidliyinin, İrəvan qalasının qəhrəmancasına müdafiəsinin, Sisiyanov və Qulyakov kimi çar əlçadlarının cəzalarına çatdırılmalarının və xalqımızın işğala qarşı hər yerdə ciddi müqavimət göstərməsinin şahidi oldu.

ŞİMALİ AZƏRBAYCANIN RUSİYA İMPERİYASI TƏRƏFİNDƏN İŞĞALININ BAŞA ÇATDIRILMASI (1826-1828-ci illər)

- Türkmənçay müqaviləsinə əsasən Rusiya-İran sərhədi
- 1826 Qacar ordusunun və ayrı-ayrı xanların yürüşləri
- 1827 Rus ordusunun yürüşləri
- Rus ordularına qarşı xalq qoşulan

Azərbaycanın tarixində çox qısa olan bu dövr öz qaynarlığı, hadisələrin sürətli inkişafı ilə yadda qalır. 1826-cı ildə Gəncədə, eləcə də Azərbaycanın digər bölgələrində baş verən üsyanlar, işğalçıların dikədən qovulması, xalqın zülmə bəşməməsinin bariz nümunəsidir. Lakin ölkənin bütün qüvvələrinin birləşməsinin mümkün olmaması, düşmənin gücünün düzgün qiymətləndirilməməsi, 1826-cı ilin payızında rusların əks hücumları ölkənin yenidən işğala məruz qalmasına səbəb oldu. 1827-ci ildə Naxçıvan və İrəvan xanlıqlarının işğalı, Tehrana doğru yürüşün başlanması 1828-ci il fevralın 10-da Türkmənçay müqaviləsinin bağlanmasına gətirib çıxardı. Qacarlar dövləti Cənubi Qafqazı ələ keçirmək ümidini itirdi. Rusiya isə Araz çayı sərhəd olmaqla yeni ərazilərin işğalını rəsmiləşdirdi. Xalqımızın uzun müddət üçün iki yere bölünməsi və müxtəlif rejimlərin əsarətinə düşməsinin əsası qoyuldu. Türkmənçay müqaviləsinin XV maddəsinə əsasən ermənilərin kütləvi surətdə Şimali Azərbaycana köçürülməsinə başlandı.

ŞİMALİ AZƏRBAYCANIN İNZİBATİ-ƏRAZİ BÖLGÜSÜ (XIX əsrin II yarısı – XX əsrin əvvəlləri)

Şimali Azərbaycanın inzibati-ərazi bölgüsündə ən ciddi dəyişiklik 1868-ci ilin fevral ayında mərkəzi Gəncə (Yelizavetpol) olmaqla Yelizavetpol quberniyasının yaradılması oldu. Baku quberniyasından Şuşa və Nuxa qəzaları, Tiflis quberniyasından Qazax və Yelizavetpol qəzaları, İrəvan quberniyasından, ləğv edilmiş Ordubad qəzasının bir hissəsi ona verildi. Ordubad qəzasının digər hissəsi Naxçıvan qəzasının tərkibində İrəvan quberniyası tərkibinə verildi. 1870-ci ildə İrəvan quberniyasının tərkibində əhalisinin çox böyük əksəriyyəti azərbaycanlılardan ibarət olan Şərur-Dərələyəz qəzası təşkil edildi.

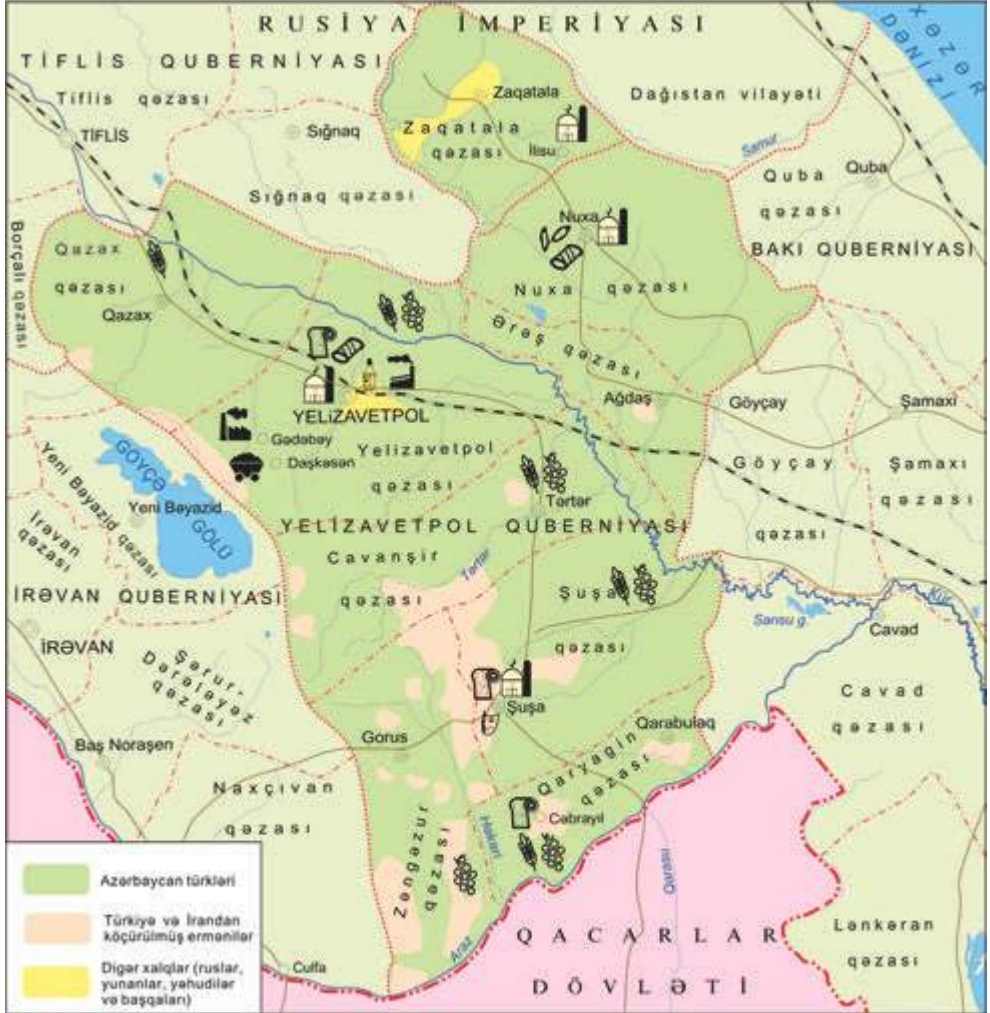
1868-ci ildə Baku quberniyasının tərkibində iki yeni qəza - Cavad və Goyçay qəzaları, Yelizavetpol quberniyasının tərkibində isə Qazax və Zəngəzur qəzaları yaradıldı. 1874-cü ildə Nuxa qəzasının cənub hissəsi hesabına Ərəş qəzası yaradıldı. 1883-cü il iyulun 1-də Şimali Azərbaycanda daha iki yeni qəza-Cəbrayıl və Cavanşir qəzaları təşkil edildi.

Beləliklə, XIX əsrin sonu—XX əsrin əvvəllərində bölgüsü başa çatmış Şimali Azərbaycan torpaqları Rusiya imperiyasının tərkibində yeni inzibati-ərazi oldu. Qədim Azərbaycan şəhəri, çox mühüm hərbi-strateji məntəqə olan Dərbənd Azərbaycanın tərkibindən çıxarıldı. Bütün bu islahatlarda məqsəd Azərbaycanın qədim və ənənəvi ərazi birliyini, dövlətçilik ənənələrini məhv etmək idi.

Azərbaycan bir millət olaraq iqtisadi mənafə-birliyi əsasında, vahid dili, dini, ərazisi, mədəniyyəti, psixologiyası və özünü dərk etməsi nəticəsində formalaşdı.

Elm və mədəniyyətin ayrı-ayrı sahələrində də inkişaf gərdirdi. Milli teatr yaradıldı, qəzetlər çap olunmağa başladı.

YELİZAVETPOL QUBERNİYASI (XIX əsrin II yarısı - XX əsrin əvvəlləri)

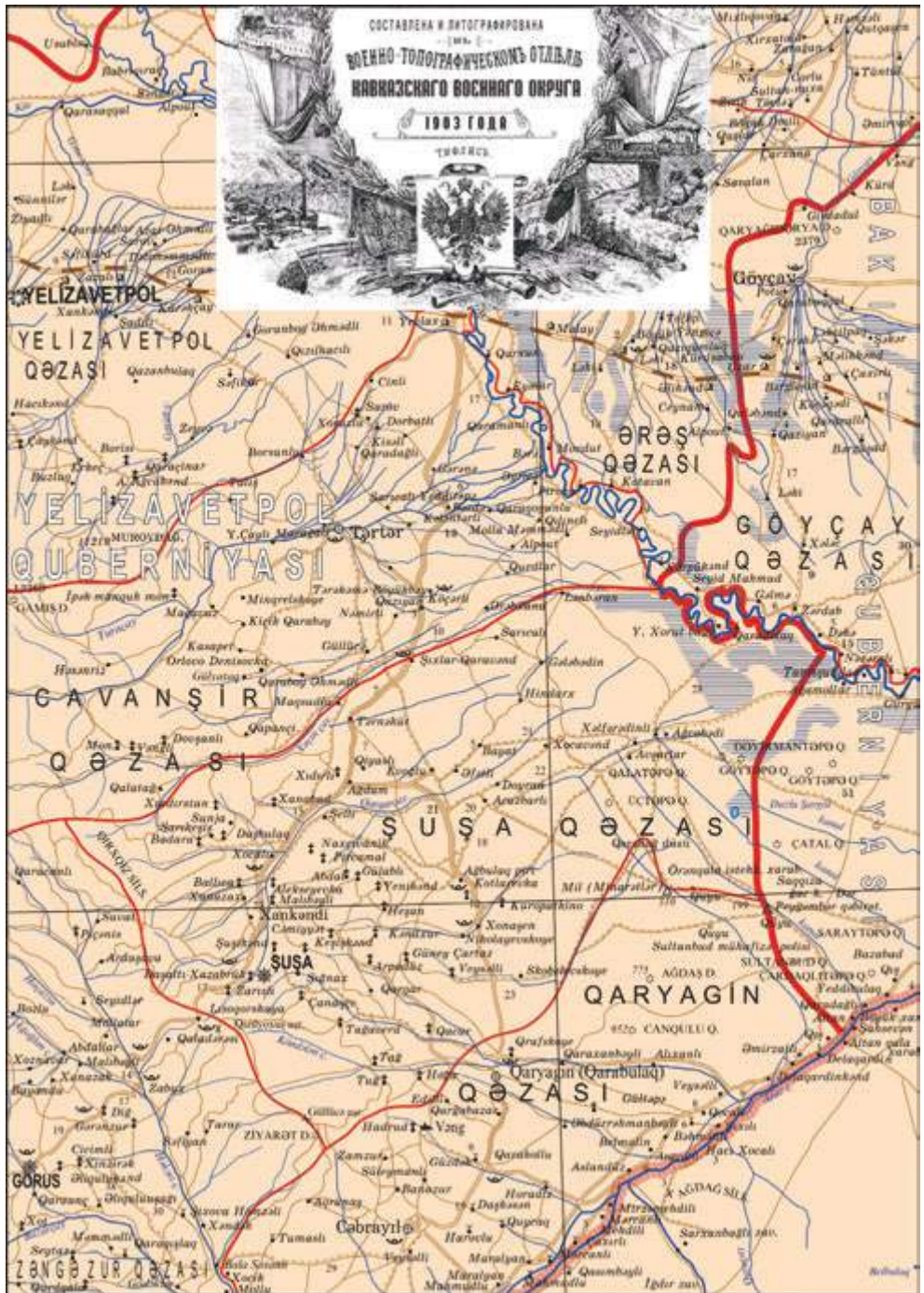

Yelizavetpol quberniyası inzibati-ərazi vahidi kimi çar hökumətinin 09 dekabr 1867-ci il tarixli formanna əsasən yaradılmış və 1918-ci ilədək mövcud olmuşdur. Mərkəzi Yelizavetpol (Gəncə) şəhəri olan quberniyanın tərkibinə Yelizavetpol, Ərəş, Nuxa, Qazax, Cavanşir, Qarıyağın (1905-ci ilədək Cəbrayıl), Zəngəzur və Şuşa qəzaları daxil idi. Sahəsi 38 982 km², əhalisi 1897-ci il siyahıyaalınmasına görə 879 min nəfərə yaxın, 1916-cı ildə isə 1 275 131 nəfər olmuşdur. XIX əsrin sonlarında Quberniya əhalisinin 63%-ni Azərbaycan türkləri, 30%-ni ermənilər təşkil edirdilər. Əhalinin əsas məşğuliyyəti taxılçılıq, ipəkçilik, pambıqçılıq, üzümçülük, heyvandarlıq və s. olmuşdur. Ərazi dəmir, mis, kobalt, gümüş filizləri ilə zəngin idi. Burada olan 67 sənaye müəssisəsindən ən iriləri hər birinin mindən artıq işçisi olan Gədəbəy və Qaləkənd misəritmə zavodları idi. Quberniyada 13 xəstəxana, 14 tibb məntəqəsi, 17 aptek, müəllimlər seminariyası (Qazax), gimnaziyalar, sənət məktəbi və orta təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərirdi.

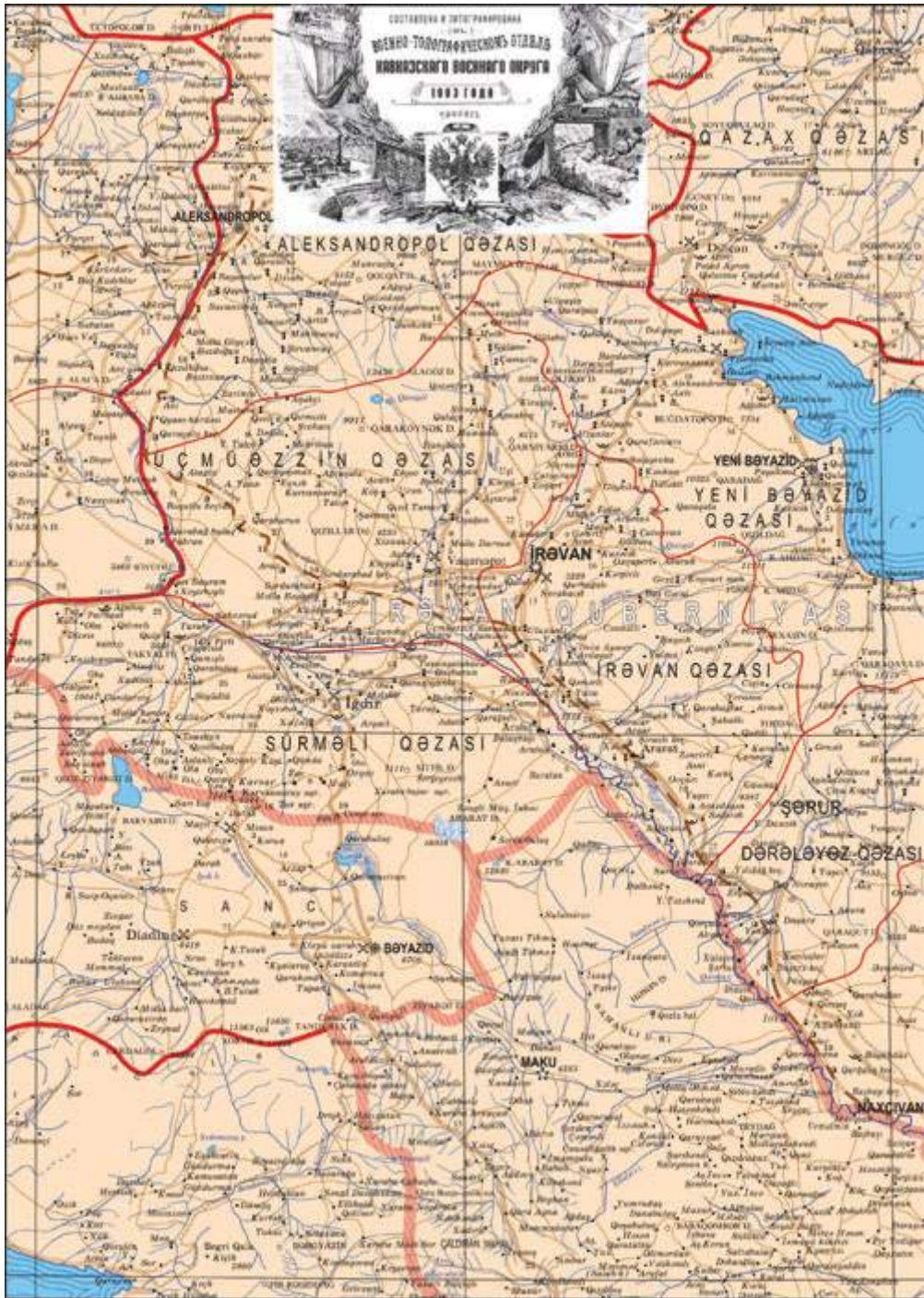
Quberniyanı Yelizavetpol hərbi qubernatoru (1872-ci ilin martından isə Yelizavetpol qubernatoru) idarə edirdi, inzibati polis aparatı və hökumət idarələri onun tabeliyində idi.

İRƏVAN QUBERNİYASI (XIX əsrin II yarısı - XX əsrin əvvəlləri)

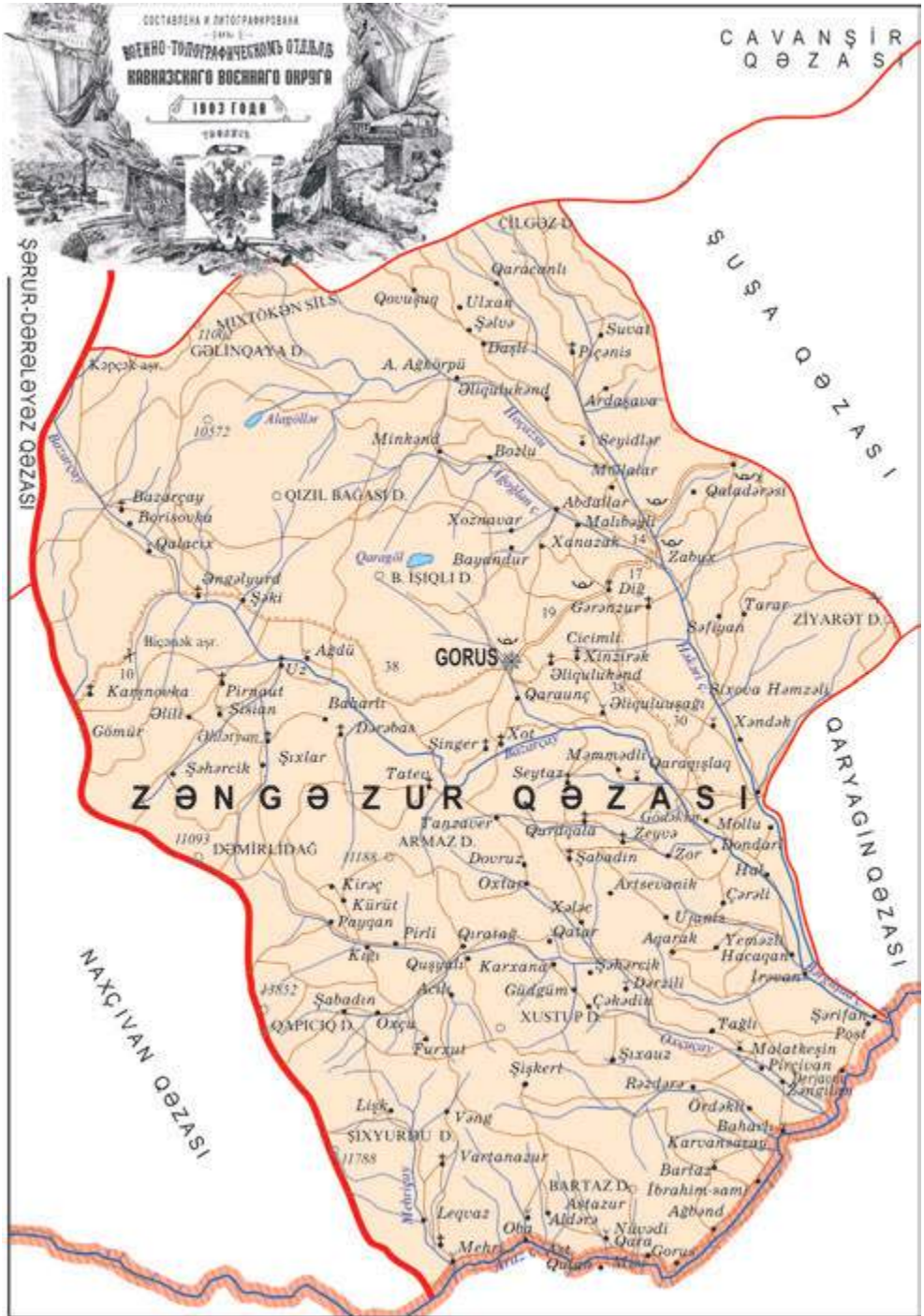

Qafqaz Hərbi Dairəsinin hərbi-topoqrafik şöbəsi tərəfindən tərtib edilmiş xəritə. Tiflis, 1903-cü il.

Qafqaz Hərbi Dairəsinin hərbi-topoqrafik şöbəsi tərəfindən tərtib edilmiş xəritə. Tiflis, 1903-cü il.

Qafqaz Hərbi Dairəsinin hərbi-topoqrafik şöbəsi tərəfindən tərtib edilmiş xəritə. Tiflis, 1903-cü il.

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ (1918-1920-ci illər)

Mübahisəli ərazilər

28.V.1918
Azərbaycan Xalq
Cümhuriyyətinin
yaradılması

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Milli Şurası Azərbaycanı müstəqilliyini elan etdi. Bununla bütün şərqdə və türk dünyasında ilk demokratik respublika yarandı. Azərbaycan Milli Şurası öz üzərinə icra və qanunvericilik səlahiyyətləri götürdü. M.Ə. Rəsulzadə Azərbaycan Milli Şurasının sədri seçildi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Sovetinin birinci sədri Fətəli xan Xoyski təyin edildi. Azərbaycan hökuməti səlahiyyətli dövlət strukturu yaratdı. Azərbaycan-türk dili dövlət dili elan edildi, dövlət bayrağı təsdiq edildi və yeni yaradılan Azərbaycan ordusuna çağırışın elan edilməsi haqqında qərar qəbul olundu.

1918-ci il noyabrın 18-də Azərbaycan Milli Şurası özünü Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin parlamenti elan etdi. Ə.M. Topçubaşov Parlamentin sədri seçildi.

Cümhuriyyətin ərazisi müəyyən edilərkən qarşıya böyük çətinliklər çıxdı. Ən ağır ərazi problemi Azərbaycan Respublikası ilə Ermənistan Respublikası arasında sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi idi. Azərbaycan torpaqları hesabına yaradılmış Ermənistan Respublikası Azərbaycanın Naxçıvan, Şərur - Dərələyəz qəzalarına və Dağlıq Qarabağa iddialar irəli sürdü. Eyni zamanda Azərbaycana məxsus olan Zəngəzur ərazisini də özünə birləşdirməyə çalışdı. Gürcüstan Respublikası Zaqatala dairəsinə iddialar qaldırırdı. Azərbaycan hökuməti öz qanuni torpağı olan Borçalı qəzasının Gürcüstan Respublikasının tərkibinə daxil olmasını qəbul etməkdən imtina edirdi. Azərbaycan həmçinin Cənubi Dağıstan (Tabasaran) ərazisinə də haqlı iddia irəli sürürdü.

AZƏRBAYCANLILARA QARŞI ERMƏNİLƏRİN TÖRƏTDİKLƏRİ SOYQIRIMLAR (1918-1920-ci illər)

- Mübahisəli ərazilər
- Kütləvi qırqma ən çox maruz qalan yerlər
- Ən iri silahlı toqquşma yerləri

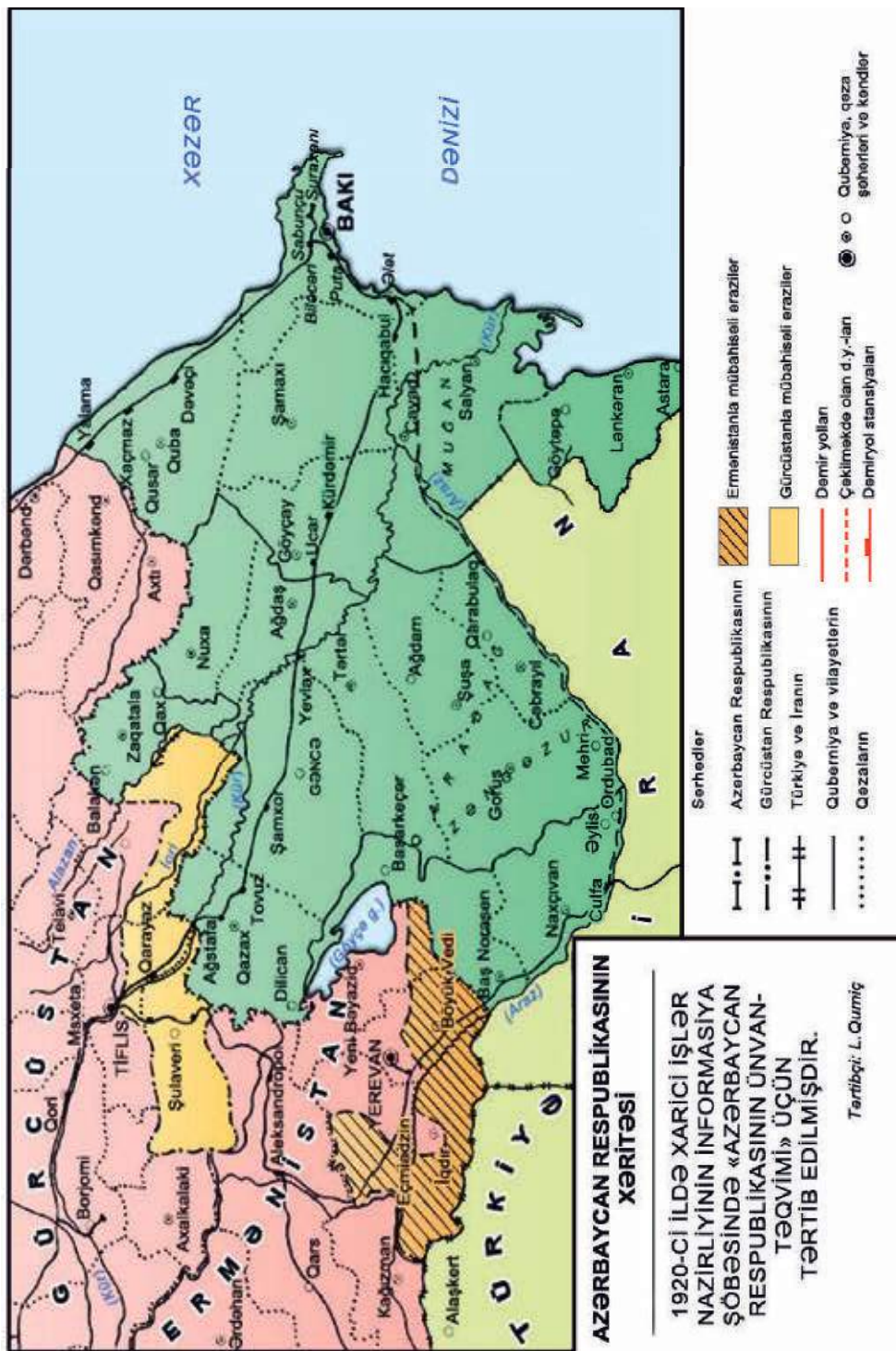
Erməni silahlı dəstələri tərəfindən qətlə yetirilmiş və dağıdılmışdır	1918-1920
Erməni ordusu tərəfindən qətlə yetirilən azərbaycanlılar	700 000 nəfər
Deportasiya edilənlər	750 000 nəfər
Dağıdılmış məktəblər	263
Tibb müəssisələri	154
Məscidlər və memarlıq abidələri	126
Qəbiristanlıq	380
Talan edilən və dağıdılan Azərbaycan kəndləri	≈ 1 500.

1918-ci il iyulun 15-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici İşlər Naziri Məhəmməd Həsən Hacınski hökumətə müraciət edərək erməni silahlı dəstələrinin dinc Azərbaycan əhəlisinə qarşı törətdiyi soyqırımı və onun əmlakının talan olunması ilə bağlı həyata keçirdiyi dəhşətli vəhşilikləri araşdıran Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının yaradılmasının vacib olduğunu bildirir (bax: ARDA, f. 1061, siy. 1, iş 105, v. 1).

1918-ci il avqustun 31-də Cümhuriyyət hökumətinin qərarı ilə Fövqəladə Təhqiqat Komissiyası yaradıldı (bax: ARDA, f. 1061, siy. 1, iş 105, v. 2).

Həm FTK-in, həm də o dövrün mətbuatının topladığı materiallara əsasən: 1918-1920-ci illərdə erməni silahlı dəstələri tərəfindən Bakıda 12 min nəfərdən çox, Şamaxıda 8 min nəfərdən çox, Qubada 16 min nəfər, Cənubi Azərbaycanda (Urmiya, Xoy, Salmas, Maku, Şərefxana, Təbriz və başqa yerlərdə) 130 min nəfərdən çox, Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistan Respublikası) 400 min nəfərdən çox azərbaycanlı qəddarlıqla qətlə yetirilmişdir.

Ermənilərin təcavüzü nəticəsində 263 məktəb, 154 tibb müəssisəsi, 126 məscid, 380 qəbiristanlıq, ümumilikdə isə təxminən 1500 azərbaycan kəndi talan edilərək, dağıdılmışdır.

AZƏRBAYCANA QARŞI XARİCİ-HƏRBİ MÜDAXİLƏ. AZƏRBAYCAN SSR-in YARADILMASI

- 1918-1919 → Qırmızı ordunun hücumu
- 1918 → İngilis qoşunlarının hücumu
- 1918-1919 → Türk qoşunlarının xilaskarlıq yürüşü
- 1920 → Rusiyanın Volqa-Xəzər donanması gəmilərinin hərəkəti
- 1920 → IX Qırmızı ordu hissələrinin hücumu (27-28 aprel 1920-ci il)
- Türk qoşunları tərəfindən azad olunmuş şəhərlər
- 28. IV 1920 → Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının yaradılması
- × Sovet işğalına qarşı müqavimət hərəkəti
- /// Mübahisəli ərazilər

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandığı gündən rus, ingilis, erməni-daşnak silahlı qüvvələrinin hücumuna məruz qaldı. Müdaxiləçilərin hər biri ayn-aylıqda öz mənafeyi uğrunda müharibə apardı.

Qırmızı ordu və S.Şaumyanın başçılığı altında olan qoşunlar Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirilməsi planının yerinə yetirilməsi məqsədilə Gəncəyə doğru hərəkət etdirlər. Gəncə bu zaman müstəqil Azərbaycan hökumətinin paytaxtı idi. Xilaskar Türk ordusu Qırmızı orduya qarşı vuruşur, bolşeviklərə zərbələr endirirdi.

İngilis ordusu Cənubi Azərbaycan ərazisindən Şimali Azərbaycana keçməyə və Bakını zəbt etməyə cəhd edirdi. Şəhər əvvəlcə türk ordusu tərəfindən azad olunmuş, sonra ingilislər tərəfindən işğal edilmişdir.

Nəticədə işğalçı rus ordusunun döyüş əməliyyatları və təzyiqli nəticəsində Azərbaycanın milli hökuməti istefa verdi.

1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycanın şimalında sovet hakimiyyəti elan olundu. Xalqa divan tutuldu.

Şimali Azərbaycanda sovet hakimiyyəti 1991-ci ilədək davam etdi. 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycanın müstəqilliyi yenidən bərpa olundu.

AZƏRBAYCAN SSR (1920-1922-ci illər)

1920-ci il aprelin 28-də Şimali Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə məxsus olan 11 389 597 kv. km ərazi sahəsinin nəinki mübahisəli sayılan 16 598 kv.km-i, həm də mübahisəsiz olan 97 298 kv. km ərazisinin bir hissəsi qonşu respublikalara, xüsusilə Ermənistan Respublikasına verilmişdir.

1920-ci il mayında quberniya sistemi ləğv olunmuş, qəza bölgüləri isə saxlanılmışdır.

1920-ci il iyulun 28-də XI Qırmızı ordu hissələri Naxçıvana daxil oldu. Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası elan edildi. Respublikanın ali orqanı—İnqilab Komitəsi yaradıldı. Naxçıvan SSR Şənur, Naxçıvan, Ordubad qəzalarını əhatə edirdi.

1920-ci il dekabrın 2-də RSFSR və Sovet Ermənistanı arasında imzalanmış hərbi-siyasi sazişin III maddəsində Rusiya Sovet hökuməti İrevan quberniyasının Zəngəzur qəzasını Ermənistan SSR ərazisinin tərkibinə daxil olmasını mübahisəsiz tanıyır. Zəngəzur 1921-ci ilin iyunundaq erməni-daşnak silahlı qüvvələrinin hakimiyyətində qalırdı. 1921-ci ilin iyununda Əlahiddə Qafqaz ordusu hissələrinin Zəngəzuru daşnak qüvvələrindən təmizlənməsi ilə Zəngəzurun qərb və yuxarı hissəsinin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi başa çatdırıldı. 1921-ci il iyunun 20-də Ermənistan SSR XKS tərəfindən təsdiq olunmuş 8 qəzaya 9-cu Zəngəzur qəzası əlavə olundu.

Beləliklə Azərbaycan SSR-in göstərilən əraziləri onunla razılaşdırılmadan Sovet Rusiyası tərəfindən Ermənistan SSR-ə verildi.

Azərbaycan SSR XTK-nin 25 oktyabr tarixli arayışına görə keçmiş Zəngəzur qəzasından 405 000 desyatin (4 424,6 kv.km), Qazax qəzasından 379 984 desyatin (4 151,3 kv.km) ərazi Ermənistan SSR-ə verilmişdir.

1921-1922-ci illərdə Azərbaycan SSR-in inzibati bölgüsünə 15 qəza, Naxçıvan SSR-ə isə 3 qəza daxil idi.

Ermenistan Respublikasına
və Görcüstan Respublikasına
verilmiş Azərbaycan torpaqları

AZƏRBAYCAN SSR (1923-1929-cu illər)

Ermanistan Respublikasına
və Gürcüstan Respublikasına
verilmiş Azərbaycan torpaqları

Azərbaycan SSR MİK-nin 7 iyul 1923-cü il dekreti ilə mərkəzi Xankəndi olmaqla Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldı. 4,161 kv.km sahəsi olan vilayətin "Əsasnamə" sinə görə Şuşa şəhəri və Xankəndindən 115 kənd, Cavanşir qəzasından 52 kənd, Qaryagin qəzasından 32 kənd, Qubadlı qəzasından Qaladərəsi kəndi DOMV-ə verildi.

Azərbaycan SSR tərkibində DOMV-nin yaradılması Azərbaycan xalqının iradəsi əleyhinə, onun ərazi bütövlüyünə qarşı qeyri-qanuni zorakılıq aktı idi. Sovet İttifaqında öz milli dövlət qurumu olan ermənilərə başqa bir dövlətin fərkibində əlavə inzibati-idarəçilik qurumunun yaradılması, alternativli olmayan məkirlil bir tədbir idi.

DOMV-nin yaranması Azərbaycan SSR-in inzibati-ərazi bölgüsündə ciddi dəyişikliyə səbəb oldu. Şuşa, Qubadlı, Cavanşir qəzaları ləğv olundu. 1923-cü il avqustun 6-da Azərbaycan SSR MİK-nin qərarı ilə Qarabağın qalan hissəsində Ağdam, Cəbrayıl, Kürdüstən qəzaları yaradıldı. Eləcə də Ağdaş, Cavad, Qaryagin digər qəzaları birləşdirildi, yeni Salyan qəzası yarandı.

Azərbaycan SSR MİK-nin 9 fevral 1924-cü il tarixli dekreti ilə Naxçıvan Muxtar Diyan, Naxçıvan MSSR-ə çevrildi. 1924-cü ildə yaradılan 3 qəza (Şərur, Naxçıvan, Ordubad) 1925-ci ildə ləğv edildi. Əvvəllər yaradılmış 12 dairənin sayı 8-ə (Baş Nərağən, Qıvrıq, Tumbul, Əbrəqunis, Nərimanov, Culfə, Parağa və Ordubad) endirildi.

Beləliklə, inzibati-ərazi bölgüsündə aparılan dəyişikliklər nəticəsində 85968 kv.km ərazisi olan Azərbaycan SSR-in tabeliyində bir Respublika (Naxçıvan SSR-ərazisi 5 988 kv.km), Bir Muxtar Vilayət (DOMV - ərazisi 4,161 kv.km.) və 13 qəza (Ağdam, Baki, Gəncə, Göyçay, Cəbrayıl, Zaqatala, Qazax, Quba, Laçın, Lənkəran, Nuxa, Salyan, Şamaxı) yarandı.

18 fevral 1929-cu ildə Moskva və Qars müqavilələrinin şərtləri kobud şəkildə pozularaq Zaqafqaziya MİK-nin qərarı ilə Naxçıvan MSSR-in 9 kəndindən ibarət 657 kv. km ərazisi (Şərur qəzasının Qurdqulağ, Xaçik, Horadiz, Naxçıvan qəzası Şahbuz nahiyəsinin Oğbin, Ağxaç, Almalı, Sultənbağ, İtqran kəndləri, Ordubad qəzasının Karçevən kəndi, Kiliid kənd torpaqlarının bir hissəsi) Ermanistan SSR-ə verildi.

Azərbaycan SSR-də yeni inzibati-ərazi bölgüsü haqqında məsələ VI Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında (1-9 aprel 1929-cu il) xüsusi bir məsələ kimi müzakirə edildi. Qurultay Naxçıvan MSSR və DOMV-nin sərhəd və hüquqlarını pozmadan, respublikanın dairə və kənd sovetləri inzibati-ərazi bölgüsünün həyata keçirilməsini qərar aldı.

AZƏRBAYCAN SSR (1930-1991-ci illər)

1930-cu ildə Azərbaycan SSR-də 10 daire—Bakı, Gəncə, Zaqatala, Qarabağ (mərkəzi Ağdam), Quba, Kürdüstan (mərkəzi Laçın), Lankaran, Muğan (mərkəzi Salyan), Nuxa, Şirvan (mərkəzi Göyçay) mövcud idi. SSRİ MİK XKS-nin qərarına müvafiq olaraq, 1930-cu il avqustun 8-də Azərbaycan SSR MİK və XKS Dairələri ləğv etmək haqqında qərar qəbul etdi. Respublikada (Naxçıvan MSSR və DQMV-dəki rayonlar da daxil olmaqla) 63 rayon təşkil edildi.

1931-ci il iyunun 26-da Azərbaycan SSR MİK Rəyasət Heyəti "Rayonların möhkəmləndirilməsi haqqında" qərar qəbul etdi. Yeni rayonlaşma nəticəsində bir sıra rayonlar birləşdirildi. Rayonların sayı 63-dən 52-yə endi.

Bakı istisna olmaqla, rayonlar 4 qrupa pambıqçılıq, tarlaçılıq, maldarlıq, bağ-bostançılıq rayonlarına bölündü. Rayonlar 1937 və 1978-ci illərdə qəbul olunmuş Azərbaycan SSR Konstitusiyalarında təsbit olundu.

Bələdiyyə, nəticə etibarilə Azərbaycan SSR ittifaq miqyasında yüksək göstəricilər əldə edərək ön cərgələrdə gedirdi.

Neft sənayesi Azərbaycanın ən qədim sənaye sahəsidir. Ona görə də Azərbaycanı "Neft Akademiyası" adlandırırlar.

Bununla əlaqədar neft-mədən avadanlığı istehsal edən Sotitarxan zavodu, Keşlə maşınqayırma zavodu fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanda ilk kimya zavodu 1879-cu ildə Bakıda tikilmişdir.

1952-ci ildən Sumqayıt boru-prokat zavodu fəaliyyət göstərir. Sumqayıt dünyada tanınan məşhur kimya sənaye şəhəridir.

Buradakı zavodlar sənayenin inkişafında mühüm rol oynayır.

1954-cü ildə Daşkəsəndə filiz saflaşdırma zavodu işə başlamışdır.

1955-ci ildə 360 min kv.t.gücündə Mingəçevir SES istifadəyə verilmişdir. Enerji sənayenin inkişafında mühüm rol oynayır.

Medeni inkişafda yeni mərhələyə qədəm qoyan Azərbaycan, elm və təhsil sahəsində böyük nailiyyətlərə malik olmuşdur.

1976-1986-cı illərdə ilk dəfə olaraq milli dildə Azərbaycanın ensiklopediyası nəşr olunmuşdur.

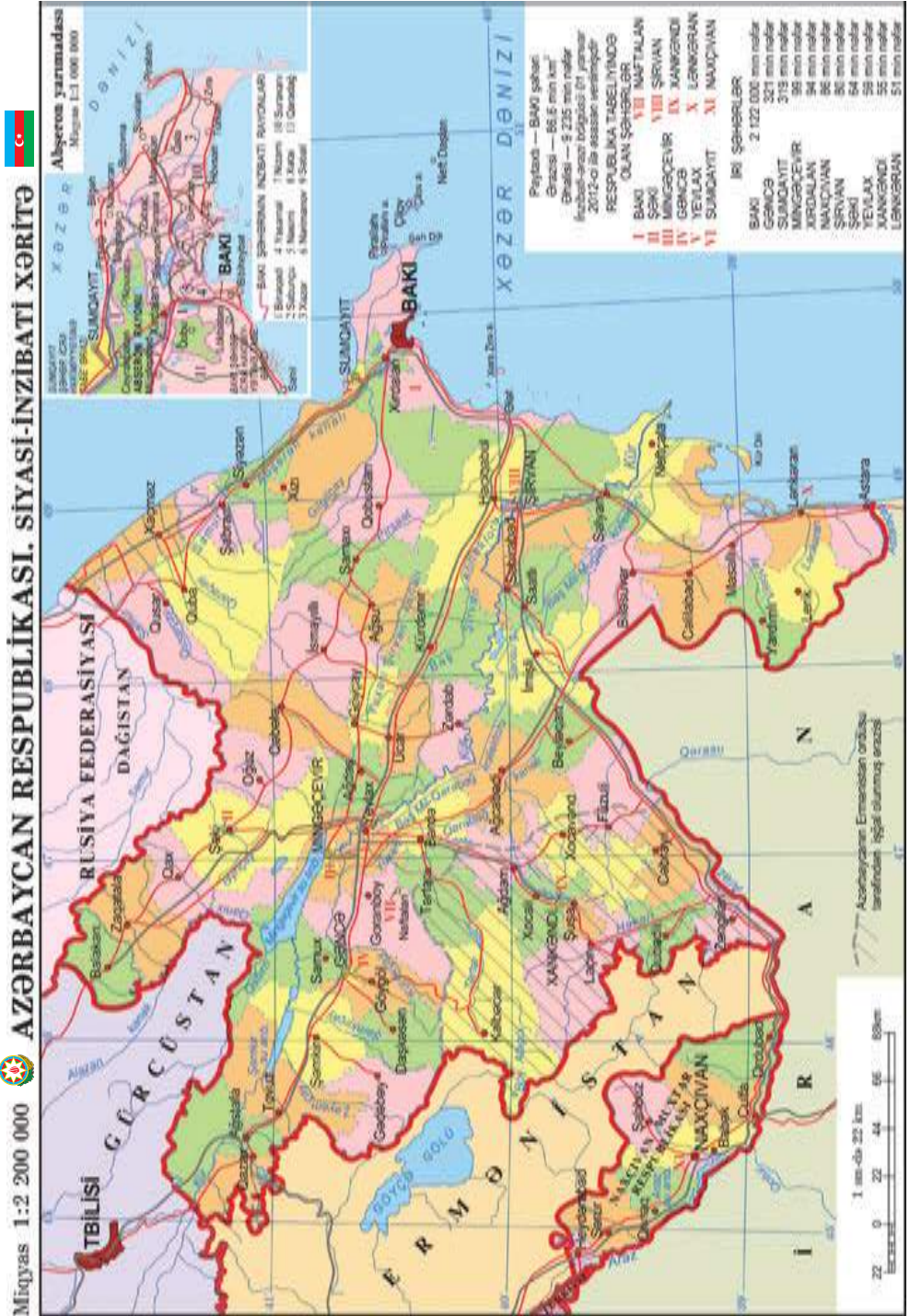
1990-cı il mayın 18-də Ağstafa, Qobustan, Xızı, Hacıqabul, avqustun 28-də Naxçıvan MSSR-də Sədərək rayonu yaradıldı.

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 28 avqust 1990-cı il fərmanı ilə Naxçıvan MSSR-də 6-cı Sədərək rayonu yaradılmışdır.

17 noyabr 1990-cı il Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin 1-ci sessiyasının qərarı ilə "Sovet", "Sosialist" sözləri çıxarılaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası adlandırılmışdır.

1991-ci il 18 oktyabrda müstəqillik əldə edən Azərbaycan Respublikası, öz müstəqilliyini yenidən bərpa etdiyini bəyan etdi.

1991-ci il 26 noyabrda Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ləğv edilmişdir.

**II. Beynəlxalq təşkilatların
Ermənistan-Azərbaycan,
Dağlıq Qarabağ
münaqişəsinə dair qəbul etdiyi
SƏNƏDLƏR**

II.1. BMT-nin sənədləri

II.2. ATƏT-in sənədləri

II.3. Avropa Şurasının sənədləri

II.4. Avropa İttifaqının sənədləri

II.5. İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının sənədləri

II.6. Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatının (NATO) sənədləri

II.1. BMT-nin sənədləri

BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI

12 may 1992-ci il

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri arasında məsləhətləşmələrdən sonra Şuranın sədri Şuranın adından 1992-ci il mayın 12-də onun 3072-ci iclasında “Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair” sərəlvhəli bəndin Şura tərəfindən baxılması ilə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

“Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri Dağlıq Qarabağa dair vəziyyətin pisləşməsi və atəşkəs barədə sazişlərin pozulması ilə bağlı böyük insan tələfatına və xeyli maddi ziyan vurulmasına gətirib çıxaran son məlumatlardan, eləcə də bunların region ölkələri üçün nəticələrindən dərin narahatlıq keçirirlər.

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi (ATƏM) çərçivəsində görülən səyləri, eynilə tərəflərə sülh yolu ilə nizamlanma əldə etməyə və humanitar yardım göstərilməsinə yönələn digər səyləri yüksək qiymətləndirir və dəstəkləyirlər.

Onlar Baş Katib tərəfindən bu bölgəyə təcili olaraq faktların araşdırılması və tərəflərə sülh yolu ilə nizamlanma əldə etmək üçün ATƏM çərçivəsində göstərilən səylərə tezliklə kömək edilməsi yollarının və vasitələrinin öyrənilməsi üçün missiya göndərilməsini alqışlayır. Bu missiya həmçinin beynəlxalq birlik tərəfindən təxirəsalınmaz humanitar yardım göstərilməsinin mümkün yollarının öyrənilməsi üçün özünə müvafiq texniki elementi daxil edəcəkdir.

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri bütün maraqlı tərəfləri zorakılığa son qoymaq, Baş Katibin missiyasının işini asanlaşdırmaq və onun personalının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görməyə çağırır. Onlar Şuranın Sədri adından 1992-ci il yanvarın 23-də (S/23496) və fevralın 14-də (S/23597) müvafiq olaraq Ermənistanın və Azərbaycanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv qəbul olunması barədə edilən bəyanatlarını və xüsusilə də Nizamnamənin mübahisələrin dinc yollarla və güc tətbiq etmədən nizamlanmasına aid prinsiplərinə istinadları xatırlayırlar”.

**BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin
BƏYANATI**

26 avqust 1992-ci il

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri arasında məsləhətləşmələrdən sonra Şuranın Sədri Şuranın adından “Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair” sərəlvhəli bəndlə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

“Dağlıq Qarabağda vəziyyətin pisləşməsi, çoxlu insan tələfatına və geniş miqyasda maddi zərərə səbəb olması haqqında məlumatlar Təhlükəsizlik Şurasının üzvlərini dərindən narahat etmişdir.

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri bütün tərəfləri və digər əlaqədar tərəfləri atəşi dərhal dayandırmağa və ATƏM çərçivəsində Dağlıq Qarabağ məsələsinə dair Minsk Konfransının səylərinə, habelə Romada keçirilən hazırlıq danışıqlarına yardım göstərməyə qətiyyətlə çağırırlar. Onlar bütün tərəfləri və digər əlaqədar tərəfləri ATƏM ilə sıx əməkdaşlıq etməyə və öz mübahisələrinin dinc yolla aradan qaldırılmasına mümkün qədər tez nail olmaq məqsədilə danışıqlarda müsbət mövqelərdən iştirak etməyə təkidlə çağırırlar. Onlar qeyd etmişlər ki, Baş Katib faktları müəyyən etmək üçün həmin bölgəyə nümayəndələr göndərmiş və ATƏM-in yuxarıda adı çəkilən danışıqlarına nümayəndələr göndərməyə hazırdır. Şuranın üzvləri Dağlıq Qarabağda vəziyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq həmin rayonlarda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının rolunu sonralar, lazımi vaxtda müzakirə edəcəklər”.

**BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin
BƏYANATI**

27 oktyabr 1992-ci il

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri ilə məsləhətləşmələr apararaq Şuranın sədri Şuranın adından onun 1992-ci il sentyabrın 27-də keçirilmiş 3127-ci iclasında “Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair” sərəlvhəli bəndin Şura tərəfindən baxılması ilə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

“Təhlükəsizlik Şurası 1992-ci il sentyabrın 21-də Soçidə atəşkəs barədə

sazişin bağlanılmasına baxmayaraq, Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında ciddi vəziyyətin qalmasından, eləcə də bununla əlaqədar insan tələfatı və maddi itkilər olmasından dərin narahatdır.

Təhlükəsizlik Şurası özünün 1992-ci il 26 avqust (S/24493) tarixli “Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair bəyanat”ının məzmununu, xüsusilə də ATƏM-in Dağlıq Qarabağa Minsk Konfransının söylərinə dəstəyini təsdiq edir. O, qətiyyətlə bütün tərəfləri və bu məsələyə aid olan digərlərini dərhal atəşi dayandırmağa və blokadanın bütün növlərini aradan qaldırmağa çağırır. O, Minsk Konfransının işinin dərhal yenidən başlanılmasına və Sədrin təklif etdiyi qayda və proseduralar əsasında siyasi danışıqların açılmasına çağırır. O, təkidlə bu məsələyə aidiyyəti olan bütün tərəfləri və digərlərini onların mübahisələrinin tezliklə hərtərəfli nizamlanmasını əldə etmək üçün ATƏM-lə sıx əməkdaşlığa və Konfransın işində əsaslı iştirak etməyə çağırır.

Təhlükəsizlik Şurası Baş Katibin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ATƏM-in söylərinin dəstəklənməsi planına, eləcə də humanitar yardım göstərilməsinə nə kimi töhfə verə biləcəyi məsələsinin öyrənilməsi üçün bu regiona öz nümayəndəsini göndərməyə dair niyyətindən məmnun olduğunu bildirir”.

BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin BƏYANATI

29 yanvar 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurasının Sədri 1993-cü ilin 29 yanvarında keçirdiyi məsləhətləşmələrdən sonra Şuranın üzvləri adından kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələrinə aşağıdakıları bəyan etmişdir:

“Ermənistan və Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikasına malların və materialların göndərilməsi, xüsusilə elektrik enerjisi verilməsindəki fasilələrin dağıdıcı nəticələri ilə əlaqədar Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri dərin narahatlıq keçirdiklərini bildirirlər. Qeyri-adi dərəcədə sərt qışın genişləndirdiyi bu fasilələr həmin bölgələrin iqtisadiyyatını və infrastrukturunu iflas həddinə gətirib çıxarmış və real aclıq təhlükəsi yaratmışdır.

Şuranın üzvləri təkidlə bütün kömək edə biləcək ölkələri yanacaq və humanitar yardımın göndərilməsinə kömək etməyə və region ölkələrinin hökumətlərini humanitar vəziyyətin gələcəkdə daha da pisləşməsinin qarşısını

almaq məqsədilə humanitar yüklərin, xüsusilə də yanacağıın Ermənistana və Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsinə maneəsiz çatdırılmasını təmin etməyə çağırır.

Şuranın üzvləri tərəfləri bir araya gətirmək və ATƏM-in bu regionda sülhün bərqərar olmasına yönələn bütün səylərini tam dəstəklədiklərini bir daha bəyan edirlər. Onlar tərəfləri dərhal atəşkəsə və tezliklə ATƏM çərçivəsində danışıqların yenidən başlanılmasına razılaşmağa çağırırlar.

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri bu məsələyə baxmağı davam etdirəcəklər”.

**BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin
BƏYANATI**

6 aprel 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri ilə məsləhətləşmələrdən sonra Şuranın Sədri Şuranın adından 1993-cü il aprelin 6-da onun 3194-cü iclasında “Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair” sərəlvəhəli bəndin Şura tərəfindən baxılması ilə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

“Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsindən və Dağlıq Qarabağ munaqişəsində düşmənçilik hərəkətlərinin güclənməsindən, xüsusilə yerli erməni qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonuna müdaxiləsindən ciddi narahat olduğunu bildirir. Şura sülh və bölgənin təhlükəsizliyi üçün qorxu törədən belə düşmənçilik hərəkətlərinin hamısına dərhal son qoymağı və bu qüvvələri oradan çıxarmağı tələb edir.

Bununla əlaqədar Təhlükəsizlik Şurası bölgənin bütün dövlətlərinin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü, onların sərhədlərinin pozulmazlığını təsdiq edərək ATƏM çərçivəsində sülh prosesinə tərəfdar olduğunu bildirir. O ümid etdiyini bildirir ki, Minsk Qrupunun bu yaxınlarda əldə etdiyi ilkin sazişdən sonra yaxın vaxtlarda atəşi dayandırmaq, müşahidəçilərin yerləşdirilməsi cədvəli, siyasi bəyannamənin layihəsi barədə sazişlər də əldə olunacaq və Minsk Konfransı tezliklə çağırılacaqdır.

Təhlükəsizlik Şurası müvafiq tərəfləri ATƏM çərçivəsində sülh prosesində irəliləyiş olması üçün əllərindən gələni əsirgəməməyə və problemin siyasi həllini çətinləşdirə bilən heç bir hərəkətə yol verməməyə təkidlə çağırır.

Şura həmçinin mülki əhalinin iztirablarını azaltmaq məqsədi ilə bölgədə,

o cümlədən münaqişəyə cəlb olunmuş bütün rayonlarda humanitar yardım göstərilməsi sahəsində beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsini təmin etməyə çağırır.

Təhlükəsizlik Şurası Baş Katibdən xahiş edir ki, ATƏM ilə məsləhətləşərək faktları müvafiq şəkildə müəyyənləşdirsin və təcili olaraq Şuraya hadisə yerində vəziyyətə qiymət verilən məruzə təqdim etsin.

Şura bu məsələ ilə məşğul olmaqda davam edəcəkdir”.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3505-ci iclası
822 sayılı QƏTNAMƏ

30 aprel 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurası Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə Təhlükəsizlik Şurası sədrinin 1993-cü il yanvarın 29-da (S/25199) və aprelin 6-da (S/25539) verdiyi bəyanatlara istinad edərək,

Baş Katibin 1993-cü il aprelin 14-dəki məruzəsini (S/26600) nəzərə alaraq, Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsi ilə əlaqədar ciddi narahatlıq izhar edərək, silahlı hərbi əməliyyatların güclənməsi, qismən də Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonuna yerli erməni qüvvələrinin son təcavüzünü narahatlıqla qeyd edərək,

eləcə də vəziyyətin bölgədəki əmin-amanlığı və təhlükəsizliyi qorxu altına aldığından narahat olaraq,

çoxlu sayda mülki şəxsin yerdəyişməsi və bölgədə, o cümlədən Kəlbəcər rayonunda yaranmış fəvqəladə durumla bağlı ciddi narahatlıq ifadə edərək, bölgədəki bütün dövlətlərin suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörməti bir daha təsdiq edərək, eləcə də beynəlxalq sərhədlərin toxunulmazlığını və ərazi əldə etmək üçün qüvvə tətbiq etməyin yolverilməzliyini bir daha təsdiqləyərək, ATƏM çərçivəsində həyata keçirilən sülh prosesini dəstəklədiyini bildirərək və silahlı hərbi əməliyyatların güclənməsinin bu proses üçün dağıdıcı nəticələr verə biləcəyindən dərin narahatlıq keçirərək:

1. Atəşin biryolluq dayandırılması məqsədilə bütün hərbi əməliyyatların və düşmənçilik hərəkətlərinin dərhal dayandırılmasını, eləcə də bütün işğalçı qüvvələrin Kəlbəcər rayonundan və Azərbaycanın son vaxtlar işğal edilmiş başqa rayonlarından dərhal çıxarılmasını tələb edir;

2. Bu işdə maraqlı olan tərəfləri münaqişəni ATƏM-in Minsk Qrupunun sülh prosesi çərçivəsində həll etmək məqsədilə dərhal danışıqları bərpa etməyə və problemin dinc yolla həllini çətinləşdirə biləcək hər cür fəaliyyətdən imtina etməyə israrla dəvət edir;

3. Bölgədə, o cümlədən münaqişənin əhatə etdiyi bütün rayonlarda mülki əhalinin iztirablarını yüngülləşdirmək üçün humanitar yardım göstərilməsi sahəsində beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsini təmin etməyə çağırır və bir daha təsdiq edir ki, bütün tərəflər beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə və normalarına əməl etməyə borcludurlar;

4. Baş Katibdən xahiş edir ki, ATƏM-in indiki sədri ilə, habelə ATƏM-in Minsk Qrupunun sədri ilə məsləhətləşmə keçirib bölgədəki, o cümlədən Azərbaycanın Kəlbəcər rayonundakı vəziyyətə qiymət versin və Şuraya yeni məruzə təqdim etsin;

5. Qərara alır ki, bu məsələ ilə fəal məşğul olunmasını davam etdirdirsin.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3259-cu iclası
853 sayılı QƏTNAMƏ

29 iyul 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurası

1993-cü il 30 aprel tarixli öz 822 (1993) sayılı qətnaməsini təsdiq edərək,

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq məsələlərinə dair Müşavirənin (ATƏM) Minsk Qrupunun sədri tərəfindən 1993-cü il iyulun 27-də (S/26184) baxılmış məruzəni nəzərdən keçirərək,

Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsi və onların arasındakı gərginliklə əlaqədar olaraq ciddi narahatlıq keçirdiyini ifadə edərək,

əlaqədar tərəflərin onun 822 (1993) sayılı qətnaməsinin həyata keçirilməsi sahəsində təxirəsalınmaz tədbirlər cədvəlini qəbul etməsini alqışlayaraq,

hərbi əməliyyatların güclənməsini, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında Ağdam rayonunun işğal olunmasını təşvişlə qeyd edərək,

bu vəziyyətin bölgədə sülh və təhlükəsizlik üçün qorxu törətməsindən narahat olaraq,

Azərbaycan Respublikasında çox böyük miqdarda mülki şəxslərin didərgin

düşməsi və bölgədəki fəvqəladə humanitar vəziyyətlə əlaqədar yenə də ciddi narahatlıq keçirdiyini ifadə edərək:

1. Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonunun və bu yaxınlarda zəbt olunmuş bütün digər rayonlarının işğalını pisləyir;

2. Bölgədə gələcəkdəki bütün düşmənçilik hərəkətlərini, o cümlədən mülki şəxslərə hücumları və yaşayış rayonlarının bombalanmasını və top atəşlərinə tutulmasını pisləyir;

3. Bütün hərbi əməliyyatların təxirə salınmadan dayandırılmasını və münaqişədə iştirak edən işğal qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonundan və bu yaxınlarda işğal olunmuş bütün digər rayonlardan dərhal, tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir;

4. Əlaqədar tərəfləri atəşin dayandırılması haqqında razılığa gəlməyə və bu razılaşmalara əməl etməyə çağırır;

5. Bölgədə iqtisadi, nəqliyyat və energetika əlaqələrini bərpa etməyə dair özünün əvvəlki çağırışlarını yuxarıdakı 3 və 4-cü bəndlər baxımından bir daha təsdiq edir;

6. Münaqişənin dincliklə aradan qaldırılmasına nail olmaq sahəsində ATƏM-in Minsk Qrupunun davam etdirdiyi söyləri, o cümlədən 822 (1993) sayılı qətnamənin həyata keçirilməsi sahəsində söyləri bəyənir və hərbi əməliyyatların gücləndirilməsinin bu söylər üçün fəlakətli nəticələr verə biləcəyi ilə əlaqədar ciddi narahatlıq keçirdiyini ifadə edir;

7. ATƏM-in müşahidə üzrə nümayəndə heyətinin, həmçinin onun yerləşdirilməsi cədvəlinin hazırlanması sahəsində tədbirləri, habelə bölgədə ATƏM-in nümayəndələrinin olmasının təmin edilməsinə dair təkliflərə ATƏM çərçivəsində baxılmasını alqışlayır;

8. Əlaqədar tərəfləri münaqişənin dincliklə aradan qaldırılmasına maneçilik törədən hər hansı hərəkətlərdən çəkinməyə və vəziyyətin qəti şəkildə nizama salınmasına nail olmaq məqsədilə danışıqları ATƏM-in Minsk Qrupu çərçivəsində, habelə əlaqədar tərəflər arasında birbaşa görüşlər vasitəsilə davam etdirməyə təkidlə çağırır;

9. Ermənistan Respublikasının hökumətini Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsi ermənilərinin 822 (1993) sayılı qətnamənin müddəalarına əməl etməsi və ATƏM-in Minsk Qrupunun təkliflərini həmin tərəfin qəbul etməsi məqsədilə öz təsirini göstərməyi davam etdirməyə təkidlə çağırır;

10. Dövlətləri münaqişənin güclənməsinə və ya ərazinin işğalının davam etdirilməsinə gətirib çıxara biləcək hər hansı silah və ləvazimat göndərməkdən çəkinməyə təkidlə çağırır;

11. Mülki əhalinin artmış iztirablarını yüngülləşdirmək üçün bölgədə,

xüsusən münaqişənin əhatə etdiyi bütün rayonlarda humanitar yardım göstərilməsi sahəsində beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsini təmin etməyə yenidən çağırır və bir daha təsdiq edir ki, bütün tərəflər beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə və normalarına əməl etməyə borcludurlar;

12. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq idarələrdən xahiş edir ki, zərər çəkmiş mülki əhaliyə təcili humanitar yardım göstərsin və didərgin düşmüş şəxslərə öz evlərinə qayıtmağa kömək etsinlər;

13. Baş Katibdən xahiş edir ki, ATƏM-in indiki sədri ilə məsləhətləşərək yaranmış vəziyyət haqqında Şuraya məruzələr təqdim olunmasını davam etdirdsin;

14. Bu məsələ ilə fəal məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

**BMT Təhlükəsizlik Surası sədrinin
BƏYANATI**

18 avqust 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurasının üzvləri ilə məsləhətləşmələr apararaq Şuranın sədri Şuranın adından onun 1993-cü il avqustun 18-də keçirilmiş 3264-cü iclasında “Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair” sərəlvhəli bəndin Şura tərəfindən baxılması ilə əlaqədar aşağıdakıları bəyan etmişdir:

“Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsi ilə və onların arasındakı gərginliklə əlaqədar ciddi narahatlıq keçirdiyini bildirir. Şura Ermənistan Respublikasının hökumətini Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsi ermənilərinin Şuranın 822 və 853 sayılı qətnamələri ilə razılaşmalarına nail olmaq məqsədilə öz təsirindən istifadə etməyə çağırır.

Şura habelə bu günlərdə Füzuli rayonunda döyüş əməliyyatlarının güclənməsindən dərin narahatlıq keçirdiyini bildirir. Şura əvvəllər Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər və Ağdam rayonlarına müdaxiləni və onların işğalını pislədiyi kimi, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsindən Füzuli rayonuna edilən hücumları da pisləyir. Şura bütün hücumların dayandırılmasını və bölgədə sülh və təhlükəsizlik üçün qorxu törədən hərbi əməliyyatların və bombardmanların dərhal dayandırılmasını tələb edir, habelə işğalçı qüvvələrin Füzuli zonasından, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər, Ağdam rayonlarından və bu yaxınlarda işğal olunmuş başqa rayonlarından dərhal,

tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir. Şura Ermənistan Respublikasının hökumətini bu məqsədlə öz təsirindən istifadə etməyə çağırır.

Şura Azərbaycan Respublikasının və regionun bütün başqa dövlətlərinin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü, habelə onların sərhədlərinin pozulmazlığını bir daha təsdiq edir və münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına nail olmağa dair ATƏM-in Minsk Qrupunun səylərinə döyüş əməliyyatlarının göstərdiyi təsirdən dərin narahatlıq keçirdiyini bildirir. Şura ATƏM-in sülh prosesini tamamilə müdafiə etdiyini qeyd edir və Minsk Qrupunun danışıqlarının indiki mərhələsində öz baxışlarını və mövqelərini bilavasitə ifadə etmək üçün münaqişədə iştirak edən tərəflərə verilmiş imkanı xüsusilə nəzərə çarpdırır. Bu baxımdan Şura bütün tərəfləri avqustun 13-də Minsk Qrupunun təqdim etdiyi “BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822 və 853 sayılı qətnamələrinin yerinə yetirilməsinə dair təxirəsalınmaz tədbirlər cədvəli”nin dəqiqləşdirilmiş variantına müsbət cavab verməyə və məsələnin sülh yolu ilə həllini poza biləcək hər hansı hərəkətdən çəkinməyə çağırır. Şura yaranmış vəziyyətin bütün cəhətləri barədə məruzə hazırlamaq üçün bölgəyə missiya göndərmək haqqında ATƏM-in niyyətini alqışlayır.

Son günlərdə münaqişənin genişlənməsi ilə əlaqədar Şura dövlətləri münaqişənin güclənməsinə və ya Azərbaycan Respublikası ərazisinin işğalının davam etdirilməsinə gətirib çıxara biləcək hər hansı silah və döyüş sursatı göndərməkdən çəkinmək barədə 853 sayılı qətnamədəki çağırışını bir daha təkidlə təsdiq edir. Şura Ermənistan Respublikasının hökumətini cəlb olunmuş qüvvələrin gələcəkdə hərbi əməliyyatı genişləndirmək üçün vəsait almamalarını təmin etməyə çağırır.

Şura habelə mülki əhalinin getdikcə artan iztirablarını yüngülləşdirmək məqsədilə bölgəyə, münaqişədən zərər çəkmiş bütün zonalara beynəlxalq humanitar yardımın maneəsiz çatdırılmasını təmin etməyə dair 822 və 853 sayılı qətnamələrdə olan çağırışları bir daha təkrar edir. Şura tərəflərə xatırladır ki, onlar beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə və normalarına əməl etməyə borcludurlar və əməl etməlidirlər.

Təhlükəsizlik Şurası bu məsələ ilə fəal məşğul olmaqda davam edəcək və özünün qətnamələrinə bütün tərəflərin tamamilə razı olmasını və əməl etməsini təmin etməkdən ötrü müvafiq tədbirləri nəzərdən keçirməyə hazır olacaqdır”.

**BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3292-ci iclası
874 sayılı QƏTNAMƏ**

14 oktyabr 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurası

Özünün 1993-cü il 30 aprel tarixli 822 sayılı və 1993-cü il 29 iyul tarixli 853 sayılı qətnamələrini təsdiq edərək və Şuranın sədrinin Şura adından 1993-cü il avqustun 18-də oxunmuş bəyanatına (S/26326) istinad edərək,

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq məsələlərinə dair Müşavirənin (ATƏM) Dağlıq Qarabağa dair Minsk Konfransı sədrinin Təhlükəsizlik Şurası sədrinin adına göndərilmiş məktubunu (S/26522) nəzərdən keçirərək,

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsində və onun ətrafında münaqişənin davam etməsinin və Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasındakı münasibətlərdəki gərginliyin bölgədə sülh və təhlükəsizlik üçün qorxu yarada biləcəyindən ciddi narahat olduğunu bildirərək,

1993-cü il oktyabrın 8-də Moskvada yüksək səviyyədə keçirilmiş görüşləri qeyd edərək və bu görüşlərin vəziyyətin yaxşılaşmasına və münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına kömək edəcəyinə ümid bəsləyərək,

Azərbaycan Respublikasının və regiondakı bütün başqa dövlətlərin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü bir daha təsdiq edərək,

habelə, beynəlxalq sərəhdərlərin toxunulmazlığını və ərazi əldə etmək üçün qüvvə tətbiq olunmasının yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək,

münaqişənin adamlara gətirdiyi müsibətlərdən ciddi narahat olduğunu bir daha bildirərək və o cümlədən Azərbaycan Respublikasında böyük sayda mülki şəxslərin köçkün vəziyyətə düşməsi ilə əlaqədar özünün ciddi narahatlığını ifadə edərək:

1. Əlaqədar tərəfləri ATƏM-in Minsk Qrupuna dəstək olaraq Rusiya Federasiyası hökumətinin köməyi ilə birbaşa əlaqələr nəticəsində müəyyən olunmuş atəşkəsi səmərəli və daimi etməyə çağırır;

2. ATƏM çərçivəsində həyata keçirilən sülh prosesini, habelə ATƏM-in Minsk Qrupunun daimi söylərini tamamilə dəstəklədiyini bir daha bəyan edir;

3. 1993-cü il sentyabrın 28-də ATƏM-in Minsk Qrupunun müşavirəsində hazırlanmış və qrupun sədri tərəfindən əlaqədar tərəflərə təqdim olunmuş və həmin qrupun digər doqquz üzvünün hərtərəfli dəstəklədiyi "Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrinin həyata keçirilməsinə dair təxirəsalınmaz tədbirlərin yeniləndirilmiş cədvəli"ni alqışlayır və tərəflərin buna diqqət yetirməsini

tövsiyə edir və tərəfləri həmin cədvəli qəbul etməyə çağırır;

4. Əmin olduğunu bildirir ki, münaqişədən doğan və “yeniləşdirilmiş cədvəl”də bilavasitə nəzərdən keçirilməyən bütün başqa həll edilməmiş məsələləri ATƏM-in Minsk prosesi baxımından tezliklə sülh danışıqları çərçivəsində həll etmək lazımdır;

5. Qüvvələrin bu yaxınlarda işğal edilmiş ərazilərdən çıxarılması, kommunikasiya və nəqliyyat üçün olan bütün maneələrin aradan qaldırılması da daxil olmaqla, ATƏM-in Minsk Qrupunun “Yeniləşdirilmiş cədvəl”də nəzərdə tutulmuş qarşılıqlı və təxirəsalınmaz tədbirləri dərhal həyata keçirməyə çağırır;

6. Habelə cədvəldə nəzərdə tutulduğu kimi, münaqişənin danışıqlar yolu ilə aradan qaldırılmasına nail olmaq məqsədilə ATƏM Nazirlər Şurasının 1992-ci il 24 mart tarixli mandatına uyğun olaraq ATƏM-in Minsk Konfransını tezliklə keçirməyə çağırır;

7. Baş Katibdən ATƏM-in Minsk Konfransında iştirak etmək üçün nümayəndə göndərmək təklifinə müsbət yanaşmağı və konfransın açılışından sonra danışıqların mətləbdən kənara çıxması üçün mümkün olan hər cür kömək göstərməyi xahiş edir;

8. ATƏM-in müşahidə üçün yaratdığı missiyanı dəstəkləyir;

9. Bütün tərəfləri beynəlxalq humanitar hüququ hər hansı şəkildə pozmaqdan çəkinməyə çağırır və münaqişənin toxunduğu bütün rayonlarda humanitar yardım göstərilməsinə dair beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsini təmin etmək barədə 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrdəki çağırışını bir daha təkrar edir;

10. Regiondakı bütün dövlətləri münaqişənin genişlənməsinə, bölgədə sülh və təhlükəsizliyin pozulmasına səbəb ola biləcək hər hansı düşmənçilik hərəkətlərindən, işə hər hansı şəkildə qarışmaqdan və ya hərbi müdaxilədən çəkinməyə təkidlə çağırır;

11. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq idarələrdən xahiş edir ki, zərər çəkmiş mülki əhaliyə fəvqəladə humanitar yardım göstərsinlər, qaçqınlara və köçkün şəxslərə öz evlərinə ləyaqətlə və təhlükəsizlik şəraitində qayıtmağa kömək etsinlər;

12. Habelə Baş Katibdən ATƏM-in indiki sədrindən və ATƏM-in Minsk Konfransının sədrindən xahiş edir ki, Minsk prosesinin gedişi haqqında və yerlərdə vəziyyətin bütün cəhətlərinə dair, habelə bununla əlaqədar ATƏM ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı arasında indiki və gələcəkdəki əməkdaşlıq haqqında Şuraya məruzələr təqdim olunmasını davam etdirsinlər;

13. Bu məsələ ilə fəal məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 3313-cü iclası
884 sayılı QƏTNAMƏ

11 noyabr 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurası

Özünün 30 aprel 1993-cü il tarixli 822 saylı (1993), 29 iyul 1993-cü il tarixli 853 saylı (1993) və 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 saylı (1993) qətnamələrini təsdiq edərək,

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda və onun ətrafında münaqişənin davam etməsinin və Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin gərgin olaraq qalmasının regionda sülhü və təhlükəsizliyi təhdid edəcəyinə görə ciddi narahatlıq ifadə edərək,

atəşkəsin pozulması nəticəsində hərbi əməliyyatların eskalasiyasının və bu pozuntulara cavab olaraq həddindən artıq güc tətbiq edilməsini, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin işğalını təşvişlə qeyd edərək,

Azərbaycan Respublikasını və regiondakı bütün digər dövlətlərin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü təsdiq edərək,

həmçinin beynəlxalq sərhədlərin pozulmazlığını və ərazi əldə etmək üçün güc tətbiq edilməsinin yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək,

böyük sayda mülki şəxsin ən sonuncu yerdəyişmə hadisəsinə və Zəngilan rayonunda, Horadiz şəhərində və Azərbaycanın cənub sərhədində fəvqəladə humanitar şəraitin yaranmasına görə ciddi narahatlıq ifadə edərək

1. Tərəflərin qəbul etdiyi atəşkəsin bu yaxında hərbi əməliyyatların yenidən başlanmasına səbəb olmuş pozulmasını, o cümlədən Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin işğalını, dinc sakinlərə hücumları və Azərbaycan Respublikası ərazilərinin atəşə tutulmasını məhkum edir;

2. Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda ermənilər tərəfindən 822 (1993), 853 (1993) və 874 (1993) saylı qətnamələrə riayət edilməsinə nail olmaq və hərbi kompaniyaya cəlb olunmuş qüvvələrin onu davam etdirmək üçün vəsaitlə təchiz olunmasını təmin etməmək məqsədi ilə Ermənistan dövlətini öz təsirindən istifadə etməyə çağırır:

3. ATƏM-in Minsk Qrupunun 9 üzvünün 4 noyabr 1993-cü il tarixli (S/26718) bəyanatını məmnunluqla qeyd edir, orada əks olunmuş atəşin dayandırılması barədə birtərəfli bəyannamələrə aid təklifləri yüksək qiymətləndirir;

4. ATƏM-in Minsk Qrupunun 2-8 noyabr 1993-cü il tarixli Vyana müşavirəsində edilmiş müraciətlər də nəzərə alınmaqla Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) və 853 (1993), (S/26522, əlavə) sayılı qətnamələrinin yerinə yetirilməsi üzrə “Təxirəsalınmaz tədbirlərin yeniləşdirilmiş cədvəli”nə əsasən hərbi əməliyyatların və düşmənçilik aktlarının dərhal və ləngidilmədən dayandırılmasını, işğalçı qüvvələrin Zəngilan rayonundan və Horadiz şəhərindən birtərəfli surətdə çıxarılmasını və Azərbaycan Respublikasının bu yaxında işğal olunmuş rayonlarından qəsbkar qüvvələrinin çıxarılmasını maraqlı tərəflərdən tələb edir;

5. Ən təkidli surətdə maraqlı tərəfləri ATƏM-in Minsk Qrupuna dəstək olaraq Rusiya Federasiyası hökumətinin yardımçılığı ilə qurulmuş birbaşa əlaqələrin nəticəsində əldə olunmuş atəşkəsin təcili bərpa olunmasına, onun səmərəli və daimi olmasına, münaqişənin danışıqlar yolu ilə ATƏM-in Minsk prosesi və ATƏM-in Minsk Qrupunun 1993-cü il 2-8 noyabrında Vyanada keçirilmiş müşavirəsində “Yeniləşdirilmiş cədvəli»nə edilən düzəlişlər kontekstində nizamlanmasının imkanlarını axtarmağı davam etdirməyə çağırır;

6. Yenidən təkidlə regionun bütün dövlətlərini münaqişənin böyüməsinə, regionda sülhü və təhlükəsizliyi poza biləcək hər hansı bir düşmənçilik aktından, hər hansı bir müdaxilədən çəkinməyə çağırır;

7. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq təsisatlardan zərər çəkmiş mülki əhaliyə, o cümlədən Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin və Azərbaycanın cənub sərhədlərinin əhəlisinə təcili humanitar yardım göstərilməsini, qaçqınlara və məcburi köçkünlərə öz evlərinə ləyaqətlə və təhlükəyə məruz qalmadan qayıtmasına kömək etməyi xahiş edir;

8. Yenidən Baş Katibə, ATƏM-in fəaliyyətdə olan sədrinə və ATƏM-in Minsk Konfransının sədrinə müraciət edərək gələcəkdə Minsk prosesinin gedişatı barədə və yerdə vəziyyətin bütün aspektləri, xüsusilə Şuranın müvafiq qətnamələrinin həyata keçirilməsi, ATƏM və BMT arasında bu münasibətlərdə indiki və gələcək əməkdaşlıq barədə məlumat vermələrini xahiş edir;

9. Bu məqsədlə fəal məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

**BMT Təhlükəsizlik Şurası sədrinin
BƏYANATI**

26 aprel 1995-ci il

Təhlükəsizlik Şurasının 1995-ci il aprelin 26-da 3525-ci iclasında “Dağlıq Qarabağda vəziyyətə dair” sərəlvhəli bəndə baxılması ilə əlaqədar Təhlükəsizlik Şurasının sədri Təhlükəsizlik Şurasının adından aşağıdakıları bəyan etmişdir:

“Təhlükəsizlik Şurası özünün 884 sayılı qətnaməsinin 8-ci bəndinə uyğun olaraq ATƏT-in Dağlıq Qarabağa dair Minsk Konfransının həmsədrələrinin təqdim etdiyi məruzələrə (S/1995/249 və S/1995/321) baxmışdır. Təhlükəsizlik Şurası 1994-cü il mayın 12-də Rusiya Federasiyasının vasitəçiliyi və ATƏT-in Minsk Qrupu ilə qarşılıqlı fəaliyyət sayəsində razılaşdırılmış atəşkəsin bir ilə yaxın müddətdə saxlanılmasından məmnunluğunu bildirir.

Eyni zamanda, Təhlükəsizlik Şurası Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda və onun ətrafında münaqişədən və Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında gərginlikdən təkrarən narahatlığını bildirir. Təhlükəsizlik Şurası, xüsusilə bu yaxınlarda baş vermiş zorakı hadisələrlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və 1995-ci il fevralın 6-da razılaşdırıldığı kimi hadisələrin nizamlanmasında birbaşa əlaqələr mexanizmindən istifadə edilməsinin vacibliyini vurğulayır. O, qətiyyətlə tərəfləri belə hadisələrin gələcəkdə qarşısının alınması üçün bütün zəruri tədbirləri görməyə çağırır.

Şura, regionun bütün dövlətlərinin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə əsaslanan özünün bütün qətnamələrini təsdiq edir. O, həmçinin beynəlxalq sərhədlərinin toxunulmazlığını və ərazi zəbt edilməsi üçün gücdən istifadənin yolverilməzliyini təsdiqləyir.

Təhlükəsizlik Şurası qoşunların geri çəkilməsini təmin etməklə münaqişənin bütün tərəflər üçün əsas nəticələrini aradan qaldıracaq və Minsk Konfransının çağırılmasına imkan yaradacaq silahlı münaqişənin dayandırılmasına dair siyasi sazişin bağlanması üçün sürətli danışıqların keçirilməsinə yönələn Minsk Konfransının həmsədrələrinin bütün səylərinə özünün tam dəstəyini yenidən başlayır.

Təhlükəsizlik Şurası vurğulayır ki, sülh nizamlanmasını əldə etmək üçün əsas məsuliyyəti münaqişə tərəfləri daşıyırlar. Təhlükəsizlik Şurası silahlı münaqişənin dayandırılmasına dair siyasi sazişin BMT Nizamnaməsi və ATƏT-in müvafiq prinsipləri əsasında bağlanılmasının zəruriliyini bildirir. O, qətiyyətlə tərəfləri hər hansı bir ilkin şərtlərsiz və prosedur maneələrsiz, konstruktiv

danışıqlar aparmağa, sülh prosesini sarsıda biləcək istənilən hərəkətlərdən çəkinməyə çağırır. O vurğulayır ki, belə sazişin əldə edilməsi ATƏT-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin yerləşdirilməsi üçün ilkin şərtidir.

Təhlükəsizlik Şurası ATƏT-in Budapeşt sammitinin 1994-cü il 6 dekabr tarixli “Dağlıq Qarabağ münaqişəsilə əlaqədar ATƏT-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi” qərarını alqışlayır. O, tərəflər arasında silahlı münaqişələrin dayandırılmasına dair saziş olarsa, ATƏT-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin mümkün yerləşdirilməsinə dair lazımı qətnamələrlə davamlı siyasi dəstək verməyə hazır olduğunu təsdiqləyir. BMT həmçinin texniki məsləhətlər və ekspert rəyi verməyə hazırdır.

Təhlükəsizlik Şurası tərəflərin Minsk Qrupu çərçivəsində 1994-cü il aprelin 15-də razılaşdırıldığı kimi etiraf yaradılmasına dair tədbirləri, xüsusilə də humanitar sahədə, o cümlədən bütün hərbi əsirləri və mümkün saxlanılmaları atəşkəsin birinci ildönümünə azad edilməsinin yerinə yetirilməsinin zəruriliyini vurğulayır. O, tərəfləri silahlı münaqişə ilə toxunulmuş mülki əhalinin iztirablarının qarşısının alınmasına çağırır.

Təhlükəsizlik Şurası Baş Katibə, ATƏT-in sədrinə və ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrliyinə öz tələbini yeniləşdirir ki, Minsk prosesinin irəliləyişi, yerlərdə vəziyyəti, xüsusilə müvafiq qətnamələrin yerinə yetirilməsi, ATƏT və BMT arasında indiki və gələcək qarşılıqlı fəaliyyət haqqında Şuraya məruzə etməyi davam etdirdirsinlər.

Şura bu məsələyə baxmaqda davam edəcək”.

BMT Baş Assambleyası
60-cı sessiya, 98-ci plenar iclas,
Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət,
QƏTNAMƏ

7 sentyabr, 2006-cı il

Baş Assambleya,

Ətraf mühitə geniş miqyaslı ziyan vurmuş, məruz qalmış ərazilərdə baş vermiş yanğınlarla bağlı ciddi narahatçılıq keçirərək:

1. Məruz qalmış ərazilərdə yanğınların qarşısını almaq və onların zərərli nəticələrini aradan qaldırmaq məqsədilə təcili olaraq ekoloji əməliyyatın keçirilməsinin zəruriliyini vurğulayır,

2. Bu məqsədlə tərəflərin əməkdaşlığa hazır olmalarını alqışlayır və bu əməliyyatın vacib etimad quruculuğu tədbiri olduğunu hesab edir,

3. Ekoloji əməliyyatın hazırlanmasında bir addım kimi yanğınların ətraf mühitə qısa müddətli və uzun müddətli təsirini qiymətləndirmək üçün ATƏT-in bölgəyə missiya təşkil etmək niyyətini nəzərə alır,

4. Bununla əlaqədar, BMT sisteminin təşkilat və proqramlarını, xüsusilə Ətraf Mühitə üzrə BMT Proqramını, ATƏT ilə əməkdaşlıqda bölgənin ətraf mühitinin tənəzzülünün qısa və uzun müddətli təsirinin qiymətləndirilməsi və öhdəsindən gəlməsi və həmçinin onun bərpası daxil olmaqla bütün zəruri yardım və ekspert təcrübəsini təmin etməyə çağırır,

5. ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrindən 30 aprel 2007-ci il tarixinədək bu məsələ üzrə Baş Assambleyanın Üzv Dövlətlərinə məruzə təqdim etməyi xahiş edir.

BMT Baş Assambleyası
62-ci sessiya, 86-cı plenar iclas,
Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət,
QƏTNAMƏ

14 mart, 2008-ci il

Baş Assambleya,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin məqsədlərini, prinsiplərini və müddəalarını rəhbər tutaraq,

Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) sayılı 30 aprel 1993-cü il tarixli, 853 (1993) sayılı 29 iyul 1993-cü il tarixli, 874 (1993) sayılı 14 oktyabr 1993-cü il tarixli və 884 (1993) sayılı 12 noyabr 1993 tarixli qətnamələrini və Assambleyanın “Azərbaycanda qaçqınlara və məcburi köçkünlərə fəvqəladə beynəlxalq yardım” adlanan 48/114 sayılı 20 dekabr 1993-cü il tarixli və “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” adlanan 60/285 sayılı 7 sentyabr 2006-cı il tarixli qətnamələrini bir daha xatırladaraq,

Dağlıq Qarabağ ətrafındakı Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri üzrə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının fakt-araşdırıcı missiyasının hesabatını və Dağlıq Qarabağ ətrafındakı Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri üzrə Minsk Qrupunun fakt-araşdırıcı missiyasına dair Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Minsk Qrupu Həmsədrlərinin Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Daimi Şurasına ünvanlanmış məktubunu¹ həmçinin yada salaraq,

Yanğınlara məruz qalmış Dağlıq Qarabağ regionu və onun ətraf ərazilərində Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı tərəfindən aparılmış ətraf mühitin qiymətləndirmə missiyasının hesabatını² nəzərə alaraq ,

Münaqişə tərəflərinin beynəlxalq humanitar hüququn qaydalarına dürüstcəsinə riayət etməyə dair götürdüyü öhdəlikləri bir daha təsdiqləyərək,

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionu və onun ətraf ərazilərində mövcud olan münaqişənin beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə təhdid olmasından ciddi narahatlıq duyaraq və onun Cənubi Qafqaz ölkələrindəki humanitar vəziyyətə və inkişafa etdiyi təsiri nəzərə alaraq:

1. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq səviyyədə tanınan sərhədləri daxilində suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə davam edən hörmət və dəstəyi bir daha təsdiqləyir;

2. Ermənistanın bütün qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasının işğal altında olan bütün ərazilərini dərhal, tam və qeyd-şərtsiz tərk etmələrini tələb edir;

3. Azərbaycan Respublikasının işğal edilmiş ərazilərindən qovulmuş əhalinin öz evlərinə qayıtmasına dair ayrılmaz hüquqlarını bir daha təsdiq edir və münaqişədən zərər görmüş ərazilərin bütünlüklə bərpası da daxil olmaqla bu qayıdış üçün müvafiq şəraitin yaradılmasının zəruriliyini vurğulayır;

4. Azərbaycan Respublikasının tərkibində qalacaq Dağlıq Qarabağ bölgəsində effektiv demokratik özünüidarə sisteminin yaradılması üçün imkan yaradacaq Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsində azərbaycanlı və erməni icmalarının normal, təhlükəsiz və bərabər şərtlər əsasında yaşamasının təmin edilməsinin zəruriliyini tanıyır;

5. Bir daha təsdiq edir ki, heç bir dövlət Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğalının nəticələrindən gələn vəziyyəti hüquqi olaraq tanımamalı, eləcə də bu vəziyyətin saxlanması üçün hər hansı yardım və dəstək göstərməməlidir;

6. Beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə uyğun şəkildə münaqişənin sülh yolu ilə həlli məqsədi daşıyan beynəlxalq vasitəçilik səylərinə, xüsusilə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Minsk Qrupunun səylərinə dəstək ifadə edir və yuxarıda qeyd olunan müddəalara uyğun şəkildə davamlı və

dönməz sülhə nail olmaq məqsədilə bu səylərin intensivləşdirilməsi zəruriliyini tanıyır;

7. Üzv dövlətlər, beynəlxalq və regional təşkilatlar və strukturları öz səlahiyyətləri çərçivəsində münəqişənin tənzimlənməsi prosesinə səmərəli şəkildə töhfə verməyə çağırır;

8. Baş Katibdən Baş Assambleyanın altmış üçüncü sessiyasında bu qətnamənin həyata keçirilməsinə dair müfəssəl hesabat təqdim etməyi xahiş edir;

9. Altmış üçüncü sessiyanın ilkin gündəliyinə “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” adlı bəndin daxil edilməsini qərara alır.

-----
¹A/59/747-S/2005/187

²A/61/696

II.2. ATƏT-in sənədləri

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi (ATƏM) Xarici İşlər Nazirlərinin birinci əlavə görüşü Yekun Qərar

Helsinki, 24 mart 1992-ci il

1. 1992-ci il martın 24-də ATƏM-in Şurası öz birinci iclasını Helsinkidə keçirdi.

2. Nazirlər onların hər birinin ATƏM-in öhdəlik və vəzifələrini qəbul etmələri haqda məktubları aldıqdan sonra Xorvatiya, Gürcüstan və Sloveniyani üzv dövlətlər kimi salamladılar.

Nazirlər Xorvatiya və Sloveniyanın üzvlüyə qəbulunun heç bir halda nə Yuqoslaviyaya dair Konfransa təsir edəcəyini, nə də ki bu Konfransın nəticələrinə zərər vuracağını hesab etmirlər.

Nazirlər Yuqoslaviyaya dair Brüssel Konfransının Yuqoslav böhranının tam siyasi həlli axtarışlarındakı cəhdlərini dəstəkləyir.

3. Nazirlər Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında əzabların artması və əhali arasında insan tələfatının çoxalması ilə nəticələnən hərbi münaqişənin davam etməsi ilə bağlı öz dərin təşvişlərini bildirirlər. Münaqişənin davam etməsi və genişlənməsinin regional və beynəlxalq təhlükəsizlik üçün törədə biləcəyi nəticələri xatırladaraq münaqişənin dayandırılması yollarının və vasitələrinin geniş müzakirəsini apardılar. Onlar bütün tərəfləri dözümlülük göstərməyə çağırdılar.

4. Nazirlər yerlərdə atəşkəs həyata keçirməyə cavabdeh olan komandirlərin fəal iştirakı ilə təcili olaraq və effektiv şəkildə atəşin kəsilməsini qəti olaraq tələb etdilər. Onlar inam mühitinin və siyasi və iqtisadi təzyiqli tədbirlərinin qəbul olunmasının dayandırılması da daxil olmaqla konstruktiv dialoq üçün şərtlərin bərpası ilə bağlı çağırışla müraciət etdilər.

5. Nazirlər ATƏM çərçivəsindəki hazırki fəaliyyətin xülasəsini nəzərdən keçirdilər və Yüksək Vəzifəli Şəxslər Komitəsinin qəbul etdiyi qərara bütövlükdə razılıqlarını bildirdilər. Nazirlər ATƏM-in fəaliyyətdə olan Sədrinə bu məsələ ilə əlaqədar onlar tərəfindən qəbul olunmuş addımlara görə minnətdarlıqlarını bildirdilər və zərurət yaranarsa, ona bütün mümkün olan köməyi göstərməyə hazır olduqlarını bildirdilər.

6. Nazirlər Avropa Birliyi və onun üzv dövlətləri, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzv dövlətləri tərəfindən göstərilən qarşılıqlı tamamlayıcı səyləri, xüsusilə də BMT-nin Baş Katibi tərəfindən göstərilən səyləri alqışlayır.

Onlar ATƏM-in fəaliyyətdə olan Sədrindən bu məsələ ilə bağlı BMT ilə möhkəm əlaqələr qurmağı və mütəmadi informasiya mübadiləsi aparmağı xahiş etdilər.

Nazirlər razılaşdılar ki, bu məsələyə münasibətdə sülh prosesinin inkişaf işində ATƏM mühüm rol oynamalıdır. Onlar razılaşdılar ki, Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı vəziyyət ATƏM tərəfindən ardıcıl fəaliyyət tələb edir.

7. Nazirlər ATƏM-in Nazirlər Şurasının Sədri cənab İrji Dinstbirə atəşin kəsilməsinin effektivliyini əldə etmək və dəstəkləmək, həmçinin hər tərəfli dinc vasitələrlə nizamlamaq üçün şəraitin yaradılmasına kömək məqsədilə yaxın günlərdə regiona səfər etməsini həvalə etdilər.

8. Nazirlər ATƏM-in başçılığı altında Dağlıq Qarabağ üzrə Konfransın ATƏM-in müddəaları, vəzifələri və prinsipləri əsasında böhranın dinc vasitələrlə nizamlanması məqsədi ilə danışıqların aparılması üçün daimi fəaliyyət göstərən forumu təmin edəcəyini qəti əminliklə bildirdilər. Bununla əlaqədar olaraq, nazirlər təcili olaraq belə bir konfransın çağırılmasını ATƏM-in Nazirlər Şurasının fəaliyyətdə olan sədrindən xahiş etdilər.

9. Bundan başqa, nazirlər Minskə təşkil olunacaq konfransın iştirakçılarının Azərbaycan, Ermənistan, Belarusiya, Almaniya, İtaliya, Rusiya Federasiyası, ABŞ, Türkiyə, Fransa, Çexiya və Slovakiya Federativ Respublikası və İsveç dövlətlərinin olması ilə razılaşdılar. Dağlıq Qarabağdan seçilmiş nümayəndələr isə Konfransın üzvü olan dövlətlərlə məsləhətləşmələr aparıldıqdan sonra Konfransın sədri tərəfindən maraqlı tərəf kimi dəvət olunacaqlar. ATƏM-in Nazirlər Şurasının fəaliyyətdə olan sədri ATƏM-in başçılığı altında olan Dağlıq Qarabağ Konfransının sədrini təyin edir.

10. Nazirlər ATƏM-in bütün üzv dövlətlərini və maraqlı tərəfləri beynəlxalq nəzarət altında olan təhlükəsizlik dəhlizi də daxil olmaqla təcili və effektiv vasitələrdən istifadə etməklə bütün ehtiyacı olan şəxslərə humanitar yardım göstərilməsinin təmin edilməsi üçün bütün zəruri olan addımların atılmasına təkidlə çağırıdılar.

11. Nazirlər ATƏM-in fəaliyyətdə olan sədrinin regiondakı missiyasına, həmçinin ATƏM-in Şurasının razılığı ilə əldə olunmuş digər fəaliyyətlərə tam dəstək verməyin Ermənistanın və Azərbaycanın vəzifələri olduğunu nəzərə çatdırdılar.

ATƏM-in Budapeşt Zirvə Toplantısı
Regional məsələlər
Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar
ATƏM-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi haqqında

Budapeşt, 5 dekabr 1994-cü il

1. İştirakçı dövlətlər münaqişə və onun nəticəsi kimi insan faciəsinin davam etməsini pisləyərək münaqişədə iştirak edən tərəflərin 1994-cü il may ayının 12-də ATƏM-in Minsk Qrupu ilə birgə əməkdaşlıqda Rusiya Federasiyasının vasitəçiliyi ilə razılaşdırılmış atəşkəsi təsdiq etmələrini alqışladılar. İştirakçı dövlətlər BMT Təhlükəsizlik Şurasının əlaqədar qətnamələrinə dair öhdəliklərini təsdiq etdilər və Təhlükəsizlik Şurasının münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə yönəlmiş ATƏM-in söylərinə verdiyi siyasi dəstəyi alqışladılar. Bununla əlaqədar, onlar münaqişədə iştirak edən tərəfləri, birbaşa əlaqələr də daxil olmaqla, intensiv daimi danışıqlara çağırdılar. Bundan çıxış edərək onlar ATƏM-in söylərini və yardımını gücləndirəcəklərinə əmin etdilər. Onlar ATƏM-in Minsk Qrupunun vasitəçilik söylərini tamamilə müdafiə etdilər və Rusiya Federasiyasının çox mühüm yardımını və Minsk Qrupunun digər ayrılıqda götürülmüş üzvlərinin söylərini yüksək qiymətləndirdilər. Onlar bütün bunları ATƏM çərçivəsi daxilində vahid, uzlaşdırılmış söylər şəklində uyğunlaşdırmağa razılaşdılar.

2. Bununla əlaqədar, onlar fəaliyyətdə olan sədrə iştirakçı dövlətlərlə məsləhətləşərək və mümkün qədər tez bir zamanda fəaliyyət göstərərək, danışıqlar üçün ümumi və razılaşdırılmış əsasın təmin olunması və bütün vasitəçilik və danışıqlara dair fəaliyyətlərin tam uyğunlaşdırılmasının həyata keçirilməsindən ötrü Minsk Konfransının həmsədrələrini təyin etməyi tapşırıdılar. ATƏM prinsiplərini və razılaşdırılmış mandatı əldə rəhbər tutan həmsədrələr Minsk Qrupunun iclaslarında birgə sədrlik edəcək və fəaliyyətdə olan sədrə birgə hesabat verəcəklər. Onlar mütəmadi olaraq Daimi Şuraya öz işlərindəki irəliləyişlər barədə ətraflı məlumat verəcəklər.

3. Bu söylərdə birinci addım kimi onlar Minsk Konfransının həmsədrələrinə Rusiya Federasiyasının və Minsk Qrupunun digər ayrı-ayrılıqda dövlətlərinin köməyi və onlarla əməkdaşlıq edərək mövcud atəşkəsin davam etdirilməsinə kömək etmək üçün dərhal addımlar atmağı və ötən vasitəçilik fəaliyyətində artıq əldə edilmiş irəliləyişlərə əsaslanaraq silahlı münaqişə bitdikdən sonra siyasi sazişin imzalanması üçün intensiv danışıqlar keçirməyi tapşırıdılar. Bu sazişin həyata keçirilməsi bütün tərəflər üçün münaqişənin əsas nəticələrini aradan

qaldıracaq və Minsk Konfransının çağırılmasına imkan verəcəkdir. Bundan başqa onlar Minsk Konfransının həmsədrələrindən inam yaradılması sahəsində, xüsusən humanitar sahədə tədbirlərin gələcəkdə də həyata keçirilməsi yolunda tərəflərlə birgə işi davam etdirməyi xahiş etdilər. Onlar iştirakçı dövlətlərin həm ayrı-ayrılıqda, həm də əlaqədar beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində qaçqınların vəziyyətinin yüngülləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirərək regiondakı əhaliyə humanitar yardımın təmin olunması sahəsində fəaliyyət göstərmələrinin vacibliyini qeyd etdilər.

4. Onlar belə razılaşırdılar ki, münaqişədə iştirak edən tərəflərin nöqteyi-nəzərinə əsasən yuxarıda göstərilən sazişin imzalanması sazişin özünün həyata keçirilməsi üçün mühüm element olan çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrin yerləşdirilməsinə imkan verəcəkdir. Onlar, BMT Təhlükəsizlik Şurasının uyğun qətnaməsilə silahlı münaqişə bitərkən tərəflər arasında bağlanacaq sazişdən sonra ATƏM-in çoxmillətli sülhməramlı qüvvələri göndərmək barədə siyasi iradələrini bəyan etdilər. Onlar fəaliyyətdə olan sədrdən xahiş etdilər ki, o, mümkün qədər tez bir zamanda, 1992-ci il Helsinki sənədinin üçüncü bəndinə əsasən və BMT Nizamnaməsinə tam uyğun şəkildə təşkil olunacaq belə qüvvələrin yaradılması, tərkibi və əməliyyatlarına dair plan hazırlasın. Bununla əlaqədar, fəaliyyətdə olan sədrə Minsk konfransının həmsədrələri və Minsk qrupu, Baş Katib tərəfindən köməklik və yardım göstəriləcək, o, həmçinin müvafiq məsləhətləşmələrdən sonra sülhməramlı qüvvələri yaradan dövlətlərə bu qüvvələrin xarakteristikası və həcmi, onlara rəhbərlik və nəzarət, arxa təminat hissələrin və ehtiyatların paylanması, davranış və sazişlərin qaydalarına dair tövsiyələr vermək üçün Vyanada yüksək səviyyəli planlaşdırma qrupu yaradacaq. O, BMT-nin texniki məsləhət və ekspertiza təminatına hazır olduğu barədə bəyanatına əsasən BMT-dən yardım almağa çalışacaqdır. O, həmçinin BMT TŞ-dən ATƏM-in sülhməramlı qüvvələrinin mümkün yerləşdirilməsi barədə davamedici siyasi dəstəyə çalışacaqdır.

5. 1992-ci il Helsinki sənədinin üçüncü bəndinin müvafiq maddələrinə və hazırlıq işlərinə, sonrakı saziş və tərəflərin Minsk Konfransının həmsədrələri vasitəsilə fəaliyyətdə olan sədrə rəsmi müraciətinə əsasən Daimi Şura ATƏM-in sülhməramlı əməliyyatlarının təşkilinə dair qərar qəbul edəcəkdir.

ATƏT-in Nazirlər Şurasının 5-ci görüşü
ATƏT-in Minsk prosesi üzrə
Q Ə R A R I

Budapeşt, 8 dekabr 1995-ci il

Nazirlər Şurası

- ATƏT-in Minsk prosesinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasında yeganə forum olmasını təsdiqləyir;
- münaqişə tərəflərinin 1994-cü il mayın 12-də bərqərar edilən atəşkəsə riayət etməyi davam etdirmək əzmlərini alqışlayır;
- tərəfləri bütün hərbi əsirləri və münaqişə ilə bağlı saxlanılan bütün şəxsləri dərhal azad etməyə, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin şəxslərin saxlanıldığı bütün yerlərə və bütün saxlanılanlara maneəsiz baş çəkməsini təmin etməyə çağırır;
- fəaliyyətdə olan sədrlə koordinasiya təxirə salınmadan silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında siyasi sazişin əldə edilməsi yolunda Minsk konfransının Həmsədrələrinin söylərini dəstəkləyir. Belə sazişin yerinə yetirilməsi bütün tərəflər üçün münaqişənin əsas nəticələrini aradan qaldıracaq və qısa vaxt ərzində Minsk konfransını çağırmağa imkan yaradacaq. Sazişin imzalanması Daimi Şuraya fəaliyyətinin davam etdirilməsi lazım olan Yüksək Səviyyəli Planlaşdırma Qrupunun dəyərli tövsiyələrinə əsaslanaraq ATƏT-in sülhməramlı əməliyyatının keçirilməsi haqqında qərar qəbul etməyə imkan yaradacaq;
- münaqişənin nizamlanması prinsipləri üzrə razılaşmanın əldə edilməsi məqsədilə, həmsədrələrlə koordinasiya birbaşa əlaqələrin qurulmasına dair ifadə olunmuş öhdəlikləri alqışlayır və bunu tez bir zamanda gerçəkləşdirməyə təkidlə çağırır;
- kompromisin tezliklə əldə edilməsi məqsədilə tərəflərin ən vacib məsələləri nəzərdən keçirməyə ifadə olunmuş hazırlıqlarını nəzərə alır.

ATƏT-in Lissabon Zirvə Toplantısının sənədlərinə Əlavə 1
ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin
BƏYANATI

Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il

Hamınız bilirsiniz ki, son iki il ərzində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsində heç bir tərəqqi əldə edilməmişdir. Mən təəssüf edirəm ki, Minsk Konfransı həmsədrlərinin tənzimləmə prinsipləri məsələsində tərəflərin mövqelərini yaxınlaşdırmağa yönəldilən səyləri uğursuz olmuşdur.

Minsk Qrupunun həmsədrləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsinin tərkib hissəsi olacaq 3 prinsipi tövsiyə etmişlər. Bu prinsipləri Minsk Qrupunun üzvü olan bütün ölkələr müdafiə edirlər. Onlar aşağıdakılardır:

- Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;
- Dağlıq Qarabağın Azərbaycan tərkibində öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanan bir razılaşmada müəyyən edilən ən yüksək özünüidarəsini təmin edən hüquqi statusu;
- Məsələnin həllinin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək barədə bütün tərəflərin qarşılıqlı öhdəlikləri daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təhlükəsizliyi.

Mən təəssüf edirəm ki, Ermənistan bununla razılaşa bilmədi. Bu prinsiplər bütün digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən müdafiə edilir.

Bu bəyanat Lissabon sammitinin sənədləri sırasına daxil ediləcəkdir.

ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrlərinin irəli sürdükləri təkliflər
ATƏT-in Minsk qrupunun sədarəti
Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan
qaldırılmasına dair hərtərəfli
SAZİŞ*

18 iyul 1997-ci il

PREAMBULA

Tərəflər onların xalqlarının tərəqqisi və firavanlığı üçün regionda sülhün və əməkdaşlığın əhəmiyyətini tamamilə dərk edərək uzun sürən Dağlıq Qarabağ münaqişəsini dincliklə aradan qaldırmaq əzmindədirlər. Aşağıda şərh edilən nizamasalma Qafqazın birgə iqtisadi inkişafı üçün zəmin yaradacaq, demokratik təsisatlar, rifahın yüksəlməsi və gələcəyə böyük ümidlər bəslənməsi şəraitində bu regionun xalqlarına normal və səmərəli həyat sürməyə imkan verəcəkdir. Bu sazişə uyğun olaraq aparılan əməkdaşlıq bütün regionda ticarət, nəqliyyat və rabitə sahəsində normal münasibətlərə gətirib çıxaracaq, beynəlxalq təşkilatların köməyi ilə insanlara öz şəhər və kəndlərini bərpa etməyə, regionda xarici kapital qoyuluşlarının xeyli artırılması üçün lazımı sabitlik yaratmağa və müqəddəm şərtləri Qafqaz regionunun özündə olan təbii tərəqqinin bütün insanlar üçün əldə edilməsinə doğru aparılan qarşılıqlı surətdə faydalı ticarətə yol açmağa imkan verəcəkdir. İnsanlar arasında barışıq və əməkdaşlıq onların çox böyük potensialını öz qonşularının və dünya xalqlarının rifahı üçün sərbəstləşdirəcəkdir.

Ona görə tərəflər BMT nizamnaməsinin müddəalarına, ATƏT-in əsas prinsiplərinə və qərarlarına, beynəlxalq hüququn hamılıqla tanınmış normalarına sadıq qalaraq və BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 nömrəli qətnamələrinin tamamilə yerinə yetirilməsinə kömək göstərmək əzmində olduqlarını bildirərək silahlı münaqişənin dayandırılmasına nail olmağa və normal münasibətlərin bərpasına dair I sazişdə şərh edilmiş tədbirləri həyata keçirmək və Dağlıq Qarabağın qəti statusu haqqında II sazişdə şərh olunmuş razılığa gəlmək barədə razılaşırlar.

I. SAZİŞ – silahlı münaqişənin dayandırılması

Tərəflər razılığa gəlirlər:

I. Onların arasında mübahisələrin, o cümlədən bu sazişin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar mübahisələrin nizama salınması üçün silahlı qüvvədən istifadə olunmasından imtina etmək.

II. Silahlı qüvvələri iki mərhələdə çıxarmaq:

Birinci mərhələdə Dağlıq Qarabağdan şərqi və cənubi doğru indiki təmas xətti boyunca olan qüvvələr I əlavədə razılaşdırılmış xətlərə tərəf bir neçə kilometr geri çəkiləcəkdir, bu zaman ATƏT-in çoxmilli qüvvələrinin ön dəstəsini hərbi nöqtəyi-nəzərdən əsaslandırılmış bufer zonasında ilkin qaydada yerləşdirməyə, tərəfləri bu xətt boyunca ayırmağa və qüvvələrin çıxarılmasının ikinci mərhələsində təhlükəsizliyin təmin edilməsinə imkan yaratmaq məqsədi ilə yüksək səviyyədə planlaşdırma qrupunun tövsiyələri lazımcına nəzərə alınmalıdır.

İkinci mərhələdə qüvvələr I əlavədə razılaşdırılmış cədvələ müvafiq surətdə aşağıdakı qaydada çıxarılacaqdır:

A. Ermənistan qüvvələri Ermənistan Respublikasının sərhədləri daxilinə aparılır.

B. Dağlıq Qarabağ qüvvələri Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin 1988-ci ildəki hüduqları daxilinə aparılır (aşağıdakı VIII və IX bəndlərdə göstərilmiş istisnalarla).

C. Azərbaycan qüvvələri yüksək səviyyədə planlaşdırma qrupunun tövsiyələri əsasında I əlavədə razılaşdırılmış xətlərə çəkilir.

D. Ağır silahlar uzağa, şəffaflyq və hesabatvermə tələblərinə əməl edilməsi şərti ilə yüksək səviyyədə planlaşdırma qrupunun tövsiyələri əsasında I əlavədə razılaşdırılmış yerlərə aparılacaqdır.

E. Qüvvələrin çıxarılması başa çatdıqdan sonra bufer zonası I əlavədəki xəritədə göstərilədiyi kimi, DQMV-nin 1988-ci ildəki hüduqları və Ermənistan - Azərbaycan sərhədinin şimal hissəsi boyunca yerləşəcəkdir.

III. Qüvvələrin çıxarılması nəticəsində azad edilmiş ərazilər ayırıcı zona əmələ gətirir. Bu zonada təhlükəsizliyə nəzarəti ATƏT-in sülhü müdafiə qüvvələri daimi qarışıq komissiya ilə birlikdə həyata keçirəcəklər. ATƏT-in sülhü müdafiə qüvvələrinin və daimi qarışıq komissiyanın II əlavənin həyata keçirilməsi qaydasında razılığı olmadan tərəflərdən heç birinə bu zonaya öz qüvvələrini yeritməyə imkan verilməyəcəkdir; həmin əlavədə sərhəd xidməti, minalardan təmizləmə və mülki polis funksiyaları üçün razılaşdırılmış bölmələr nəzərdə tutulacaqdır. Tərəflər ayırıcı zonada və bufer zonasında bütün hərbi uçuşlara yol verilməməsi barədə razılığa gəlirlər.

IV. Daimi qarışıq komissiya ilə birlikdə təhlükəsizliyə təminat verilməsi üçün ATƏT-in çoxmilli sülhü müdafiə qüvvələrinin bufer zonasında yerləşdirilməsinə kömək etmək. ATƏT-in sülhü müdafiə qüvvələri ATƏT tərəfindən təyin edilmiş

qüvvələrdən ibarət olacaq və onların mandatı BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnaməsi ilə müəyyənləşdiriləcək, həm də mandat ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin tövsiyəsi ilə yenidən qüvvəyə minəcəkdir.

V. Köçkün şəxslərin ayırıcı zonadakı əvvəlki daimi yaşayış yerlərinə qayıtmasını həyata keçirmək. ATƏT-in sülhü müdafiə qüvvələri daimi qarışıq komissiya ilə birlikdə qayıdan əhalinin təhlükəsizliyinə nəzarət edəcək və bu zonanın silahsızlaşdırılmış rejiminə bütün tərəflərin inamını təmin edəcəklər.

VI. Qüvvələrin çıxarılması ilə eyni vaxtda yolların, dəmir yollarının, elektrik və rabitə xətlərinin açılması, ticarət münasibətlərinin və digər münasibətlərin bərpası məqsədləri ilə tədbirlər, o cümlədən bu məqsədlər üçün lazım olan bütün işlər həyata keçiriləcəkdir. Tərəflər, etnik azlıqlar da daxil olmaqla, həmin əlaqələrdən hamının istifadə etməsinə təminat verir, bu azlıqların regionun digər yerlərindəki öz etnik qrupları ilə ünsiyyətdə olmasına təminat verirlər. Tərəflərdən hər biri bütün blokadaları aradan qaldırmağı və yüklərin və adamların bütün digər tərəflərə maneəsiz daşınmasını təmin etməyi öhdəsinə götürür. Ermənistan və Azərbaycan öz aralarında, o cümlədən Bakı - Horadiz - Mehri-Ordubad - Naxçıvan - Yerevan xəttində sərbəst və təhlükəsiz dəmir yol əlaqəsinə təminat verirlər.

VII. Munaqişə ilə əlaqədar tutulub saxlanılan bütün şəxslərin qayıtmasının, itkin düşmüş şəxslərin taleyinin araşdırılmasının və bütün cənazələrin qaytarılmasının təmin olunması üçün Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi, BMT-nin qaçqınların işləri üzrə ali komissarı ilə və digər beynəlxalq humanitar təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək.

VIII. Laçın dəhlizinə aid aşağıdakı tədbirlər barəsində:

A. Azərbaycan dəhlizi ATƏT-ə icarəyə verir, ATƏT dəhlizdən yalnız Dağlıq Qarabağın hakimiyyət orqanlarının istifadəsi üçün müqavilə bağlayır (tranzit üçün aşağıda, E bəndində göstərilən istisnalarla).

B. ATƏT Dağlıq Qarabağın hakimiyyət orqanları ilə əməkdaşlıq şəraitində təhlükəsizliyə nəzarət edir.

C. Laçın dəhlizinin hüdudları yüksək səviyyədə planlaşdırma qrupunun tövsiyələri, lazımınca nəzərə alınmaqla, II əlavədə razılaşdırılmışdır.

D. ATƏT Laçın şəhərindən yan keçən yolun çəkilməsinə nəzarət edir. Yolun tikintisi başa çatdıqdan sonra Laçın şəhəri Laçın dəhlizindən çıxarılır. O, (ayırıcı zonanın bir hissəsi kimi) Azərbaycanın inzibati nəzarəti altına qaytarılır və onun əvvəlki sakinləri qayıda bilirlər.

E. Dəhlizdə daimi məskənlər salınmasına və təhlükəsizlik qüvvələrinin icazə verilmiş kontingentləri istisna olmaqla, silahlı qüvvələr yerləşdirilməsinə yol verilmir. Rəsmi şəxslər, müşahidəçilər və ATƏT-in sülhü müdafiə qüvvələrinin üzvləri, eləcə də Laçın rayonundan Qubadlı rayonuna gedən və ya geriye qayıdan

regionun azərbaycanlı sakinləri qabaqcadan xəbər verildikdə istənilən istiqamətdə tranzit hüququna malikdirlər. Laçın rayonunun dəhlizin çərçivəsindən kənardakı ərazisi ayırıcı zonanın bir hissəsidir.

IX. Şuşa şəhərinə və Şaumyan rayonuna aid aşağıdakı tədbirlər barəsində:

A. Tərəflər, məhdud xidməti heyəti olan hava hücumundan müdafiə bölmələri istisna olmaqla, öz silahlı bölmələrini hər iki məntəqədən çıxarırlar.

B. Yerli hakimiyyət orqanları ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu müşahidəçilərinin yerləşdirilməsinə yardım göstərəcəklər.

C. Köçkün şəxslər özlərinin əvvəlki daimi yaşayış yerlərinə qayıda bilirlər. Onların təhlükəsizliyinə müvafiq yerli hakimiyyət orqanları təminat verəcəklər.

D. Qayıdan sakinlər, siyasi partiyalar yaratmaq hüququ da daxil olmaqla, bütün vətəndaş hüquqlarına malikdirlər. Onlar müvafiq surətdə Bakının və Stepanakertin parlamentlərində və bu yerlərdə seçkili şuralarda, polisdə və təhlükəsizlik qüvvələrində həmin yerlərin əhalisi arasında sayına uyğun olaraq təmsil ediləcəklər.

E. Daimi qarışıq komissiya beynəlxalq yardımın bu yerlərdə ədalətli əsasda və əhalinin hər iki qrupuna sərfəli şəkildə bölüşdürülməsini əlaqələndirir.

F. Şuşa şəhərinin Şaumyan rayonunun sakinləri yollardan, Azərbaycanın qalan hissəsi ilə və Dağlıq Qarabağla rəhbərlikdən və digər vasitələrdən təminatlı istifadə edə biləcəklər.

X. Bu sazişin Azərbaycanla və Dağlıq Qarabağla bağlı problemlərə aid müddələrinin həyata keçirilməsinə nəzarət üçün Daimi Qarışıq Komissiya (DQK) təsis etmək. DQK-nın üç həmsədri var: biri azərbaycanlı, biri Dağlıq Qarabağdan və ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin nümayəndəsi. Azərbaycanlı və Dağlıq Qarabağdan olan həmsədrin əsas vəzifəsi sazişi həyata keçirməkdən ibarətdir; ATƏT-dən olan həmsədrin əsas vəzifəsi isə fikir ayrılıqları təqdirində vasitəçi və arbitraj olmaqdır. DQK-nın hərbi, iqtisadi, humanitar və mədəni yardımçı komissiyaları var. DQK və onun yardımçı komissiyalarının funksiyaları II əlavədə şərh edilmişdir.

XI. Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında tam diplomatik münasibətlər yaratmaq.

XII. Bir həmsədri Ermənistan Respublikasından və digər həmsədri Azərbaycan Respublikasından olmaqla Ermənistan-Azərbaycan İkitərəfli Komissiyası (EAİK) yaratmaq. ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri bu komissiyada təmsil edilir.

EAİK sərhəd toqquşmalarının qarşısının alınmasına kömək edir, hər iki ölkənin sərhəd qoşunları və digər müvafiq təhlükəsizlik qüvvələri arasında əlaqəni həyata keçirir və yolların, dəmir yollarının, rəhbərlik xətlərinin, boru kəmərlərinin

açılması, ticarət münasibətlərinin və digər münasibətlərin bərpası tədbirlərinə nəzarət edir.

XIII. BMT Təhlükəsizlik Şurası bu sazişin təminatçısı olacaqdır.

XIV. Bu saziş ATƏT-in Minsk konfransında hərtərəfli nizamasalma haqqında saziş bağlanılan vaxtdək qüvvədə qalacaqdır. Həmin saziş indiki sazişdə nəzərdə tutulan təhlükəsizlik və sülhü müdafiə mexanizmlərinin əvəzinə daimi belə mexanizmlər yaradacaqdır.

II SAZİŞ: status

Preambula

Dağlıq Qarabağın statusu və onun əsas etnik və mədəni xarakterinin saxlanması, Ermənistan Respublikası da daxil olmaqla, beynəlxalq birlik üçün maraq doğurur. O istər Azərbaycan Respublikasının, istərsə də Dağlıq Qarabağın hakimiyyət orqanlarının birtərəfli hərəkəti ilə müəyyən edilə bilməz. Status aşağıdakı parametrlərlə müəyyən olunur:

I. Münaqişədə iştirak edən bütün tərəflərin Azərbaycanın və Ermənistanın ərazi bütövlüyünü və sərhədlərinin toxunulmazlığını tanıması.

II. Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində dövlət və ərazi qurumudur və onun öz müqəddəratını təyin etməsi Azərbaycan Respublikası ilə Dağlıq Qarabağın hakimiyyət orqanları arasında sazişdə rəsmiləşdirildikdən, Minsk konfransı tərəfindən bəyənildikdən, Azərbaycanın və Dağlıq Qarabağın Konstitusiyalarında inkorporasiya olunduqdan sonra aşağıdakı hüquqları və imtiyazları əhatə edəcəkdir.

III. Dağlıq Qarabağ və Naxçıvan Ermənistanla və Azərbaycanla sərbəst və maneəsiz nəqliyyat və rabitə əlaqəsi saxlamaq hüququna malik olacaq.

IV. Dağlıq Qarabağın inzibati sərhədləri keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sərhədləri üzrə müəyyən edilir.

V. Dağlıq Qarabağın referendumda “Dağlıq Qarabağ xalqı” tərəfindən qəbul edilmiş öz konstitusiyası olacaqdır. Həmin Konstitusiya bu sənəd əsasında öz müqəddəratını təyin etmək forması haqqında Dağlıq Qarabağın hakimiyyət orqanları ilə Azərbaycan arasında rəsmi sazişi inkorporasiya edəcəkdir. Azərbaycan bu sazişlərin inkorporasiyası üçün öz Konstitusiyasına müvafiq dəyişikliklər edəcəkdir.

Dağlıq Qarabağın öz bayrağı, gerbi və himni olacaqdır.

VI. Dağlıq Qarabağın ərazisində Dağlıq Qarabağın Konstitusiyası və qanunları işləyir. Əgər Azərbaycanın qanunları, qaydaları və icra qərarları Dağlıq Qarabağın Konstitusiyasına və qanunlarına zidd deyildirsə, onlar sonuncunun ərazisində qüvvəyə malikdir.

VII. Dağlıq Qarabağ özünün qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanlarını müstəqil surətdə formalaşdırır.

VIII. Dağlıq Qarabağ əhalisi Azərbaycan parlamentinə nümayəndələr seçir və Azərbaycan prezidentinin seçkilərində iştirak edir.

IX. Dağlıq Qarabağ xaricdə müvafiq nümayəndəliyi olmaq şərti ilə iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət, idman sahələrində və humanitar məsələlərdə əcnəbi dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla bilavasitə xarici əlaqələr saxlamaq hüququna malik olacaqdır. Dağlıq Qarabağın siyasi partiyalarının digər ölkələrdəki siyasi partiyalar ilə əlaqələr yaratmaq hüququ olacaqdır.

X. Dağlıq Qarabağ vətəndaşlarının üzərində xüsusi olaraq "Dağlıq Qarabağ" yazılmış Azərbaycan pasportu olacaqdır. Dağlıq Qarabağ vətəndaşları Ermənistan qanunlarına uyğun olaraq əcnəbilər hesab edilməyəcəklər, istənilən vaxt Ermənistana mühacirət edə və Ermənistan Respublikasına daimi mühacirət təqdirində Ermənistan vətəndaşlığını qəbul edə bilirlər.

XI. Dağlıq Qarabağ valyutaların sərbəst işləndiyi azad iqtisadi zona olacaqdır.

XII. Dağlıq Qarabağın milli qvardiyası və polis qüvvələri olacaqdır. Dağlıq Qarabağ vətəndaşlarının Dağlıq Qarabağ ərazisində xidmət etmək hüququ olacaqdır.

XIII. Azərbaycanın ordusu, təhlükəsizlik və polis qüvvələri Dağlıq Qarabağ ərazisinə yalnız Dağlıq Qarabağ hakimiyyət orqanlarının icazəsi ilə daxil olmaq hüququna malik olacaqdır.

XIV. Dağlıq Qarabağın büdcəsi onun öz ehtiyatları hesabına əmələ gələn daxilolmalardan tərtib edilir. Dağlıq Qarabağ hökuməti Azərbaycanın və xarici ölkələrin şəxslərini və şirkətlərini kapital qoyuluşuna həvəsləndirəcək və buna təminat verəcəkdir.

XV. Dağlıq Qarabağ çox etnik xarakterə malikdir; hər bir vətəndaş bütün rəsmi və qeyri-rəsmi hallarda öz milli dilindən istifadə hüququna malikdir.

XVI. BMT Təhlükəsizlik Şurası bu sazişin təminatçısı olacaqdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üçün etimadın möhkəmləndirilməsi tədbirləri

Münaqişənin dincliklə aradan qaldırılmasına nail olmaq niyyətini nümayiş etdirmək üçün tərəflər hər hansı bir digər sazişi gözləmədən etimadın və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinə dair aşağıdakı tədbirlərdən istənilənləri və ya onların hamısını həyata keçirə bilirlər:

- Azərbaycan və Ermənistan İcəvan - Qazax sektorunda öz aralarındakı sərhəd boyunca atəşkəs rejimini dərhal bərpa etmək barədə öhdəlik götürə bilər. 1992-ci

ildə tətbiq olunmuş bu rejim təcili telefon rabitəsi xəttindən və sərhəddə birgə keşik çəkilməsindən ibarət idi;

- tərəflər Dağlıq Qarabağla əlaqədar, məsələn, İcevan-Qazax sektorunda, Ermənistan-Azərbaycan sərhədi boyunca əlavə müşahidənin həyata keçirilməsi üçün ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin müşahidə üzrə missiyasının genişləndirilməsi haqqında sazişə gələ bilərlər;

- humanitar tələbatların (istər Azərbaycanın köçkün şəxsləri üçün, istərsə də Dağlıq Qarabağın daxilində) müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə BMT-nin Qaçqınların İşləri üzrə Ali Komissarının və Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin köməyi ilə dialoq. Bu, ya BMT Ali Komissarının, ya da Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin razılığı ilə həyata keçirilə bilər;

- Dağlıq Qarabağ regionunda həm ermənilər üçün, həm də azərbaycanlılar üçün açıq olan həftəlik və ya gündəlik bazarların təşkili. Bu, sərhədi keçmək üçün məntəqələr yaradılmasını, bazar meydançalarına gələn yolların açılmasını və minalardan təmizlənməsini, tranzit rejimlərinin və ticarət qaydalarının modallığı haqqında sazişlər bağlanmasını tələb edəcəkdir.

-----

* ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrləri münaqişənin dinc yolla aradan qaldırılması üçün indiyə qədər üç təklif irəli sürmüşlər. Bunlardan birincisi 1997-ci il iyulun 18-də təqdim edilmiş və şərti olaraq daha çox “paket həll” adı ilə tanınan təklifdir. Həmin təklif müəyyən qeyd-şərtlərlə münaqişənin həllində əsas kimi Azərbaycan tərəfindən qəbul edilmişdir. Lakin Ermənistan bu təkliflə razılaşmamışdır.

ATƏT-in Minsk qrupunun sədarəti
Dağlıq Qarabağ silahlı münaqişəsinin
dayandırılması haqqında
SAZİŞ *

2 dekabr 1997-ci il

PREAMBULA

Tərəflər uzun sürən Dağlıq Qarabağ münaqişəsini dincliklə nizama salıb mövcud atəşkəsi möhkəm sülhə çevirmək əzmində olaraq;

regionda sülhün və əməkdaşlığın onların xalqlarının tərəqqisi və firavanlığı üçün əhəmiyyətini təsdiqləyərək;

Qafqaz xalqlarına demokratik təsisatlar, rifahın yüksəlməsi və gələcəyə böyük ümid bəslənməsi şəraitində normal və səmərəli həyat sürmək imkanı verməklə bu regionun birgə iqtisadi inkişafı üçün zəmin yaratmaq istəyərək;

bu sazişə uyğun olaraq əməkdaşlığın bütün regionda ticarət, nəqliyyat və rabitə sahəsində normal münasibətlərə gətirib çıxaracağını, beynəlxalq təşkilatların köməyi ilə insanlara öz şəhər və kəndlərini bərpa etməyə, regionda xarici kapital qoyuluşlarının xeyli artması üçün lazımı sabitlik yaradılmasına və müqəddəm şərtləri Qafqaz regionunun özündə olan təbii tərəqqinin bütün insanlar üçün əldə edilməsinə doğru aparıcı qarşılıqlı surətdə faydalı ticarətə yol açmasına və insanlar arasında barışığın və əməkdaşlığın onların çox böyük potensialını qonşularının və dünya xalqlarının firavanlığı üçün sərbəstləşdirməyə imkan verəcəyini dərk edərək;

BMT nizamnaməsinin müddəalarına, ATƏT-in əsas prinsiplərinə və qərarlarına, beynəlxalq hüququn hamılıqla tanınmış normalarına və BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 nömrəli qətnamələrinin tamamilə həyata keçirilməsinə sadıq qalaraq;

ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin münaqişənin dincliklə nizama salınmasında səylərini gücləndirmək və ATƏT-ə kömək etmək barədə 1994-cü ildə Budapeşt sammitində öhdəlik götürdüklerini və onların Minsk konfransının həmsədrələrinə operativ danışıqlar aparmağa dair tapşırıq verdiklərini və silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında tərəflər arasında saziş əldə edildikdən sonra BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnaməsinin qəbul olunacağı təqdirdə sülhün qorunması üzrə ATƏT-ə çoxmilli qüvvələr verməyə siyasi cəhətdən hazır olduqları barədə bəyanatını xatırladaraq;

Dağlıq Qarabağın qəti statusunu müəyyənləşdirəcək hərtərəfli nizamasalmaya təxirə salınmadan nail olmaq məqsədi ilə sülh prosesini vicdanla davam etdirmək əzmində olaraq aşağıdakılar barədə öz üzərlərinə öhdəliklər götürürlər:

I. Tərəflər öz aralarındakı mübahisələrin həlli üçün zor işlətməklə hədələməkdən və ya zor işlətməkdən imtina edir və çəkinirlər. Onlar bütün belə mübahisələri, o cümlədən bu sazişin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yarana biləcək mübahisələri dinc vasitələrlə, ilk növbədə danışıqlar yolu ilə, o cümlədən ATƏT-in Minsk prosesi çərçivəsində danışıqlar yolu ilə həll edirlər.

II. Tərəflər öz silahlı qüvvələrini aşağıdakı müddəalara uyğun olaraq və 1-ci əlavədə müfəssəl şərh edildiyi kimi çıxarırlar:

A) birinci mərhələdə qüvvələr Dağlıq Qarabağdan şərqə və cənuba doğru uzanan indiki təmas xətti boyunca 1-ci əlavədə göstərilmiş xətləri və bu əlavədə olan cədvələ müvafiq surətdə, ATƏT-in çoxmilli qüvvələrinin ön dəstəsini hərbi

nöqteyi-nəzərdən əsaslandırılmış müvəqqəti bufer zonasında ilkin qaydada yerləşdirməyə, tərəfləri bu xətt boyunca ayırmağa və qüvvələrin çıxarılmasının ikinci mərhələsi zamanı təhlükəsizliyi təmin etməyə imkan yaradılması məqsədi ilə yüksək səviyyədə planlaşdırma qrupunun (YSPQ) tövsiyələri lazımcına nəzərə alınmaqla çəkilirlər.

B) ikinci mərhələdə qüvvələr eyni vaxtda və 1-ci əlavədə göstərilmiş cədvələ müvafiq surətdə aşağıdakı qaydada çıxarılır:

(1) Ermənistan Respublikasının sərhədləri xaricində yerləşdirilmiş Ermənistanın hər hansı qüvvələri bu sərhədlərin hüdudları daxilinə aparılır.

(2) Dağlıq Qarabağın qüvvələri, Laçın rayonu istisna olmaqla, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin (DQMV) 1988-ci il hüdudları daxilinə aparılır.

(3) Azərbaycanın qüvvələri YSPQ-nin tövsiyələrinə əsasən, 1-ci əlavədə göstərilmiş xətdən kənara çıxarılır və Ermənistanın hər hansı ərazisindən çıxarılır.

(4) Ağır silahlar YSPQ-nin tövsiyələrinə əsasən, ATƏT-in sülhü müdafiə qüvvələrinin müşahidəsi altında, 1-ci əlavədə şərh edilmiş şəffaflyq və hesabatvermə tələblərinə əməl edilməklə bu əlavədə göstərilmiş yerlərə aparılır.

III. Qüvvələrin bu cür çıxarılması və yerdəyişməsinin aid olduğu ərazi, 2-ci əlavədə müfəssəl şərh olunduğu kimi, bufer zonasını və ayırıcı zonanı əmələ gətirir:

A. Qüvvələrin çıxarılması başa çatdıqdan sonra bufer zonası DQMV-nin 1988-ci il hüdudları, Laçın rayonunun şimal və cənub hüdudları boyunca yerləşir. Bufer zonasında əhali məskunlaşdırılmır və ATƏT-in sülhü müdafiə əməliyyatının elementləri istisna olmaqla, tamamilə silahsızlaşdırılır.

B. 2-ci əlavədə müfəssəl şərh edildiyi kimi, daimi qarışıq komissiya ilə əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət üçün icazə verilmiş qüvvələr, o cümlədən aşağıda göstərilən qüvvələr istisna olmaqla, ayırıcı zona silahsızlaşdırılır:

(1) - sülhü müdafiə əməliyyatının elementləri;

(2) - sərhəddə keşik çəkmək və minalardan təmizləmə üçün bölmələr;

(3) - say tərkibi və icazə verilmiş silahı 2-ci əlavədə müəyyən edilmiş mülki polis.

C. 2-ci əlavədə şərh edildiyi kimi, bufer zonasında və ayırıcı zonada uçuşsuz zona yaradılır, ATƏT-in sülhü müdafiə əməliyyatının nəzarəti altında tərəflər bu zonada hərbi uçuşlar keçirilməsinə yol vermirlər.

D. II maddəyə uyğun olaraq qüvvələr çıxarıldıqdan sonra Dağlıq Qarabağın hakimiyyət orqanlarının nəzarət etdikləri bütün yerlərdə təhlükəsizlik Dağlıq Qarabağın mövcud hərbi strukturları və təhlükəsizlik strukturları tərəfindən təmin olunur.

IV. ATƏT-in 1994-cü il Budapeşt sammitinin qərarlarına uyğun olaraq, tərəflər ATƏT-in çoxmilli sülhü müdafiə əməliyyatına (“SMƏ”) dəvət edir və onun yerləşdirilməsinə kömək göstərirlər. O, 7-ci maddədə müəyyən olunduğu kimi, daimi qarışıq komissiya və Ermənistan-Azərbaycan hökumətlərarası komissiyası ilə əməkdaşlıqda fəaliyyət göstərəcəkdir.

SMƏ qüvvələrin və ağır silahların çıxarılmasına, hərbi uçuşlara yol verilməməsinə, silahsızlaşdırma rejiminin qoruyub saxlanmasına və 2-ci əlavədə şərh olunduğu kimi, Ermənistan-Azərbaycan sərhədində vəziyyətə nəzarət edir. Tərəflər bu mövqelərdən ötrü BMT Təhlükəsizlik Şurasını bir ildən az olmayaraq ilkin dövr üçün müvafiq qətnamə qəbul etməyə və lazım gəldikdə ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin tövsiyəsi ilə həmin qətnamənin müddəalarını bərpa etməyə çağırırlar. Tərəflər razıdırlar ki, çoxmilli sülhü müdafiə əməliyyatının ümumi müddəti regiondakı vəziyyətdən və münaqişənin hərtərəfli həllinin sürətindən asılı olaraq minimum zərurət həddində olacaqdır. Tərəflər bu sazişin həyata keçirilməsini təmin etmək və sülhü müdafiə əməliyyatının hər hansı şəkildə pozulmasının və ya dayandırılmasının qarşısını almaq üçün SMƏ ilə tam əməkdaşlıq edirlər.

V. Tərəflər, 2-ci əlavədə şərh olunduğu kimi, şəxslərin ayırıcı zonadakı öz əvvəlki daimi yaşayış yerlərinə təhlükəsiz və könüllü qayıtmasına kömək edirlər. Bu zonada silahsızlaşdırma rejiminə əməl olunacağına bütün tərəflərdə inam yaratmaq üçün daimi qarışıq komissiya ilə əməkdaşlıq şəraitində SMƏ qayıdan əhalinin təhlükəsizliyinə göz qoyur. Tərəflər bu sazişlə və ya hərtərəfli nizamasalma ilə əhatə olunmuş və Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə və gərginlik nəticəsində 1987-ci ildən sonra köçmüş şəxslərdən savayı, qalan digər bütün şəxslərin tezliklə təhlükəsiz şəraitdə və könüllü şəkildə qayıtmasının həyata keçirilməsi haqqında danışıqlar aparırlar.

VI. Qüvvələrin çıxarılması ilə eyni vaxtda tərəflər yolların, dəmir yollarının, elektrik və rabitə xətlərinin açılması, ticarətin və digər münasibətlərin bərpası məqsədi ilə bütün tədbirləri buna mümkün qədər qısa müddətdə nail olmaq üçün bütün lazımi işləri 3-cü əlavədə şərh olunmuş cədvələ və konkret müddəalara müvafiq olaraq dərhal həyata keçirirlər. Tərəflər etnik azlıqlar da daxil olmaqla, bu əlaqələrdən hamının istifadə etməsinə təminat yaradacaq, onların regionun başqa yerlərindəki öz etnik icmaları ilə maneəsiz ünsiyyətini təmin edəcəklər. Tərəflərdən hər biri bütün blokadaları aradan götürməyi və yüklərin, insanların bütün digər tərəflərə maneəsiz olaraq çatdırılmasını təmin etməyi öhdəsinə götürür. Tərəflər öz aralarında sərbəst və təhlükəsiz dəmiryol əlaqəsini təmin edəcəklər.

VII. Tərəflər münaqişə ilə bağlı tutulub saxlanılan bütün şəxslərin tezliklə və təhlükəsiz qayıtmasını təmin etmək, itkin düşənlərin taleyini araşdırmaq, bütün

cənazələrin qaytarılmasını və humanitar yardımın, bərpa məqsədli yardımın münaqişənin gedişində zərər çəkmiş rayonlara özlərinin nəzarət etdikləri ərazi vasitəsilə ayrı-seçkilik qoyulmadan daşınmasını təmin etmək üçün Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi, BMT-nin Qaçqınların İşləri üzrə Ali Komissarlığı və digər beynəlxalq təşkilatlarla tam əməkdaşlıq edirlər. Tərəflər etimadı möhkəmlətmək tədbirlərinin həyata keçirilməsində Daimi Qarışıq Komissiya vasitəsilə ATƏT-in sülhü müdafiə əməliyyatı ilə əməkdaşlıq edirlər.

VIII. Tərəflər bu sazişin Azərbaycana və Dağlıq Qarabağa aid problemlər barəsində müddələrinin həyata keçirilməsinə nəzarət etmək üçün dərhal Daimi Qarışıq Komissiya (DQK) yaradırlar. DQK-nın əsas vəzifəsi sazişin həyata keçirilməsinə nəzarət etməkdən ibarətdir; ATƏT-dən olan sədrin vəzifələrinə fikir ayrılıqları zamanı vasitəçilik etmək və təbii fəlakətlər kimi fəvqəladə hallarda tədbirlər görülməsinə sanksiya verilməsi də daxildir. DQK-nın hərbi, iqtisadi, humanitar və mədəni yardımçı komissiyaları və rəbitə üzrə yardımçı komissiyası olur. DQK-nın strukturu, funksiyaları və ona aid başqa təfərrüatlar 4-cü əlavədə şərh edilmişdir.

IX. Tərəflər Ermənistanla Azərbaycan arasında sərhəd toqquşmalarının qarşısının alınmasına kömək edilməsi, hər iki ölkənin sərhəd qoşunları və digər müvafiq təhlükəsizlik qüvvələri arasında əlaqələr qurulması və yolların, dəmir yollarının, rəbitənin, boru kəmərlərinin açılmasına, ticarət münasibətlərinin və başqa münasibətlərin bərpası tədbirlərinə nəzarət olunması və bu tədbirlərə kömək göstərilməsi üçün dərhal Ermənistan-Azərbaycan Hökumətlərarası Komissiyası (EAHK) yaradırlar. EAHK-ın iki həmsədri olur: biri Ermənistandan, digəri Azərbaycandan. Komissiyaya ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin təyin etdiyi nümayəndə daxildir. EAHK-ın strukturu, funksiyaları və ona aid digər təfərrüatlar 5-ci əlavədə şərh olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası bir-birlərinin paytaxtlarında əlaqə büroları yaradırlar.

X. Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası hərbi tarazlıq və Avropada adi silahlı qüvvələr haqqında müqaviləyə tam əməl edilməsi də daxil olmaqla, regionda təhlükəsizliyin artmasını təmin etmək məqsədi ilə müvafiq beynəlxalq və regional forumlarda ikitərəfli və çoxtərəfli danışıqlara qoşulurlar.

XI. Bu müqavilədə üç tərəf; beləliklə, münaqişənin hərbi cəhətinə son qoyaraq Dağlıq Qarabağın statusunun müəyyənləşdirilməsini və Laçın, Şuşa və Şaumyan problemlərinin həllini əhatə edən siyasi cəhət də daxil olmaqla, münaqişənin bütün başqa cəhətlərinin hərtərəfli həllinə təxirəsalınmadan nail olmaq üçün Minsk konfransı həmsədrələrinin və müvafiq surətdə ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin dəvət etdiyi digər tərəflərin köməyi ilə danışıqları vicdanla davam etdirməyə razılaşırlar; bu danışıqlar yolu ilə nizamasalmaya nail olduqdan sonra belə

nizamasalma mümkün qədər tezliklə çağırılan Minsk konfransında beynəlxalq birlik tərəfindən tanınmalıdır.

XII. Tərəflərdən hər biri digər tərəflərin və onların əhalisinin təhlükəsizliyinə tamamilə hörmət edir. Tərəflər öz xalqları arasında ticarətə və normal qarşılıqlı fəaliyyətə kömək göstərərək onların arasında mehriban qonşuluq münasibətlərini inkişaf etdirməyi və bu sazişi, yaxud xoş münasibətləri sarsıda biləcək bəyanatlardan və ya hərəkətlərdən çəkinməyi öhdələrinə götürürlər.

XIII. Sülhün qorunması və qoşunların çıxarılmasına nəzarət barədə yuxarıda şərh edilmiş konkret müddəalara əlavə olaraq və ATƏT-in müvafiq prinsiplərini və öhdəliklərini, o cümlədən 1992-ci ilin Helsinki sənədində və 1994-cü ilin Budapeşt sənədində əksini tapmış prinsipləri və öhdəlikləri xatırladaraq ATƏT bu sazişin bütün cəhətlərinin tamamilə həyata keçirilməsinə müvafiq mexanizmlər vasitəsilə nəzarət edir və sazişin şərtlərinin pozulmasının qarşısını almaq və belə hallara mane olmaq üçün həmin prinsiplərə və qərarlara uyğun olaraq müvafiq tədbirlər görür. Bu sazişin şahidləri ATƏT-in Daimi Şurası və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası vasitəsilə fəaliyyət göstərərək onun tam şəkildə həyata keçirilməsinə kömək edirlər. Bu saziş ciddi şəkildə pozulduğu təqdirdə, onlar zəruri tədbirlər barəsində öz aralarında məsləhətləşir, ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurası sədrinə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının baş katibinə dərhal məlumat verir və ATƏT-in Daimi Şurasından, yaxud BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasından bununla əlaqədar müvafiq hərəkətləri nəzərdən keçirməyi xahiş edirlər.

XIV. Tərəflər Dağlıq Qarabağın, onun əhalisinin və qayıdan köçkün şəxslərin təhlükəsizliyinə təminat da daxil olmaqla, bu sazişin müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək və bu sazişdən irəli gələn bütün öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün lazımi tədbirlər görmək barədə öz üzərlərinə qarşılıqlı öhdəliklər götürürlər.

XV. Bu saziş imzalandıqdan və ratifikasiya olunduqdan sonra qüvvəyə minir və hərtərəfli nizamasalma barədə XI bənddə xatırladılan istisnalarla birlikdə qüvvədə qalır. Bu saziş bütün tərəflərin razılığı ilə dəyişdirilə, ona əlavələr edilə və dayandırılabilir.

-----
*ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin ikinci təklifi 1997-ci il dekabrın 2-də münaqişə tərəflərinə təqdim olunmuşdur. Bu variant daha çox “mərhələli həll” kimi tanınır. Azərbaycan tərəfi həmin təklifə də razılıq vermişdir. Lakin Ermənistan tərəfi bu təklifi də qəbul etməmişdir.

Dağlıq Qarabağ silahlı münaqişəsinin hərtərəfli həllinin prinsipləri haqqında*

7 noyabr 1998-ci il

Dağlıq Qarabağ münaqişəsini, dövlətlərin ərazisi bütövlüyü və xalqların öz müqəddəratını təyin etməsi prinsipləri də daxil olmaqla, beynəlxalq hüququn normalarına və prinsiplərinə müvafiq surətdə həll etmək əzmində olan Ermənistan, Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ aşağıdakılar barədə razılığa gəlirlər:

I. Dağlıq Qarabağın statusu haqqında saziş

Tərəflər Dağlıq Qarabağın statusu haqqında saziş imzalayacaqlar və o, aşağıdakı müddəalardan ibarət olacaqdır.

Dağlıq Qarabağ respublika formasında dövlət və ərazi qurumudur və Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədləri daxilində onunla ümumi dövlət yaradır.

Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanları arasında səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi və qarşılıqlı surətdə həvalə olunması predmetlərinin hüdudlarını müəyyənləşdirmək haqqında saziş imzalayacaq və onun Konstitusiya qanunu qüvvəsi olacaqdır.

Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ birgə səlahiyyətlər sahəsinə aid siyasəti və fəaliyyəti müəyyənləşdirmək üçün prezidentlərin, baş nazirlərin, parlament sədrlərinin nümayəndələrinin daxil olacağı birgə komitə yaradırlar.

Əlaqə saxlamaq və birgə tədbirləri əlaqələndirmək üçün Bakıda və Stepanakertdə müvafiq olaraq Dağlıq Qarabağın və Azərbaycanın nümayəndəlikləri yaradılır.

Dağlıq Qarabağ xaricdə müvafiq nümayəndəliyi olmaq şərtilə iqtisadiyyat, ticarət, elm, mədəniyyət, idman və humanitar sahələrdə əcnəbi dövlətlərlə, bu problemlərlə bağlı olan regional və beynəlxalq təşkilatlarla birbaşa xarici əlaqələr saxlamaq hüququna malik olacaqdır. Dağlıq Qarabağdakı siyasi partiyaların və ictimai təşkilatların xarici dövlətlərin siyasi partiyaları və ictimai təşkilatları ilə əlaqələr yaratmaq hüququ olacaqdır.

Dağlıq Qarabağ özünün mənafeləri ilə bağlı məsələlər üzrə Azərbaycanın xarici siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak edir. Belə məsələlər haqqında qərarlar iki tərəfin razılığı olmadan qəbul edilə bilməz.

Dağlıq Qarabağ hökuməti özünün xüsusi maraqları olan xarici dövlətlərdəki Azərbaycan səfirliklərində və ya konsul idarələrində öz nümayəndələrinə malik ola, habelə beynəlxalq danışıqlarda, əgər bunlar Dağlıq Qarabağın mənafeələrinə aiddirsə, iştirak etmək üçün Azərbaycan nümayəndə heyətlərinin tərkibində öz ekspertlərini göndərə bilər.

Dağlıq Qarabağın sərhədləri keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sərhədlərinə uyğun olacaqdır. Onların mümkün olan dəqiqləşdirilməsi və ya dəyişdirilməsi Azərbaycanla Dağlıq Qarabağ arasında xüsusi qarşılıqlı razılaşmaların mövzusu ola bilər.

Azərbaycanla Dağlıq Qarabağ arasında sərhədlər bir-birinin silahsız vətəndaşlarının sərbəst hərəkəti üçün qarşılıqlı surətdə açıq olacaqdır. Gediş-gəliş və işgüzar əlaqələr zamanı onlardan gömrük rüsumu və ya başqa rüsumlar tutulmayacaqdır. Daimi yaşayış hüququ verilməsi müvafiq hökumətlərin səlahiyyətlərinə aid ediləcəkdir.

Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ mübahisələrinə nizama salınması üçün zor işlətməyəcək və ya zor işlətməklə hədələməyəcəklər.

Birgə komitə çərçivəsində aradan qaldırıla bilməyən mübahisələr və ya fikir ayrılıqları yarandıqda tərəflər ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin məsləhətçi rəyini soruşa bilərlər və o, qəti qərar qəbul edilərkən nəzərə alınacaqdır.

Dağlıq Qarabağın statusuna Dağlıq Qarabağın statusu haqqında Minsk konfransı tərəfindən bəyənilmiş sazişdə rəsmiləşdiriləcək aşağıdakı hüquqlar və imtiyazlar da daxildir:

1. Dağlıq Qarabağın referendumda Dağlıq Qarabağ xalqı tərəfindən qəbul edilmiş öz Konstitusiyası olacaqdır. Bu Konstitusiya Dağlıq Qarabağın statusu haqqında sazişin müddəalarını inkorporasiya edəcəkdir. Müvafiq olaraq Azərbaycan bu sazişin inkorporasiyası üçün öz Konstitusiyasına dəyişikliklər edəcəkdir.

Bu sazişin və ya Dağlıq Qarabağ və Azərbaycan konstitusiyalarının onu inkorporasiya edən hissələrinin müddəaları hər üç tərəfin razılığı olmadan dəyişdirilə bilməz.

2. Dağlıq Qarabağ ərazisində Dağlıq Qarabağın Konstitusiyası və qanunları işləyir. Əgər Azərbaycan qanunları, qaydaları və icra qərarları Dağlıq Qarabağın Konstitusiyasına və qanunlarına zidd deyilsə, onun ərazisində qüvvəyə malikdir.

3. Dağlıq Qarabağın öz bayrağı, gerbi və himni olacaqdır.

4. Dağlıq Qarabağ öz Konstitusiyasına müvafiq olaraq qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanlarını müstəqil surətdə formalaşdırır.

5. Dağlıq Qarabağ vətəndaşlarının şəxsiyyət vəsiqəsi kimi üzərində xüsusi olaraq “Dağlıq Qarabağ” yazılmış Azərbaycan pasportu olacaqdır. Yalnız Dağlıq Qarabağ hökumətinin belə pasportları vermək hüququ olacaqdır.

Dağlıq Qarabağın erməni mənşəli vətəndaşları Ermənistana mühacirət edəndə və oraya daimi yaşamağa köçdükdə həmin ölkənin qanunlarına müvafiq olaraq Ermənistan vətəndaşlığı ala bilərlər.

6. Dağlıq Qarabağ əhalisinin Azərbaycan parlamentinə öz nümayəndələrini seçmək və Azərbaycan prezidenti seçkilərində iştirak etmək hüququ var.

7. Dağlıq Qarabağ azad iqtisadi zona olacaq, Azərbaycan pul nişanları ilə yanaşı işlənən öz pul nişanlarını buraxmaq hüququna, habelə öz markalarını buraxmaq hüququna malik olacaqdır.

8. Dağlıq Qarabağın Ermənistanla və Azərbaycanla azad və maneəsiz nəqliyyat və rabitə əlaqəsi saxlamaq hüququ olacaqdır.

9. Dağlıq Qarabağın könüllülük əsasında formalaşdırılan milli qvardiyası, (təhlükəsizlik qüvvələri) və polis qüvvələri olacaqdır. Bu qüvvələr Azərbaycan hökumətinin razılığı olmadan Dağlıq Qarabağdan kənarında fəaliyyət göstərə bilməz.

10. Azərbaycanın ordusunun, təhlükəsizlik qüvvələri və polisinin Dağlıq Qarabağın hakimiyyət orqanlarının razılığı olmadan Dağlıq Qarabağın ərazisinə daxil olmaq hüququ olmayacaqdır.

11. Erməni dili Dağlıq Qarabağın əsas rəsmi dili, Azərbaycan dili isə ikinci rəsmi dilidir. Onun vətəndaşları bütün rəsmi və qeyri-rəsmi hallarda digər doğma dillərdən də istifadə edə bilərlər.

12. Dağlıq Qarabağın büdcəsi öz mənbələrindən alınan vəsaitdən ibarət olacaqdır. Dağlıq Qarabağ hökuməti Azərbaycan şirkətlərini və xarici şirkətləri, şəxsləri kapital qoymağa həvəsləndirəcək, buna təminat verəcəkdir.

II. Laçın dəhlizi barədə

Azərbaycanın və Dağlıq Qarabağın razılığı ilə əgər Laçın rayonunun xüsusi rejiminə dair digər qərarlar qəbul edilməsə, Dağlıq Qarabağla Ermənistan arasında maneəsiz əlaqələri təmin etmək məqsədi ilə Dağlıq Qarabağın Laçın dəhlizindən istifadə etməsi məsələsi ayrıca razılaşmanın mövzusu olacaqdır. Laçın rayonu daim tam silahsızlaşdırılmış zona olaraq qalmalıdır.

III. Şuşa şəhəri və Şaumyan şəhəri barədə

Tərəflər razılaşsın ki, bütün Azərbaycan qaçqınları Şuşa şəhərinə, öz daimi yaşayış yerlərinə qayıda bilərlər. Onların təhlükəsizliyi Dağlıq Qarabağın müvafiq

hakimiyyət orqanları tərəfindən təmin ediləcəkdir. Onlar Dağlıq Qarabağın bütün vətəndaşları ilə eyni hüquqa, o cümlədən siyasi partiyalar yaratmaq, bütün səviyyələrdə seçkilərdə iştirak etmək, dövlət qanunvericilik orqanlarına və yerli özünüidarə orqanlarına seçilmək, dövlət qulluğuna, o cümlədən hüquq-mühafizə orqanlarına iş qəbul edilmək hüququna malik olacaqlar.

Erməni qaçqınları da Şaumyan şəhərinə qayıdarkən eyni hüquqları alacaqlar.

Şuşa şəhərinin və Şaumyan şəhərinin sakinləri yollardan, Azərbaycanın və Dağlıq Qarabağın qalan yerləri ilə rəbitədən və digər əlaqələrdən heç bir məhdudiyət olmadan istifadə edə biləcəklər.

Dağlıq Qarabağın və Azərbaycanın hakimiyyət orqanları müvafiq olaraq Şuşa və Şaumyan şəhərlərində ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun nümayəndəliklərinin yerləşdirilməsinə və fəaliyyətinə kömək göstərəcəklər.

* * *

Dağlıq Qarabağın statusu haqqında sazişi üç tərəf imzalayacaq və o, Minsk konfransı tərəfindən bəyənildikdən sonra qüvvəyə minəcəkdir.

IV. Silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında saziş

Tərəflər razılaşırlar ki, silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında saziş aşağıdakı müddəaları əhatə edəcəkdir:

I. Tərəflər öz aralarında mübahisələrin həlli üçün zor işlətməklə hədələməkdən, yaxud zor işlətməkdən imtina edirlər. Onlar silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında sazişin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar meydana çıxacaq mübahisələr daxil olmaqla, bütün belə mübahisələri dinc vasitələrlə, ilk növbədə birbaşa danışıqlar yolu ilə, yaxud ATƏT-in Minsk prosesi çərçivəsində həll edirlər.

II. Tərəflər öz silahlı qüvvələrini aşağıdakı müddələrə müvafiq olaraq və 1-ci əlavədə ətraflı şərh edildiyi kimi çıxarırlar:

A. Birinci mərhələdə Dağlıq Qarabağdan şərqə və cənuba doğru indiki təmas xətti boyunca olan qüvvələr I əlavədə razılaşdırılmış xətlərə tərəf bir neçə kilometr geri çəkiləcəkdir, bu zaman ATƏT-in çoxmilli qüvvələrinin ön dəstəsini hərbi nöqtəyi-nəzərdən əsaslandırılmış bufer zonasında ilkin qaydada yerləşdirməyə, tərəfləri bu xətt boyunca ayırmağa və qüvvələrin çıxarılmasının ikinci mərhələsində təhlükəsizliyin təmin edilməsinə imkan yaratmaq məqsədi ilə Yüksək Səviyyədə Planlaşdırma Qrupunun (YSPQ) tövsiyələri lazımınca nəzərə alınmaqla çəkilirlər.

B. İkinci mərhələdə qüvvələr eyni vaxtda və 1-ci əlavədə razılaşdırılmış cədvələ müvafiq surətdə aşağıdakı qaydada çıxarılacaqdır:

(1) Ermənistan Respublikasının sərhədləri xaricində yerləşən Ermənistanın hər hansı qüvvələri bu sərhədlərin hüdudları daxilinə aparılır.

(2) Dağlıq Qarabağın qüvvələri Dağlıq Qarabağla Ermənistan arasında maneəsiz gediş-gəliş haqqında saziş əldə edilənədək Laçın rayonu istisna olmaqla, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin (DQMV) 1988-ci ildəki hüdudları daxilinə aparılır.

(3) Azərbaycanın qüvvələri YSPQ-nin tövsiyələrinə əsasən 1-ci əlavədə göstərilmiş xətdən kənara çıxarılır və Ermənistanın hər hansı ərazisindən çıxarılır.

(4) Ağır silahlar YSPQ-nin tövsiyələrinə əsasən, ATƏT-in sülhü müdafiə əməliyyatının nəzarəti altında, 1-ci əlavədə şərh olunmuş şəffaflyq və hesabatvermə tələblərinə əməl edilməklə bu barədə göstərilmiş yerlərə çıxarılır.

III. Qüvvələrin bu cür çıxarılması nəticəsində azad olunmuş ərazi aşağıdakı müddəalara müvafiq olaraq və 2-ci əlavədə müfəssəl şərh edildiyi kimi, bufer zonası və ayırıcı zona təşkil edir:

A. Qüvvələrin çıxarılması başa çatdıqdan sonra bufer zonası DQMV-nin 1988-ci il hüdudları boyunca yerləşir. Əlavə razılaşma əldə edilərsə, o Laçın rayonu hüdudları boyunca da keçə bilər. Bufer zonası məskunlaşdırılmır, ATƏT-in sülhü müdafiə əməliyyatının elementləri istisna olmaqla, tamamilə silahsızlaşdırılır.

B. 2-ci əlavədə müfəssəl şərh edildiyi kimi, sülhü müdafiə əməliyyatının daimi qarışıq komissiya ilə əməkdaşlıq fəaliyyəti üçün icazə verilmiş, o cümlədən qüvvələr istisna olmaqla, ayırıcı zona silahsızlaşdırılır:

(1) Sülhü müdafiə əməliyyatının elementləri,

(2) Azərbaycanın sərhəddə keşik çəkmək və minalardan təmizləməyə uyğun bölmələri,

(3) Azərbaycanın say tərkibi və icazə verilmiş silahlı, 2-ci əlavədə müəyyən edilmiş mülki polisi.

C. 2-ci əlavədə şərh edildiyi kimi, bufer zonasında və ayırıcı zonada ATƏT-in sülhü müdafiə əməliyyatının nəzarəti altında uçuşsuz zona yaradılır, tərəflər bu zonada hərbi uçuşlara yol vermirlər.

D. II maddəyə müvafiq olaraq qüvvələr çıxarıldıqdan sonra Dağlıq Qarabağın hakimiyyət orqanlarının nəzarət etdikləri bütün yerlərdə təhlükəsizlik Dağlıq Qarabağın mövcud təhlükəsizlik strukturları tərəfindən təmin olunur.

IV. ATƏT-in 1994-cü il Budapeşt sammitinin qərarına uyğun olaraq tərəflər ATƏT-in çoxmilli sülhü müdafiə əməliyyatına ("SMƏ") dəvət edilir və onun yerləşdirilməsinə kömək göstərirlər, o, Daimi Qarışıq Komissiya (DQK) və

Ermənistan-Azərbaycan Hökumətlərarası Komissiyası (EAHK) ilə əməkdaşlıqda fəaliyyət göstərəcəkdir. SMƏ qüvvələrin və ağır silahların çıxarılmasına, hərbi uçuşlara yol verilməməsinə, silahsızlaşdırma rejiminin qorunub saxlanmasına və 2-ci əlavədə şərh edildiyi kimi, Ermənistan-Azərbaycan sərhədində vəziyyətə nəzarət edir.

Sülhü müdafiə əməliyyatı BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnaməsinə əsasən ilkin mərhələdə bir ildən çox olmayan müddətə təsis edilir və zərurət olduqda ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin tövsiyəsi ilə uzadılır. Tərəflər bununla razıdırlar ki, çoxmillətli sülhü müdafiə əməliyyatının ümumi müddəti regiondakı vəziyyətdən və münaqişənin hərtərəfli nizama salınmasının həyata keçirilməsi sürətindən asılı olaraq minimum zərurət həddində olacaqdır. Tərəflər bu sazişin həyata keçirilməsini təmin etmək və sülhü müdafiə əməliyyatının hər hansı şəkildə pozulmasının, yaxud dayandırılmasının qarşısını almaq üçün SMƏ ilə tam əməkdaşlıq edirlər.

V. Tərəflər, 2-ci əlavədə göstəriləyi kimi, qaçqınların və köçkünlərin təhlükəsiz və könüllü surətdə ayırıcı zonadakı daimi yaşayış yerlərinə qayıtmasına kömək edirlər. Bu zonada silahsızlaşdırma rejiminə əməl olunacağına bütün tərəflərdə inam yaratmağa kömək etmək məqsədi ilə SMƏ qayıdan əhəlinin təhlükəsizliyinə daimi qarışıq komissiya ilə əməkdaşlıqda nəzarət edir. Tərəflər bu sazişlə əhatə olunanlardan savayı, Ermənistanla Azərbaycan arasında 1987-ci ildən sonra baş vermiş münaqişə və gərginlik nəticəsində qaçqın, yaxud köçkün düşmüş bütün digər şəxslərin təhlükəsiz şəraitdə və könüllü surətdə qayıtmasının həyata keçirilməsi haqqında danışıqlar aparırlar.

VI. Qüvvələrin çıxarılması ilə eyni vaxtda tərəflər yolların, dəmir yollarının, elektrik və rabitə xətlərinin açılması, ticarətin və digər münasibətlərin bərpası məqsədi ilə bütün tədbirləri buna mümkün qədər qısa müddətdə nail olmaq üçün bütün lazımi işləri 3-cü əlavədə şərh olunmuş cədvələ və konkret müddəalara müvafiq olaraq dərhal həyata keçirirlər. Tərəflər etnik azlıqlar da daxil olmaqla, bu əlaqələrdən hamının istifadə etməsinə təminat yaradacaq, onların regionun başqa yerlərindəki öz etnik icmaları ilə maneəsiz ünsiyyətini təmin edəcəklər. Tərəflərdən hər biri bütün blokadaları aradan qaldırmağı və yüklərin, adamların bütün digər tərəflərə maneəsiz daşınmasını təmin etməyi öhdəsinə götürür. Tərəflər öz aralarında sərbəst və təhlükəsiz dəmiryol əlaqəsini təmin edəcəklər.

VII. Tərəflər münaqişə ilə əlaqədar tutulub saxlanılan bütün şəxslərin tezliklə və təhlükəsiz qayıtmasının, itkin düşmüş şəxslərin taleyinin araşdırılması və bütün cənazələrin qalıqlarının qaytarılmasının, yenidənqurma məqsədləri ilə ayrı-seçkilik qoyulmadan humanitar yardımın və köməyin Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin, BMT-nin Qaçqınların İşləri üzrə Ali Komissarının və digər beynəlxalq təşkilatların

nəzarət etdikləri ərazidən münəqişə zamanı zərər çəkmiş rayonlara çatdırılmasının təmin olunması üçün onlarla tam əməkdaşlıq edirlər. Tərəflər etimadı möhkəmlətmək tədbirlərinin həyata keçirilməsində Daimi Qarışıq Komissiya vasitəsilə ATƏT-in SMƏ ilə əməkdaşlıq edirlər.

VIII. Tərəflər bu sazişin Azərbaycana və Dağlıq Qarabağa aid problemlərə dair müddəalarının həyata keçirilməsinə nəzarət etmək üçün dərhal Daimi Qarışıq Komissiya (DQK) yaradırlar. DQK-nın sədri ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin nümayəndəsidir, sədrin bir müavini Azərbaycandan və bir müavini Dağlıq Qarabağdandır. DQK-nın əsas vəzifəsi sazişin həyata keçirilməsinə nəzarət etməkdən ibarətdir; ATƏT-dən olan sədrin vəzifələrinə fikir ayrılıqları zamanı vasitəçilik etmək və təbii fəlakətlər kimi fəvqəladə hallarda tədbirlər görülməsinə sanksiyalar vermək də daxildir. DQK-nın hərbi, iqtisadi, humanitar və mədəni yardımçı komissiyaları və rabitə üzrə yardımçı komissiyası var. DQK-nın strukturu, funksiyaları və ona aid digər təfərrüatlar 4-cü əlavədə şərh olunmuşdur.

IX. Tərəflər Ermənistanla Azərbaycan arasında sərhəd toqquşmalarının qarşısının alınmasına, hər iki ölkənin sərhəd qoşunları və digər müvafiq təhlükəsizlik qüvvələri arasında əlaqələrin həyata keçirilməsinə yardım göstərmək və yolların, dəmiryollarının, rabitənin, boru kəmərlərinin açılmasına, ticarətin və digər münasibətlərin bərpasına dair tədbirlərə nəzarət və yardım etmək üçün dərhal Ermənistan-Azərbaycan hökumətlərarası Komissiyası (EAHK) yaradırlar. EAHK-nın iki həmsədri var: biri Ermənistandan, biri Azərbaycandan. Komissiyaya ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin təyin etdiyi nümayəndə daxildir. EAHK-nın strukturu, funksiyaları və ona aid digər təfərrüatlar 5-ci əlavədə şərh olunmuşdur.

X. Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası hərbi tarazlıq və Avropada adi silahlar haqqında müqaviləyə tam əməl edilməsi də daxil olmaqla, regionda təhlükəsizliyin artmasını təmin etmək məqsədi ilə müvafiq beynəlxalq və danışıqlar aparırlar.

XI. Tərəflərdən hər biri digər tərəflərin və onların əhalisinin təhlükəsizliyinə hörmət edir. Tərəflər ticarətə və normal qarşılıqlı fəaliyyətə kömək etməklə öz xalqları arasında mehriban qonşuluq münasibətlərini inkişaf etdirməyi öhdələrinə götürür və bu sazişi, yaxud mehriban münasibətləri poza biləcək bəyanatlardan və ya hərəkətlərdən çəkinirlər.

XII. Sülhün qorunmasına və qoşunların çıxarılmasına nəzarət barədə yuxarıda şərh edilmiş konkret müddəalara əlavə olaraq və ATƏT-in müvafiq prinsiplərini və öhdəliklərini, o cümlədən 1992-ci ilin Helsinki sənədində və 1994-cü ilin Budapeşt sənədində əksini tapmış prinsipləri və öhdəlikləri xatırlayaraq ATƏT bu sazişin bütün cəhətlərinin tam həyata keçirilməsinə müvafiq mexanizmlər vasitəsilə nəzarət edir və sazişin şərtlərinin pozulmasının qarşısını almaq və belə hallara

mane olmaq üçün həmin prinsiplərə və qərarlara uyğun olaraq müvafiq tədbirlər görür.

XIII. Silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında sazişi üç tərəf imzalayacaq və o, Minsk konfransı tərəfindən bəyənildikdən və üç tərəfin parlamentlərində ratifikasiya olunduqdan sonra qüvvəyə minəcəkdir.

XIV. Sazişlər imzalandıqdan və onlar Minsk konfransı tərəfindən bəyənildikdən sonra Azərbaycan Respublikası və Ermənistan Respublikası səfirlər səviyyəsində daimi diplomatik missiyalarla tam diplomatik münasibətlər yaradırlar.

V. Təminatlar haqqında

1. Tərəflər Dağlıq Qarabağın, onun əhalisinin və əvvəlki yaşayış yerlərinə qayıdan qaçqın və köçkünlərin təhlükəsizliyinin təminatı daxil olmaqla, yuxarıda göstərilən sazişlərə əməl olunmasını təmin etmək üçün öz üzərlərinə qarşılıqlı öhdəliklər götürürlər.

2. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası hərtərəfli sazişin həyata keçirilməsini izləyəcəkdir.

3. Minsk konfransının həmsədrləri Dağlıq Qarabağın statusu haqqında sazişi və silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında sazişi şahid kimi imzalaya bilərlər. Rusiya, ABŞ və Fransa prezidentləri sazişlərin həyata keçirilməsinin gedişinə ciddi nəzarət etmək və bu sazişin yerinə yetirilməsi üçün lazımı tədbirlər görmək məqsədi ilə üç ölkənin birgə fəaliyyət göstərmək niyyətini təsdiqləyirlər. ATƏT və ya BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası, lazım gələrsə, BMT-nin nizamnaməsinə uyğun olaraq diplomatik, iqtisadi, yaxud əlacsız qaldıqda, hərbi xarakterli tədbirlər görə bilər.

Azərbaycanla Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağ ətrafında yaranan, çoxsaylı insan tələfatına, Azərbaycan torpaqlarının işğalına səbəb olan silahlı münaqişəni həll etmək üçün 1992-ci ildə ATƏT-in Minsk qrupu yaradılmışdır. Qrupun tərkibinə 11 ölkənin təmsilçiləri daxildir. Sonradan ümumi razılıq əsasında ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrlər institutu təsis olunmuşdur.

-----
* ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrlərinin üçüncü, sonuncu təklifi 1998-ci il noyabrın 7-də irəli sürülmüşdür və daha çox “ümumi dövlət” şərti adı ilə tanınır. Azərbaycan bu təklifi qəbul etməmiş, Ermənistan isə həmin təklif əsasında münaqişənin həllini məqbul saymışdır.

**ATƏT-in İstanbul Zirvə Toplantısının
BƏYANNAMƏSİ
(çıxarış)**

17-19 noyabr, 1999-cu il

20. Biz Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı yaranmış vəziyyət və son hadisələr haqqında ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin məruzəsini aldıq və onların söylərini müsbət qiymətləndiririk. Mütəmadi görüşlərin problemin şəffaf və hərtərəfli həllinin axtarılması prosesinə dinamiklik verilməsi üçün şərait yaradan Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında aparılan birbaşa danışıqlar bizi xüsusilə sevindirir. Danışıqların ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində bərpasına ümid edərək prezidentlər arasında aparılan dialoqu qəti olaraq dəstəkləyirik və onun davam etdirilməsinə çağırırıq. Eyni zamanda biz təsdiq edirik ki, ATƏT və onun Minsk qrupu nizamlanma üçün ən münasib olan format olaraq qalır, sülh prosesinin bundan sonrakı inkişafına və onun gələcəkdə reallaşmasına kömək etməyə, o cümlədən tərəflərə bütün zəruri olan köməyin göstərilməsinə hazırdır.

**ATƏT-in Nazirlər Şurasının 9-cu görüşü
Nazirlər Şurasının Bəyanatları
QƏRAR № 2**

Buxarest, 4 dekabr 2001-ci il

Biz tərəflər arasında intensivləşdirilmiş dialoqa və Minsk qrupunun həmsədrlərinin fəal köməyinə baxmayaraq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının əldə edilməməsindən dərin təəssüf hissimizi bildiririk. Biz bir daha təsdiq edirik ki, bu uzanmış münaqişənin təcili nizamlanması Cənubi Qafqaz regionunda möhkəm sülh, təhlükəsizlik, sabitlik və əməkdaşlığa kömək edəcək.

Biz sülh dialoqunun davam etdirilməsinin vacibliyini yenidən bəyan edirik və tərəfləri münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında tezliklə həll edilməsi istiqamətindəki söylərini davam etdirməyə çağırırıq. Biz həmçinin tərəfləri hərbi əsirlərin azad edilməsi də daxil olmaqla, qarşılıqlı etibar və inamın möhkəmləndirilməsinə səbəb olacaq əlavə tədbirlərin nəzərdən keçirilməsinə

çağırırıq.

Biz tərəflərin atəşkəsə olan və məsələnin sülh yolu ilə və hərtərəfli nizamlanması öhdəliklərini alqışlayırıq. Biz tərəfləri həmsədrlərin fəal dəstəyi ilə ədalətli və möhkəm nizamlanmanın əldə edilməsinə yönəlmiş söylərini davam etdirməyə çağırırıq.

ATƏT-in Nazirlər Şurasının 10-cu görüşü
Nazirlər Şurasının Bəyanatları

Porto, 7 dekabr 2002-ci il

Biz tərəflər arasında intensivləşdirilmiş dialoqa və Minsk qrupunun həmsədrlərinin fəal köməyinə baxmayaraq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının əldə edilməməsindən dərin təəssüf hissi keçirməkdə davam edirik. Biz bir daha təsdiq edirik ki, bu uzanmış münaqişənin təcili nizamlanması Cənubi Qafqaz regionunda möhkəm sülh, təhlükəsizlik, sabitlik və əməkdaşlığa kömək edəcək.

Biz sülh dialoqunun davam etdirilməsi vacibliyini yenidən bəyan edirik və tərəfləri münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında tezliklə həll edilməsi istiqamətindəki söylərini davam etdirməyə çağırırıq. Biz həmçinin tərəfləri qarşılıqlı etibar və inamın möhkəmləndirilməsinə səbəb olacaq əlavə tədbirlərin nəzərdən keçirilməsinə çağırırıq.

Biz tərəflərin atəşkəsə olan və məsələnin sülh yolu ilə və hərtərəfli nizamlanması öhdəliklərini alqışlayırıq. Biz Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin və onların şəxsi nümayəndələrinin davam edən görüşlərini xüsusilə alqışlayırıq. Biz tərəfləri həmsədrlərin fəal dəstəyi ilə ədalətli və möhkəm nizamlanmanın əldə edilməsinə yönəlmiş söylərini davam etdirməyə çağırırıq.

ƏLAVƏ

Azərbaycan Nümayəndə heyəti tərəfindən Helsinki məsləhətləşmələrinin Yekun tövsiyələrinin 79-cu Paraqrafına (Fəsil 6) müvafiq olaraq

İzahedici Bəyanat

ATƏT-in Nazirlər Şurasının 10-cu görüşünün indi qəbul edilmiş qərarı ilə əlaqədar mən Helsinki məsləhətləşmələrinin Yekun tövsiyələrinin Fəsil 6, 79-cu Paragrafına müvafiq olaraq izahedici bəyanat vermək istərdim.

Azərbaycan Respublikası ATƏT-in aşağıdakı prinsiplərindən çıxış edərək Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişəyə dair bəyanat üzrə konsensusa qoşulmuşdur ki, bu prinsiplərə əsasən

“İştirakçı dövlətlər hər bir iştirakçı dövlətin ərazi bütövlüyünə hörmət edəcəklər.

Beləliklə, onlar istənilən iştirakçı dövlətin ərazi bütövlüyü, siyasi müstəqilliyi və ya birliyinə qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə uyğun olmayan hər hansı hərəkətdən və, xüsusilə hədə və ya gücdən istifadəni təşkil edən hər hansı belə hərəkətdən çəkinəcəklər.

İştirakçı dövlətlər eynilə bir-birinin ərazisini beynəlxalq hüquqa zidd olaraq hərbi işğal və ya digər birbaşa və ya dolay yolla güc tədbirləri obyekt, yaxud belə tədbirlər və ya onlarla hədələmək vasitəsilə ələ keçirmək obyekt, etməkdən çəkinəcəklər. Heç bir belə işğal və ya ələ keçirmə qanuni sayılmayacaq”.

Azərbaycan tərəfi həmçinin vurğulamaq istərdi ki, xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüququ prinsipi Helsinki Yekun Aktının aşağıdakı prinsiplərinə müvafiq olaraq həyata keçiriləcək:

“İştirakçı dövlətlər, bütün zamanlarda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsipləri və beynəlxalq hüququn müvafiq normalarına, o cümlədən dövlətlərin ərazi bütövlüyünə aid normalara uyğun hərəkət edərək xalqların bərabər hüquqlarına və onların öz müqəddəratını təyin etmək hüququna hörmət edəcəklər”.

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası bildirir ki, Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tam hörmət edilməsi əsasında həll oluna bilər ki, bu da aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- Ermənistan tərəfindən Dağlıq Qarabağ regionu onun ayrılmaz hissəsi olan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün birmənalı olaraq tanınması;
- erməni işğalçı qüvvələrinin Azərbaycanın bütün ərazilərindən, o cümlədən Dağlıq Qarabağ regionundan dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılması;
- zorla qovulmuş azərbaycanlı əhəlinin öz torpaqlarına təhlükəsiz şəraitdə qayıtması üçün bütün əlverişli şərtlərin yaradılması.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası bildirir ki, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda yaşayan erməni icması üçün işləniləcək hazırlanacaq hər hansı

özünüidarə statusu yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tam hörmət edilməsi əsasında mümkün olacaq.

Bu bəyanatı günün protokoluna əlavə etməyi xahiş edirəm.

Azərbaycan Respublikasının nümayəndə heyəti

**ATƏT-in Nazirlər Şurasının 12-ci görüşü
Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar
B Ə Y A N A T**

Sofiya, 6 dekabr 2004-cü il

Biz 2004-cü ildə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması ilə bağlı əldə edilmiş irəliləyişi, xüsusilə ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrlərinin himayəsi altında Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin üç görüşünü müsbət qiymətləndiririk. Biz həmçinin, hər iki ölkənin Xarici işlər nazirlərinə məsələnin gələcək həll yolunun bütün parametrlərini metodiki baxımdan yenidən nəzərdən keçirməyə imkan verən "Praqa prosesi" adlandırılan prosesin yaradılmasını alqışlayırıq.

Biz qeyd edirik ki, "Praqa prosesi"nin nəticələrinə əsaslanaraq ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrləri sentyabr ayında Astanada hər iki Prezidentə nizamlama prosesi üçün əsas ola biləcək çərçivəni təqdim etmişlər. Biz Ermənistan və Azərbaycan Prezidentlərini həmin çərçivəni nəzərə almağa və ona əsasən irəli getməyə dəvət edirik. Biz tərəfləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsini ATƏT-in Minsk Qrupu çərçivəsində tez bir zamanda həll etmək üçün öz söylərini ikiqat artırmağa çağırırıq.

**ATƏT-in Nazirlər Şurasının 13-cü görüşü
ATƏT-in Minsk Qrupunun məşğul olduğu münaqişə üzrə
BƏYANAT**

Lyublyana , 6 dekabr 2005-ci il

Biz “Praqa prosesi” çərçivəsində 2005-ci il ərzində Dağlıq Qarabağa dair danışıqlardakı irəliləyişi, xüsusilə də Ermənistan və Azərbaycan Prezidentlərinin ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin himayəsi altında Varşava və Kazanda keçirilən iki görüşünü məmnuniyyətlə qeyd edirik.

Biz inanırıq ki, tərəflər hazırda danışıqlardan qərar qəbul etmə prosesinə keçməyə hazırdılar və bütün tərəflərin əldə edə biləcəyi ciddi səməərə artıq yaxındadır. Biz Ermənistan və Azərbaycan Prezidentlərini növbəti ildə ATƏT-in Minsk prosesi çərçivəsində münaqişənin həlli üzrə əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə etmək üçün hazırkı ümidverici imkandan istifadə etməyə təşviq edirik.

**ATƏT-in Nazirlər Şurasının 14-cü görüşü
Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar
BƏYANAT**

Brüssel, 5 dekabr 2006-cı il

ATƏT-in Minsk Qrupunun Həmsədrlərinin söyləri və ATƏT-in fəaliyyətdə olan Sədrinin dəstəyi ilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsi istiqamətində 2006-cı il ərzində aparılmış danışıqlar nəticəsində tərəflərin əsas prinsiplər üzrə razılığa gəlmələri üçün daha da yaxınlaşmaları bizi ruhlandırmışdır.

Biz Böyük Səkkizliyin (cari ilin) iyul ayında Sankt-Peterburq şəhərində keçirilmiş Sammitində Böyük Səkkizliyin liderləri tərəfindən bu söylərə ifadə edilmiş dəstəyi salamlayırıq.

Biz Ermənistan və Azərbaycan Prezidentlərinin bu əsas prinsiplər üzərində növbəti il ərzində mümkün qədər tez yekun razılığa gəlmələri üçün göstərdikləri söyləri daha da artırmalarını israr edirik.

Biz tərəfləri yangınların yayıldığı ərazilərdə dayandırılması və onların fəsadlarının aradan qaldırılması məqsədi ilə beynəlxalq ictimaiyyətin köməyi ilə

ekoloji əməliyyatın aparılması üçün əməkdaşlığın artırılmasına çağırırıq. Bu tədbirlərin aparılması tərəflər arasında inamın bərpa edilməsi üçün əhəmiyyətli addımlar ola bilər. ATƏT yardım göstərməyə hazırdır.

Biz eyni zamanda ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Şəxsi Nümayəndəsi və onun regiondakı missiyasına, xüsusən də onların Ekoloji Dəyərləndirmə Missiyası və atəşkəsin davam etməkdə olan monitorinq fəaliyyətinə dəyşməz dəstəyimizi ifadə edirik. Biz təəssüf edirik ki, vaxtaşırı olaraq cəbhə xətti boyunca insanların həyatının itirilməsi ilə nəticələnən insidentlər davam edir və hər iki tərəfi atəşkəsə sayıqlıqla riayət etməyə çağırırıq.

**ATƏT-in Nazirlər Şurasının 15-ci görüşü
Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar
BƏYANAT**

Madrid, 29 noyabr 2007-ci il

Biz qarşıdan gələn seçki ilində Ermənistan və Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üzrə hazırkı danışıqları davam etdirməyə razılaşmasını məmnuniyyətlə qeyd edirik.

Biz ATƏT-in Minsk qrupu Həmsədrələrinin vasitəçilik səylərini və onların tərəflərlə birgə münaqişənin sülh yolu ilə həlli üçün əsas prinsipləri müəyyənləşdirməsini dəstəkləyirik. Biz hər iki tərəfi son qalan müxtəliflikləri aşmağa və bununla da münaqişənin həllinin ümumi konsepsiyasını təsdiqləməyə və bu əsasda hərtərəfli Sülh Sazişini hazırlamağa təşviq edirik.

**ATƏT-in Nazirlər Şurasının 16-cı görüşü
Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar
BƏYANAT**

Helsinki, 5 dekabr 2008-ci il

Biz Ermənistan və Azərbaycan Prezidentlərinin iyunun 6-sı San-Peterburqda və xüsusilə noyabrın 2-də Moskvada 2008-ci ildə baş tutan iki görüşündən sonra Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin siyasi həlli üzrə sülh prosesindəki konstruktiv və müsbət məqamı alqışlayırıq. Ermənistan, Azərbaycan və Rusiya Prezidentləri tərəfindən imzalanmış Moskva Bəyannaməsi münaqişənin həlli prosesində ümidverici fazanın başlanğıcı olmuşdur.

Biz Minsk Qrupu Həmsədrləri ilə birlikdə 2007-ci il noyabrın 29-da Madriddə təklif olmuş Əsas Prinsiplərin hazırlanmasının davam etdirilməsi və daha sonra hərtərəfli Sülh Sazişinin hazırlanmasına başlanması üçün tərəflərin Moskva Bəyannaməsinin müddəalarına uyğun olaraq danışıqlar prosesini intensivləşdirmək cəhdlərini tam təşviq edirik. Biz onların etimad quruculuğu tədbirlərini inkişaf etdirmək və atəşkəsi gücləndirmək niyyətlərini yüksək qiymətləndiririk.

**ATƏT-in Nazirlər Şurasının 17-ci görüşü
Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar
BƏYANAT**

Afina, 1 dekabr 2009-cu il

Biz Minsk qrupu Həmsədr ölkələrinin Xarici işlər naziri Lavrov, Xarici işlər naziri Kuşner və Dövlət Katibinin müavini Ştaynberq və Azərbaycanın Xarici işlər naziri Məmmədیارov və Ermənistanın Xarici işlər naziri Nalbandyanın birgə bəyənətini alqışlayırıq.

Biz tərəfləri danışıqların pozitiv dinamikasını saxlamağa çağırır və hərtərəfli sülh sazişinin layihəsinin hazırlanmasına vicdanla və təxirə salmadan başlamaq üçün Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli üzrə Madrid

Sənədinə əsaslanan Əsas Prinsipləri tamamlamaq üzrə öhdəliklərini tam dəstəkləyirik.

Nazirlər qalan məsələləri həll etmək və Helsinki Yekun Aktının güc tətbiq edilməməsi və ya güclə hədələməmək, ərazi bütövlüyü, bərabər hüquqlar və xalqların öz müqəddəratını həll etməsi prinsiplərinə əsaslanan sazişə nail olmaq üçün daha intensiv işləmək üzrə öhdəliklərini bir daha təsdiq etmişlər. Biz əminik ki, bütün regionda gələcək sülh, sabitlik və çiçəklənmə üçün bu gün real imkan var.

II.3. Avropa Şurasının sənədləri

**Avropa Şurası
Nazirlər Komitəsi
Dağlıq Qarabağ dair
BƏYANAT ***

mart 1992-ci il

Nazirlər Komitəsi, insanların fərq qoyulmadan qətlə yetirilməsi və zorakılıq aktları haqqında son məlumatlardan dərinədən narahat olaraq Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ ərazisində mülki əhaliyə qarşı zorakılıq və hücumları kəskin şəkildə pisləyir. O qeyd edir ki, məsələnin güc vasitəsilə həlli beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilə bilməz.

Nazirlər Komitəsi fevralın 28-də Praqada ATƏM iştirakçı dövlətlərinin dərhal və effektiv atəşkəs, regiona silahların daşınmasına embarqo qoyulması və humanitar yardımın göndərilməsi üçün təhlükəsiz dəhlizlərin yaradılmasına dair tövsiyələrini dəstəkləyir. O bir daha qeyd edir ki, Dağlıq Qarabağda böhranın istənilən həlli qanunun aliliyinə, demokratiya, insan hüquqları və azlıqların üzvlərinin hüquqlarına dair təminatlara və yalnız sülh yolu və ümumi razılıqla dəyişilə bilən bütün, istər daxili, istərsə də xarici sərhədlərin pozulmamağına hörmət edilməsinə əsaslanmalıdır.

Nazirlər Komitəsi Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin mübahisəyə kömək etməsinə dair münaqişə tərəflərinin razılığını alqışlayır və ümid edir ki, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi və digər qeyri-hökumət təşkilatları bu mübahisənin qurbanlarına humanitar yardımın verilməsində aparıcı rol oynayacaqlar.

Nazirlər Komitəsi mübahisənin sülh yolu ilə həllinin əldə edilməsi üçün bütün vasitəçilik səylərini dəstəkləyir. Effektiv atəşkəsə nail olunduqda, mübahisə bütün maraqlı tərəflər, o cümlədən Dağlıq Qarabağın yerli idarəetmə orqanları və nümayəndələri arasında danışıq vasitəsilə həll edilməlidir. Danışıqlar ATƏM çərçivəsində qəbul olunmuş Helsinki Yekun Aktı və Paris Xartiyasının hərf və ruhuna və xüsusilə mübahisələrin sülh yolu ilə tənzimlənməsi öhdəliyinə hörmət prinsipinə əsaslanmalıdır.

-----
* Nazirlər Komitəsi tərəfindən 11 mart 1992-ci ildə Nazir müavinlərinin 471-ci iclasında qəbul edilmişdir.

**Avropa Şurası
Nazirlər Komitəsi
Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin
gərginləşməsinə dair
BƏYANAT ***

Nazirlər Komitəsi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin gərginləşməsi və xüsusilə döyüş ərazisinin Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonuna qədər genişlənməsi ilə əlaqədar ciddi narahatdır. Nazirlər Komitəsi BMT Təhlükəsizlik Şurası Sədrinin bütün hərbi əməliyyatların dərhal dayandırılması tələbini dəstəkləyir və regionun sülh və təhlükəsizliyinə təhlükə yaradan bütün qüvvələrin çıxarılmasına çağırır.

Münaqişənin uzunmüddətli həllinin yalnız beynəlxalq hüquq və Avropa Şurası və ATƏM-in prinsip və öhdəliklərinə hörmət, xüsusilə sərhədlərin toxunulmazlığı, ərazi bütövlüyü, azlıqların müdafiəsi və insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət edilməsi vasitəsilə əldə oluna biləcəyinə əmin olan Nazirlər Komitəsi:

- döyüş ərazisinin Azərbaycanın Kəlbəcər rayonunadək genişlənməsinin bütün regionun demokratik gələcəyi və sabitliyinə təhdid yaradacağı ilə əlaqədar artan təhlükəyə dair ciddi narahatçılığını ifadə edir;

- bu vəziyyətin ATƏM çərçivəsində siyasi danışıqlar prosesinə təhlükə olması faktına təəssüflənir;

- güc vasitəsilə həllin beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilə bilməyəcəyini bəyan edir;

- həmçinin mülki əhalinin əzablarını yüngülləşdirmək məqsədilə regiona və xüsusilə münaqişənin təsir etdiyi bütün ərazilərə beynəlxalq humanitar yardım səylərinin maneəsiz buraxılmasına çağırır;

- münaqişə tərəflərindən sülh yolu ilə tənzimlənməyə daha artıq təhlükə yaradacaq hər hansı hərəkətdən çəkinməyi təkidlə tələb edir;

- hərbi əməliyyatlara son qoyulmasının yeganə yolunun gücdən istifadə etməkdən imtina etməklə yanaşı, ATƏM-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların vicdanla aparılması olduğunu qeyd edir.

-----

* Nazirlər Komitəsi tərəfindən 15 aprel 1993-cü il tarixində Nazir müavinlərinin 492-ci iclasında qəbul edilmişdir.

**Avropa Şurası
Parlament Assambleyası
Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair
TÖVSIYƏ 1251 (1994) ***

1. Assambleya qeyd edir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi 1988-ci ildə başlamış və artıq təxminən 20 000 insanın ölməsi və bir milyondan artıq qaçqının olması ilə nəticələnmişdir.

2. Onun Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə əlaqələr üzrə Komitəsi 1992-ci ildən etibarən Ermənistan və Azərbaycanın Parlamentləri, “Dağlıq Qarabağın rəhbərliyi” və “Dağlıq Qarabağın maraqlı Azərbaycan tərəfi”nin nümayəndələrinin qatıldığı dinləmələr silsiləsini təşkil etmişdir.

3. Assambleya razılıqla qeyd edir ki, 1994-cü il mayın 12-də qüvvəyə minmiş atəşkəsə nisbətən yaxşı riayət olunmuşdur və ümid edir ki, o, mümkün qədər tezliklə bütün maraqlı tərəflərin imzaladığı sülh sazişi ilə nəticələncək.

4. O, müharibə edən tərəflərin sülh sazişini imzalamağa həvəsləndirmək üçün ATƏM-in Minsk Qrupu, BMT Təhlükəsizlik Şurası, Rusiya Federasiyasının Hökuməti və MDB Parlamentlərarası Assambleyasının söylərini, həmçinin 26 iyul 1994-cü ildə Ermənistan və Azərbaycanın Müdafiə nazirləri və Dağlıq Qarabağ ordusunun komandiri tərəfindən imzalanmış, atəşkəsə riayət etmək öhdəliklərini və siyasi sazişin imzalanmasını sürətləndirmək söylərini təsdiq etdikləri sazişi alqışlayır.

5. Assambleya, beləliklə, tövsiyə edir ki, Nazirlər Komitəsi:

a. Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin hökumətlərini ATƏM-in Minsk Qrupunun öz məqsədlərinə, xüsusilə müharibə zonasında beynəlxalq müşahidəçilərin yerləşdirilməsinə nail olması üçün lazımi vasitələri ona təqdim etməyə çağırınsın;

b. Ermənistan və Azərbaycanın rəhbərliyi ilə siyasi dialoqu bərpa etsin;

c. şərtlər yerinə yetirilən kimi öz əməkdaşlıq proqramlarını Ermənistan və Azərbaycanın üzünə açsın və əgər bu tərəflər istəsələr, Dağlıq Qarabağ üçün siyasi statusu müəyyən etməyə kömək edə biləcək ekspertləri onların öhdəliyinə təqdim etsin.

-----
* Mətn Assambleyanın adından fəaliyyət göstərən Daimi Komitə tərəfindən 1994-cü ilin noyabrın 10-da qəbul edilmişdir. Bax: Sənəd 7182, Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə əlaqələr üzrə Komitənin məruzəsi, məruzəçilər: cənab Pfuhl və cənab Sole Tura.

Avropa Şurası
Parlament Assambleyası
Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair
QƏTNAMƏ 1047 (1994) *

1. Assambleya razılıqla qeyd edir ki, 1994-cü ilin mayın 12-də qüvvəyə minmiş Dağlıq Qarabağda atəşkəsə nisbətən yaxşı riayət olunmuşdur və ümid edir ki, o, mümkün qədər tezliklə müharibə edən tərəflər arasında sülh sazişi ilə nəticələncək.

2. 1988-ci ildə başlamış bu münaqişə artıq 20 min insanın ölümü və bir milyondan çox qaçqınların olması ilə nəticələnmişdir.

3. Assambleya müharibə tərəflərini sülh sazişinin imzalanmasına həvəsləndirmək üçün ATƏM-in Minsk qrupu, Rusiya Federasiyası hökuməti, BMT Təhlükəsizlik Şurası, MDB Parlamentlərarası Assambleya və özünün Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə əlaqələr üzrə Komitəsinin səylərini razılıqla qeyd edir.

4. O, Ermənistan və Azərbaycanın Müdafiə nazirləri və Dağlıq Qarabağ ordusunun komandanı tərəfindən 26 iyul 1994-cü ildə imzalanmış, atəşkəsə riayət etmək öhdəliklərini və siyasi sazişin imzalanmasını sürətləndirmək səylərini təsdiq etdikləri sazişi alqışlayır və bütün müharibə tərəflərini 12 may 1994-cü ildən qüvvədə olan qeyri-sabit atəşkəsə təhlükə yarada biləcək hər hansı düşmənçilik hərəkətindən çəkinməyə təkidlə çağırır.

5. O, sülh sazişinin imzalanmasına bütün imkanları çərçivəsində, xüsusilə maraqlı tərəflərin parlament nümayəndələri arasında dialoqun həvəsləndirilməsi yolu ilə, yardım etmək üçün hazır olduğunu bəyan edir.

6. Nəhayət, o, müharibə tərəflərini qaçqınların təcili əsasda evlərinə qayıtmasını təşkil etməyə və onun 1201 sayılı Tövsiyəsində dəstəkləndiyi kimi azlıqların hüquqlarına hörmət etməyə çağırır və Azərbaycan və Türkiyəni onların Ermənistanla olan kommunikasiya vasitələrinin blokadasına dərhal son qoymağa təkidlə çağırır.

-----

* Mətn Assambleyanın adından fəaliyyət göstərən Daimi Komitə tərəfindən 1994-cü il noyabrın 10-da qəbul edilmişdir. Bax: Sənəd 7182, Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə əlaqələr üzrə Komitənin məruzəsi, məruzəçilər: cənab Pfuhl və cənab Sole Tura

**Avropa Şurası
Parlament Assambleyası
Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin
humanitar vəziyyətinə dair
TÖVSIYƏ 1263 (1995)**

Strasburq, 15 mart 1995-ci il

1. Assambleya, Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair 1059 sayılı (1995) Qətnaməsinə istinad edərək tövsiyə edir ki, Nazirlər Komitəsi:

I. Dağlıq Qarabağa görə amansız münaqişənin qurbanlarına və xüsusilə öz evlərindən qovulmuş şəxslərə beynəlxalq yardımın tamamilə qənaətbəxş olmamağından irəli gələn gərgin vəziyyəti təcili şəkildə nəzərdən keçirsin;

II. Avropa Şurasının genişlənməsinə dair 1247 sayılı (1994) Qətnaməsindən sonra Avropa Şurasının Sosial İnkişaf Fondu və onun üzv dövlətlərini özünün fəvqəladə hallar üçün nəzərdə tutulmuş hesabı vasitəsilə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və cəlb olunmuş digər beynəlxalq təsisatlarla mümkün əlaqədə Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstanda qaçqın və məcburi köçkünlərə fondun maliyyələşdirməsindən yararlanmaq imkanı verməyə dəvət etsin;

III. Bütün üzv dövlətlərin hökumətlərini:

a. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının agentlikləri, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi, Beynəlxalq Qırmızı Xaç və Qırmızı Aypara Cəmiyyətləri Federasiyası və qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə edilən beynəlxalq yardıma Qafqazda qarşıdan gələn bir çox illər üçün ehtiyac duyulduğunu təsdiq etməyə və bunun nəticəsində onların gələcək müraciətlərinə səxavətlə cavab verməyə;

b. Qarabağ və onun ətrafındakı ərazinin minalardan təmizlənməsi üçün tələb olunan mütəxəssis və işçi qüvvəsini təklif etməyə;

c. Fələstində BMT-nin qaçqınlara yardım və işlər Agentliyinə (UNRWA) müvafiq Qafqaz üçün birləşmiş BMT agentliyinin yaradılması və Tbilisidə regional qərargahın və ya oxşar əlaqələndirmə mexanizminin təsis edilməsini nəzərdən keçirməyə;

d. xüsusilə insan hüquqları, parlament demokratiyasının tətbiq olunması və müvafiq olan zaman azlıqların hüquqlarının və mədəni xüsusiyyətlərinin müdafiəsi sahələrində Avropa Şurasının yardım, mütəxəssis və əməkdaşlıq təkliflərini təsdiq etməklə Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstanın hakimiyyətləri ilə siyasi dialoq təsis etməyə dəvət etsin.

**Avropa Şurası Parlament Assambleyası
Ermənistan və Azərbaycanda qaçqın və məcburi
köçkünlərin humanitar vəziyyətinə dair
QƏTNAMƏ 1059 (1995) ***

Strasburq, 15 mart 1995-ci il

1. Assambleya 1988-ci ildə başlayan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Ermənistan və Azərbaycanda ifadə edilə bilməyən insan əzabları, minlərlə həlak olanlar, on minlərlə yaralı və bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünlərlə nəticələndiyindən təəssüflənir.

2. Son rəqəm hədələr, törədilmiş vəhşiliklərə dair məruzələr və 1991-ci ildən öncə Sovet hakimiyyətinin əmrlərindən sonra öz evlərini tərk etməyə məcbur edilən yüz minlərlə insanı əhatə edir.

3. Ermənistan və Azərbaycanın 1991-ci ildə müstəqilliklərini elan etmələrindən sonra onların iqtisadiyyatları ciddi şəkildə tənəzzül etmişdir. Vəziyyət münaqişənin və qonşu ölkələrin tətbiq etdikləri iqtisadi blokadanın təsiri ilə pisləşmişdir.

4. Nəticədə, hər iki ölkənin əhalisi həyat səviyyəsinin ciddi şəkildə aşağı düşməsinə məruz qalmışdır və artmaqda olan çətinliklərlə, o cümlədən, yüksələn işsizlik və kəskin su, yanacaq və enerji qıtlığı ilə üzləşir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hesablamalarına görə, hər iki ölkədə bir milyondan artıq insan hazırda yoxsulluq səviyyəsindən aşağı yaşayır.

5. Əsasən qaçqınlar və xüsusilə Azərbaycanda tələblərə cavab verməyən çadırlarda yaşayanlar əsas istilik, qida və tibbi yardım qıtlığının olmasından kəskin çətinliklərlə üzləşirlər.

6. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yardım proqramları hər iki ölkədə 1992-ci ilin dekabrından təsis edilmişdir. Lakin onların maliyyələşdirilməsi vəziyyətin ehtiyaclarını təmin etməkdə yetərli deyil.

7. Bundan əlavə, BMT agentlikləri bazar iqtisadiyyatına keçid, mərkəzsizləşdirmə və səhiyyə və təhsil proqramları üçün məlumatlarla təminatla dair hər iki hökumətə məsləhətlər verir və yardım göstərir. Buna baxmayaraq, aidyyəti ölkələrdə, o cümlədən, Gürcüstandakı ayrı-ayrı qərargahlardan hazırda idarə olunan bu xidmətlər əməkdaşlıq yolunda müəyyən maneələrlə çətinləşmişdir və onların təqdim edilməsi təcrübə, idarəetmə və vəsaitlərin uzun müddətə ən effektiv şəkildə hərəkətə gətirilməsini əks etdirməyə bilər.

8. Assambleya 12 may 1994-cü ildə qüvvəyə minmiş atəşkəsi alqışlayan, bütün tərəfləri buna ziyan vura biləcək hər hansı düşmənçilik aktından çəkinməyə çağıran və xüsusilə maraqlı tərəflərin parlament nümayəndələri arasında dialoqu həvəsləndirməklə sülh sazişinin imzalanmasına bütün qüvvəsi ilə yardımını təklif edən 1251 sayılı (1994) Qətnaməsini yada salır.

9. Assambleya müharibə edən tərəflərə geri qayıtmaq arzusunda olan qaçqınların, başqa yerdə məskunlaşmaq istəyənlərə kompensasiya vermək şərti ilə, öz evlərinə mümkün qədər erkən qayıtmasını təşkil etmək; azlıqların hüquqlarına hörmət etmək; və onlar arasında olan bütün nəqliyyat və rabitə vasitələri üzərində blokadaya və Rusiya və Türkiyənin tətbiq etdikləri blokadaya dərhal son qoymaq çağırışlarını təkrar qeyd edir.

10. Assambleya təkid edir ki:

a. Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri təcili yardım və səhiyyə, təhsil, bərpa və inkişafa dair uzunmüddətli proqramların təqdim edilməsində BMT agentlikləri və qeyri-hökumət təşkilatları ilə geniş əməkdaşlıq etsin;

b. Gürcüstan hökuməti BMT-nin yardımını ilə Məshəti türklərinin geri qayıtması və məskunlaşdırılmasını qəbul etsin və BMT-ni bu zəif qrupun vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirməyə çağırır;

c. Avropa İttifaqı özünün Humanitar İdarəsi vasitəsilə, Cənubi Qafqaz əhalisinin zəif təbəqələrinə yardımını artırınsın.

11. Nəhayət, Assambleya Qafqazda sülhün yenidən bərpasına yardım etmək və humanitar vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün daha geniş beynəlxalq səylərin göstərilməsinə çağırır və bu məqsədlə üzv dövlətlərin hökumət və parlamentlərini yetmiş illik təcriddən çıxmaqda olan bu regiona öz yardım, təcrübə və əməkdaşlıq təkliflərini etməyə təşviq edir.

-----
* Mətn Assambleyanın adından fəaliyyət göstərən Daimi Komitə tərəfindən 15 mart 1995-ci ildə qəbul edilmişdir. Bax: Sənəd 7250, Miqrasiya, Qaçqınlar və Demografiya üzrə Komitənin məruzəsi, məruzəçi: cənab Atkinson; və Sənəd 7266, Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə əlaqələr üzrə Komitəsinin rəyi, məruzəçi: cənab Jeszenszki.

Avropa Şurası
Parlament Assambleyası
Zaqafqaziyada münaqişələrə dair
QƏTNAMƏ 1119 (1997) *

Strasburq, 22 aprel 1997-ci il

1. Assambleya hesab edir ki, Zaqafqaziya münaqişələrində, xüsusilə Abxaziya və Dağlıq Qarabağda 1994-cü ilin mayından etibarən atəşkəsin qüvvədə saxlanması gərginlik zonalarında siyasi sabitliyin yaradılmasına kömək etməlidir.

2. Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə Əlaqələr üzrə Komitəsinin keçirdiyi müxtəlif dirləmələrdən sonra o ümid edir ki, bu münaqişələrin siyasi həlli istiqamətində sürətli, həlledici irəliləyiş əldə ediləcək.

3. Hər üç Zaqafqaziya ölkəsi – Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan – xüsusi qonaq statusuna malikdirlər və Avropa Şurasının tam üzvlüyü üçün müraciət etmiş Assambleya hesab edir ki, bütün tərəflərin bu münaqişələri həll etmək üçün həqiqi siyasi iradəsi qəbul proseduralarını sürətləndirməyə kömək edəcək.

4. Assambleya bu münaqişələrə bilavasitə və ya dolayı yolla cəlb olunmuş bütün tərəfləri, xüsusilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının həyata keçirdiyi vasitəçilik işində konstruktiv şəkildə iştirak etməyə çağırır.

5. Bu iki münaqişənin xarakterinə görə fərqli olmasına baxmayaraq, Assambleya vurğulayır ki, cəlb olunan bütün tərəflər onların siyasi həllinə dair danışıqları, xüsusilə 1975-ci il Helsinki Yekun Aktı və 1990-cı il Paris Xartiyasına əsaslanan aşağıdakı prinsiplər üzərində aparmalıdırlar:

a. sərhədlərin pozulmazlığı;

b. aidyyəti ərazilərdə bütün xalqların, xüsusilə çoxmillətli sülhməramlı qüvvələr vasitəsilə təmin olunmuş təhlükəsizliyi;

c. Abxaziya və Dağlıq Qarabağ üçün bütün maraqlı tərəflərin razılaşdırdığı geniş muxtariyyət statusu;

d. qaçqın və məcburi köçkünlərin geri dönmək hüququ və insan hüquqlarına hörmət kimi onların vətəndaşlığının bərpa olunması.

6. Assambleya hesab edir ki, Zaqafqaziya ölkələrində qanunun aliliyi, plüralist demokratiya, insan hüquqlarının müdafiəsi və ictimai bazar iqtisadiyyatının yaradılmasında Avropa Şurası həqiqi töhfə verməlidir.

A. Abxaziya ilə əlaqədar,

7. Assambleya Tbilisi və Suxuminin mövqeləri arasında xoş münasibətlərin bərpa olunmasının müəyyən əlamətlərini qeyd etməkdə maraqlıdır və ümid edir ki, yuxarıda qeyd olunmuş prinsiplər əsasında məsələnin danışıqlar vasitəsilə əldə olunmuş siyasi həllinə tezliklə nail olunacaq.

8. O ümid edir ki, maraqlı tərəflər, həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏT və Rusiya Federasiyasının səyləri tezliklə Tbilisi və Suxumi üçün əlverişli təsisatı balansın yaradılmasına aparacaq ki, qaçqınlar yüksək təhlükəsiz şəraitdə geri dönə və region əhalisi sülh və iqtisadi çiçəklənməyə qayıda bilsin.

B. Dağlıq Qarabağa münasibətdə,

9. Assambleya Ermənistan və Azərbaycan parlament nümayəndələri arasında, xüsusilə onun Avropanın qeyri-üzv ölkələri ilə Əlaqələr üzrə Komitəsinin 26 yanvar 1997-ci ildə təşkil etdiyi Zaqafqaziyada münaqişələrə dair seminarının bir hissəsi kimi davam edən dialoqu və bununla əlaqədar münaqişənin erkən həllinin təmin edilməsi məqsədilə danışıqları davam etdirməyə həvəsləndirən Dağlıq Qarabağ üzrə ATƏT-in Minsk Qrupunun fəaliyyətinin bərpa edilməsini alqışlayır.

10. O işğal edilmiş ərazilərin qaytarılması və qaçqın və köçkünlərin geri dönməsi, Dağlıq Qarabağın əlverişli alternativ statusu, həmçinin onun təhlükəsizliyinə təminat verən münaqişənin siyasi həllinə nail olmaq məqsədilə bütün münaqişə tərəflərini birbaşa danışıqları gücləndirməyə çağırır.

11. Nəhayət o, üç Zaqafqaziya ölkəsi – Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstanın – nəticə etibarı ilə, Zaqafqaziya dövlətləri birliyinin yaradılması və birgə parlament assambleyasının təsis edilməsini nəzərdən keçirəcəyinə dair arzusunu ifadə edir.

-----
* 22 aprel 1997-ci ildə Assambleyanın müzakirəsi (10 və 11-ci iclas) (bax: Sənəd 7793, Avropanın Qeyri-üzv Ölkələri ilə Əlaqələr üzrə Komitənin məruzəsi, məruzəçi: cənab Sietlinger).

Qətnamənin mətni 22 aprel 1997-ci ildə Assambleya tərəfindən qəbul edilmişdir (11-ci iclas).

**Avropa Şurası
Nazirlər Komitəsi
KOMMÜNİKƏ***

Nazirlər Komitəsi İtaliyanın Xarici işlər naziri cənab Lamberto Dininin sədrliyi ilə 2000-ci il noyabrın 9-da Strasburqda 107-ci iclasını keçirdi.

Baş Katibin dəvəti ilə iclasdan öncə 2000-ci ilin noyabrın 8-də qeyri-rəsmi görüş keçirilmişdir.

Nazirlərin 9 noyabrda rəsmi görüşü Prezident Kaştunitsa ilə onun ölkəsində müsbət inkişafa dair fikir mübadiləsi ilə açıldı.

Fikir mübadiləsi Cənub-Şərqi Avropa, o cümlədən, Moldova və Qafqazda demokratik sabitliyin gücləndirilməsində Avropa Şurasının töhfəsinə dair müzakirələrlə davam etdirilmişdir.

Cənubi Qafqazın namizəd dövlətlərinə gəlincə isə hər iki ölkənin Avropa Şurasının tələb olunan standartlarının yerinə yetirilməsinə, o cümlədən Azərbaycanda 5 noyabr 2000-ci ildə keçirilən seçkilərə münasibətdə Nazirlər müəyyən narahatlıqla vəziyyəti nəzərə aldılar. Nazirlər Təşkilata daxil olmaq üçün Ermənistan və Azərbaycanı eyni vaxtda dəvət etməyi qərara aldılar (və bu ölkələrin Xarici işlər nazirlərinin bəyanatlarını razılıqla nəzərə aldılar) və bəyan etdilər ki, iki Dövlətin qəbul tarixi 2001-ci ilin yanvarında Nazir müavinlərinin görüşündə nəzərdən keçiriləcək. Onlar qeyd etdilər ki, Ermənistan və Azərbaycan öz demokratik təsisatlarını, insan hüquqlarına hörməti və qanunun aliliyini gücləndirməyi davam etdirməlidirlər. Nazirlər Avropa Şurasının bu məqsədlə əməkdaşlıq etməyə hazır olduğunu təkrarladılar. Onlar, həmçinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində təxirə salınmadan real nəticələr əldə etməyi Ermənistan və Azərbaycandan təkidlə tələb etdilər.

-----
* "Avropa Şurası Cənub-Şərqi Avropa və Qafqaza dair fəaliyyətini artırır"
(9 noyabr 2000-ci il tarixində Nazirlər Komitəsinin 107-ci iclasında qəbul edilmişdir).

**Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda saxlanılan
hərbi əsirlər və girovlar haqqında***

Strasburq, 25 aprel 2001-ci il

1. 1988-ci ildə başlanmış və sonralar Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi müdaxiləsinə çevrilmiş Dağlıq Qarabağ münaqişəsi respublikamızın ərazisinin təxminən 20 faizinin işğalı ilə nəticələnmişdir.

2. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin 2001-ci il 10 aprel tarixli məlumatına əsasən, işğal nəticəsində 4959 nəfər itkin düşmüş, onlardan 1092 nəfəri 1992-2001-ci illər ərzində azad edilmişdir. Həmin məlumatda göstəriləyi kimi, onlardan 176 nəfəri xəstədir.

3. İndi Ermənistanda və Azərbaycanın işğal olunmuş ərazisində 783 nəfər əsir saxlanılır, onlardan 18-i uşaq, 43-ü qadın, 56 nəfəri qocadır. Ancaq Ermənistan tərəfi bu faktı inkar edir.

4. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin verdiyi məlumata görə, bu təşkilat altı aydan artıqdır ki, həmin əsirlərlə görüşə bilmir.

5. Azərbaycan və Ermənistanın Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü olmasından artıq üç ay keçir. Belə bir nüfuzlu təşkilatın üzvü olan ölkənin ərazisində hətta adi insan hüquqları qorunmayan bu qədər əsirin olması qəbuledilməzdir.

6. Azad edilmiş əsirlərin dediyinə görə, əsirlikdə olanlar qul kimi işlədilir, daim təhqir olunur və işgəncələrə məruz qalırlar. Onlar normal qidalanmır, lazımı tibbi yardım almırlar.

7. Assambleya Nazirlər Komitəsinə müraciət edərək Avropa Şurasının üzvü olan bir dövlətin - Ermənistanın işğal etdiyi Azərbaycan ərazisində insan hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının həyata keçirilməsini bütün imkanlardan istifadə etməklə təmin etməyə çağırır.

8. Assambleya Hüquqi Məsələlər və İnsan Hüquqları Komitəsinə müraciət edərək problemin tezliklə həll olunması ilə bağlı xüsusi məruzə hazırlamasını xahiş edir.

-----
* Bax: Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Sənəd. 9063

**Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinin
tanınması haqqında yazılı bəyannamə***

Strasburq, 26 aprel 2001- ci il

Azərbaycan torpaqlarının Gülistan (1813) və Türkmənçay (1828) müqavilələri ilə parçalanmasından başlayan soyqırım Azərbaycan tarixinin tərkib hissəsidir.

Ermənilər “Böyük Ermənistan” yaratmaq iddiası ilə 1905-1907-ci illərdə azərbaycanlılara qarşı kütləvi qırğınlar həyata keçirdilər.

1918-ci ilin martında ermənilər Bakı, Şamaxı, Quba, Qarabağ, Zəngəzur, Naxçıvan, Lənkəran və başqa ərazilərdə azərbaycanlılara qarşı qətlə törətdilər.

Sovet rejiminin köməyi ilə Ermənistan 1920-ci ildə Zəngəzuru və başqa Azərbaycan torpaqlarını öz ərazisinə birləşdirdi.

1948-1953-cü illərdə kommunist rejimi azərbaycanlıları onların Ermənistandakı tarixi torpaqlarından Azərbaycana deportasiya etdi.

1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlandıqdan sonra yüz minlərlə azərbaycanlı yenidən öz tarixi torpaqlarından deportasiya edildi.

1992-ci il fevral ayının 26-da Xocalı əhalisi ermənilər tərəfindən bütünlüklə məhv edildi, şəhər xarabazara çevrildi.

Dağlıq Qarabağdakı erməni separatizmi və Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin işğalı nəticəsində minlərlə insan məhv oldu, bir milyondan artıq əhali evindən-əşiyindən didərgin düşdü.

Biz, Parlament Assambleyasının bütün digər üzvlərinə müraciət edərək XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq ermənilərin azərbaycanlılara qarşı apardığı soyqırımını tanımaq üçün zəruri addımlar atmağı xahiş edirik.

-----
* Bax: Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Sənəd. 9066.

Azərbaycanın mədəni irsinin zəbt edilməsi və dağıdılması*

Strasburq, 27 iyun 2001-ci il

Azərbaycan Respublikasına qarşı erməni təcavüzünün faciəvi nəticələrindən biri də odur ki, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etməkdən əlavə, ermənilər ölkənin zəbt olunmuş bölgələrində Azərbaycanın milli-mənəvi irsini məhv edirlər. Bir çox beynəlxalq təşkilatların müraciətinə baxmayaraq, Ermənistan işğal olunmuş bölgələrdə Azərbaycanın mədəni sərəvətlərinin təhlükəsizliyi üçün heç bir konstruktiv addım atmamışdır.

İşğal olunmuş ərazidə 500 tarixi-memarlıq və 100-dən çox memarlıq abidəsi, 22 muzey, 4 şəkil qalereyası, 927 kitabxana, 85 musiqi məktəbi, 4 dövlət teatri qalmışdır.

İşğal nəticəsində tunc dövrünə aid nadir abidələr - 100-dən çox Xocalı kurqanı yerlə-yeksan edilmişdir. Parlament Assambleyası belə xəbəri təşviş hissi ilə qarşılamışdır ki, insan sivilizasiyasının qədim məskənlərindən biri olan Azıx mağarası silah anbarı kimi istifadə olunur.

Azərbaycanın ədəbiyyat və incəsənət nümunələrinin ermənilər tərəfindən təhqirə məruz qalması Azərbaycan xalqını ciddi narahat edir.

Uzun əsrlər boyu yaradılmış mədəni irsin yalnız bir xalqa və ya ölkəyə mənsub olmadığını, dünya mədəniyyətinin bir parçası olduğunu nəzərə alaraq Parlament Assambleyası Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinə müraciət edir, Azərbaycanın mədəni irsinə qarşı ermənilərin törətdikləri vəhşiliklərin qarşısını almağa çağırır.

-----
* Bax: Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Sənəd. 9147

**Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyət
(Dağlıq Qarabağ, Şuşa, Laçın, Qubadlı, Zəngilan,
Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl)***

Strasburq, 27 iyun 2001-ci il

Müasir dünyada ekoloji problemlərin ümumbəşəri əhəmiyyətini nəzərə

alaraq Avropa Şurası Azərbaycan Respublikasının ərazisində (Dağlıq Qarabağ, Şuşa, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl) yaranmış ekoloji vəziyyətlə əlaqədar dərin təşviş hissi keçirir.

Azərbaycanın həmin ərazisində iki milli qoruq (Qarabağ və Bəsitçay) və dörd müvəqqəti qoruq (Laçın, Qubadlı, Arazətrafi, Cəbrayıl) var. Nadir təbii relyefi, zəngin fauna və florası ilə tanınan həmin milli qoruqlar nəzarətdən kənar qaldığına görə aramsız olaraq ermənilər tərəfindən qarət edilir.

Adı çəkilən ərazilərdə meşələrin ümumi sahəsi 264.000 hektardır. Nadir ağac və heyvan növləri hər gün məhv edilir. Nəticədə təbii növlər arasında bioloji əlaqələr pozulur, bu isə ekoloji böhrana səbəb olur.

Azərbaycanın ən mühüm su arteriyalarından biri olan Araz çayında suyun kimyəvi analizi göstərir ki, suyun çirklənməsi normadan bir neçə dəfə yuxarıdır. Araz çayının əsas qollarının (Oxçuçay, Razdan, Arpaçay) Ermənistan ərazisindən keçdiyini, habelə Ermənistanın “Sərhədlərarası su arteriyalarından və beynəlxalq suların istifadə edilməsi və onların mühafizəsi haqqında Konvensiya”-nı (Helsinki, 2000-ci il) imzalamadığını nəzərə alaraq Parlament Assambleyası vəziyyətlə əlaqədar böyük narahatlıq hissi keçirir.

Qafqaz regionunda seysmoloji aktivliyin (Spitak, 1988, Bakı, 2000) yüksək olduğunu, Ermənistan Respublikasındakı atom stansiyasının təkə region üçün deyil, bütün Şərqi Avropa və Yaxın Şərq ölkələri üçün potensial təhlükə olduğunu, Azərbaycan Respublikasının 2001-ci ildə “Zəhərli tullantıların sərhədlərarası daşınmasına nəzarət haqqında Bazel Konvensiyası”-nı imzaladığını, həmçinin adı çəkilən ərazilərin tamamilə nəzarətsiz qaldığını nəzərə alaraq Parlament Assambleyası belə bir narahatlıq hissi keçirir ki, Azərbaycanın həmin ərazilərində Ermənistandakı atom stansiyasının nüvə tullantıları basdırıla bilər.

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq, Parlament Assambleyası Nazirlər Komitəsinə müraciət edir, Avropanın nadir torpaq sahələrindən olan həmin işğal zonasında mümkün ekoloji fəaliyyətin qarşısını almaq üçün təsirli tədbirlər görməyə çağırır.

-----
* Bax: Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Sənəd. 9148

Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində nüvə texnologiyası və nüvə tullantılarının basdırılması barədə*

Strasburq, 7 may 2002- ci il

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin nəticələrindən biri Ermənistan hərbi qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş torpaqlarda, Qarabağ dağlarında və Azərbaycan Respublikasının digər yeddi rayonunda nəzarət edilməyən nüvə zonalarının yaradılması olmuşdur ki, bu da bütün Cənubi Qafqaz regionu üçün ciddi təhlükə törədir.

İşğal edilmiş ərazidə 29 nüvə mərkəzi vardır. Bu sahədə radiasiya və nüvə tullantıları 80000 hektar kənd təsərrüfatı torpağını, 150000 hektar meşəni, 22000 hektar şəxsi sahələri və iki yaşayış qəsəbəsini zəhərləmişdir.

Ermənistanın “Razdanmaş”, “Armavir”, “Akopyan”, “Çak Mac Metals” və “Vartaniol” şirkətləri nüvə texnologiyalarını Dağlıq Qarabağdan keçirməklə İrana və İraqa ötürmüşlər. Sonuncu şirkət, həmçinin işğal edilmiş ərazidə “C-300” və “Tayfun” tipli raketlərin təkmilləşdirilməsi prosesinə cəlb edilmişdir.

Sankt-Peterburq Fizika İnstitutunun, Moskvanın Kurçatov adına Nüvə Texnologiyaları İnstitutunun və Minskin Nüvə Fizikası İnstitutunun laboratoriyaları Qarabağ dağlarında işləyirlər. Bu laboratoriyaların və Ermənistanın “Metsamor” atom stansiyasının nüvə tullantıları xüsusi çəlləklərdə Qarabağın dağlıq regionunda yerləşən Almalı, Kolatıq və Seyidbəyli yaşayış sahələrində basdırmışlar.

Baham adalarında yerləşmiş olan “Union Atomic Garbage Pic” adlı atom tullantılarının yerləşdirilməsi üzrə podratçı şirkəti Qarabağ dağlarında nüvə tullantılarının basdırılması üçün xüsusi beton çalalar tikmişdir.

Azərbaycanın işğal edilmiş Cəbrayıl rayonunun təxminən yarısı İran vətəndaşlarına icarəyə verilmişdir. Nüvə tullantıları bu rayonun şərq hissəsində basdırılmışdır və 219 kvadrat kilometrlik sahə yüksək radiasiya ilə əhatə edilmişdir. Bu rayonun İrana yaxın hissəsi (93 kvadrat kilometr) on illiyə İranın sərhəd qüvvələrinə icarəyə verilmişdir.

Regionda mövcud olan nüvə təhlükəsi, həmçinin ermənilər tərəfindən 1993-cü ildə Azərbaycanın Kəlbəcər rayonunun işğalı zamanı nüvə döyüş başlıqlarının istifadəsinin nəticəsi kimi özünü büruzə vermişdir və ekspertlərin rəyi belədir ki, bu zəhərlənmiş zona ən azı iyirmi beş il ərzində təmizlənmə bilər (Rusiya Federasiyası Elmlər Akademiyasının Mikrobiologiya İnstitutu, “Messenger” 1997, 14 noyabr).

Azərbaycanın işğal edilmiş Laçın rayonunun 280 kvadrat kilometrlik meşə zonası Amerika vətəndaşı Q.Ohanyana icarəyə verilmişdir və o, bu ərazidə silah zavodu tikmişdir. Ermənistan Toksikologiya İnstitutunun 1996-cı il hesabatında göstərilmişdir ki, Laçın rayonunda olan 320 kvadrat kilometrlik sahə kütləvi qırğın zonasına çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq nəzarətdən kənar olan işğal edilmiş ərazilərində nüvə silahlarının, nüvə texnologiyalarının və nüvə tullantılarının artması, Qafqazda sülhün və sabitliyin gələcəkdə yaradılması üçün ciddi maneəni və daha böyük fəlakətlərin baş verməsinin real təhlükəsini əks etdirir.

Assambleya belə hesab edir ki, Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində qanunsuz zonaların mövcudluğu bütün Qafqaz üçün real nüvə təhlükəsi yaradır.

Assambleya təkid edir ki, Ermənistan rəhbər dairələri regionda nüvə təhlükəsinin genişləndirilməsinə son qoysunlar.

Assambleya Avropa Şurasına üzv olan ölkələri buna çağırır ki, işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində radiasiya zonaları yaradan Ermənistan və İranla hər hansı nüvə əməkdaşlığından çəkinsinlər.

Assambleya buna görə də özünün Siyasi İşlər Komitəsi və Ətraf mühit və Kənd Təsərrüfatı Komitəsindən xahiş edir ki, göstərilmiş məsələni nəzərdən keçirsin və bu barədə tövsiyələr tərtib etsin.

-----
* Bax: Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Sənəd. 9444

Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində ermənilər tərəfindən dəstəklənən terrorçu təşkilatlar şəbəkəsi barədə*

Strasburq, 14 iyun 2002- ci il

Azərbaycan Respublikasının 20 faizi Ermənistan tərəfindən işğal edilmişdir. İşğal edilmiş ərazilərdə beynəlxalq hüquq normalarına daha hörmət edilmir və bu torpaqlar Avropa qitəsindən təcrid edilərək dünya ictimaiyyəti üçün ciddi qeyri-təhlükəsizlik zonası təşkil edir.

İşğal edilmiş ərazilərdə yerləşmiş olan terrorçu qruplarının maliyyə mənbələri narkotiklərin satışı, nüvə layihələri və həmçinin silahların daşınmasıdır.

Dağlıq Qarabağ regionunda narkotiklərin becərilməsi və istehsalı üçün zəruri olan şəraitin yaradılması barədə ABŞ Dövlət Departamentinin mart, 2000-ci il tarixli hesabatı və həmçinin işğal edilmiş torpaqlarda qanunsuz nüvə layihələrinin yerinə yetirilməsi ilə məşğul olan erməni təşkilatlarına qarşı sanksiyaların tətbiq edilməsi üzrə ABŞ Dövlət Departamentinin may, 2002-ci il tarixli qərarının qəbul edilməsi Ermənistan dövlətinin müdafiəsi ilə bu cinayət fəaliyyətini idarə edən terrorçu şəbəkəsinə xüsusi diqqət yetirilməsinə olan ehtiyacı çox yaxşı sübut edir.

İşğal edilmiş ərazilərdə nəzarətin olmaması nəinki erməni terror təşkilatları olan “Asala”, “Haudud” təşkilatları üçün əlverişli şərait yaradır, həmçinin təlim düşərgələri yaratmaq və müvafiq fəaliyyət göstərmək üçün vəsaitə malik olan xarici terror təşkilatlarını da ruhlandırır.

İşğal edilmiş Kəlbəcər rayonunda Livanın “Qayıdan qəhrəmanlar təşkilatı” (rəhbəri: Ter-Qriqoryan, Beyrut mənşəli erməni), Laçın rayonunda kürdlərin PKK təşkilatı (rəhbəri: C.Samoyan) və “Vartan cəngavərləri” terrorist təşkilatı (rəhbəri: A.Babacanyan), Zəngilan rayonunda Livanın “Həmas” qrupunun “Ziyəddin Əl-Gissan” hərbi qolu, Xankəndində yunanların “Milli dirçəliş təşkilatı” terrorçu qrupu (rəhbəri: E.Qalustyan) geniş fəaliyyətdədir.

ABŞ vətəndaşı Monte Melkonyan, İran vətəndaşı Vazgen Sisliyan və Suriya vətəndaşı, 1970-80-cı illərdə Fransada törətdiyi terrorçuluq əməlləri ilə məşhur olmuş Varucan Qarbicyan kimi beynəlxalq terrorçulara Ermənistan prezidenti tərəfindən Qarabağ müharibəsinin milli qəhrəmanı adı verilməsi, onların dövlətin himayəsinə götürülməsi terrorizmin Ermənistanda dövlət səviyyəsində müdafiə edilməsini təkzibedilməz dərəcədə sübut edir.

Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində olan “qanunsuz sahənin” bütün Avropa üçün təhlükə yaratdığını vurğulamaqla, Assambleya üzv olan ölkələri problemin həllini tapmaqda öz səylərini daha da artırmağa çağırır.

Azərbaycanın işğal edilmiş Dağlıq Qarabağ regionunda və bununla bitişik olan Azərbaycanın yeddi rayonunda cari vəziyyətin ciddi yoxlanılması üçün monitorinq qrupu yaradılmasına olan zəruri ehtiyacı xüsusi qeyd edir.

Assambleya bunu tövsiyə edir ki, Nazirlər Komitəsi zəruri olan addımlar atsın ki, işğal edilmiş və beynəlxalq nəzarət altında olmayan zonadan terrorçu qrupları və şəbəkələri yaratmaq, narkotikləri becərmək və daşımaq, məxfi nüvə layihələrini yerinə yetirmək üçün istifadə edən Ermənistan beynəlxalq hüquq normalarına və Avropa Şurasının Nizamnaməsinə zidd olan özünün bu fəaliyyətini dərhal dayandırsın.

---

* Bax: Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Sənəd. 9489

**Ermənistan Respublikası tərəfindən Naxçıvan Muxtar Respublikasına
yöndətilmiş blokada siyasəti təhlükəsinin aradan qaldırılması zərurəti
barədə***

Strasburq, 14 oktyabr 2002- ci il

Sülhün yaradılması üzrə bütün cəhdlərə, o cümlədən son iki il ərzində Avropa Şurasının tövsiyə etdiyi cəhdlərə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası ərazilərinin Ermənistan Respublikası tərəfindən 1988-ci ildə başlamış olan işğalı indiyə qədər davam edir. Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal etmiş Ermənistan silahlı qüvvələrinin öz ərazilərini genişləndirmək niyyətindən doğan böyük təhlükə mövcuddur və onlar bu məsələ ilə əlaqədar Naxçıvan Muxtar Respublikasına münasibətdə olan öz iddiaları haqda açıq-aşkar danışırlar.

1988-1994-cü illər ərzində sərhədə yaxın olan ərazilərdən Naxçıvan Muxtar Respublikasına bir neçə dəfə təcavüz cəhdi edilmişdir.

1991-ci ildən bəri Ermənistan Naxçıvan Muxtar Respublikasını tammiqyaslı iqtisadi, nəqliyyat və kommunikasiya blokadası şəraitində saxlayır. Bu cür dəhşətli blokadanın nəticəsi olaraq 45 istehsal və emal müəssisəsi öz fəaliyyətini dayandırmalı olmuşdur. 50 min insandan ibarət olan işçi qüvvəsi işsiz vəziyyətə düşmüş, onlar Dağlıq Qarabağdan (Naqorno Karabakh) zor gücünə qovulmuş və Naxçıvana qaçqın kimi gəlmiş 1400 ailəyə əlavə olunmuşlar.

Hal-hazırda Ermənistan rəsmi olaraq Naxçıvana olan iddialarını bəyan edir və hətta onu öz ərazisinə ilhaq edəcəyi ilə hədələyir. Bunu qeyd etmək zəruridir ki, bu gün Naxçıvan çox çətin şəraitdə yaşayır və Azərbaycanın qalan hissəsi ilə yalnız hava yolu ilə əlaqə saxlayır. Ermənistanın bu yeni bədnam planı hər bir yerdə - onun təhsil, elm, siyasi və hərbi dairələrində geniş və açıq şəkildə bəyan edilir.

Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasının icraçı orqanı olmaqla və özünün nizamnaməsinə müvafiq olaraq hansı növ mexanizmlərdən istifadə edə bilər ki, Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı iddialarının qarşısını alsın və bu kontekstdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ermənistan Respublikası tərəfindən 11 il davam edən tammiqyaslı blokadasının vurduğu ziyan Nazirlər Komitəsini narahat və məşğul edə biləcək bir sualdır.

-----
* Bax: Avropa Şurası Parlament Assambleyası. Sənəd. 9586

**Avropa Şurası Parlament Assambleyası
ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu
Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə
TÖVSIYƏ 1690 (2005) ***

Strasburq, 25 yanvar 2005-ci il

Parlament Assambleyası ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu münaqişəyə dair özünün 1416 (2005) sayılı qətnaməsinə istinad edərək Nazirlər Komitəsinə aşağıdakıları tövsiyə edir:

I. Xüsusilə hərbi əməliyyatlardan çəkinmə və Azərbaycanın bütün işğal olunmuş ərazilərindən hərbi qüvvələrin geri çəkilməsi də daxil olmaqla, əlaqədar tərəfləri BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993), 884 (1993) sayılı qətnamələrinə əməl etməyə çağırınsın;

II. Azərbaycan və Ermənistan tərəfindən BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin və ATƏT-in Nazirlər Şurasının münaqişəyə dair qərarlarının yerinə yetirilməsinin monitorinqini aparsın və monitorinqin nəticələri barədə Assambleyaya hesabat versin;

III. BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə uyğun olaraq, münaqişənin dinc yolla həll olunması üçün üzv dövlətlər tərəfindən göstərilən səylər barədə Assambleyaya hesabat versin. Bu hesabatda BMT Təhlükəsizlik Şurasının 853 (1993) sayılı qətnaməsinin ziddinə olaraq üzv dövlətlərin münaqişənin intensivləşdirilməsinə və ya ərazinin işğalının davam etməsinə gətirib çıxara bilən silah və sursat təchizatından çəkinib-çəkinməmələri də öz əksini tapsın;

IV. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında özünün 1251 (1994) sayılı tövsiyəsini xatırladaraq Azərbaycan və Ermənistanın istədikləri təqdirdə, Dağlıq Qarabağın siyasi statusunun müəyyənləşdirilməsinə köməklik məqsədilə ekspertləri onların sərəncamına versin;

V. Azərbaycan və Ermənistanda xüsusi etimad yaradılması tədbirləri üzrə fəaliyyət planı üçün vəsait ayırınsın;

VI. Hər iki ölkədən müəllimlər və jurnalistlər üçün daha yaxşı qarşılıqlı anlaşma, dözümlülük və barışıq məqsədi güdən xüsusi trening proqramlarının həyata keçirilməsinə vəsait ayırınsın;

VII. Xüsusilə təhsil müəssisələri və ictimai KİV-ə dair irqçilik və dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyası tərəfindən hər iki ölkə üçün xüsusi fəaliyyətə vəsait ayırınsın;

VIII. Səlahiyyətli rəhbər komitələri təlimatlandırın ki, onlar Mübahisələrin sülh yolu ilə həll olunmasına dair Avropa Konvensiyasının Avropa Şurasının üzv dövlətləri arasında münaqişələrin aradan qaldırılmasının müasir tələblərini nə dərəcədə əks etdirməsi və Avropa Şurasının üzv dövlətləri arasında mübahisələrin sülh yolu ilə həll olunması üçün adekvat vasitənin tapılması məqsədilə konvensiyanın hansı hissəsinə düzəlişlərin edilməsi ilə bağlı təhlil aparsın;

IX. İki ölkəyə dair fəaliyyətlə bağlı qərar verərkən 1416 (2005) sayılı qətnaməni nəzərə alsın;

X. 1416 (2005) sayılı qətnamənin və bu tövsiyənin milli, ikitərəfli və beynəlxalq səviyyədə dəstəklənməsi məqsədilə onları üzv dövlətlərin hökumətlərinə təqdim etsin.

-----
* 2005-ci il yanvarın 25-də Assambleyanın müzakirəsi (2-ci iclas).

(Bax: Siyasi məsələlər komitəsinin məruzəsi, Sənəd.10364, məruzəçi: cənab Atkinson). 2005-ci il yanvarın 25-də Assambleya tərəfindən qəbul olunmuş mətn (2-ci iclas).

**Avropa Şurası Parlament Assambleyası
ATƏT-in Minsk Konfransının məşğul olduğu
Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişə
QƏTNAMƏ 1416 (2005) ***

Strasburq, 25 yanvar 2005-ci il

1. Parlament Assambleyası silahlı əməliyyatların başlamasından on ildən artıq bir müddətin keçməsinə baxmayaraq, Dağlıq Qarabağ bölgəsi üzərində münaqişənin həll olunmamış qalmasından təəssüflənir. Yüz minlərlə insan hələ də köçkündür və acınacaqlı şəraitdə yaşayır. Azərbaycan ərazisinin əhəmiyyətli hissələri hələ də Erməni qüvvələri tərəfindən işğal altındadır və separatçı qüvvələr hələ də Dağlıq Qarabağ bölgəsinə nəzarət edirlər.

2. Assambleya hərbi əməliyyatların və bundan əvvəl başlamış kütləvi etnik düşmənçiliyin qorxunc etnik təmizləmə anlayışını xatırladan genişmiqyaslı etnik qovulmaya və mono-etnik ərazilərin yaranmasına gətirib çıxarması ilə bağlı öz narahatlığını ifadə edir. Assambleya bir daha təsdiq edir ki, bir dövlətin ərazisindən

regional ərazinin ayrılması və müstəqilliyi etnik qovulmaya və bu cür ərazinin digər dövlətə de-fakto birləşdirilməsinə gətirib çıxaran silahlı münaqişə yolu ilə deyil, yalnız bu ərazinin əhalisinin demokratik dəstəyinə əsaslanan qanuni və dinc proses vasitəsilə əldə oluna bilər. Assambleya üzv dövlət tərəfindən xarici ərazinin işğalının həmin dövlətin Avropa Şurasının üzvü kimi öz üzərinə gətirdiyü öhdəliklərin ciddi şəkildə pozulması demək olduğunu xatırladır və münaqişə ərazisindən köçkün düşmüş şəxslərin öz evlərinə təhlükəsiz və ləyaqətlə qayıtması hüququnu bir daha təsdiq edir.

3. Assambleya Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993) və 884 (1993) sayılı Qətnamələrini xatırladır və əlaqədar tərəflərin, xüsusilə silahlı əməliyyatlardan çəkinməklə və istənilən işğal olunmuş ərazilərdən silahlı qüvvələri çıxarmaqla, onlara riayət etməsini təkid edir. Assambleya Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 853 (1993) sayılı Qətnaməsində ifadə olunmuş tələbə tərəfdar çıxır və beləliklə, bütün üzv dövlətlərin münaqişənin intensivləşdirilməsinə və ya ərazinin işğalının davam etməsinə gətirib çıxara bilən silah və sursat təchizatından çəkinməsini təkid edir.

4. Assambleya xatırladır ki, həm Ermənistan, həm də Azərbaycan 2001-ci ilin yanvarında Avropa Şurasına daxil olarkən öz qonşularına qarşı zor tətbiq etmək hədəsindən çəkinməklə münaqişəni yalnız dinc vasitələrlə həll etmək öhdəliyini götürmüşlər. Eyni zamanda, Ermənistan münaqişənin həllini təşviq etmək üçün Dağlıq Qarabağ üzərində əhəmiyyətli təsirindən istifadə etməyi öz üzərinə götürmüşdür. Assambleya hər iki Hökumətin bu öhdəliklərə əməl etməsini, eləcə də bir-birinə qarşı silahlı qüvvələrdən istifadə etməkdən və hərbi əməliyyatları təbliğ etməkdən çəkinməsini təkid edir.

5. Assambleya Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin (ATƏM) Nazirlər Şurasının 1992-ci ilin mart ayında Helsinkidə münaqişənin dinc yolla həlli üzrə danışıqlar forumunun təmin edilməsi məqsədilə Minskə konfrans keçirmək barədə razılıq əldə etdiyini xatırladır. Ermənistan, Azərbaycan, Belarus, keçmiş Çex və Slovak Federal Respublikası, Fransa, Almaniya, İtaliya, Rusiya Federasiyası, İsveç, Türkiyə və Amerika Birləşmiş Ştatları həmin vaxt Konfransda iştirak etməyə razılıq vermişdilər. Assambleya bu dövlətləri münaqişənin dinc yolla həllinə nail olmaq üçün öz səylərini artırmağa çağırır və onların Assambleyadakı milli nümayəndə heyətlərini bununla əlaqədar öz hökumətlərinin gördüyü tədbirlər barədə hər il Assambleyaya məruzə etməyə dəvət edir. Bu məqsədlə Assambleya öz Bürosundan bu milli nümayəndə heyətlərinin başçılarının da daxil olduğu ad hoc Komitə yaratmağı xahiş edir.

6. Assambleya, xüsusilə də 1994-cü ilin may ayında atəşkəsə nail olunmasına və həmin vaxtdan etibarən atəşkəsə riayət olunmasının monitorinqinə

görə Minsk qrupunun həmsədrlərinin və ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin şəxsi nümayəndəsinin yorulmaq bilmədən göstərdikləri səylərini yüksək qiymətləndirir. Assambleya ATƏT-in Minsk Qrupu Həmsədrlərini silahlı münaqişənin dayandırılması barədə, həyata keçirilməsi münaqişənin bütün tərəflər üçün başlıca nəticələrini aradan qaldıracaq və Minsk Konfransının çağırılmasına imkan verəcək siyasi sazişin bağlanması üzrə danışıqları sürətləndirmək üçün təcili addımlar atmağa çağırır. Assambleya Ermənistanı və Azərbaycanı ATƏT-in Minsk Prosesindən faydalanmağa və Minsk Qrupu vasitəsilə münaqişənin beynəlxalq hüququn müvafiq norma və prinsiplərinə uyğun olaraq dinc yolla həlli üçün öz konstruktiv təkliflərini bir-birinə fəal surətdə təqdim etməyə çağırır.

7. Assambleya Azərbaycan və Ermənistanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsini imzalamalarını və Nizamnamənin 93-cü Maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq ipso facto Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin Statutuna tərəfdar çıxmalarını xatırladır. Bununla əlaqədar olaraq Assambleya Minsk Qrupunun Həmsədrlərinin himayəsi altında keçirilən danışıqların uğursuzluqla nəticələnməyə təqdirə, Azərbaycan və Ermənistanı Məhkəmənin Statutunun 36-cı Maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsindən faydalanmağı nəzərdən keçirmələrini təklif edir.

8. Assambleya Azərbaycan və Ermənistanı Assambleya daxilində, eləcə də Qafqaz Dördlüyünün Parlament Spikerlərinin görüşləri kimi digər forumlarda ikitərəfli parlamentlərarası əməkdaşlığı gücləndirməklə özləri arasında siyasi barışıqı təşviq etməyə çağırır. O, hər iki nümayəndə heyətinin bu cür barışıq istiqamətində tərəqqini nəzərdən keçirmək üçün Assambleyanın hər hissəvi sessiyasında görüşməsinə tövsiyə edir.

9. Assambleya Azərbaycan hökumətini bölgənin gələcək statusu ilə bağlı Dağlıq Qarabağ bölgəsinin hər iki icmasının siyasi nümayəndələri ilə qeyd-şərtsiz əlaqə qurmağa çağırır. O, bu cür əlaqələr üçün Strasburqda şərait yaradılmasına hazır olduğunu qeyd edir və bir neçə dəfə ermənilərin iştirakı ilə dinləmələr formasında bunu həyata keçirdiyini xatırladır.

10. Assambleya özünün Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanda qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyətinə dair 1570 (2002) sayılı Tövsiyəsini xatırladaraq bütün üzv və müşahidəçi dövlətləri etnik ermənilərin Azərbaycandan və etnik azərbaycanlıların Ermənistandan qovulması və silahlı əməliyyatlar nəticəsində köçkün düşmüş yüz minlərlə insana humanitar yardım və kömək göstərməyə çağırır.

11. Assambleya Ermənistan və Azərbaycan kütləvi informasiya vasitələrində əks olunan bütün nifrət ifadələrini mühakimə edir. Assambleya Ermənistan və Azərbaycana müraciət edərək məktəblər, universitetlər və KİV

vasitəsi ilə öz xalqları arasında qarşılıqlı barışıq, etimad yaradılmasını və qarşılıqlı anlaşmanı təşviq etməyə çağırır. Belə bir barışıqın olmadığı təqdirdə nifrət və etimadsızlıq bölgədə sabitliyə mane olacaq və yeni zorakılığa gətirib çıxaracaqdır. İstənilən davamlı həlldən əvvəl və həll zamanı bu cür barışıq prosesi həyata keçirilməlidir.

12. Assambleya Avropa Şurasının Baş Katibini Ermənistan və Azərbaycana qarşılıqlı barışıq prosesinə yönəlmiş xüsusi dəstək verilməsi üçün fəaliyyət planı hazırlamağa, eləcə də Ermənistan və Azərbaycana dair tədbirlər barədə qərar verərkən bu qətnaməni nəzərə almağa çağırır.

13. Assambleya Avropa Şurasının Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresini Ermənistan və Azərbaycanda bələdiyyələrə seçilən nümayəndələrə qarşılıqlı əlaqələrin və bölgələrarası qarşılıqlı əməkdaşlığın qurulmasında yardım etməyə çağırır.

14. Assambleya insan hüquqlarına, sabitliyə və sülhə təhlükə törədən ikitərəfli münaqişələri və daxili mübahisələri yerli və regional ərazi icmalarını və hakimiyyətləri cəlb etməklə dinc yolla həll etmək üçün özünün üzv dövlətlərini daha yaxşı mexanizmlərlə təmin etmək məqsədilə Avropa Şurasının münaqişələrin həlli üzrə mövcud mexanizmlərini, xüsusilə də Mübahisələrin dinc yolla həlli üzrə Avropa Konvensiyasını təhlil etməkdə qərarlıdır.

15. Assambleya bu münaqişənin dinc yolla həllinin mütəmadi əsasda monitorinqini davam etdirməkdə qərarlıdır və bu məsələnin nəzərdən keçirilməsinə özünün 2006-cı ildə ilk hissəvi-sessiyasında qayıtmağa qərar verir.

-----

* 2005-ci il yanvarın 25-də Assambleyanın müzakirəsi (2-ci iclas).

(Bax: Siyasi məsələlər komitəsinin məruzəsi, Sənəd.10364, məruzəçi: cənab Atkinson). 2005-ci il yanvarın 25-də Assambleya tərəfindən qəbul olunmuş mətn (2-ci iclas).

II.4. Avropa İttifaqının sənədləri

Avropa İttifaqı Dağlıq Qarabağa dair BƏYANAT

Brüssel, 22 may 1992-ci il

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağ regionunda döyüşlərin son vaxtlar intensivləşməsi ilə bağlı dərin narahatlığını bildirir və hər hansı bir tərəfdən güc tətbiq edilməsini qəti şəkildə pisləyir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər davamlı döyüşlər nəticəsində əhalinin yenidən üzləşdiyi əzab-əziyyətdən və insan tələfatından təəssüflənir.

Dağlıq Qarabağın erməni və Azərbaycanlı əhalisi daxil olmaqla, Ermənistan və Azərbaycan xalqları, hər iki hökumətin ATƏM-in prinsip və öhdəliklərini qəbul etdikləri təqdirdə, eyni səviyyəli mühafizə ilə təmin olunmaq hüququna malikdirlər. Buna görə də Birlik və ona üzv olan dövlətlər qəbul edilmiş prinsip və öhdəliklərə zidd olaraq ərazi bütövlüyünə qarşı və ya mülki əhalinin daimi yaşayış yerlərindən qovulması da daxil olmaqla, siyasi məqsədlərə nail olmaq üçün gücə əsaslanan hərəkətləri pisləyir. Azərbaycan və erməni əhalisinin fundamental hüquqları mövcud sərhədlər məzmununda tam şəkildə bərpa edilməlidir.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Ermənistan və Azərbaycana müraciət edərək maksimal dərəcədə təmkinlilik nümayiş etdirməyə və ATƏM prosesinə konstruktiv töhfə verməyə çağırır. Bu mənada Birlik və ona üzv olan dövlətlər bütün tərəfləri Dağlıq Qarabağ üzrə ATƏM-in Sülh Konfransının tezliklə keçirilməsi istiqamətində iş aparmağa və Dağlıq Qarabağ icmalarının təmsil olunmaları şərtlərinə dair razılıq əldə etməyə dəvət edir ki, onsuz davamlı sülhün bərqərar olması mümkün deyil.

**Avropa İttifaqı
Dağlıq Qarabağa dair
BƏYANAT**

Brüssel, 18 iyun 1992-ci il

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağda davam edən döyüşlər ilə bağlı dərin narahatlığını bildirir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər böhranın həllinə qətiyyətlə kömək etməyən hər hansı gücün tətbiq edilməsini ciddi şəkildə pisləyir. Onlar böhrana qatılan tərəfləri təmkinliliyə dəvət edir və növbəti əzab-əziyyət və ya insan tələfatı ilə nəticələnən hərəkətlərdən çəkinməyə çağırır.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər aidiyyəti olan hökumətləri nüfuzlarından istifadə edərək baş verən dəhşətli zorakılığa son qoymağa və davamlı atəşkəsə nail olmağa çağırır.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Ermənistan və Azərbaycana bir daha müraciət edərək ATƏM-ə daxil olarkən götürdükləri öhdəliklərə əsasən insan hüquqlarına hörmət etməyə çağırır. Onlar tərəfləri regionda sülhü bərpa etməyin ən yaxşı yolunu təklif edən ATƏM-in himayəsi altında Minsk Konfransının tezliklə keçirilməsinin zəruri şərtlərinin yaradılması üçün Romada ilkin fəvqəladə görüş çərçivəsində göstərilən sözlərə töhfə verməyə çağırır.

**Avropa İttifaqı
Dağlıq Qarabağa dair
BƏYANAT**

Brüssel, 7 aprel 1993-cü il

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin son zamanlarda kəskin şəkildə pisləşməsindən dərin narahatlıq keçirir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər hərbi əməliyyatların Kəlbəcər və Füzuli rayonları ərazisinə yayılmasından təəssüfləndiyini bildirir. Azərbaycan ərazilərindən dərhal çıxarılması və bu ərazilərdə döyüşlərin dayandırılması məqsədilə Ermənistan hökuməti Dağlıq Qarabağın hərbi birləşmələri üzərində olan təsirindən istifadə

etməyə qətiyyətlə çağırılır. Cərəyan edən son hadisələrə baxmayaraq, bütün tərəflərdən ATƏM-in Minsk qrupunda aparılan danışıqları tərk etməməyi xahiş edilir.

Avropa İttifaqı
Dağlıq Qarabağ dair
BƏYANAT

Brüssel, 24 iyun 1993-cü il

Birlik və ona üzv olan dövlətlər cənab Rafaellinin təqdim etdiyi ATƏM planının Dağlıq Qarabağ mübahisəsinin bütün iştirakçıları tərəfindən qəbul edilməsini alqışlayır. Onlar inanırlar ki, sözügedən plan regionda hərtərəfli atəşkəs, BMT TŞ-nin 30 aprel 1993-cü il tarixli 822 sayılı qətnaməsinin həyata keçirilməsi və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin danışıqlar vasitəsilə həlli istiqamətində əsil irəliləyiş üçün ən yaxşı ümididir. Onlar Dağlıq Qarabağda erməni icması nümayəndələrinin plana razılıqlarını təmin etmək məqsədilə Ermənistan prezidenti Ter Petrosyanın uğurlu şəxsi müdaxiləsini yüksək qiymətləndirirlər.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər ümid edirlər ki, Ermənistan hökuməti Dağlıq Qarabağda sülh planını hələ qəbul etməyən elementlər tərəfindən onu tam şəkildə qəbul etmək və Azərbaycanda Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı indiki daxili çətinliklərdən sui-istifadə etməkdən çəkinmək çağırışlarını davam etdirəcəkdir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər xəbərdarlıq edirlər ki, hazırkı vəziyyətdə hər hansı bir tərəfin hücum əməliyyatı sülh planını təhlükə altına sala bilər.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər münaqişə tərəflərini planı tam şəkildə dəstəkləməyə çağırır ki, bu, ATƏM-in müşahidəçi missiyasının yerləşdirilməsinin ilk mərhələsini asanlaşdırar. Onlar həmçinin tərəfləri qoşunların işğal edilmiş ərazilərdən çıxarılmasını qəbul etməyə razılıq və ATƏM müşahidəçilərinin ərazilərdə yerləşdirildiyi andan təhlükəsizliyinə təminat verməyə təkid edirlər.

**Avropa İttifaqı
Dağlıq Qarabağa dair
BƏYANAT**

Brüssel, 3 sentyabr 1993-cü il

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağda getdikcə genişlənən Azərbaycan ərazisini işğal edən yerli erməni qoşunlarının hücumlarını pisləyir. Onlar təəssüf hissi ilə qeyd edirlər ki, bu hərəkətlər döyüş bölgəsini genişləndirməklə daha böyük Azərbaycan ərazisini əhatə edir, Azərbaycanda çox ciddi qaçqın problemi meydana gətirir və qonşu ölkələri qatmaqla regional təhlükəsizliyi təhdid altına alır.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər region dövlətlərinin ərazi bütövlüyü və suverenliyinə olan dəstəklərini bir daha bəyan edirlər.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Azərbaycan Hökuməti və Dağlıq Qarabağın rəhbərliyi arasında 31 avqust 1993-cü il tarixində əldə edilmiş müvəqqəti atəşkəsin davam etdirilməsi üçün ATƏM-in Minsk Qrupu çərçivəsində göstərilən səyləri tam dəstəkləyir. Birlik və ona üzv olan dövlətlər hər iki münəqişə tərəfini iyun ayının sonunda prinsip etibarını ilə razılaşdırılmış cədvəli yerinə yetirməyi mümkün edən hər hansı bir formada əlavə dialoqa başlamağa çağırırlar.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər həmçinin Dağlıq Qarabağın yerli erməni silahlı qüvvələrinin BMT TŞ-nin 822 və 853 sayılı qətnamələrinə hörmət etdiyini və Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarından geri çəkilmələrini görcəkələrinə ümid edirlər. Birlik və ona üzv olan dövlətlərin əlində Azərbaycanın bu ərazilərdən irimiqyaslı hücumlar həyata keçirmək iqtidarında olduğuna dair heç bir dəlil yoxdur.

Birlik və ona üzv olan dövlətlər Dağlıq Qarabağ ermənilərinin BMT TŞ-nin 822 və 853 sayılı qətnamələrinə və ATƏM-in Minsk Qrupunun təkliflərinə əməl etmələri üçün Ermənistan hökumətini özünün həlledici təsirindən istifadə etməyə çağırır. Birlik və ona üzv olan dövlətlər Ermənistanı müraciət edərək Azərbaycan ərazisində hücumlar həyata keçirən yerli erməni hərbi birləşmələrinin bu cür hücumlarını daha da genişləndirmək üçün onlara maddi yardımın verilməməyini təmin etməyə çağırır.

**Avropa İttifaqı
Dağlıq Qarabağa dair
BƏYANAT**

Brüssel, 9 noyabr 1993-cü il

Avropa İttifaqı 24 oktyabr 1993-cü il tarixində Dağlıq Qarabağ regionunda əldə edilmiş atəşkəsin pozulmasını pisləyir və bütün qüvvələri son vaxtlarda işğal edilmiş ərazilərdən geri çəkilməyə çağırır. Avropa İttifaqı ATƏM prinsiplərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə verdiyi əhəmiyyəti bir daha vurğulayır.

Avropa İttifaqını döyüşlər nəticəsində yurdlarından didərgin salınmış insanların aqibəti xüsusilə narahat edir. Bu insanların qəbul edilməsi və qorunması beynəlxalq ictimaiyyətin əsas vəzifəsi olmalıdır. Bundan əlavə qaçqınların mövcudluğu münafişənin beynəlxalq xarakter alması təhlükəsini artırır və bütün regionun sabitliyini təhdid edir.

Avropa İttifaqı zərər çəkmiş əhaliyə göstərilən yardımı davam etdirmək əzmindədir və region dövlətlərini həmin yardımların çatdırılması prosesini asanlaşdırmağa çağırır.

Avropa İttifaqı Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin uzun müddətli siyasi həllinə nail olmaq məqsədilə ATƏM-in Minsk Qrupu tərəfindən göstərilən səyləri tam şəkildə dəstəklədiyini bir daha bildirir. Avropa İttifaqı münaqişə tərəflərini 24 oktyabr 1993-cü il tarixində pozulmuş atəşkəsi bərpa etməyə çağırır.

Bülleten Aİ 01-1994 (fr): 1.3.7

Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (7/20)

Azərbaycan

1.3.7. Avropa İttifaqının Sədrliyi adından Azərbaycandakı vəziyyət ilə bağlı 17 yanvar tarixində Afina və Brüssel şəhərlərində yayılmış kommünike:

“Avropa İttifaqı dekabr ayının ortalarından etibarən Dağlıq Qarabağ regionunda irimiqyaslı döyüşlərin yenidən başlanması ilə bağlı dərin narahatlıq hissi keçirir. Avropa İttifaqı mövcud tərəfləri təmkinlilik nümayiş etdirməyə və artıq müharibə nəticəsində əziyyət çəkmiş insanlara yenidən əzab verməməyə çağırır.

Avropa İttifaqı bir daha Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipini dəstəklədiyini bildirir və münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanmasına dəvət edir. Məsələnin beynəlxalq xarakter alması təhlükəsini nəzərə alaraq Avropa İttifaqı aidiyyəti olan tərəfləri döyüşləri dayandırmağa və BMT TŞ-nin müvafiq qətnamələrinə əməl etməyə çağırır. Avropa İttifaqı tam şəkildə dəstəklədiyi ATƏM-in Minsk Qrupu çərçivəsində münaqişə tərəfləri arasında aparılan danışıqları ən qısa zamanda yenidən başlamağa çağırır.”

Bülleten Aİ 07-1994

Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (6/24)

Dağlıq Qarabağ

1.3.5. Avropa İttifaqının Sədrliyi adından Dağlıq Qarabağa dair 5 avqust tarixində Brüssel və Bon şəhərlərində yayılmış kommünike:

“Avropa İttifaqı 12 may 1994-cü ildən etibarən qüvvədə olan atəşkəsin Ermənistan və Azərbaycan Müdafiə nazirləri, habelə Dağlıq Qarabağın hərbi birləşmələri tərəfindən 27 iyul 1994-cü il tarixində yazılı şəkildə təsdiq edilməsini təqdirəlayiq olduğunu bəyan edir. Münaqişə iştirakçılarının atdığı bu addım gələcəkdə məsələnin qarşılıqlı razılıq əsasında siyasi nizamlanmasına xidmət edəcəkdir.

Beləliklə, Avropa İttifaqı bu istiqamətdə tərəfləri ATƏM-in Minsk Qrupu ilə yaxından əməkdaşlıq etməyə və davamlı siyasi nizamlanmaya nail olmaq üçün üzərilərinə düşənləri yerinə yetirməyə çağırır. Fərsətdən istifadə edərək Avropa İttifaqı bir daha Minsk Qrupunun səylərini tam şəkildə dəstəklədiyini bəyan edir. Atəşkəsin təsdiq edilməsi təkcə ilk mərhələ deyil, eyni zamanda davamlı siyasi nizamlanmanın əldə edilməsi üçün danışıqların aparılması istiqamətində mühüm səy deməkdir. Avropa İttifaqı ATƏM müşahidəçilərinin regiona göndərilməsi üçün müvafiq razılaşmanın imzalanması məqsədilə avqust ayında danışıqların sürətləndirməsinə dair tərəflərin niyyətini alqışlayır. Belə ki, Avropa İttifaqı münaqişə tərəflərini ATƏM-in müşahidə missiyasının maksimum dərəcədə həyata keçirilməsindən ibarət olan ilk mərhələni dəstəkləməyə çağırır.

Bu kommünike dörd dövlətin mövqeyini bildirir.

Bülleten Aİ 09-1994

Xarici siyasət və cəmiyyətin təhlükəsizliyi (5/6)

Dağlıq Qarabağ

1.3.5. Avropa İttifaqının Sədrliyi adından Dağlıq Qarabağa dair 15 sentyabr tarixində Brüssel və Bon şəhərlərində yayılmış kommünike:

“Avropa İttifaqı son günlərdə Ermənistan, Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ rəhbərləri tərəfindən ATƏM-in Minsk Qrupunun Sədri səfir Eliassonun regiona səfəri zamanı verilmiş bəyanatları böyük məmnuniyyətlə qarşılayır. Həmin bəyanatlarda tərəflər münaqişənin nizamlanmasına dair razılığın əldə edilməsinə qədər atəşkəsə riayət edəcəkləri ilə bağlı niyyətlərini vurğulamışlar. Bundan əlavə, Avropa İttifaqı məsələ ilə əlaqədar Ermənistan və Azərbaycan hökumətləri, habelə Stepanakert rəhbərliyi tərəfindən verilmiş rəsmi bəyanatları alqışlayır.

Avropa İttifaqı hesab edir ki, atəşkəsin gücləndirilməsi və məsələnin siyasi nizamlanması yolunda bu addım mühüm əhəmiyyətə malikdir. Avropa İttifaqı ATƏM-in Minsk Qrupuna sözügedən bəyanatlarla nəticələnən söylərinə görə minnətdarlığını bildirir və Qrupun Dağlıq Qarabağ regionunda sülhün bərqərar olunması naminə mühüm fəaliyyətini dəstəkləyir. Avropa İttifaqı Minsk Konfransının tezliklə çağırılı biləcəyinə səmimi şəkildə ümid edir.

Nəhayət, Avropa İttifaqı ümid edir ki, münaqişə tərəfləri özlərinin ictimaiyyət üçün nəzərdə tutulmuş bəyanatlarında təmkinlilik nümayiş etdirəcəkdir. Bundan əlavə, Avropa İttifaqı danışıqlar prosesi üçün münbit və psixoloji nöqtəyi nəzərdən əlverişli şəraitin yaradılması üçün tərəflər arasında təmasların davam etdirilməsini tövsiyə edir.

Bu kommünike dörd dövlətin mövqeyini bildirir.

**Almaniya sədrliyinin Avropa İttifaqı adından
Dağlıq Qarabağa dair
BƏYANATI**

5 avqust, 1994-cü il

12 may 1994-cü ildən etibarən əməl olunan atəşkəsin Ermənistan və Azərbaycan Müdafiə nazirləri, o cümlədən Dağlıq Qarabağın ordu komandiri

tərəfindən 27 iyul 1994-cü ildə yazılı surətdə təsdiq edilməsini Avropa İttifaqı alqışlayır.

Müharibənin sülh və davamlı həllinə nail olmaqdan ötrü Avropa İttifaqı münaqişə tərəflərini bu məqsədlə ATƏM-in Minsk Qrupu ilə sıx əməkdaşlığa və onun təcrübəsindən istifadə etməyə çağırır. Avropa İttifaqı fürsətdən istifadə edərək Minsk Qrupunun səylərini tam olaraq dəstəklədiyini vurğulayır.

Atəşkəsin təsdiqi münaqişənin davamlı və siyasi üsulla həllinin təmin olunmasını nəzərdə tutan fasiləsiz danışıqlar yolunda atılan addımı ifadə edir. Avropa İttifaqı münaqişə tərəflərinin danışıqları avqustda davam etdirmək və ATƏM müşahidəçilərinin iştirakına yol verən sazişi imzalamaq niyyətini alqışlayır. Avropa İttifaqı münaqişə tərəflərini ATƏM-in müşahidə missiyasının ilk fazasının tezliklə başlamasına razı olmağa çağırır.

Avropa İttifaqına daxil olacaq ölkələr – Finlandiya, Avstriya və İsveç bu bəyanata qoşulurlar.

**İrlandiya sədrliyinin Avropa İttifaqı adından
Dağlıq Qarabağda vəziyyət barəsində
BƏYANATI**

Daimi Şura, Brüssel, 31 oktyabr 1996-cı il

Avropa İttifaqı razılıq hissi ilə qeyd edir ki, 1996-cı il oktyabrın 28-dən 30-dək Moskvada Minsk Qrupu çərçivəsində danışıqların növbəti mərhələsi olmuş və sonrakı mərhələ noyabrın 18-dən başlayaraq Helsinkidə keçiriləcək. Biz Lissabon Zirvə Toplantısı zamanı çoxdan gözlənilən mühüm tərəqqi əldə olunması məqsədilə bu danışıqların müsbət nəticə verəcəyinə ümid bəsləyirik.

Avropa İttifaqı noyabrın 24-də Dağlıq Qarabağda seçkilər keçirilməsi niyyəti barədə Minsk Qrupunun 1996-cı il oktyabrın 30-da mətbuatda ifadə olunmuş bəyanatında onun ifadə etdiyi narahatlığa şərik çıxır. Belə seçkilər keçirilərsə, onlar cari danışıqlara mənfi təsir göstərə bilər. Biz təkid edirik ki, yerli hakimiyyət orqanları münaqişənin dincliklə həllinə nail olmağa kömək üçün öz qərarını dəyişdirsin.

Avropa İttifaqı-Azərbaycan Əməkdaşlıq Komitəsinin üçüncü iclası

12 iyul 2002-ci il

Gələcək ikitərəfli əməkdaşlığın yekunları və qiymətləndirilməsi Xarici siyasət

Avropa İttifaqı və Azərbaycan razıdırlar ki, Azərbaycanın və bütün Cənubi Qafqazın sabitliyi və tərəqqisi ilk növbədə regionda dondurulmuş münaqişələrin həll edilməsindən asılıdır.

Avropa İttifaqı Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tam hörmət əsasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinin zəruriliyini vurğulayır.

Avropa İttifaqı inanır ki, bu münaqişə və onun həll edilməməsi Azərbaycanın və bütün regionun siyasi və iqtisadi inkişafı və təhlükəsizliyinə güclü mənfi təsir göstərir.

Hər iki tərəf ərazilərin de-fakto işğal edilməsi prinsipinin (fait accompli) münaqişənin həll edilməsinin əsasını təşkil edə bilmədiyinə razılaşdı və Azərbaycan Respublikasının işğal edilmiş ərazilərində nə hazırkı vəziyyətin, nə də status-kvo vəziyyətinin gücləndirilməsinə yönəldilmiş tədbirlərin qanuni hesab edilə bilmədiyini vurğuladı.

Avropa İttifaqı işğal olunmuş Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı rayonlarının dirçəldilməsi ilə birlikdə Bakı-Naxçıvan-Yerevan dəmir yolunun bərpasına imkan verəcək Ermənistan silahlı qüvvələrinin bu rayonlardan çıxarılmasına dair münaqişənin həlli və əməkdaşlığın bərpa edilməsi istiqamətində misilsiz tədbirlər paketi olan Azərbaycanın təklifini alqışladı və tərəfləri yaranmış çətin vəziyyətdən çıxmaq üçün bu fürsətdən istifadə etməyə dəvət etdi.

Hər iki tərəf ATƏT-in Minsk qrupunun münaqişənin həlli istiqamətindəki söylərinin əhəmiyyətini tanıyır və gələcəkdə də bu söyləri tam şəkildə dəstəkləyəcəklərinə dair öhdəlik götürür.

Avropa İttifaqı Ümumi Məsələlər Şurasının regionda daha fəal siyasi rol oynamaq niyyətinə dair 26 fevral 2001-ci il tarixli qərarını bir daha təsdiq edir. Avropa İttifaqı ATƏT-in Minsk qrupunun üzvləri, müvafiq beynəlxalq təşkilatlar və region ölkələri ilə sıx əməkdaşlıqda regionda mövcud olan münaqişələrin qarşısının alınması və həll edilməsinə yönəlmiş söyləri dəstəkləmək yollarını arayacaq və münaqişədən sonrakı bərpa işləri prosesində iştirak edəcək.

Avropa İttifaqı özünün regionda maraqlı olan bütün ölkələr, xüsusilə Rusiya və ABŞ ilə münasibətlərində Cənubi Qafqazda sülh və sabitliyin bərqərar edilməsinə yönəlmiş inkişafın təmin edilməsinə səy göstərəcək.

**Avropa Parlamentinin Cənubi Qafqaz üçün
Avropa İttifaqının strategiyasına ehtiyac üzrə
Q Ə T N A M Ə**

20 may 2010-cu il

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi

Avropa Parlamenti

6. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə danışıqlarda Ermənistan və Azərbaycan Prezidentləri arasında Moskva Bəyannaməsi ruhunda 2009-cu il ərzində keçirilən altı görüşdə öz əksini tapan dinamik tempi alqışlayır; tərəfləri növbəti ayda münaqişənin həllinin məqsədləri üçün sülh danışıqları söylərini intensivləşdirməyə, daha konstruktiv yanaşma nümayiş etdirməyə və güc yolu ilə yaradılmış və heç bir beynəlxalq legitimliyi olmayan status-kvonu saxlamağa üstünlük verməkdən və bu yolla qeyri-sabitlik yaratmaq və müharibənin təsirlərinə məruz qalan insanların məşəqqətlərini uzatmaqdan çəkinməyə çağırır; hərbi yolu ideyasını və artıq istifadə olunmuş hərbi gücün ağır nəticələrini pisləyir və hər iki tərəfi 1994-cü il atəşkəsini bundan sonra pozmaqdan çəkinməyə çağırır;

7. ATƏT-in Minsk Qrupunun vasitəçilik söylərini, Madrid sənədindəki Əsas Prinsipləri və Böyük səkkizlik ölkələrinin Aakuil Sammiti çərçivəsində ATƏT-in Minsk Qrupu Həmsədr ölkələrinin 2009-cu il iyulun 10-da verilmiş bəyanatını tam olaraq dəstəkləyir; beynəlxalq birliyi sazişin əldə edilməsinə mane olan məqamları aradan qaldırmağa yardım etmək üçün cəsəret və siyasi iradə nümayiş etdirməyə çağırır;

8. Dağlıq Qarabağ müharibəsi zamanı və ya onunla əlaqədar öz evlərini tərk etmiş minlərlə qaçqın və məcburi köçkündən yüzlərlə insanın hələ də köçkün qalması və hüquqlarının, o cümlədən geri qayıtmaq, mülkiyyət və şəxsi təhlükəsizlik hüquqlarının pozulmasından ciddi narahatdır; bütün tərəfləri bu hüquqları şərtsiz tanımağa, onların tez bir zamanda reallaşdırılmasına və bu problemin beynəlxalq hüququn prinsiplərinə hörmət əsasında tez bir zamanda

həllinə çağırır; bu baxımdan bütün erməni qüvvələrinin Azərbaycanın bütün işğal olunmuş ərazilərindən geri çəkilməsini və bunun ardınca Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyini təmin edəcək, məcburi köçkünlərə öz evlərinə qayıtmağa imkan verəcək və evsizlikdən doğan münaqişələrin qarşısını alacaq keçid dövrü zamanı zəruri olan təhlükəsizlik təminatlarını təmin etmək üçün BMT Nizamnaməsinə əsasən təşkil edilmiş beynəlxalq qüvvələrin yerləşdirilməsini tələb edir; Ermənistan və Azərbaycanın rəhbərliklərini və müvafiq icmaların rəhbərlərini məcburi köçkünlərin geri qayıtması üçün praktiki hazırlıqlar yolu ilə sülhməramlı etnik münasibətlər yaratmaq öhdəliklərini nümayiş etdirməyə çağırır; hesab edir ki, məcburi köçkünlərin və qaçqınların vəziyyətinə beynəlxalq standartlara, o cümlədən AŞPA-nın “Avropanın unudulmuş insanları: uzun müddətli köçkün düşmüş insanların insan hüquqlarının qorunması” adlı 1877 (2009) sayılı tövsiyyəsinə uyğun şəkildə baxılmalıdır.

9. Davamlı sülhə nail olmaq üçün real səylərə ehtiyac olduğunu vurğulayır; bütün müvafiq rəhbər şəxsləri provokativ siyasətlərdən və ritorikadan, qızıqsıdıcı bəyanatlardan və tarixi manipulyasiya etməkdən çəkinməyə çağırır; Ermənistan və Azərbaycan rəhbərlərini məsuliyyətli davranmağa, çıxışlarını yumşaltmağa və ictimai fikrin münaqişənin hərtərəfli həllinin xeyirlərini tam olaraq qəbul etməsi və anlaması üçün əsas yaratmağa çağırır;

10. Dağlıq Qarabağ da daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağı əhatə edən bütün işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarının tez bir zamanda boşaldılması mövqeyinə inanır; qeyd edir ki, Dağlıq Qarabağın yekun statusunun müəyyənləşdirilməsinə qədər ona müvəqqəti statusun verilməsi məsələnin həlli üçün çıxış yolu ola bilər və regionda erməni və Azərbaycan əhalisinin dinc yanaşı yaşaması və əməkdaşlığı üçün keçid çərçivəni təşkil edə bilər;

11. Hamı üçün təhlükəsizliyin istənilən münaqişənin həlli üçün vacib element olmasını vurğulayır; həm hərbi, həm də mülki aspektləri özündə cəmləyən və beynəlxalq insan hüquqları standartlarına əsaslanan müvafiq sülh qoruma tədbirlərinin vacibliyini tanıyır; münaqişənin siyasi həlli tapıldığı halda Şuranı sülh prosesini Birgə Təhlükəsizlik və Müdafiə Siyasəti (BTMS) missiyaları vasitəsilə, o cümlədən beynəlxalq sülh qoruma qüvvələrinin yaradılmasını asanlaşdırma bilmək üçün əraziyə böyük monitorinq missiyası göndərmək yolu ilə dəstəkləmək imkanlarını müəyyənləşdirməyə çağırır.

II.5. İslam Konfransı Təşkilatının* sənədləri

İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXI konfransı Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə Q Ə T N A M Ə

Kəraçi, 25-29 aprel 1993-cü il

Pakistan İslam Respublikasının Kəraçi şəhərində keçirilən İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXI konfransı İKT bəyannaməsinin prinsipləri və məqsədlərindən çıxış edərək,

Qarabağ məsələsi barəsində Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin kəskinləşməsi ilə əlaqədar dərinədən narahat olaraq,

Ermənistanın Azərbaycana qarşı son hücumunu və Azərbaycan ərazisinin işğalını qətiyyətlə pisləyərək,

Azərbaycan Respublikasına qarşı Ermənistanın təcavüzü nəticəsində humanitar problemlərin dözülməz vəziyyətindən təsirlənərək,

İKT Xarici İşlər Nazirlərinin 1992-ci ildə İstanbulda keçirilmiş V fəvqəladə iclasının prinsipial mövqeyini yada salaraq, həmçinin İKT Xarici İşlər Nazirlərinin BMT qərargahında keçirilmiş əlaqələndirmə iclasının son rəsmi məlumatının müvafiq bəndlərini yada salaraq,

qonşu ölkələrin və regional dövlətlərin, xüsusilə İran və Türkiyənin, Qarabağ məsələsini sülh yolu ilə həll edilməsi istiqamətində göstərdiyi cəhdləri nəzərə alaraq,

ermənilərin son təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün təhlükə yaratdığını dərk edərək,

bu yeni hərbi hücumun ATƏM çərçivəsində aparılan sülh prosesinə dağıdıcı təsir göstərə biləcəyindən xəbərdar olaraq,

Baş Katibin bu məsələ üzrə məruzəsini yüksək qiymətləndirərək:

1. Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir;

2. Erməni qüvvələrinin işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərindən təcili çıxarılmasına və Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət bəsləməyi Ermənistandan ciddi surətdə tələb edir;

3. Qarabağ məsələsini dövlətlərin ərazi bütövlüyünün və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə hörmət əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır;

4. Həm Ermənistanın, həm də Azərbaycanın əməli surətdə həyata keçirilən ATƏM sülh prosesində konstruktiv mövqə tutmalarını tələb edir və məsələnin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər bir əməldən çəkinməyi tələb edir;

5. Azərbaycan hökumətinin və xalqının öz ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdlərlə tam həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir;

6. Yaşayış yerlərini tərk edənlərin öz evlərinə təhlükəsiz, hörmət və qayğı ilə qayıtmalarını asanlaşdırmağa çağırır;

7. Üzv olan ölkələr İslam İnkişaf Bankından və digər İslam təsisatlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə yardımı və humanitar yardım göstərməyi xahiş edirlər;

8. BMT Baş Katibindən və Təhlükəsizlik Şurasının sədrindən Təhlükəsizlik Şurasında Ermənistanın təcavüzünü pisləyən və Azərbaycanın işğal edilmiş bütün torpaqlarından erməni qüvvələrinin çıxarılmasını tələb edən qətnamə qəbul olunması üçün bütün səlahiyyətlərdən istifadə etməyi xahiş edir;

9. Baş Katibdən bu qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət etməyi və İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXII konfransında bu haqda məruzə etməyi xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin
fövqəladə sessiyası
Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə
QƏTNAMƏ**

İslamabad, sentyabr 1994-cü il

Pakistan İslam Respublikasının İslamabad şəhərində keçirilən İKT xarici işlər nazirlərinin fövqəladə sessiyası.

İKT Bəyannaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasındakı hərbi münaqişənin kəskinləşməsi ilə əlaqədar dərindən narahat olaraq;

Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikasına qarşı aramsız hücumçu və Azərbaycan ərazisinin 20 faizdən artığının işğalını qətiyyətlə pisləyərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünün nəticəsində 1 milyondan artıq qaçqının əmələ gəlməsi və humanitar problemlərin dözülməzliyi ilə təsirlənərək;

1992-ci il İstanbulda keçirilmiş İKT Xarici İşlər Nazirlərinin beşinci fəvqəladə konfransının prinsipal mövqeyini yada salaraq;

1993-cü ildə Pakistan İslam Respublikasının Kəraçi şəhərində keçirilmiş İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXI konfransının bu məsələ ilə əlaqədar qəbul etdiyi qətnaməsindən irəli gələn tələbləri bir daha təsdiq edərək;

Həmçinin BMT-nin qərargahında keçirilmiş İKT-nın Xarici İşlər Nazirlərinin koordinasiya iclasının son kommünikesinin müvafiq paragraflarını yada salaraq;

Qonşu ölkələr və regional dövlətlərin, xüsusi ilə İran və Türkiyənin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi istiqamətində etdikləri cəhdləri nəzərə alaraq;

Ermənistan Respublikasının təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün maneə yaratdığını dərk edərək;

BMT Nizamnaməsinin və müvafiq qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam etdirdiyi təcavüzkar siyasətin ATƏM çərçivəsində aparılan sülh prosesinə dağıdıcı təsir edə biləcəyindən xəbərdar olaraq;

Baş katibin bu məsələ üzrə məruzəsini yüksək qiymətləndirərək (Sənəd¹);

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüzünü bir daha kəskin şəkildə pisləyir.

2. Təcavüz nəticəsində insanların kütləvi qətlə yetirilməsi, girovlara və hərbi əsirlərə işgəncə verilməsi, yaşayış məntəqələrinin bombardman edilməsi, işğal edilmiş şəhər və kəndlərin talan edilməsi, dağıdılması və yandırılmasını insaniyyət və bəşəriyyətə qarşı törədilən cinayət kimi qiymətləndirilir.

3. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 nömrəli qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini, Ermənistan Respublikası silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş Azərbaycan ərazisindən təcili çıxarılmasını, Ermənistan Respublikasından Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət bəsləməsini ciddi surətdə tələb edir.

4. Təsdiq edir ki, ərazinin zor işlətməklə əldə edilməsi tanına bilməz, ərazinin işğal edilməsi isə beynəlxalq tanınma üçün və hüquqi statusun dəyişdirilməsinə vadar etmək üçün istifadə edilə bilməz.

5. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq tanınmış sərhədlərin pozulmazlığı prinsiplərinə hörmət əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həllinə çağırır.

6. Həm Ermənistan, həm də Azərbaycandan ATƏM-in sülh prosesində iştirak etməyi və problemin sülh yolu ilə həll edilməsini çətinləşdirə biləcək hər bir əməldən çəkinmələrini tələb edir.

7. Azərbaycan hökuməti və xalqının ölkənin müdafiəsi üçün etdikləri cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir.

8. Yaşayış yerlərini tərk etmişlərin öz evlərinə təhlükəsiz, hörmət və şəərəflə dönmələri üçün imkan yaratmağa çağırır.

9. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünün olması ilə əlaqədar humanitar vəziyyətin kəskinləşməsindən təşviş keçirir və üzv ölkələr, İslam İnkişaf Bankı və digər islam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım etmələrini xahiş edir.

10. BMT-nin Baş katibi və Təhlükəsizlik Şurasından Ermənistan Respublikasını təcavüzkar kimi tanımasını, ona qarşı sanksiyaların tətbiq edilməsi və Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın bütün işğal edilmiş torpaqlarından çıxarılmasını tələb edən TŞ qətnaməsinin qəbul edilməsi üçün bütün səlahiyyətlərindən istifadə etmələrini xahiş edir. Bu məqsədlə İKT-yə üzv olan hər bir dövləti bütün imkanlarından istifadə etməyə çağırır.

11. Baş katibdən bu Qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət və bu barədə İKT-nın Xarici İşlər Nazirlərinin növbəti konfransında məruzə etməsini xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının
VII Zirvə Toplantısı
Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə üzrə
QƏTNAMƏ**

Kasablanka, 13-14 dekabr 1994-cü il

İKT ölkələrinin Dövlət Başçıları Mərakeş Krallığının Kasablanka şəhərində hicri tarixi ilə 1415-ci il rəcəb ayının 11-12-də, miladi tarixi ilə 1994-cü il dekabrın 13-14-də keçirilən VII Zirvə Toplantısı

İKT Bəyannaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində hərbi münaqişənin kəskinləşməsi və Azərbaycan ərazisinin 20%-dən artığının işğalından dərinlən narahat olaraq;

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlının qaçqın vəziyyətinə düşməsi və humanitar problemlərin dözülməzliyi ilə təsirlənərək;

1992-ci ilin iyun ayında İstanbulda keçirilmiş V və 1994-cü ilin sentyabrında İslamabadda keçirilən İKT Xarici İşlər Nazirlərinin VII fəvqəladə Konfransının prinsipial mövqeyini yada salaraq;

1993-cü il aprelin 25-29-da Pakistan İslam Respublikasının Kəraçi şəhərində keçirilən İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXI Konfransında qəbul edilən qətnamənin müddəalarını bir daha təsdiq edərək;

həmçinin BMT-nin 23 sentyabr 1992-ci ildə və 3 oktyabr 1994-cü ildə keçirilmiş İKT Xarici İşlər Nazirlərinin koordinasiya iclasının yekun sənədlərinin müvafiq bəndlərini yada salaraq;

qonşu ölkələr və regional dövlətlərin, xüsusilə İran və Türkiyənin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi istiqamətində etdikləri cəhdləri nəzərə alaraq;

Ermənistan Respublikasının təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün maneə yaratdığını dərk edərək;

BMT Nizamnaməsinin və Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam edən təcavüzkar siyasətinin ATƏM çərçivəsində aparılan sülh prosesinə dağıdıcı təsir edə biləcəyindən xəbərdar olaraq;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir;
2. Təcavüz nəticəsində Azərbaycan ərazisində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı törədilən cinayət kimi qiymətləndirir;
3. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini, Ermənistan Respublikası silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından dərhal, tamamilə və şərtsiz çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir. Ermənistandan Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət bəsləməsini tələb edir;
4. Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün etiraf edilməsinə; BMT Nizamnaməsinin 7-ci fəslinə uyğun olaraq, öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımi addımların atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü pisləyərək, təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT ilə koordinasiyalı fəaliyyətdə olmağı qərara alır;
5. Bir daha təsdiq edir ki, ərazinin zor işlətməklə əldə edilməsi tanına bilməz;
6. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlərin pozulmazlığı prinsiplərinə hörmət əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həllinə çağırır;
7. Həm Ermənistan, həm də Azərbaycandan ATƏM-in sülh prosesində iştirak etməsi və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər bir əməldən çəkinməsini tələb edir;
8. Azərbaycan hökuməti və xalqının ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir;
9. Yaşayış yerlərini tərk etmişlərin öz evlərinə təhlükəsiz, hörmət və şəərəflə dönmələri üçün imkan yaratmağa çağırır;
10. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünün olması ilə əlaqədar humanitar vəziyyətin kəskinləşməsindən təşviş keçirir və üzv ölkələr, İslam İnkişaf Bankı və digər İslam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım etmələrini xahiş edir;

11. Baş Katibdən bu qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət və bu barədə İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXIII konfransına məruzə təqdim etməsini xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici İşlər Nazirlərinin XXIV konfransı
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan
Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında
Q Ə T N A M Ə**

Cakarta, 9-13 dekabr 1996-cı il

İKT Xarici İşlər Nazirlərinin İndoneziya Respublikasının Cakarta şəhərində hicri tarixi ilə 1417-ci il rəcəb ayının 28-dən şaban ayının 3-dək, miladi tarixi ilə 1996-cı il 9-13 dekabrda keçirilən XXIV konfransı

İKT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20%-indən artığının işğalından dərin narahat olaraq;

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqının aqibəti və humanitar problemlərin böyük həcmindən təsirlənərək;

ötən konfransların bütün müvafiq qətnamələrinə, xüsusilə Mərakeş Krallığının Kasablanka şəhərində 11-12 rəcəb 1415-ci (13-14 dekabr 1994-cü) ildə keçirilmiş VII Zirvə konfransının qətnaməsinə istinad edərək;

BMT Nizamnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə ciddi surətdə əməl edilməsinə çağıraraq;

münaqişənin həlli üzrə edilən bütün diplomatik və digər söyləri alqışlayaraq;

bütün üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə ehtiramını bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam etdirdiyi təcavüzkar siyasətin ATƏT çərçivəsində aparılan sülh prosesinə dağıdıcı təsirini dərk edərək:

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir;

2. Təcavüz nəticəsində işğal edilmiş Azərbaycan ərazisində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi qiymətləndirir;

3. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazisində arxeoloji, mədəni və islam abidələrinin talan və məhv edilməsini qətiyyətlə pisləyir;

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından dərhal, tamamilə və şərtsiz çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir. Ermənistanı ciddi surətdə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət etməyə dəvət edir;

5. Təhlükəsizlik Şurası qətnamələrinin müddələrinin Ermənistan tərəfindən yerinə yetirilməməsindən narahat olduğunu bildirir;

6. Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən etiraf edilməsini; BMT Nizamnaməsinin 7-ci fəslinə uyğun olaraq, öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımi addımların atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü pisləyərək, təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT ilə koordinasiyalı fəaliyyətdə olmağı qərara alır;

7. Bütün üzv dövlətləri Azərbaycan ərazisinin işğalını davam etdirməyə təşviq edən Ermənistanla silah və hərbi sursat təqdim etməkdən imtina etməyə çağırır. İKT-yə üzv dövlətin ərazisi bu kimi yüklərin tranziti üçün istifadə edilməməlidir;

8. Ermənistanın təcavüzə və Azərbaycan torpaqlarının işğalına son qoyması üçün bütün üzv dövlətlərə və beynəlxalq birliyin digər dövlətlərinə müraciət edərək, hər cür təsirli iqtisadi və siyasi tədbirlərdən istifadə etməyə çağırır;

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişəni dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə ehtiram əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır;

10. Ermənistanı, Azərbaycanı və Minsk Qrupuna daxil olan bütün üzv dövlətləri ATƏT-in sülh prosesində prinsipial surətdə iştirak etməyə və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər cür əməldən çəkinməyə çağırır;

11. Azərbaycan hökuməti və xalqının ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam şəkildə həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir;

12. Qaçqın və köçkünlərin öz yaşayış yerlərinə təhlükəsiz, hörmət və şəərəflə dönmələri üçün imkan yaratmağa çağırır;

13. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz təşəkkürünü bildirir. Digər dövlətləri onlara yardım göstərməyə çağırır;

14. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünün qarşılaşdığı kəskin humanitar vəziyyətlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və üzv dövlətlər, İslam İnkişaf Bankı və digər İslam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım təqdim etmələrini xahiş edir;

15. Hesab edir ki, Azərbaycan ona dəymiş ziyanın müqabilini almaq hüququna malikdir və Ermənistan bu ziyanın müqabilini ödəmək üzrə tam məsuliyyət daşıyır;

16. İKT-yə üzv dövlətlərin bu haqda mövqeyini ATƏT-in indiki sədrinə bildirməsini Baş Katibdən xahiş edir;

17. Baş Katibdən bu Qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət və bu haqda İKT Xarici İşlər Nazirlərinin 25-ci konfransında məruzə etməsini xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının
VIII Zirvə Toplantısı
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına təcavüzünə dair
Q Ə T N A M Ə**

Tehran, 9-11 dekabr 1997-ci il

İKT-nin Tehrandə, İran İslam Respublikasında hicri tarixi ilə 1418-i il şaban ayının 9-11-də (miladi tarixi ilə 9-11 dekabr 1997-ci il) keçirilmiş VIII Zirvə Toplantısı,

İKT Nizamnaməsinin məqəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı apardığı və Azərbaycan ərazisinin 20%-dən çoxunun işğal olunması ilə nəticələnən təcavüzdən dərin narahat olaraq;

Erməni təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və köçkünlərin aqibəti və humanitar problemlərin böyük həcmindən dərin təəssüf hissini bildirərək;

Ötən konfransların müvafiq bütün qətnamələrini, xüsusilə Mərakeş Krallığının Kasablanka şəhərində 1415-ci il rəcəb ayının 11-12-də (13-14 dekabr 1994-cü il) keçirilmiş İKT-nin VII Zirvə Konfransının Qətnaməsini yenidən təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün ciddi təhlükə yaratdığını dərk edərək;

BMT Nizamnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə ciddi surətdə əməl edilməsinə çağıraraq;

Münaqişənin həlli istiqamətində aparılan bütün diplomatik və digər səyləri alqışlayaraq;

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, suverenliyi və onun siyasi müstəqilliyinə bütün üzv dövlətlərin ehtiramını bir daha təsdiq edərək;

Ərazilərin güc tətbiq etməklə işğalının tanınmamasını bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam etdirdiyi təcavüzkar siyasətini ATƏT çərçivəsində aparılan hazırkı sülh prosesinə dağıdıcı təsirindən xəbərdar olaraq;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü pisləyir.

2. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət hesab edir.

3. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində arxeoloji, mədəni və islam abidələrinin talan və məhv edilməsini qətiyyətlə pisləyir.

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və ciddi şəkildə yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından tamamilə çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir və Ermənistanı Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə ciddi şəkildə hörmət etməyə çağırır.

5. Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin müddəalarının Ermənistan tərəfindən yerinə yetirilməməsindən narahat olduğunu bildirir.

6. Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən etiraf edilməsinə; BMT Nizamnaməsinin 7-ci bəndinə uyğun olaraq, Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımı addımların atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü pisləyərək, təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT ilə koordinasiyalı fəaliyyət göstərməyi qərara alır.

7. Bütün üzv dövlətləri Ermənistanı - təcavüzkarı münaqişəni şiddətləndirməyə və Azərbaycan ərazisinin işğalını davam etdirməyə təşviq edən, silahlı və hərbi sursat təqdim etməkdən imtina etməyə çağırır. İKT-yə üzv dövlətin ərazisi bu kimi yüklərin tranziti üçün istifadə edilməməlidir.

8. Ermənistanın təcavüzünə və Azərbaycan torpaqlarının işğalına son qoyulması üçün bütün üzv dövlətlərə və beynəlxalq birliyin digər dövlətlərinə

müraciət edərək, hər cür təsirli iqtisadi və siyasi tədbirlərdən istifadə etməyə çağırır.

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişəni dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə ehtiram əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır.

10. Ermənistanı, Azərbaycanı və Minsk qrupuna daxil olan bütün üzv dövlətləri ATƏT-in hazırkı sülh prosesində prinsipial surətdə iştirak etməyə və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər cür əməldən çəkinməyə çağırır.

11. Azərbaycan Hökuməti və xalqının ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam şəkildə həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir.

12. Qaçqın və köçkünlərin öz yaşayış yerlərinə təhlükəsiz, hörmət və şəərəflə dönmələri üçün imkan yaradılmasına çağırır.

13. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz təşəkkürünü bildirir və digər dövlətləri onlara yardım göstərməyə çağırır.

14. Azərbaycan Respublikasının ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünlərin qarşılaşdığı kəskin humanitar vəziyyətlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və üzv dövlətlər, İslam İnkişaf Bankı və digər islam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım göstərmələrini xahiş edir.

15. Hesab edir ki, Azərbaycan ona dəymiş ziyanın müqabilini almaq hüququna malikdir və Ermənistan bu ziyanın müqabilini ödəmək üçün tam məsuliyyət daşıyır.

16. İKT-yə üzv dövlətlərin bu problemlə əlaqədar mövqeyini ATƏT -in Hazırkı Sədrinə bildirməsinə dair Baş Katibin göstərdiyi səyləri alqışlayır.

17. Baş Katibdən bu Qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət edilməsinə və bu haqda İKT Xarici işlər nazirlərinin gələcək konfransına və İKT-nin gələcək Zirvə Toplantısına mürəzə etməsini xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının
VIII Zirvə Toplantısı
Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım haqqında
QƏTNAMƏ**

Tehran, 9-11 dekabr 1997-ci il

İKT-nin Tehranda, İran İslam Respublikasında 1418-ci il şaban ayının 9-11-də (miladi tarix isə 9-11 dekabr 1997-ci il) keçirilmiş VIII Zirvə Toplantısını, İKT xarici işlər nazirlərinin XXIV Zirvə Toplantısında qəbul edilmiş 18/24 E sayılı Qətnaməsini xatırlayaraq;

İKT-yə üzv ölkələrin Azərbaycan xalqı və Hökuməti ilə ölkə tarixində bu çətin və çox böhranlı bir vaxtda tam həmrəyliyi təsdiq edərək;

Həmin münaqişə ilə əlaqədar BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə əsaslanaraq;

Azərbaycan Dağlıq Qarabağ bölgəsində Azərbaycan ərazisinin təxminən 20%-nin işğal edilməsi və amansız hücum nəticəsində öz evlərindən qaçmağa məcbur olmuş 1 milyona qədər azərbaycanlının zorakılıqla qovulması və bu təcavüz nəticəsində insan hüquqlarının pozulması ilə müşayiət edilən Ermənistan hərbi əməliyyatlarını pisləyərək;

İKT-yə üzv ölkələrin Azərbaycan xalqı və hökuməti ilə həmrəyliyin daha konkret ifadəsinin zəruriliyini qəbul edərək;

İKT-yə üzv ölkələrinin və müvafiq təşkilatlarının, BMT institutlarını və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən göstərilən yardımı qiymətləndirərək və alqışlayaraq;

İqtisadi, mədəni və sosial məsələlər üzrə 20-ci islam komissiyasının tövsiyələrini nəzərə alaraq;

1. Bütün üzv dövlətlərə və islam institutlarına Azərbaycan hökumətinə Azərbaycan xalqının çəkdiyi əziyyətləri yüngülləşdirmək məqsədi ilə lazımı iqtisadi və humanitar yardım göstərmək çağırışı ilə müraciət edir;

2. Beynəlxalq təşkilatları təcili olaraq Azərbaycana humanitar və maliyyə yardımını göstərməyə çağırır;

3. Baş Katibdən bu məsələni izləməyi və Xarici işlər nazirlərinin növbəti konfransında baxılması üçün onunla əlaqədar məruzə təqdim etməyi xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının
VIII Zirvə Toplantısı
YEKUN BƏYANAT
(çıxarış)**

Tehran, 9-11 dekabr 1997-ci il

56. Konfrans ATƏT-in hazırkı Sədrinin 1996-cı ildə Lissabon Sammitindəki bəyanatında ifadə olunmuş Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişənin nizama salınmasının üç prinsipinə tərəfdar olduğunu bir daha təsdiq etdi və həmçinin Ermənistan-Azərbaycan silahlı münaqişəsinin nizama salınmasının mərhələ-mərhələ həyata keçirilməsini ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar üçün əsas kimi hesab edən ATƏT-in Minsk konfransı həmsədrlərinin son təkliflərini dəstəklədiyini bildirdi və bu addımı Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ciddi nəticələrinin dərhal aradan qaldırılmasının təminatçısı hesab etdi.

**İslam Konfransı Təşkilatı ölkələrinin Dövlət başçılarının
VIII Zirvə Toplantısı
TEHRAN BƏYANNAMƏSİ
(çıxarış)**

Tehran, 9-11 dekabr 1997-ci il

8. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü onların qəbul etməməsini ifadə edir və Ermənistan qoşunlarının işğal edilmiş bütün ərazilərdən bütünlüklə çıxarılmasına və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə və sülh yolu ilə həll edilməsinə çağırır.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXV konfransı
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına
qarşı təcavüzünə dair
Q Ə T N A M Ə**

Doha, 15-17 mart 1998-ci il

İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin (İslam Ümməti xalqlarının xoş gələcəyi naminə Konfrans) Dohada, Qətər Dövlətində hicri tarixi ilə 1418-ci il zülqədə ayının 17-19-da (miladi tarixi ilə 15-17 mart 1998-ci il) keçirilmiş XXV Konfransı,

İKT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı apardığı və Azərbaycan ərazisinin 20%-dən çoxunun işğal olunması ilə nəticələnən təcavüzündən dərin narahat olduğunu ifadə edərək;

Erməni təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və köçkünlərin aqibəti və humanitar problemlərin artmasından və onların böyük həcmində dərin təəssüf hissini bildirərək;

Ötən konfransların müvafiq bütün qətnamələrini, xüsusilə də İKT-nin Tehrandə, İran İslam Respublikasında 1418-ci il şaban ayının 9-11-də (9-11 dekabr 1997-ci il) keçirilmiş VIII Zirvə Toplantısının N12/8-R(IS) sayılı Qətnaməsini yenidən təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün ciddi təhlükə yaratdığını dərk edərək;

BMT Nizamnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin tam şəkildə icrasına ciddi surətdə əməl edilməsinə çağıraraq;

Münaqişənin həlli istiqamətində aparılan bütün diplomatik və digər söyləri alqışlayaraq;

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, suverenliyi və onun siyasi müstəqilliyinə bütün üzv dövlətlərin ehtiramını bir daha təsdiq edərək;

Ərazilərin güc tətbiq etməklə işğalının tanınmamasını bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam etdirdiyi təcavüzkar siyasətin ATƏT çərçivəsində aparılan hazırkı sülh prosesinə pozucu təsirdən xəbərdar olaraq;

Baş Katibin Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünə dair məruzəsini (sənəd No ICFM/25-98/PILI/D/6) nəzərə alaraq;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir.

2. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət hesab edir.

3. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində arxeoloji, mədəni və islam abidələrinin talan və məhv edilməsini qətiyyətlə pisləyir.

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və ciddi şəkildə yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından tamamilə çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir və Ermənistanı Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə ciddi şəkildə hörmət etməyə çağırır.

5. Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin müddələrinin Ermənistanın yerinə yetirməməsindən narahat olduğunu bildirir.

6. Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən etiraf edilməsinə; BMT Nizamnaməsinin 7-ci bəndinə uyğun olaraq, Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımı addımların atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü pisləyərək, təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT ilə koordinasiyalı fəaliyyət göstərməyi qərara alır.

7. Bütün üzv dövlətləri Ermənistana – təcavüzkarı münafişəni şiddətləndirməyə və Azərbaycan ərazisinin işğalını davam etdirməyə təşviq edən, silah və hərbi sursat təqdim etməkdən imtina etməyə çağırır. İKT-yə üzv dövlətin ərazisi bu kimi yüklərin tranziti üçün istifadə edilməməlidir.

8. Ermənistanın təcavüzünə və Azərbaycan torpaqlarının işğalına son qoyulması üçün bütün üzv dövlətlərə və beynəlxalq birliyin digər dövlətlərinə müraciət edərək, hər cür təsirli iqtisadi və siyasi tədbirlərdən istifadə etməyə çağırır.

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münafişənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə ehtiram əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır.

10. Ermənistanı, Azərbaycanı və Minsk qrupuna daxil olan bütün üzv dövlətləri, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələri və ATƏM-in 24 mart 1992-ci ildə keçirilmiş Birinci Əlavə Görüşündə, ATƏM-in 5-6 dekabr 1994-cü ildə keçirilmiş Sammitində, ATƏT-in 2-3 dekabr 1996-cı ildə keçirilmiş Sammitində və ATƏT-in 18-19 dekabr 1997-ci ildə keçirilmiş Nazirlər Şurasının Görüşündə məsələ ilə bağlı qəbul edilmiş qərar və sənədlər əsasında ATƏT-in

hazırkı sülh prosesində prinsiplial surətdə iştirak etməyə və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər cür əməldən çəkinməyə çağırır.

11. ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin 1996-cı ildə Lissabon Sammitində Ermənistan-Azərbaycan silahlı münaqişəsinin həlli ilə bağlı bəyanatındakı, Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağ regionunun Azərbaycanın tərkibində özünüidarəetmənin yüksək statusu, Dağlıq Qarabağ və onun bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təminatına dair 3 prinsipi tam şəkildə dəstəklədiyini bildirir.

12. Minsk Konfransının həmsədrlərinin Ermənistan-Azərbaycan hərbi münaqişəsinin mərhələlərlə həllinə dair təkliflərini ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar üçün əsas hesab edir və bu addımı Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ciddi nəticələrinin dərhal aradan qaldırılmasının təminatçısı hesab edir.

13. Azərbaycan hökuməti və xalqının ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam şəkildə həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir.

14. Qaçqın və köçkünlərin öz yaşayış yerlərinə təhlükəsiz, hörmət və şəərəflə dönmələri üçün imkan yaradılmasına çağırır.

15. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz təşəkkürünü bildirir və digər dövlətləri onlara yardım göstərməyə çağırır.

16. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünlərin qarşılaşdığı kəskin humanitar vəziyyətlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və üzv dövlətlər, İslam İnkişaf Bankı və digər islam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım göstərmələrini xahiş edir.

17. Hesab edir ki, Azərbaycan ona dəymiş ziyanın müqabilini almaq hüququna malikdir və Ermənistan bu ziyanın müqabilini ödəmək üçün tam məsuliyyət daşıyır.

18. Baş Katibdən İKT-yə üzv dövlətlərin bu problemlə bağlı mövqeyini ATƏT-in Hazırkı Sədrinə bildirməyi xahiş edir.

19. Baş Katibdən bu Qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət edilməsini və bu barədə İKT Xarici işlər nazirlərinin XXVI Konfransına məruzə etməsini xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXV konfransı
Azərbaycan Respublikasına iqtisadi yardım haqqında
QƏTNAMƏ**

Doha, 15-17 mart 1998-ci il

İKT Xarici işlər nazirlərinin (İslam Ümməti xalqlarının xoş gələcəyi naminə Konfrans) Dohada, Qətər Dövlətində 1418-ci il zülqədə ayının 17-21-də (miladi tarixi ilə 15-19 mart 1998-ci il) keçirilmiş XXV Toplantısı,

İKT-nin Tehranda keçirilmiş VIII Zirvə Toplantısının 18/8-E (IS) sayılı Qətnaməsini qeyd edərək;

İKT Xarici işlər nazirlərinin XXIV Konfransının 18/24-E sayılı Qətnaməsini qeyd edərək;

İKT-yə üzv ölkələrin Azərbaycan xalqı və Hökuməti ilə ölkə tarixində bu çətin və çox böhranlı bir vaxtda tam həmrəyliyi təsdiq edərək;

Həmin münaqişə ilə əlaqədar BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə əsaslanaraq;

Azərbaycan Dağlıq Qarabağ bölgəsində Azərbaycan ərazisinin təxminən 20%-nin işğal edilməsi və amansız hücum nəticəsində öz evlərindən qaçmağa məcbur olmuş 1 milyona qədər azərbaycanlının zorakılıqla qovulması və bu təcavüz nəticəsində insan hüquqlarının pozulması ilə müşayiət edilən Ermənistan hərbi əməliyyatlarını pisləyərək;

İKT-yə üzv ölkələrin Azərbaycan xalqı və Hökuməti ilə həmrəyliyin daha konkret ifadəsinin zəruriliyini qəbul edərək;

İKT-yə üzv ölkələrinin və müvafiq təşkilatlarının, BMT institutlarını və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən göstərilən yardımı qiymətləndirərək və alqışlayaraq;

İqtisadi, mədəni və sosial məsələlər üzrə 20-ci islam komissiyasının tövsiyələrini nəzərə alaraq;

Həmçinin Baş Katibin məruzəsini nəzərə alıb;

1. Bütün üzv dövlətlərə və islam institutlarına Azərbaycan hökumətinə Azərbaycan xalqının çəkdiyi əziyyətləri yüngülləşdirmək məqsədi ilə lazımı iqtisadi və humanitar yardım göstərmək çağırışı ilə müraciət edir;

2. Beynəlxalq təşkilatları təcili olaraq Azərbaycana humanitar və maliyyə yardımını göstərməyə çağırır;

3. Baş Katibdən bu məsələni izləməyi və Xarici işlər nazirlərinin növbəti konfransına məsələ ilə bağlı məruzə təqdim etməyi xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXV konfransı
YEKUN BƏYANAT
(çıxarış)**

Doha, 15-17 mart 1998-ci il

61. Konfrans ATƏT-in Hazırkı Sədrinin 1996-cı ildə Lissabon Sammitindəki bəyanatında ifadə olunmuş Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişənin nizama salınmasının üç prinsipinə tərəfdar olduğunu bir daha təsdiq etdi və həmçinin Ermənistan-Azərbaycan silahlı münaqişənin nizama salınmasının mərhələlərlə həyata keçirilməsini ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar üçün əsas kimi hesab edən ATƏT-in Minsk konfransı həmsədrlərinin son təkliflərini dəstəklədiyini bildirdi və bu addımı Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ciddi nəticələrinin dərhal aradan qaldırılmasının təminatçısı hesab etdi.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXVII Konfransı
Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində Azərbaycan
Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam tarixi və mədəniyyət
abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında
QƏTNAMƏ**

Kuala-Lumpur, 27-30 iyun 2000-ci il

İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin Xarici İşlər Nazirlərinin 27-30 iyun 2000-ci ildə Malayziyada, Kuala-Lumpurda keçirilmiş XXVII Konfransı:

İslam irsinin qorunması və müdafiəsinə dair İslam Konfransı Təşkilatının (İKT) Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin, arxeologiyasının, etnoqrafiyasının və arxitekturasının, Azərbaycanın və onun xalqının tarixinin ayrılmaz hissəsi kimi İslam irsinin mənbələrindən biri olduğunu dərk edərək;

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının Laçın və Şuşa rayonları daxil olmaqla Azərbaycanın işğal olunmuş bütün ərazilərindən erməni silahlı qüvvələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və tam çıxarılmasını, Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsini israrla tələbi barədə 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrini təsdiq edərək;

Habelə, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişəyə dair Kasablankada (Mərakeş Krallığı, 13-14 dekabr 1994-cü il) İslam Konfransı Təşkilatı Dövlət və Hökumət Başçılarının VII Konfransının P-22 sayılı qətnaməsini, eyni zamanda Tehranda keçirilən İslam Konfransı Təşkilatı Dövlət və Hökumət Başçılarının VIII Konfransının Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına təcavüzü barədə 12/ 8-P (İS) qətnaməsini (İİR, 9-11 dekabr 1997-ci il) və İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatının İcraiyyə Şurasının XIV sessiyasının erməni təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın işğal edilmiş ərazisində məscidlərin, təhsil və mədəniyyət müəssisələrinin dağıdılması haqqında qətnaməsini təsdiqləyərək;

Ermənistan tərəfindən etnik təmizləmə məqsədi ilə Azərbaycanda məscidlərin və digər islam məbədlərinin tam və vəhşiliklə dağıdılmasının vandalizm aktı olduğunu bəyan edərək;

Ümumi İslam mədəni irsinin qorunması istiqamətində birgə razılaşdırılmış fəaliyyəti nəzərdə tutan siyasətin aparılmasının vacibliyini dərk edərək;

Ermənistan Respublikasının işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində erməni təcavüzkarları tərəfindən İslam irsinə vurulmuş böyük zərərlərin, İslam mədəniyyətinə aid misilsiz abidələrin, habelə məscidlərin, məbədlərin, məzarlıqların, arxeoloji qazıntıların, muzeylərin, kitabxanaların, rəsm qalereyalarının, dövlət teatrlarının, musiqi məktəblərinin tam və ya bir qisminin dağıdılması, zəbt edilmiş muzeylərdən çoxsaylı qiymətli əşyaların, milyonlarla kitab və əlyazmaların çıxarılması və məhv edilməsi faktlarını nəzərə alaraq;

Bu məsələyə dair İslam Konfransı Təşkilatı Baş Katibinin hesabatını nəzərdən keçirərək;

1.Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində islam sivilizasiyasının tam məhv edilməsinə yönəldilmiş vəhşi hərəkətlərini ciddi surətdə pisləyir.

2.Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin Ermənistan tərəfindən qeyd-şərtsiz və mütləq yerinə yetirilməsini tələb edir.

3. Bununla bağlı Azərbaycan hökuməti və xalqının narahatlıq və həyacanını tam bölüşdürür, onun hərbi təcavüzün dayandırılması və nəticələrinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş söylərini dəstəkləyir, həmçinin, hərbi münaqişələr baş verdiyi zaman dövlətlərin işğal olunmuş ərazilərdən mədəni dəyərlərin çıxarılmasının qarşısını almaq barədə öz üzərinə götürdükləri öhdəliklərini nəzərdə tutan “Hərbi münaqişə zamanı mədəni dəyərlərin qorunması haqqında” 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasının müddəələrindən irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində söylərini dəstəklədiyini ifadə edir.

Dövlətlər habelə mədəni dəyərlərin hər hansı şəkildə oğurlanması, talan edilməsi və ya onların qanunsuz mənimsənilməsini, eyni zamanda həmin dəyərlərə qarşı hər hansı vandalizm aktlarını qadağan etmək və belə hərəkətlərin qarşısını almaq, lazım gəldikdə isə aradan qaldırmağı öz üzərinə götürmüşlər. Onlar digər dövlətlərin ərazisində yerləşən səyyar mədəni dəyərlərin müsadirəsini qadağan edirlər.

4. Aldığı zərərlərə görə Azərbaycanın təminat almaq hüququnun olduğunu və bu zərərin ödənilməsi üçün Ermənistan Respublikasının tam məsuliyyət daşdığını hesab edir.

5. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində məscidlərin, təhsil ocaqlarının, kitabxanaların, muzeylərin İKT-yə üzv dövlətlərin yardımı ilə bərpası üçün İKT-nin bölmələrini və ixtisaslaşdırılmış qurumlarını yardım proqramının təşkili imkanlarını araşdırmağa çağırır.

6. Bu problemə dair İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin mövqeyi barədə BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlara məlumat verilməsini İKT Baş Katibliyindən xahiş edir.

7. İslam Konfransı Təşkilatı Xarici İşlər Nazirlərinin XXVIII Konfransına bu haqda məruzə təqdim etməsini Baş Katibdən xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXVII Konfransı
İslam Konfransı Təşkilatının Ermənistan Respublikasının Azərbaycan
Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında
QƏTNAMƏ**

Kuala-Lumpur, 27-30 iyun 2000-ci il

İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) Xarici işlər nazirlərinin Malayziyanın Kuala-Lumpur şəhərində 24-27 Rəbiul-Əvvəl 1421-ci Hicri il (27-30 iyun 2000-ci il) tarixində keçirilən XXVII Konfransı,

İKT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində 20 faizdən artıq Azərbaycan ərazisinin işğalından dərin narahat olaraq;

Ermənistan təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqının aqibəti və humanitar problemlərin böyük həcmindən təsirlənərək;

Ötən konfransların bu problemlə bağlı müvafiq bütün qətnamələrini, xüsusilə İran İslam Respublikasının Tehran şəhərində 9-11 Şaban 1418-ci Hicri il (9-11 dekabr 1997-ci il) tarixində keçirilmiş İKT Dövlət və Hökumət başçılarının VIII Zirvə konfransının 12/8-P(IS) sayılı qətnaməsini bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünün beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün ciddi təhlükə yaratdığını dərk edərək;

BMT Nizamnaməsi və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin tam şəkildə icrasına ciddi surətdə əməl edilməsinə çağıraraq;

Münaqişənin həlli üzrə edilən bütün diplomatik və digər səyləri alqışlayaraq;

Bütün dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə ehtiramını bir daha təsdiq edərək;

Ərazilərin güc tətbiq etmə yolu ilə alınmasının qəbul edilməzliyini bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında İKT Baş katibinin məruzəsini (ICFM/27-2000/PIL/D.7 sayılı sənədi) nəzərə alaraq;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir.

2. Təcavüz nəticəsində işğal edilmiş Azərbaycan ərazisində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi qiymətləndirir.

3. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazisində arxeoloji, mədəni və islam abidələrinin talan və məhv edilməsini qətiyyətlə pisləyir.

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından dərhal, tamamilə və şərtsiz çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir. Ermənistanı ciddi surətdə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət etməyə dəvət edir.

5. Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin müddəalarının Ermənistan tərəfindən yerinə yetirilməməsindən narahat olduğunu bildirir.

6. Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən etiraf edilməsinə; BMT Nizamnaməsinin 7-ci bəndinə uyğun olaraq, öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımi addımların atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü pisləyərək, təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT-də koordinasiyalı fəaliyyətdə olmağı qərara alır.

7. Bütün üzv dövlətləri Ermənistanı təcavüzkarı münafişəni şiddətləndirməyə və Azərbaycan ərazisinin işğalını davam etdirməyə təşviq edən, silah və hərbi sursat təqdim etməkdən imtina etməyə çağırır. İKT-yə üzv dövlətlərin ərazisi bu kimi yüklərin tranziti üçün istifadə edilməməlidir.

8. Ermənistanın təcavüzə və Azərbaycan torpaqlarının işğalına son qoyması üçün bütün üzv dövlətlərə və beynəlxalq birliyin digər dövlətlərinə müraciət edərək, hər cür təsirli iqtisadi və siyasi tədbirlərdən istifadə etməyə çağırır.

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münafişəni dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə ehtiram əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır.

10. Ermənistanı, Azərbaycanı və Minsk qrupuna daxil olan bütün üzv dövlətləri, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının bu haqda müvafiq qətnamələrinə və ATƏT-in 24 mart 1992-ci il tarixli Şurasının Birinci Əlavə Görüşünün, ATƏT-in 5-6 dekabr 1994-cü il Zirvəsinin, ATƏT-in 2-3 dekabr 1996-cı il tarixli Zirvəsinin, ATƏT-in 18-19 dekabr 1997-ci il tarixli Nazirlər Şurasının görüşünün qətnamə və sənədlərinə əsasən ATƏT-i davam edən sülh prosesində konstruktiv surətdə iştirak etməyə dəvət edir və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər cür əməldən çəkinməyə çağırır.

11. ATƏT-in 1996-cı ildə Lissabonda keçirilmiş Zirvə görüşünün İcraçı sədrinin Ermənistanla Azərbaycan arasındakı silahlı münaqişənin həlli üzrə üç prinsipi – Azərbaycan Respublikasının və Ermənistan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağın yüksək idarəetmə hüququnu, Dağlıq Qarabağın və onun bütün sakinlərinin təmin edilmiş təhlükəsizliyini əhatə edən bəyanatını tamamilə dəstəklədiyini bildirir.

12. Ermənistanla Azərbaycan arasındakı silahlı münaqişənin mərhələlərlə həlli istiqamətində Minsk Qrupu Həmsədrələrinin təkliflərini ATƏT-in Minsk Qrupu çərçivəsində danışıqlar üçün əsas hesab edir və dərk edir ki, bu şəkildə yanaşma Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ciddi nəticələrinin aradan qaldırılmasını dərhal təmin etməlidir.

13. Azərbaycan hökuməti və xalqının, ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam şəkildə həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir.

14. Qaçqın və köçkünlərin öz yaşayış yerlərinə təhlükəsiz, hörmət və şəərəflə dönmələrinə imkan yaratmağa çağırır.

15. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz təşəkkürünü bildirir və digər dövlətləri onlara yardım göstərməyə çağırır.

16. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünün qarşılaşdığı kəskin humanitar vəziyyətlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və üzv dövlətlər, İslam İnkişaf Bankı və digər islam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardımını göstərmələrini xahiş edir.

17. Hesab edir ki, Azərbaycan ona dəymiş ziyanın müqabilini almaq hüququna malikdir və Ermənistan bu ziyanın müqabilini ödəmək üzrə tam məsuliyyət daşıyır.

18. Baş katibdən bu qətnaməni yerinə yetirilməsinə nəzarət və bu haqda İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXVIII konfransına məruzə etməsini xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXX Konfransı
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı
təcavüzü haqqında
QƏTNAMƏ***

Tehran, 28-30 may 2003-cü il

İKT Xarici işlər nazirlərinin İran İslam Respublikasının Tehran şəhərində 27-29 rabi-ul avval 1424-cü hicri il (28-30 may 2003-cü ilə müvafiqdir) tarixində keçirilmiş XXX (Həmrəylik və Ləyaqət) Toplantısı İKT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizindən artığının işğalından dərin narahat olaraq;

Ermənistan təcavüzü nəticəsində 1 milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və köçkünün aqibəti və humanitar problemlərin böyük həcmindən təsirlənərək;

Ötən konfransların bu problemlə bağlı müvafiq bütün qətnamələrini, xüsusilə İKT Dövlət və Hökumət başçılarının IX Zirvə toplantısında qəbul olunmuş 21/9-P(İS) sayılı Qətnaməsini bir daha təsdiq edərək;

BMT Nizamnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə ciddi surətdə əməl edilməsinə çağıraraq;

Münaqişənin həlli üzrə edilən bütün diplomatik və digər səyləri alqışlayaraq;

Bütün üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və müstəqilliyinə ehtiramını bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam etdirdiyi təcavüzkar siyasətin ATƏT çərçivəsində aparılan prosesə dağıdıcı təsirini dərk edərək;

İKT Baş katibinin məruzəsini (İCFM/30-2003/POL/SG-REP.11 sayılı sənədi) nəzərə alaraq;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir.

2. Təcavüz nəticəsində işğal edilmiş Azərbaycan ərazisində mülki Azərbaycan vətəndaşlarına qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi qiymətləndirir.

3. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazisində arxeoloji, mədəni və dini abidələrin talan və məhv edilməsini qətiyyətlə pisləyir.

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin dönmədən yerinə yetirilməsini, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazisindən, o cümlədən Laçın və Şuşa rayonlarından dərhal, tamamilə və şərtsiz çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir. Ermənistanı ciddi surətdə Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət etməyə dəvət edir.

5. Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin müddələrinin Ermənistan tərəfindən yerinə yetirilməməsindən narahat olduğunu bildirir.

6. Azərbaycana qarşı edilən təcavüzün Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən etiraf edilməsinə; BMT Nizamnaməsinin 7-ci fəslinə uyğun olaraq, öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təminatı üçün lazımı addımların atılmasına; Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı olan təcavüzü pisləyərək, təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bu məqsədlə BMT ilə koordinasiyalı fəaliyyətdə olmağı qərara alır.

7. Bütün üzv dövlətləri Ermənistanı – təcavüzkarı münafişəni şiddətləndirməyə və Azərbaycan ərazisinin işğalını davam etdirməyə təşviq edən, silah və hərbi sursat təqdim etməkdən imtina etməyə çağırır. İKT-yə üzv dövlətin ərazisi bu kimi yüklərin tranziti üçün istifadə edilməməlidir.

8. Ermənistanın təcavüzə və Azərbaycan torpaqlarının işğalına son qoyması üçün bütün üzv dövlətlərə və beynəlxalq birliyin digər dövlətlərinə müraciət edərək, hər cür təsirli iqtisadi və siyasi tədbirlərdən istifadə etməyə çağırır.

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə ehtiram əsasında ədalətlə və sülh yolu ilə həll etməyə çağırır.

10. Ermənistanı, Azərbaycanı və Minsk qrupuna daxil olan bütün üzv dövlətləri, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının bu haqda müvafiq qətnamələrinə və ATƏT-in 24 mart 1992-ci il tarixli Şuranın Birinci Əlavə Görüşünün, ATƏT-in 5-6 dekabr 1994-cü il tarixli Zirvəsinin, ATƏT-in 2-3 dekabr 1996-cı il tarixli və ATƏT-in 18-19 noyabr 1999-cu il tarixli Zirvələrinin, ATƏT-in 18-19 dekabr 1997-ci il tarixli və 3-4 dekabr 2001-ci il tarixli Nazirlər Şurasının görüşlərinin qətnamə və sənədlərinə əsasən ATƏT-in davam edən sülh prosesində konstruktiv surətdə iştirak etməyə dəvət edir və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər cür əməldən çəkinməyə çağırır.

11. ATƏT-in 1996-cı ildə Lissabonda keçirilmiş Zirvə görüşünün İcraçı Sədrinin Ermənistanla Azərbaycan arasındakı silahlı münaqişənin həlli üzrə üç prinsipi – Azərbaycan Respublikasının və Ermənistan Respublikasının ərazi bütövlüyünü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağın yüksək idarəetmə

hüququnu, Dağlıq Qarabağın və onun bütün sakinlərinin təmin edilmiş təhlükəsizliyini əhatə edən bəyanatını tamamilə dəstəklədiyini bildirir.

12. Ermənistanla Azərbaycan arasındakı silahlı münaqişənin mərhələlərlə həlli istiqamətində Minsk Qrupu Həmsədrələrinin təkliflərini ATƏT-in Minsk Qrupu çərçivəsində danışıqlar üçün əsas hesab edir və dərk edir ki, bu şəkildə yanaşma Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ciddi nəticələrinin aradan qaldırılmasını dərhal təmin etməlidir.

13. İKT üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasına qarşı erməni təcavüzü barədə prinsipial və qəti mövqeyinin ATƏT-in İcraçı Sədrinə bildirilməsini Baş Katibdən xahiş edir.

14. Azərbaycan hökuməti və xalqının öz ölkəsinin müdafiəsi üçün etdiyi cəhdləri bütünlüklə dəstəklədiyini və onlarla tam şəkildə həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir.

15. Qaçqın və köçkünlərin öz yaşayış yerlərinə təhlükəsiz, hörmət və şəərəflə dönmələrinə imkan yaratmağa çağırır.

16. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz təşəkkürünü bildirir və digər dövlətləri onlara yardım göstərməyə çağırır.

17. Azərbaycan Respublikası ərazisində 1 milyondan artıq qaçqın və köçkünün qarşılaşdığı kəskin humanitar vəziyyətlə əlaqədar narahat olduğunu bildirir və üzv dövlətlər, İslam İnkişaf Bankı və digər islam institutlarından Azərbaycan Respublikasına təcili maliyyə və humanitar yardım göstərmələrini xahiş edir.

18. Hesab edir ki, Azərbaycan ona dəymiş ziyanın müqabilini almaq hüququna malikdir və Ermənistan bu ziyanın müqabilini ödəmək üzrə tam məsuliyyət daşıyır.

19. Baş Katibdən bu Qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət və bu haqda İKT Xarici İşlər Nazirlərinin XXXI Toplantısına məruzə etməsini xahiş edir.

-----
* “Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə haqqında” Qətnamə (12/21-P) ilk dəfə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1993-cü ildə Kəraqidə keçirilmiş XXI Toplantısında, sonralar isə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1994-cü ildə Kasablankada keçirilmiş XXII Toplantısında (11/22-P) və İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 1994-cü ildə Kasablankada keçirilmiş VII Zirvə konfransında (11/7-P(İS)), eləcə də İKT Xarici işlər nazirlərinin 1995-ci ildə Konakridə keçirilmiş XXIII Toplantısında (11/23-P) qəbul edilmişdir. İKT Xarici işlər nazirlərinin 1996-cı ildə Cakartada keçirilmiş XXIV Toplantısında “Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında” Qətnamə (12/24-P) adını almış bu sənəd İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 1997-ci ildə Tehranda keçirilmiş VIII Zirvə toplantısında (12/8-P(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 1998-cı ildə Dohada keçirilmiş XXV Toplantısında (13/25-P) isə 11-ci və 12-ci

bəndləri əlavə olunmaqla, İKT Xarici işlər nazirlərinin 1999-cı ildə Uaquaduqda keçirilmiş XXVI Toplantısında (14/26-P), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2000-cı ildə Kuala-Lumpurda keçirilmiş XXVII Toplantısında (17/27-P), İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 2000-ci ildə Dohada keçirilmiş IX Zirvə konfransında (21/9-P(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2001-ci ildə Bamakoda keçirilmiş XXVIII Toplantısında (21/28-P) və İKT Xarici işlər nazirlərinin 2002-ci ildə Xartumda keçirilmiş XXIX Toplantısında (20/29-P) bir daha qəbul edilmişdir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXX konfransı
Azərbaycan Respublikasına İqtisadi yardım haqqında
QƏTNAMƏ***

Tehran, 28-30 may 2003-cü il

İKT Xarici işlər nazirlərinin İran İslam Respublikasının Tehran şəhərində 27-29 rabi-ul avval 1424-cü hicri il (28-30 may 2003-cü ilə müvafiqdir) tarixində keçirilmiş XXX (Həmrəylik və Ləyaqət) Toplantısı İKT Dövlət və Hökumət başçılarının IX Zirvə Konfransının qəbul etdiyi 21/9-E (S) sayılı qətnaməsini xatırlayaraq;

Eləcə də İKT Xarici işlər nazirlərinin XXIX Toplantısının 21/29-E sayılı qətnaməsini xatırlayaraq;

Ölkənin tarixindəki təhlükəli dövr və böhran vəziyyətində İKT-yə üzv dövlətlərin Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə tamamilə həmrəyliyini təsdiq edərək;

BMT Təhlükəsizlik Şurasının bu münaqişə ilə əlaqədar müvafiq qətnamələrinə istinad edərək;

Ermənistanın Azərbaycanın Yuxarı Qarabağ bölgəsində apardığı hərbi əməliyyatlar nəticəsində Azərbaycan ərazisinin təqribən 20 faizinin işğalı, həmçinin qəddarlıqla həyata keçirilən hücumlar nəticəsində 1 milyonadək azərbaycanlının öz doğma yurdlarından zorla qovulmağa məcbur edilməsi, eləcə də insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulması ilə müşayiət olunan bu təcavüz əməllərini pisləyərək;

İKT-yə üzv dövlətlərin Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə həmrəy olduğunu daha konkret ifadə etməyin zəruriliyini etiraf edərək;

Bir sıra İKT-yə üzv dövlətlərin və müvafiq qurumların, BMT təsisatlarının və beynəlxalq təşkilatların təqdim etdiyi yardımı alqışlayaraq və qiymətləndirərək;

Eləcə də, Baş Katibin məruzəsini nəzərə alaraq:

1. Üzv dövlətləri və İslam qurumlarını Azərbaycan xalqının əzablarını yüngülləşdirmək məqsədi ilə Azərbaycan hökumətinə lazımı iqtisadi və humanitar yardım göstərməyə çağırır.

2. Beynəlxalq təşkilatları Azərbaycana təcili maliyyə və humanitar yardım ilə təmin etməyi davam etdirməyə dəvət edir.

3. İKT Xarici işlər nazirlərinin XXXI Toplantısına bu haqda məruzə təqdim etməsini Baş Katibdən xahiş edir.

-----

* Qətnamə (16/22-E) ilk dəfə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1994-cü ildə Kasablankada keçirilmiş XXII Toplantısında və İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 1994-cü ildə Kasablankada keçirilmiş VII Zirvə konfransında (16/7-E(İS)) qəbul edilmiş və o vaxtdan etibarən cüzi texniki dəyişikliklərlə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1995-ci ildə Konakridə keçirilmiş XXIII Toplantısında (17/23-E), İKT Xarici işlər nazirlərinin 1996-cı ildə Cakarta da keçirilmiş XXIV Toplantısında (18/24-E), İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 1997-ci ildə Tehranda keçirilmiş VIII Zirvə konfransında (18/8-E(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 1998-cı ildə Dohada keçirilmiş XXV Toplantısında (18/25-E), İKT Xarici işlər nazirlərinin 1999-cü ildə Uaqaduquda keçirilmiş XXVI Toplantısında (19/26-E), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2000-cü ildə Kuala-Lumpurda keçirilmiş XXVII Toplantısında (20/27-E), İKT Dövlət və Hökumət başçılarının 2000-ci ildə Dohada keçirilmiş IX Zirvə konfransında (21/9-E(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2001-ci ildə Bamakoda keçirilmiş XXVIII Toplantısında (21/28-E) və İKT Xarici işlər nazirlərinin 2002-ci ildə Xartumda keçirilmiş XXIX Toplantısında (21/29-E) qəbul edilmişdir

-----

İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXX konfransı
Ermənistan Respublikasının təcavüzü nəticəsində
Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində
İslam tarixi və mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi
və dağıdılması haqqında
QƏTNAMƏ*

Tehran, 28-30 may 2003-cü il

İKT Xarici işlər nazirlərinin İran İslam Respublikasının Tehran şəhərində 27-29 rabi-ul avval 1424-cü hicri il (28-30 may 2003-cü ilə müvafiqdir) keçirilmiş XXX (Həmrəylik və Ləyaqət) Toplantısı İKT Zirvələrinin və digər Toplantıların,

xüsusilə İKT Dövlət və Hökumət başçılarının IX Zirvə Konfransının qəbul etdiyi qətnamələri xatırlayaraq;

İslam irsinin qorunması və müdafiəsinə dair İslam Konfransı Təşkilatının (İKT) Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin, arxeologiyasının, etnoqrafiyasının və memarlığının Azərbaycanın və onun xalqının tarixinin ayrılmaz hissəsi kimi İslam irsinin mənbələrindən biri olduğunu dərk edərək;

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının, Laçın və Şuşa rayonları daxil olmaqla Azərbaycanın işğal olunmuş bütün ərazilərindən erməni silahlı qüvvələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və tam çıxarılması, Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsinin ısrarla tələbi barədə 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrini təsdiq edərək;

Ermənistan tərəfindən etnik təmizləmə məqsədi ilə Azərbaycanda məscidlərin və islama aid olan digər müqəddəs yerlərin tam və vəhşiliklə dağıdılmasının vandalizm aktı olduğunu bəyan edərək;

Ermənistan Respublikasının işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində erməni təcavüzkarları tərəfindən İslam irsinə vurulmuş böyük zərərlərin, İslam mədəniyyətinə aid misilsiz abidələrin, habelə məscidlərin, məbədlərin, məzarlıqların, arxeoloji qazıntıların, muzeylərin, kitabxanaların, rəsm qalereyalarının, dövlət teatrlarının, musiqi məktəblərinin tam və ya bir qisminin dağıdılması, zəbt edilmiş muzeylərdən çoxsaylı qiymətli əşyaların, milyonlarla kitab və tarixi əlyazmaların çıxarılması və məhv edilməsi faktlarını diqqətə alaraq;

Bu barədə Azərbaycan hökumətinin və xalqının narahatlığını tam bölüşərək;

Bu məsələyə dair İslam Konfransı Təşkilatı Baş Katibinin hesabatını nəzərdən keçirərək:

1. Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam sivilizasiyasının tam məhv edilməsinə yönəldilmiş vəhşi hərəkətlərini ciddi surətdə pisləyir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin Ermənistan tərəfindən qeyri-şərtsiz və mütləq yerinə yetirilməsini tələb edir.

3. Hərbi təcavüzün dayandırılması və onun nəticələrinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş, həmçinin, hərbi münaqişələr baş verdiyi zaman dövlətlərin işğal olunmuş ərazilərdən mədəni dəyərlərin çıxarılmasının qarşısını almaq barədə öz üzərinə götürdükləri öhdəliklərini nəzərdə tutan "Hərbi münaqişə zamanı mədəni dəyərlərin qorunması haqqında" 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasının müddəalarından irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi

istiqlamətində Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində səylərini dəstəklədiyini ifadə edir. Dövlətlər habelə mədəni dəyərlərin hər hansı şəkildə oğurlanması, talan edilməsi və ya onların qanunsuz mənimsənilməsini, eyni zamanda həmin dəyərlərə qarşı hər hansı vandalizm aktlarını qadağan etmək və belə hərəkətlərin qarşısını almaq, lazım gəldikdə isə aradan qaldırmağı öz üzərinə götürmüşlər.

4. Aldığı zərərlərə görə Azərbaycanın müvafiq kompensasiya almaq hüququnun olduğunu və bu zərərin ödənilməsi üçün Ermənistan Respublikasının tam məsuliyyət daşdığına hesab edir.

5. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində məscidlərin, təhsil ocaqlarının, kitabxanaların, muzeylərin İKT-yə üzv dövlətlərin yardımı ilə bərpası üçün İKT-nin bölmələrini və ixtisaslaşdırılmış qurumlarını yardım proqramının təşkili imkanlarını araşdırmağa çağırır.

6. Bu problemə dair İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin mövqeyi barədə BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlara məlumat verilməsi və İKT-nin himayəsi altında olan qurumlar və xüsusiləşdirilmiş orqanlar çərçivəsində həyata keçirilmiş koordinasiya işlərinə görə İKT Baş Katibliyinə təşəkkür bildirir. Həmçinin yardım etmiş adı çəkilən qurum və təşkilatlarına da, xüsusilə İslam İnkişaf Bankına və İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatına onlar tərəfindən Azərbaycan Respublikasında islama aid olan müqəddəs yerlərin qorunması üzrə layihələrin gerçəkləşdirilməsi üçün proqramların qəbul edilməsinə görə təşəkkür edir.

7. Məsələni izləməsini və İslam Konfransı Təşkilatı Xarici İşlər Nazirlərinin XXXI Toplantısına bu haqda məruzə təqdim etməsini Baş Katibdən xahiş edir.

-----
* Qətnamə (39/26-C) ilk dəfə İKT Xarici işlər nazirlərinin 1999-cü ildə Uaqaduqda keçirilmiş XXVI Toplantısında qəbul edilmiş və o vaxtdan etibarən cüzi dəyişikliklərlə İKT Xarici işlər nazirlərinin 2000-cı ildə Kuala-Lumpurda keçirilmiş XXVII Toplantısında (25/27-C), İKT Dövlət və Hökumət başçıların 2000-ci ildə Dohada keçirilmiş IX Zirvə konfransında (25/9-C(İS)), İKT Xarici işlər nazirlərinin 2001-ci ildə Bamakoda keçirilmiş XXVIII Toplantısında (12/28-C) və İKT Xarici işlər nazirlərinin 2002-ci ildə Xartumda keçirilmiş XXIX Toplantısında (11/29-C) qəbul edilmişdir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXXIV konfransı
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan
Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında
Q Ə T N A M Ə**

Bakı, 19-21 iyun 2006-cı il

İKT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərindən çıxış edərək;

20%-dək Azərbaycan ərazisinin işğalı ilə nəticələnmiş Ermənistan Respublikası tərəfindən Azərbaycan Respublikasına qarşı həyata keçirilən təcavüzündən ciddi narahatlığını ifadə edərək;

Azərbaycan ərazisinin mühüm bir hissəsinin hələ də işğal altında olmasından və bu ərazilərin Ermənistan vətəndaşları ilə qeyri-qanuni şəkildə məskunlaşdırılmasından kəskin narahatlığını ifadə edərək;

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində bir milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünün vəziyyəti, humanitar problemlərin kəskinləşməsi və həcmnin artması ilə əlaqədar dərin təəssüfünü bildirərək;

Ötən konfransların həmin problemlə əlaqədar bütün müvafiq qətnamələrini, xüsusilə 16-17 oktyabr 2003-cü il tarixində İKT X Zirvə Görüşündə qəbul olunmuş No.21/10-P(İS) sayılı Qətnaməsini bir daha təsdiq edərək;

BMT Nizamnaməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə ciddi surətdə əməl edilməsinə çağıraraq;

Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişənin həlli üzrə bütün diplomatik və digər səyləri alqışlayaraq;

Bütün üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyinə ehtiramını bir daha təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının davam etdirdiyi təcavüzkarlıq siyasətinin ATƏT çərçivəsində aparılan sülh prosesinə dağıdıcı təsirini qeyd edərək;

Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü haqqında İKT Baş Katibinin məruzəsini (OİC/ICFM-33/POL/SG-REP.7) nəzərə alaraq;

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü kəskin şəkildə pisləyir.

2. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində mülki azərbaycanlı sakinlərə qarşı edilən hərəkətləri bəşəriyyətə qarşı cinayət kimi qiymətləndirir.

3. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində arxeoloji, mədəni və dini

abidələrinin talan və məhv edilməsini qətiyyətlə pisləyir.

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin ciddi şəkildə yerinə yetirilməsinə, erməni silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş bütün Azərbaycan ərazilərindən, o cümlədən Dağlıq Qarabağ bölgəsindən tam, qeyd-şərtsiz və dərhal çıxarılmasını qəti surətdə tələb edir, Ermənistanı Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə ehtiramla yanaşmağa çağırır.

5. Təhlükəsizlik Şurasının məlum qətnamələrinin müddələrinin Ermənistan tərəfindən hələ də yerinə yetirilməməsi ilə əlaqədar narahatlığını ifadə edir.

6. Təhlükəsizlik Şurasını Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüz faktını tanımağa; BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə uyğun olaraq, Təhlükəsizlik Şurası qətnamələrinin Ermənistan Respublikası tərəfindən yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə lazımı addımlar atmağa, Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı təcavüzün pislənməsinə və təcavüzə son qoyulmasına çağırır və bununla əlaqədar BMT-də əlaqələndirilmiş fəaliyyətin həyata keçirilməsini qərara alır.

7. Təcavüzkar tərəfindən münaqişənin şiddətləndirilməsinin və Azərbaycan ərazisinin işğalının davam etdirilməsinin qarşısının alınması məqsədilə bütün üzv dövlətləri Ermənistana silah və hərbi sursat təqdim etməkdən çəkinməyə çağırır. Üzv dövlətlərin ərazisi bu kimi təchizatların tranziti üçün istifadə edilməməlidir.

8. Erməni təcavüzü və Azərbaycan ərazilərinin işğalına son qoyulması məqsədilə üzv dövlətləri və beynəlxalq birliyin digər dövlətlərini bütün effektiv siyasi və iqtisadi vasitələrdən istifadə etməyə çağırır.

9. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münaqişənin dövlətlərin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığına ehtiram prinsipləri əsasında ədalətli şəkildə və sülh yolu ilə həll edilməsinə çağırır.

10. Üzv dövlətlərin Nyu-Yorkda BMT yanında akkreditə olunmuş daimi nümayəndələrinin BMT Baş Assambleyasında Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü ilə əlaqədar səsvermələr zamanı dəstək verilməsi barədə təlimatlandırılmasını qərara alır.

11. Ermənistanı və Minsk qrupuna daxil olan bütün üzv dövlətləri BMT Təhlükəsizlik Şurasının bu haqda müvafiq qətnamələrinə və ATƏT-in 24 mart 1992-ci il tarixli Birinci Əlavə Görüşünün, ATƏT-in 5-6 dekabr 1994-cü il, 2-3 dekabr 1996-cı il Zirvə toplantılarının qətnamə və sənədlərinə əsasən ATƏT tərəfindən həyata keçirilən sülh prosesində konstruktiv surətdə iştirak

etməyə dəvət edir və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirə biləcək hər cür addımlardan çəkinməyə çağırır.

12. ATƏT-in 1996-cı ildə Lissabonda keçirilmiş Zirvə Görüşündə icraçı sədrinin bəyanatının ehtiva etdiyi Ermənistanla Azərbaycan arasındakı silahlı münaqişənin həllinin üç prinsipini - Azərbaycan Respublikasının və Ermənistan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək muxtariyyət statusunun verilməsi, region və onun əhalinin təhlükəsizliyinə zəmanət verilməsini dəstəklədiyini ifadə edir.

13. "Fait accompli" nizamlanmanın əsası kimi götürülməsinin qeyri-mümkünlüyünü, Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində hazırkı vəziyyətin, orada hər hansı digər fəaliyyətin, o cümlədən "status-kvo"-nun möhkəmlənməsinə xidmət edən səsvermə prosesinin həyata keçirilməsinin qeyri-qanuni hesab ediləcəyini təsdiq edir.

14. İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan vətəndaşları ilə məskunlaşdırılmasının beynəlxalq qanunların kobud şəkildə pozulması və münaqişənin sülh yolu ilə həlli prosesinə mənfi təsir göstərdiyini bildirir və bu fəaliyyətin dərhal dayandırılmasını və onların geri qaytarılmasını tələb edir, bu sahədə Azərbaycanın həyata keçirdiyi cəhdlərə, o cümlədən BMT TŞ-də İKT üzvü ölkələrin Daimi Nümayəndəlikləri vasitəsilə tam dəstək verilməsinə razılığını bildirir.

15. Ermənistanla Azərbaycan arasındakı silahlı münaqişənin mərhələli həlli istiqamətində ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyətini, Azərbaycan və Ermənistan Xarici işlər nazirləri səviyyəsində aparılan məsləhətləşmələri dəstəkləyir və məsələyə bu cür yanaşmanı Azərbaycana qarşı təcavüzün ciddi nəticələrinin aradan qaldırılması üçün vasitə kimi qiymətləndirir.

16. Baş Katibdən Azərbaycan Respublikasına qarşı erməni təcavüzü ilə əlaqədar İslam Konfransı Təşkilatının prinsipial və dəyişməz mövqeyini ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinə çatdırmasını xahiş edir.

17. Azərbaycan hökuməti və xalqının öz ölkəsinin müdafiəsi naminə göstərdiyi cəhdləri bütövlükdə dəstəklədiyini və onlarla tam şəkildə həmrəy olduğunu bir daha təsdiq edir.

18. Qaçqın və köçkünlərin öz yaşayış yerlərinə təhlükəsiz, hörmət və şəərəflə dönmələrinə imkan yaradılmasına çağırır.

19. Qaçqın və köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz təşəkkürünü bildirir və digər dövlətləri onlara yardım göstərməyə çağırır.

20. Bir milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və köçkünün qarşılaşdığı kəskin humanitar problemlərin ciddiliyi ilə əlaqədar narahatlığını bildirir

və üzv dövlətlərdən, İslam İnkişaf Bankı və digər İslam qurumlarından Azərbaycan Respublikasına ən çox ehtiyac duyulan maliyyə və humanitar yardım göstərilməsini xahiş edir.

21. Azərbaycanın ona dəymiş ziyanın müqabilində təzminat almaq hüququna malik olduğunu və adekvat təzminat ödənilməsi məsuliyyətini Ermənistanın üzərinə düşdüyünü hesab edir.

22. Baş Katibdən bu Qətnamənin yerinə yetirilməsinə nəzarət etməsini və bu barədə İKT Xarici işlər nazirlərinin XXXIV Konfransına hesabat verməsini xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXXVI konfransı
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına
qarşı təcavüzü üzrə
Q Ə T N A M Ə**

Dəməşq, 23-25 may 2009-cu il

İslam Konfransı Təşkilatının prinsip və məqsədlərindən çıxış edərək, Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı Azərbaycanın torpaqlarının 20 faizinin işğalı ilə nəticələnən təcavüzündən ciddi narahatlıq duyaraq,

Azərbaycan torpaqlarının mühüm bir hissəsinin işğal altında qalmasının davam etməsindən və erməni millətinə mənsub məskunların bu ərazilərə qeyri-qanuni köçürülməsindən dərin narahatlığını ifadə edərək,

Erməni təcavüzünün nəticəsində meydana çıxan bir milyon Azərbaycanlı məcburi köçkün və qaçqının vəziyyətindən və humanitar problemlərin böyüklüyü və kəskinliyindən dərin narahatlıq keçirərək,

Bütün əvvəlki müvafiq qətnamələri və xüsusilə İKT-nin 13-14 mart 2008-ci il tarixlərində Seneqal Respublikasının Dakar şəhərində keçirilmiş Sammitində qəbul edilmiş 10/11-P(IS) sayılı qətnaməni bir daha təsdiq edərək,

BMT Nizamnaməsinə ciddi əməl edilməsinə və Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinin tam icrasına çağıraraq,

Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişənin həlli üçün bütün diplomatik və digər səyləri alqışlayaraq,

Bütün üzv dövlətlərin Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyinə hörmət etmək öhdəliyini bir daha təsdiq edərək,

Həmçinin Ermənistan Respublikasının təcavüzkar siyasətinin ATƏT çərçivəsində sülh prosesinə destruktiv təsirini qeyd edərək,

Baş Katibin Hesabatını nəzərə alaraq,

1. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünü ciddi tənqid edir.

2. İşğal olunmuş Azərbaycan ərazilərdə mülki Azərbaycan əhalisinə qarşı törədilmiş hərəkətləri insanlıq əleyhinə cinayət hesab edir.

3. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində arxeoloji, mədəni və dini abidələrin talan edilməsi və dağıdılmasını ciddi tənqid edir.

4. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin, eləcə də BMT Baş Assambleyasının A/RES/62/243 qətnaməsinin ciddi icrasını və Dağlıq Qarabağ regionu da daxil olmaqla bütün işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən erməni qoşunlarının dərhal, qeyri-şərtsiz və tam çıxarılmasını təkidlə tələb edir və Ermənistanı Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət etməyə çağırır.

5. Bütün üzv dövlətləri BMT Baş Katibinin BMT Baş Assambleyasının A/RES/62/243 qətnaməsinin icrası üzrə hazırlanacaq hesabatında əks olunmaq üçün onun sorğusuna cavab verməklə tez bir zamanda öz töhfələrini verməyə və BMT Baş Katibinə cavablarına bütün İKT üzvlərinin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və qovulmuş Azərbaycan əhalisinin öz evlərinə qayıtması, eləcə də ərazilərin işğal altında saxlanmasına yönələn istənilən hərəkətin qarşısının alınması əsasında həllinə aydın dəstəyini əks etdirən prinsipial mövqeyi daxil etməyə təkidlə çağırır. Bundan əlavə, BMT Baş Katibinin sözügedən hesabatının gələcək aylarda BMT Baş Assambleyasının iclasında müzakirə olunacağını nəzərə alaraq, bütün üzv dövlətləri öz Nyu-York və Cenevrədəki Daimi nümayəndəliklərinə və nümayəndə heyətlərinə bu məsələni gündəlikdə saxlamaq və Azərbaycanın bu sahədə irəli sürdüyü təşəbbüslərə güclü dəstək nümayiş etdirmək haqqında göstəriş verməyə çağırır.

6. Ermənistanın yuxarıda sadalanan BMT Təhlükəsizlik Şurası qətnamələrindəki tələbləri hələ də yerinə yetirməməsindən narahatlığını ifadə edir.

7. BMT Təhlükəsizlik Şurasını Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüz faktının olmasını tanımağa, öz qətnamələrinə əməl edilməsini təmin etmək üçün BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə uyğun zəruri tədbirlər görməyə, Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzü pisləməyə və aradan qaldırmağa çağırır və BMT-də bu istiqamətdə əlaqələndirilmiş fəaliyyət göstərməyi qərara alır.

8. Bütün dövlətləri işğalçını münafişəni daha da dərinləşdirmək və Azərbaycan torpaqlarını işğal altında saxlamaq imkanından məhrum etmək üçün Ermənistanı istənilən silah təchizatı və hərbi texnika ilə təmin etməkdən çəkinməyə təkidlə çağırır. Üzv dövlətlərin əraziləri bu cür təchizatın daşınması üçün istifadə olunmamalıdır.

9. Üzv dövlətləri, eləcə də beynəlxalq birliyin digər üzvlərini Ermənistan təcavüzünə və Azərbaycan torpaqlarının işğalına son qoymaq üçün zəruri olan təsirli siyasi və iqtisadi tədbirlər görməyə çağırır.

10. Ermənistan və Azərbaycan arasındakı münafişənin ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə hörmət əsasında ədalətli və sülh yolu ilə həllinə çağırır.

11. Üzv dövlətlərin BMT-nin Nyu-Yorkdakı qərargahı yanında Daimi Nümayəndəliklərinə BMT Baş Assambleyasındakı səsvermə zamanı Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsinə tam dəstək vermək barədə göstəriş verməyi qərara alır.

12. Ermənistanı və ATƏT-in Minsk Qrupunun bütün üzvlərini hazırda ATƏT çərçivəsində davam edən sülh prosesində BMT-nin müvafiq qətnamələri və ATƏT Şurasının 1992-ci il martın 24-də keçirilmiş Birinci Əlavə görüşünün, ATƏT-in 1994-cü il 5-6 dekabr, 1996-cı il 2-3 dekabr, 1999-cu il 18-19 noyabr Sammitləri də daxil olmaqla, ATƏT-in müvafiq qərarları və sənədləri əsasında konstruktiv şəkildə iştirak etməyə və münafişənin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirəcək istənilən hərəkətdən çəkinməyə təkidlə çağırır.

13. Ermənistan və Azərbaycan arasında silahlı münafişənin ATƏT-in 1996-cı il Lissabon Sammitində ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədri tərəfindən verilmiş bəyanatda sadalanan üç prinsip, yəni Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağ regionuna Azərbaycan daxilində ən yüksək özünü idarəetmə dərəcəsi və bu regionun və onun bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təminatı, əsasında həllinə tam dəstəyini ifadə edir.

14. Baş vermiş faktın (fait accompli) nizamlaşdırma üçün əsas olmadığını, eləcə də, nə Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində hazırkı vəziyyətin, nə də səsvermə prosesi keçirmək də daxil olmaqla status-kvonu möhkəmləndirməyə yönəlmiş istənilən fəaliyyətin qanuni şəkildə tanınmasının mümkün olmadığını vurğulayır.

15. Beynəlxalq humanitar hüququ kobud şəkildə pozan və münafişənin sülh yolu ilə nizamlaşdırılmasına zərər verən Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə erməni millətinə mənsub sakinlərin köçürülməsi prosesini dayandıрмаğı və aradan qaldırmağı tələb edir və bu istiqamətdə Azərbaycanın səylərinə, o cümlədən

BMT-nin Nyu Yorkdakı qərargahı yanında Daimi nümayəndəlikləri vasitəsilə BMT Baş Assambleyasındakı söylərinə tam dəstək verməyi qərara alır.

16. İKT üzv dövlətlərindən öz hüquqi və fiziki şəxslərini Dağlıq Qarabağ regionu və Azərbaycanın digər işğal olunmuş ərazilərində iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaqdan çəkinməyə çağırmağı xahiş edir.

17. ATƏT-in Minsk Qrupunun fəaliyyətinə və Azərbaycan və Ermənistanın Xarici işlər nazirləri səviyyəsində keçirilən məsləhətləşmələrə öz dəstəyini və mərhələli həllin Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzün ən ciddi nəticələrini tədricən aradan qaldırmağa kömək edəcəyinə inamını ifadə edir.

18. Baş Katibdən Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüzünə münasibətdə İKT-nin prinsipial və sərt mövqeyini Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının hazırkı Sədrinə çatdırmağı xahiş edir.

19. Azərbaycan Hökuməti və xalqına öz ölkələrini qorumaq üçün həyata keçirdikləri səylərə tam həmrəyliyi və dəstəyini bir daha təsdiq edir.

20. Məcburi köçkünlərin və qaçqınların öz evlərinə təhlükəsiz, şərəf və ləyaqətlə qayıtması üçün şərait yaratmağa çağırır.

21. Qaçqın və məcburi köçkünlərə humanitar yardım göstərmiş bütün üzv dövlətlərə öz minnətdarlığını ifadə edir və digərlərini bu insanlara öz yardımlarını göstərməyə çağırır.

22. Azərbaycan Respublikası ərazisində bir milyon qaçqın və məcburi köçkünün olması ilə bağlı humanitar problemlərin kəskinliyindən narahatlığını ifadə edir və İKT üzv dövlətləri, İslam İnkişaf Bankı və digər İslam institutlarından Azərbaycan Respublikasına lazımı maliyyə və humanitar yardım göstərməyi xahiş edir.

23. Azərbaycanın münaqişənin nəticəsində dəymiş ziyanla əlaqədar müvafiq kompensasiya hüququ olduğunu hesab edir və bu müvafiq ziyanın ödənilməsi üzrə məsuliyyəti Ermənistanın üzərinə qoyur.

24. Baş Katibdən bu qətnamənin icrasında nəzarət etməyi və məsələ üzrə Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 37-ci sessiyasında hesabat verməyi xahiş edir.

**İslam Konfransı Təşkilatı Xarici işlər nazirlərinin XXXVI konfransı
Ermənistan Respublikasının Azərbaycan Respublikasına təcavüzü nəticəsində
işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarında islam tarixi və mədəniyyət
abidələrinin məhv edilməsi və dağıdılması haqqında
Q Ə T N A M Ə**

Dəməşq, 23-25 may 2009-cu il

Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin, arxeologiyasının, etnoqrafiyasının və memarlığının Azərbaycanın və onun xalqının tarixinin ayrılmaz hissəsi kimi İslam irsinin mənbələrindən biri olduğunu dərk edərək;

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının, Laçın və Şuşa rayonları daxil olmaqla Azərbaycanın işğal olunmuş bütün ərazilərindən erməni silahlı qüvvələrinin dərhal, qeyd-şərtsiz və tam çıxarılması, Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsini israrla tələbi barədə 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrini təsdiq edərək;

Ermənistan tərəfindən etnik təmizləmə məqsədi ilə Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən tutulmuş məscidlərinin və islama aid olan digər müqəddəs yerlərinin tam və vəhşiliklə dağıdılmasının insanlıq əleyhinə cinayət olduğunu təsdiq edərək;

Ermənistan Respublikasının işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində erməni təcavüzkarları tərəfindən İslam irsinə vurulmuş böyük zərərlərin, İslam mədəniyyətinə aid misilsiz abidələrin, habelə məscidlərin, məbədlərin, məzarlıqların, arxeoloji qazıntıların, muzeylərin, kitabxanaların, rəsm qalereyalarının, dövlət teatrlarının, musiqi məktəblərinin tam və ya bir qisminin dağıdılması, zəbt edilmiş muzeylərdən çoxsaylı qiymətli əşyaların, milyonlarla kitab və tarixi əlyazmaların ələ keçirilməsi və məhv edilməsi faktlarını qeyd edərək;

Bu barədə Azərbaycan hökumətinin və xalqının narahatlığı tam bölüşərək:

1. Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş ərazilərində İslam sivilizasiyasının tam məhv edilməsinə yönəldilmiş vəhşi hərəkətlərini ciddi surətdə pisləyir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinin Ermənistan tərəfindən qeyri-şərtsiz və mütləq yerinə yetirilməsini tələb edir.

3. Azərbaycanın regional və beynəlxalq səviyyədə göstərdiyi və Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə İslam mədəni dəyərlərinin və

xəzinələrinin qorunması və saxlanması məqsədi daşıyan səylərinə öz dəstəyini təsdiqləyir.

4. Aldığı zərərlərə görə Azərbaycanın müvafiq kompensasiya almaq hüququnun olduğunu və bu zərərin ödənilməsi üçün Ermənistan Respublikasının tam məsuliyyət daşdığını hesab edir.

5. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində məscidlərin, təhsil ocaqlarının, kitabxanaların, muzeylərin İKT-yə üzv dövlətlərin yardımı ilə bərpası üçün İKT-nin bölmələrini və ixtisaslaşdırılmış qurumlarını yardım proqramının təşkili imkanlarını araşdırmağa çağırır.

6. Bu problemə dair İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin mövqeyi barədə BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlara məlumat verilməsinə və İKT-nin himayəsi altında olan qurumlar və ixtisaslaşmış orqanlar çərçivəsində həyata keçirilmiş koordinasiya işlərinə görə İKT Baş Katibliyinə təşəkkür bildirir. Həmçinin bu işə yardım etmiş adı çəkilən qurum və təşkilatlara da, xüsusilə İslam İnkişaf Bankına və İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatına onlar tərəfindən Azərbaycan Respublikasında islama aid olan müqəddəs yerlərin qorunması üzrə layihələrin gerçəkləşdirilməsi üçün proqramların qəbul edilməsinə görə təşəkkür edir.

-----

* 2011-ci il iyunun 28-də İslam Konfransı Təşkilatının (İKT) Xarici işlər nazirləri Şurasının Qazaxıstanın paytaxtı Astanada keçirilən XXXVIII sessiyasında təşkilatın adının dəyişdirilərək İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) adlandırılması haqqında qərar qəbul edilmişdir.

II.6. Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatının (NATO) sənədləri

Müdafiə Planlaşdırması Komitəsi və Nüvə Planlaşdırması Qrupu NATO Baş Qərargahı Yekun Kommünike (çıxarış)

Brüssel, 27 may 1992-ci il

8. Müzakirələrimiz zamanı biz keçmiş Yuqoslaviyada, Naxçıvan da daxil olmaqla Dağlıq Qarabağ və ətrafında mövcud olan münaqişələrlə bağlı dərin narahatlığımızı bildirmişik. Biz hərbi əməliyyatların dayandırılması və məsələlərin sülh yolu ilə nizamlanmaları istiqamətində BMT, ATƏM və Avropa İttifaqı tərəfindən edilən müxtəlif səyləri tamamilə dəstəkləyirik. Biz aidiyyəti olan tərəfləri münaqişələrə son qoymağa çağırırıq.

Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü Yekun Kommünike (çıxarış)

Oslo, 4 iyun 1992-ci il

4. Biz Avro-Atlantika regionunun müxtəlif yerlərində davam edən zorakılıq və dağıntılarla bağlı dərin narahatlığımızı bildiririk. Bu, bizim bütün Avro-Atlantika regionunda sadıq olduğumuz sülh və sabitliyə tamamilə ziddir. Biz Avropada sülh və əməkdaşlığa əsaslanan qaydanın bərqərar edilməsi istiqamətində səylərimizə mane olmamağı üçün azğın milliyyətçilik və mübahisələrin zor yolu ilə həll edilməsi cəhdlərinin qarşısının alınması məqsədilə əlimizdən gələni edəcəyik. Biz keçmiş Yuqoslaviya ərazisində mövcud olan və Dağlıq Qarabağda mərkəzləşən münaqişələrlə bağlı narahatlığımızı ifadə edən ayrıca bəyanatlar vermişik.

Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurası
BƏYANAT
(çıxarış)

Oslo, 5 iyun 1992-ci il

5. Biz, həmçinin, Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında olan böhranın gedişində döyüşlərin intensivləşməsi, insan tələfatının, iztirabların və dağıntıların artması ilə bağlı dərin narahatlıq hissi keçiririk. Biz Minskdə ATƏM-in Konfransının çağırılması qərarını, bu Konfransın uğurla nəticələnməsi üçün Romada ilkin toplantının keçirilməsi kimi addımları və bu münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanması ilə bağlı ATƏM çərçivəsində görülən bütün tədbirləri alqışlayırıq. Bu məqsədə nail olmaq üçün öz töhfəmizi verəcəyik və aidiyyəti olan tərəfləri də eyni tədbir görməyə çağırırıq. Biz sülh prosesinə töhfə vermək məqsədilə ATƏM çərçivəsində regiona vaxtılı-vaxtında müşahidəçilərin yerləşdirilməsinə dair razılıq əldə edilməsi istiqamətindəki söylərini dəstəkləyir və Şuramızın üzvlərinin həmin missiyanın işində iştirak etməyə hazır olduğunu bildiririk.

Biz aidiyyəti olan bütün tərəfləri sülh yolu ilə nizamlanma danışıqlarına mühüm töhfə verən səmərəli atəşkəs əldə etməyə çağırırıq. Biz eyni zamanda, tərəfləri münaqişənin qurbanları üçün təcili tələb olunan humanitar yardımın çatdırılması üçün müvafiq şəraiti təmin etməyə çağırırıq. Biz güc işlədilməsi vasitəsilə ərazilərin əldə edilməsi, sərhədlərin dəyişdirilməsi və ya siyasi məqsədlərə nail olunması üçün hər hansı cəhdin qəbul edilməz olduğunu və bu cəhdin əhəmiyyətli olan uzunmüddətli danışıqlara və dinc nizamlanmaya əsaslanan söylərə yalnız xələl gətirdiyini xüsusilə vurğulayırıq.

Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
NATO Baş Qərargahı
Yekun Kommünike
(çıxarış)

Brüssel, 17 dekabr 1992-ci il

14. Biz Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında cərəyan edən döyüş əməliyyatları ilə əlaqədar dərinədən təəssüflənirik. Biz aidiyyəti olan tərəfləri səmərəli atəşkəsə nail olmağa çağırırıq. Biz BMT və ATƏM-in prinsiplərini, habelə hazırki münaqişə ilə əlaqədar ATƏM-in addım və qərarlarını tam şəkildə dəstəkləyirik. Biz hesab edirik ki, Minskədə keçirilməsi təklif edilən ATƏM-in Konfransı bu münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanması üçün bilavasitə imkan yaradır və biz Roma görüşü çərçivəsində başlanmış işin davam etdirilməsi əsasında konfransın çağırılması ilə bağlı səyləri dəstəkləyirik.

Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
Yekun Kommünike
(çıxarış)

Afina, 10 iyun 1993-cü il

13. Biz bir sıra regional məsələlər, xüsusilə də ATƏM-in Dağlıq Qarabağ üzrə Konfransının məşğul olduğu münaqişəni və keçmiş Sovet İttifaqı ərazisində digər gərginlik mənbələrini, habelə Baltik dövlətləri ərazisindən xarici dövlətlərə məxsus qüvvələrin çıxarılmasının tezliklə başa çatdırılmasının zəruriliyini müzakirə etmişik. Biz sabah Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurasının Əməkdaşlıq Tərəfdaşları ilə də bütün qeyd edilən məsələlərə dair məsləhətləşmələr aparacağıq.

Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurası
BƏYANAT
(çıxarış)

Afina, 11 iyun 1993-cü il

3. Minskdə Dağlıq Qarabağa dair ATƏM Konfransının keçirilməsi planı münaqişənin daimi həlli yolunun tapılması və Ermənistan və Azərbaycan arasında yaxşı qonşuluq münasibətlərinin yaradılması üçün ən yaxşı imkan təklif edir. Biz bütün ölkələr və münaqişə tərəflərinin tam və ləngitmədən yerinə yetirilməli olduqları BMT TŞ-nin 822 sayılı qətnaməsini tamamilə dəstəkləyirik. Biz hərbi əməliyyatların dərhal dayandırılması, bütün işğalçı qüvvələrin Kəlbəcər və son zamanlarda zəbt edilmiş digər Azərbaycan rayonlarından çıxarılması, beynəlxalq humanitar yardım söylərinin maneəsiz çatdırılması, məcburi köçkünlərin yaşayış yerlərinə geri dönmələri üçün zəruri şəraitin yaradılması və danışıqların bərpa edilməsinə çağırırıq. Biz ATƏM-in Minsk Qrupunun Sədrinin Minsk prosesi çərçivəsində sülh planının həyata keçirilməsi məqsədi daşıyan təşəbbüsünü dəstəkləyir və tərəfləri onu qəbul etməyə çağırırıq.

Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
Mətbuat üçün Kommünike
NATO Baş Qərargahı
Dövlət və Hökumət Başçılarının
Bəyannaməsi
(çıxarış)

Brüssel, 11 yanvar 1994-cü il

21. Cənubi Qafqaz regionundakı vəziyyət xüsusi narahatlıq doğurmaqda davam edir. Biz ərazilərin əldə edilməsi üçün güc işlədilməsini pisləyirik. Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstanın ərazi bütövlüyü, müstəqilliyi və suverenliyinə hörmət edilməsi regionda sülh, sabitlik və əməkdaşlığın bərqərar olunması üçün əhəmiyyət kəsb edir. Biz bütün dövlətləri mövcud problemlərin

həll edilməsi ilə bağlı BMT və ATƏM-in himayəsi altında həyata keçirilən beynəlxalq səylərə qoşulmağa çağırırıq.

Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurası
Nazirlərin görüşü
BƏYANAT

İstanbul, 10 iyun 1994-cü il

Biz əminik ki, Dağlıq Qarabağ üzrə Minskdə ATƏM Konfransının keçirilməsi planı, davam etməsi dərin narahatlıq mənbəyi olan münaqişənin ədalətli və davamlı nizamlanması üçün müvafiq vasitələr təklif edir. Biz bir daha vurğulayırıq ki, münaqişə hərbi vasitələrlə deyil, yalnız ATƏM prinsipləri və BMT Nizamnaməsinə hörmətə əsaslanan danışıq yolu ilə nizamlanma və Ermənistan və Azərbaycan və regionun bütün ölkələri arasında yaxşı qonşuluq münasibətlərinin yaradılması yolu ilə həll edilə bilər.

Biz ATƏM-in Minsk Qrupunun fəaliyyətini tam şəkildə dəstəkləyirik. Biz bu məqsədlərə nail olmaq üçün ATƏM-lə əməkdaşlıqda göstərilən bütün vasitəçilik səylərini alqışlayırıq. Biz razıyıq ki, BMT TŞ-nin müvafiq qətnamələrinə uyğun olaraq hərbi əməliyyatların dayandırılması, zor vasitəsilə işğal edilmiş ərazilərdən qoşunların çıxarılması və məcburi köçkünlərin daimi yaşayış yerlərinə qaytarılması daxil olmaqla, güzəşt mühitində əldə edilən atəşkəs və konstruktiv danışıqlar daimi nizamlanma ilə nəticələnən mərhələli sülh prosesi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Biz həlli uzanmış münaqişənin daimi nizamlanmasını sürətləndirmək məqsədilə bu regiona ATƏM müşahidəçilərinin göndərilməsini dəstəkləyirik.

**Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
Yekun Kommünike**

Brüssel, 1 dekabr 1994-cü il

Biz ATƏM-in Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında mövcud olan münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanması sahəsindəki səylərini tamamilə dəstəkləyirik. Bu, ATƏM prinsiplərinin praktiki tətbiqi istiqamətində bütün iştirakçı dövlətlərin siyasi qətiyyət nümayiş etdirilməsi üçün yaxşı fürsət olacaqdır.

Cənubi Qafqazda mövcud olan vəziyyət xüsusi narahatlıq doğurmaqda davam edir. Biz əldə edilmiş atəşkəsi alqışlayır, lakin hesab edirik ki, regionda, xüsusilə də Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında cərəyan edən münaqişələrin dinc və ədalətli nizamlanması yalnız BMT-nin himayəsi və ATƏM-in mexanizmləri vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Ümid edirik ki, ATƏM Dağlıq Qarabağa dair sülh prosesinə səmərəli, o cümlədən 1992-ci il Helsinki Sənədinin 3-cü Fəslinin prinsiplərinə əsasən ATƏM-in beynəlxalq sülhüqoruma əməliyyatının yaradılması vasitəsilə töhfə vermək iqtidarında olacaqdır.

**Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
Yekun Kommünike**

(çıxarış)

Nordvik, 30 may 1995-ci il

Cənubi Qafqazda mövcud olan vəziyyət xüsusi narahatlıq doğurmaqda davam edir. Biz Dağlıq Qarabağ ərazisində davam edən atəşkəsin ümumilikdə səmərəli olmasını alqışlayırıq. Biz, Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında mövcud olan münaqişənin siyasi nizamlanmasına nail olmaq istiqamətində Minsk Qrupunun səylərini dəstəkləyirik ki, bu nizamlanma, digər şərtlərlə yanaşı, Budapeşt Sammitində əldə edilmiş razılığa əsasən ATƏT-in beynəlxalq sülhməramlı qüvvələrinin yerləşdirilməsinə imkan verəcəkdir.

Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
Yekun Kommünike

Brüssel, 5 dekabr 1995-ci il

Biz, Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında mövcud olan münaqişənin siyasi nizamlanmasına nail olmaq istiqamətində Minsk Qrupunun davam edən səylərini dəstəkləyirik ki, bu nizamlanma, digər şərtlərlə yanaşı, Budapeşt Sammitində əldə edilmiş razılığa əsasən ATƏT-in beynəlxalq sülhməramlı qüvvələrinin yerləşdirilməsinə imkan verəcəkdir.

Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
Yekun Kommünike
(çıxarış)

Berlin, 3 iyun 1996-cı il

Biz Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında mövcud olan münaqişənin siyasi nizamlanmasına nail olmaq istiqamətində Minsk Qrupunun səylərini dəstəkləyirik.

Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
Yekun Kommünike
(çıxarış)

Brüssel, 10 dekabr 1996-cü il

Bütün dövlətlərin demokratik və iqtisadi inkişafı, müstəqilliyi, suverenliyi və ərazi bütövlüyü Avro-Atlantika məkanında sabitlik və təhlükəsizliyin mühüm amilləridir. Biz özünün müxtəlif missiyaları vasitəsilə bir sıra regional münaqişələrdə vasitəçilik səyləri həyata keçirdiyinə görə ATƏT-i təqdir edir və Milli Azlıqlar üzrə Ali Komissarın dəyərli işini yüksək qiymətləndirik. Biz Dağlıq

Qarabağ və onun ətrafında mövcud olan münaqişənin siyasi nizamlanmasına nail olmaq istiqamətində Minsk Qrupunun söylərini dəstəkləyirik.

**NATO Zirvə Toplantısının
Kommünikəsi
(çıxarış)**

İstanbul, 28-29 iyun 2004-cü il

31. Avro-Atlantik Tərəfdaşlığını gücləndirərkən, biz Qafqaz və Mərkəzi Asiyanın strateji baxımdan vacib regionlarındakı tərəfdaşlarımızla birgə işləməyə xüsusi diqqət yetirəcəyik. Bu məqsədlə, iki əlaqələndirici zabitin, o cümlədən Beynəlxalq Katibliyin tərkibindən hər iki region üzrə xüsusi nümayəndənin təyin edilməsi də daxil olmaqla, NATO təkmilləşdirilmiş əlaqələndirmə vasitələrindən istifadə etmək razılığına gəlmişdir. Biz Gürcüstan, Azərbaycan və Özbəkistanın NATO ilə Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planlarının hazırlanması ilə bağlı qərarını alqışlayırıq. Bu, İttifaq ilə daha sıx Tərəfdaşlıq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı həmin dövlətlərin söylərində əhəmiyyətli irəliləyiş təşkil edir. Biz Gürcüstanın yeni hökumətinin islahatlar sahəsindəki öhdəliyini alqışlayırıq.

**NATO Zirvə Toplantısının
BƏYANATI
(çıxarış)**

Riqa, 28-29 noyabr 2006-cı il

43. Biz Cənubi Qafqazda və Moldova Respublikasında regional münaqişələrin təkidlə davam etməsinə təəssüf edirik. Bizim dövlətlərimiz Ermənistanın, Azərbaycanın, Gürcüstanın və Moldovanın ərazi bütövlüyünü, müstəqilliyini və suverenliyini dəstəkləyir. Biz bu dövlətlərin cəlb olunduğu münaqişələrin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olmaq məqsədilə davam edən söyləri dəstəkləyirik.

**NATO Zirvə Toplantısının
BƏYANATI**
(çıxarış)

Buxarest, 2-4 aprel 2008-ci il

43. Biz Cənubi Qafqazda və Moldova Respublikasında regional münaqişələrin təkidlə davam etməsindən narahatıq. Bizim dövlətlərimiz Ermənistanın, Azərbaycanın, Gürcüstanın və Moldovanın ərazi bütövlüyünü, müstəqilliyini və suverenliyini dəstəkləyir. Biz bu prinsiplər nəzərə alınmaqla bu regional münaqişələrin sülh yolu ilə həll edilməsi yolunda səyləri dəstəkləməkdə davam edəcəyik.

**Şimali Atlantika Şurası Nazirlərin görüşü
Yekun Kommünike**
(çıxarış)

Brüssel, 2-3 dekabr 2008-ci il

35. Biz Cənubi Qafqazda və Moldova Respublikasında regional münaqişələrin təkidlə davam etməsindən narahatıq. Biz Ermənistanın, Azərbaycanın, Gürcüstanın və Moldovanın ərazi bütövlüyünü, müstəqilliyini və suverenliyini dəstəkləməkdə davam edirik. Regionun tam təhlükəsizliyi üçün münaqişələrin bu prinsiplər əsasında sülh yolu ilə həll olunmasının vacibliyi artmışdır.

Biz bu məqsədlə səyləri gələcəkdə də dəstəkləyəcək və regionda narahatçılıq doğuran məsələlər üzrə bu ölkələrlə məsləhətləşmələr aparmağa hazırıq. Biz həmçinin, münaqişələrin qarşısının alınması və münaqişələrin dinc yolla həll edilməsi mexanizmlərindən tam faydalanmaq məqsədilə göstərdiyi səylərdə bu dövlətləri dəstəkləyəcəyik.

**NATO Zirvə Toplantısının
BƏYANATI
(çıxarış)**

Strasburq / Kehl, 3-4 aprel 2009-cu il

58. Biz Cənubi Qafqazda və Moldova Respublikasında uzadılmış regional münaqişələrin təkidlə davam etməsindən narahatıq. Konstruktiv şəkildə münaqişələrin sülh yolu ilə həlli ilə məşğul olmaq bu regionlardakı bütün tərəflər üçün vacibdir. Biz onların hamısını regional təhlükəsizlik və sabitliyə xələl gətirə biləcək bütün addımlardan çəkinməyə və hazırkı danışıqlar formatlarına hörmət etməyə çağırırıq. Biz Ermənistanın, Azərbaycanın, Gürcüstanın və Moldova Respublikasının ərazi bütövlüyünü, müstəqilliyini və suverenliyini dəstəkləməkdə davam edir və həmçinin, bu prinsiplər nəzərə alınmaqla bu regional münaqişələrin sülh yolu ilə həll edilməsi yolunda səyləri dəstəkləməkdə davam edəcəyik. Biz ATƏT-in bu regionlarda səyləri və proseslərini alqışlayırıq və Qafqaz Sabitlik və Əməkdaşlıq Platforması bu səylərə əhəmiyyətli tamamlayıcı ola bilər.

**NATO Zirvə Toplantısının
Yekun Bəyannaməsi
(çıxarış)**

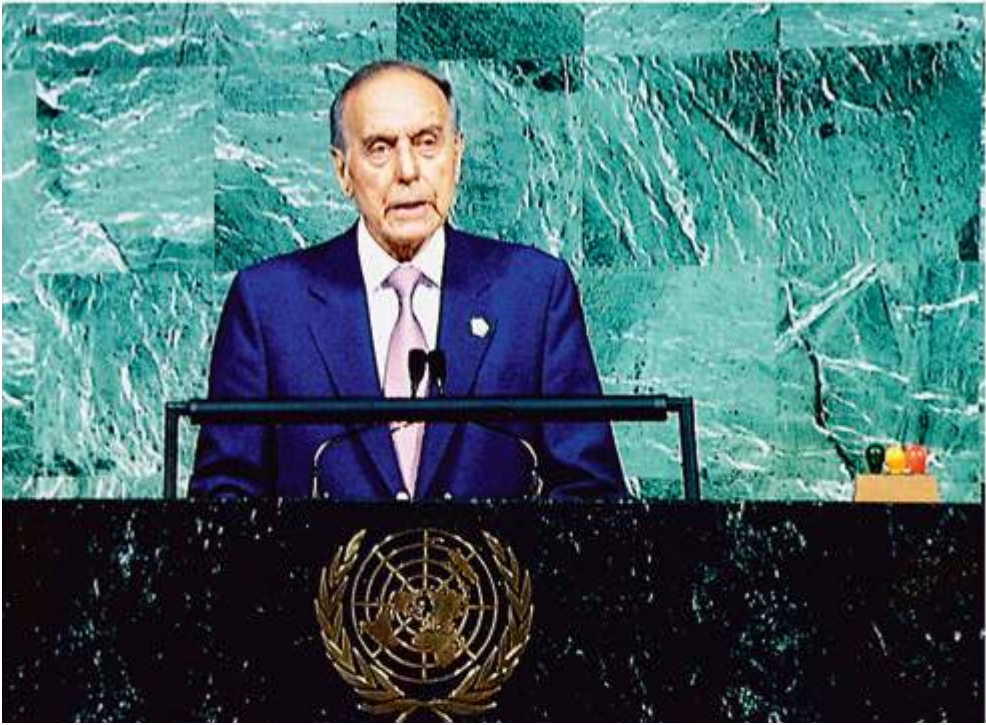
Lissabon, 19-20 noyabr 2010-cu il

35. Avratlantik məkanda sülhün bərqərar olunması məqsədimiz naminə, Cənubi Qafqazda və Moldova Respublikasında uzadılmış regional münaqişələrin təkidlə davam etməsi Alyans üçün ciddi narahatlıq doğuran məsələ olaraq qalır. Biz bütün tərəfləri münaqişənin sülh yolu ilə həllində konstruktivlik və güclü siyasi iradə göstərməyə və hazırkı danışıqlar formatlarına hörmət etməyə çağırırıq. Biz onların hamısını regional təhlükəsizlik və sabitliyə xələl gətirən addımlardan çəkinməyə səsləyirik. Biz Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Moldovanın ərazi bütövlüyünə, müstəqilliyinə və suverenliyinə dəstəyimizə sadıq qalırıq, həmçinin bu regional münaqişələrin həmin prinsiplər nəzərə alınmaqla sülh yolu ilə həll edilməsi naminə səyləri dəstəkləməyə davam edəcəyik.

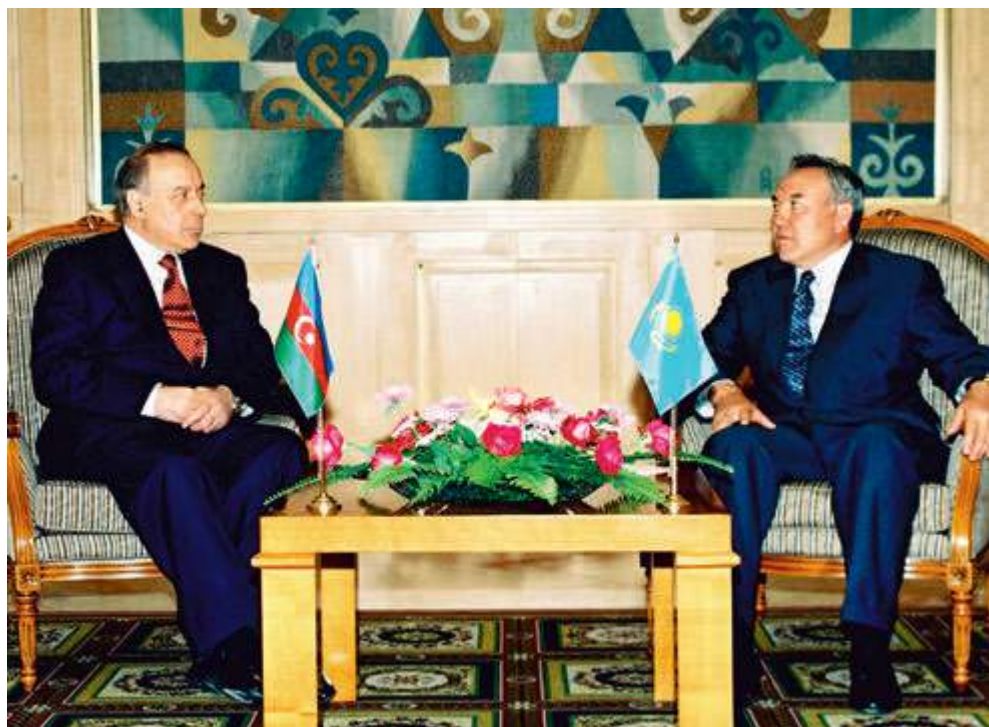

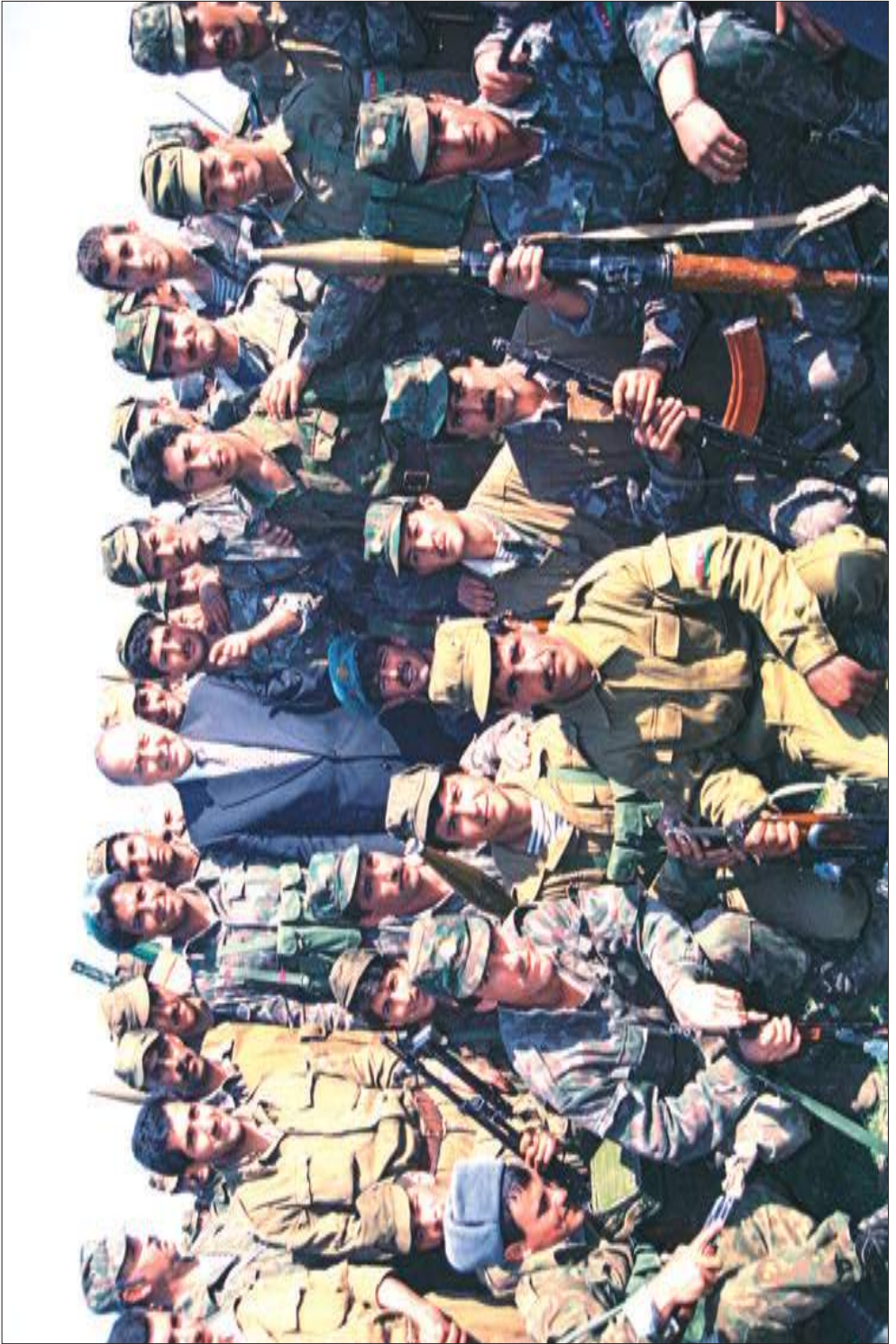

**Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin
nizama salınması istiqamətində Azərbaycan və
Ermənistan prezidentləri arasında keçirilmiş görüşlərin**

S İ Y A H I S I

	Tarix	Görüşlərin keçirildiyi yer
1.	28 aprel 1998-ci il	<i>Moskva, Rusiya. MDB-nin toplantısı çərçivəsində</i>
2.	1 aprel 1999-cu il	<i>Moskva, Rusiya. MDB-nin Sammiti çərçivəsində, Rusiyanın təşəbbüsü ilə</i>
3.	26 aprel 1999-cu il (ilk birbaşa danışıqlar)	<i>Vaşinqton, ABŞ. NATO-nun 50 illik yubiley toplantısından sonra ABŞ-ın təşəbbüsü ilə</i>
4.	16 iyul 1999-cu il	<i>Cenevrə, İsveçrə. İki respublika prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>
5.	22 avqust 1999-cu il	<i>Cenevrə, İsveçrə. İki respublika prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>
6.	10 sentyabr 1999-cu il	<i>Yalta, Ukrayna. Baltik-Qara Dəniz Forumu çərçivəsində</i>
7.	11 oktyabr 1999-cu il	<i>Sədərək, Naxçıvan, Azərbaycan. İki respublika prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>
8.	17 noyabr 1999-cu il	<i>İstanbul, Türkiyə. ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Sammiti çərçivəsində</i>
9.	24 yanvar 2000-ci il	<i>Moskva, Rusiya. MDB-nin Sammiti çərçivəsində. Rusiyanın təşəbbüsü ilə</i>
10.	28 yanvar 2000-ci il	<i>Davos, İsveçrə. Ümumdünya İqisadi Forumu çərçivəsində. İki respublika prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>
11.	20 iyun 2000-ci il	<i>Moskva, Rusiya. MDB-nin Sammiti çərçivəsində. Rusiyanın təşəbbüsü ilə</i>
12.	18 avqust 2000-ci il	<i>Krım, Ukrayna. MBD dövlət başçılarının qeyri-rəsmi Sammiti çərçivəsində. İki respublika prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>

13.	7 sentyabr 2000-ci il	<i>Nyu-York, ABŞ. “Minillik Sammiti” çərçivəsində. İki respublika prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>
14.	1 dekabr 2000-ci il	<i>Minsk, Belarus. MDB-nin Sammiti çərçivəsində. İki respublika prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>
15.	26 yanvar 2001-ci il	<i>Paris, Fransa. Marini sarayı. Fransanın təşəbbüsü ilə, sonradan Fransa Prezidentinin iştirakı ilə</i>
16.	5 mart 2001-ci il	<i>Paris, Fransa, Yelisey sarayı. Fransanın təşəbbüsü ilə, sonradan Fransa Prezidentinin iştirakı ilə</i>
17.	3-7 aprel 2001-ci il	<i>Ki-Uest, Florida ştatı, ABŞ. ABŞ-in təşəbbüsü ilə, sonradan ABŞ Dövlət katibinin iştirakı ilə</i>
18.	31 may 2001-ci il	<i>Minsk, Belarus. MDB-nin Sammiti çərçivəsində. Rusiyanın təşəbbüsü ilə</i>
19.	1 avqust 2001-ci il	<i>Soçi, Rusiya. MDB dövlət başçılarının qeyri-rəsmi Sammiti çərçivəsində, sonradan Rusiya Prezidentinin iştirakı ilə</i>
20.	30 noyabr 2001-ci il	<i>Moskva, Rusiya. MDB-nin Sammiti çərçivəsində, sonradan Rusiya Prezidentinin iştirakı ilə</i>
21.	14 avqust 2002-ci il	<i>Sədarək, Naxçıvan, Azərbaycan. İki respublika prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>
22.	6 oktyabr 2002-ci il	<i>Kişinyov, Moldova. MDB-nin Sammiti çərçivəsində, sonradan ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin iştirakı ilə</i>
23.	21 noyabr 2002-ci il	<i>Praqa, Çexiya. NATO-nun Sammiti çərçivəsində, sonradan ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin iştirakı ilə</i>
24.	11 dekabr 2003-cü il	<i>Cenevrə, İsveçrə. İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Dünya Sammiti çərçivəsində, sonradan ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin iştirakı ilə</i>

25.	28 aprel 2004-cü il	<i>Varşava, Polşa. Avropa İqtisadi Sammiti çərçivəsində, sonradan ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin iştirakı ilə</i>
26.	15 sentyabr 2004-cü il	<i>Astana, Qazaxıstan. MDB-nin Sammiti çərçivəsində, Rusiya Prezidentinin, sonradan ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin iştirakı ilə</i>
27.	15 may 2005-ci il	<i>Varşava, Polşa. Avropa Şurasına üzv olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Sammiti çərçivəsində</i>
28.	27 avqust 2005-ci il	<i>Kazan, Tatarıstan, Rusiya. ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin iştirakı ilə.</i>
29.	10-11 fevral 2006-cı il	<i>Rambuye (Parisin 50 km-də), Fransa. ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin iştirakı ilə</i>
30.	5 iyun 2006-cı il	<i>Buxarest, Rumıniya. “Dialog və Tərəfdaşlıq Naminə” Qara Dəniz Forumu çərçivəsində</i>
31.	28 noyabr 2006-cı il	<i>Minsk, Belarus, MDB-nin Sammiti çərçivəsində</i>
32.	9 iyun 2007-ci il	<i>Sankt-Peterburq, Rusiya. “Konqreslər sarayı dövlət kompleksinin Baltik ulduzu” mehmanxanasında, MDB-nin qeyri-rəsmi Sammiti çərçivəsində</i>
33.	5 iyun 2008-ci il	<i>Sankt-Peterburq, Rusiya. MDB-nin qeyri-rəsmi Sammiti çərçivəsində</i>
34.	2 noyabr 2008-ci il	<i>Moskva, Rusiya. “Mayn Dorf” iqamətgahı, Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi və ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin iştirakı ilə</i>
35.	28 yanvar 2009-cu il	<i>Sürix, İsveçrə. ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin iştirakı ilə</i>
36.	7 may 2009-cu il	<i>Praqa, Çexiya. “Şərq Tərəfdaşlığı” Sammiti çərçivəsində</i>
37.	4 iyun 2009-cu il	<i>Sankt-Peterburq, Rusiya. Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>
38.	17-18 iyul 2009-cu il	<i>Moskva, Rusiya. “President Hotel”, Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>

39.	8-9 oktyabr 2009-cu il	<i>Kişinyov, Moldova. MDB-nin Sammiti çərçivəsində</i>
40.	22 noyabr 2009-cu il	<i>Münhen, Almaniya. Fransanın baş konsulunun iqamətgahı</i>
41.	25 yanvar 2010-cu il	<i>Soçi, Rusiya. "Adler" Beynəlxalq hava limanında, Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>
42.	17 iyun 2010-cu il	<i>Sankt-Peterburq, Rusiya. Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>
43.	27 oktyabr 2010-cu il	<i>Həştərxan, Rusiya. Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>
44.	5 mart 2011-ci il	<i>Soçi, Rusiya. Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>
45.	24 iyun 2011-ci il	<i>Kazan, Rusiya. Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>
45.	25 yanvar 2012-cu il	<i>Soçi, Rusiya. "Krasnaya Polyana" iqamətgahı, Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>
47.	19 noyabr 2013-cü il	<i>Vyana, Avstrya. ATƏT-in Minsk qruphəmsədrələrinin iştirakı ilə</i>
48.	10 avqust 2014-cü il	<i>Soçi, Rusiya. "Boçarov Ruçey" iqamətgahı, Rusiya prezidentinin vasitəçiliyi ilə</i>
49.	4 sentyabr 2014-cü il	<i>Nyu-Port, Uels. NATO-nun Sammiti çərçivəsində, ABŞ-ın təşəbbüsü ilə</i>
50.	27 oktyabr 2014-cü il	<i>Paris, Fransa. Fransa prezidentinin təşəbbüsü ilə</i>
51.	19 dekabr 2015-ci il	<i>Bern, İsveçrə. ATƏT-in Minsk qruphəmsədrələrinin iştirakı ilə</i>

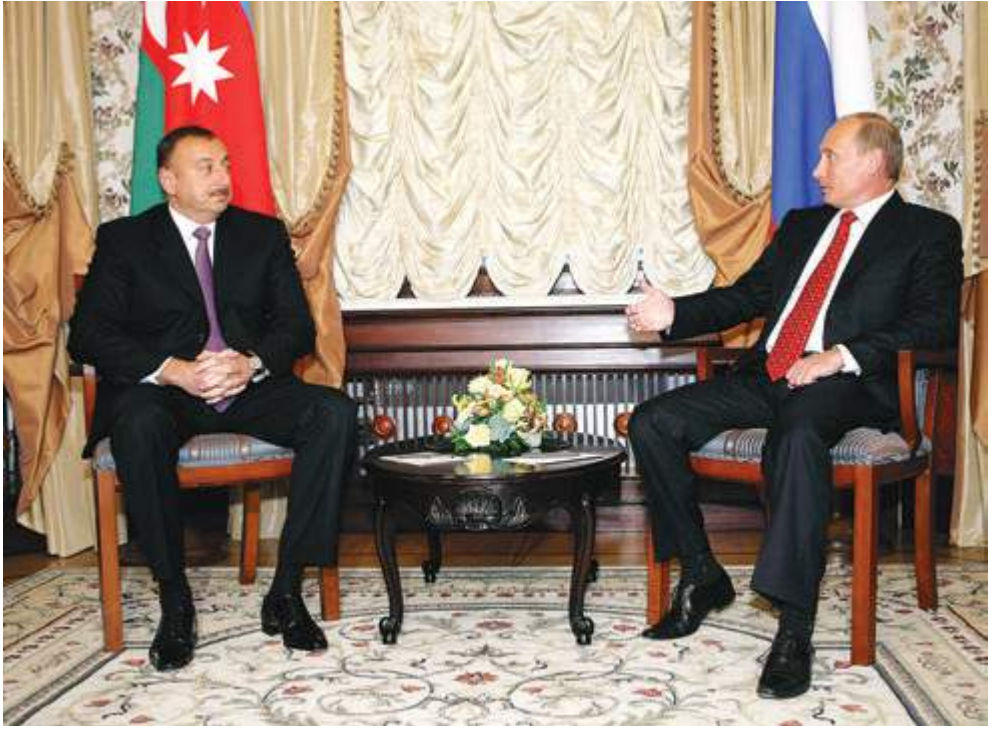

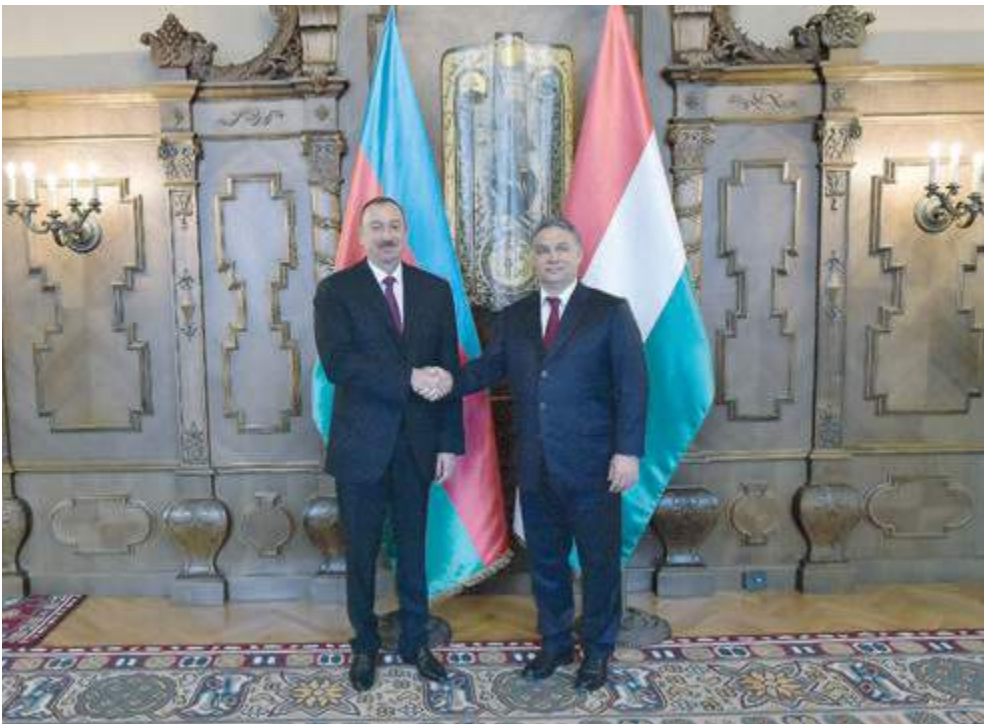

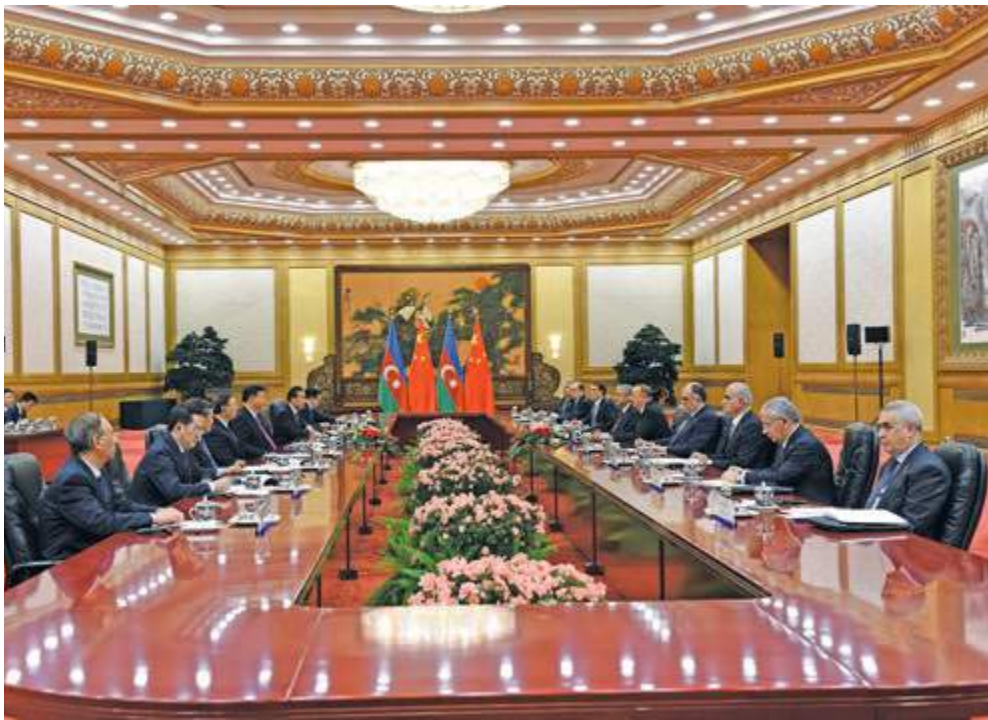

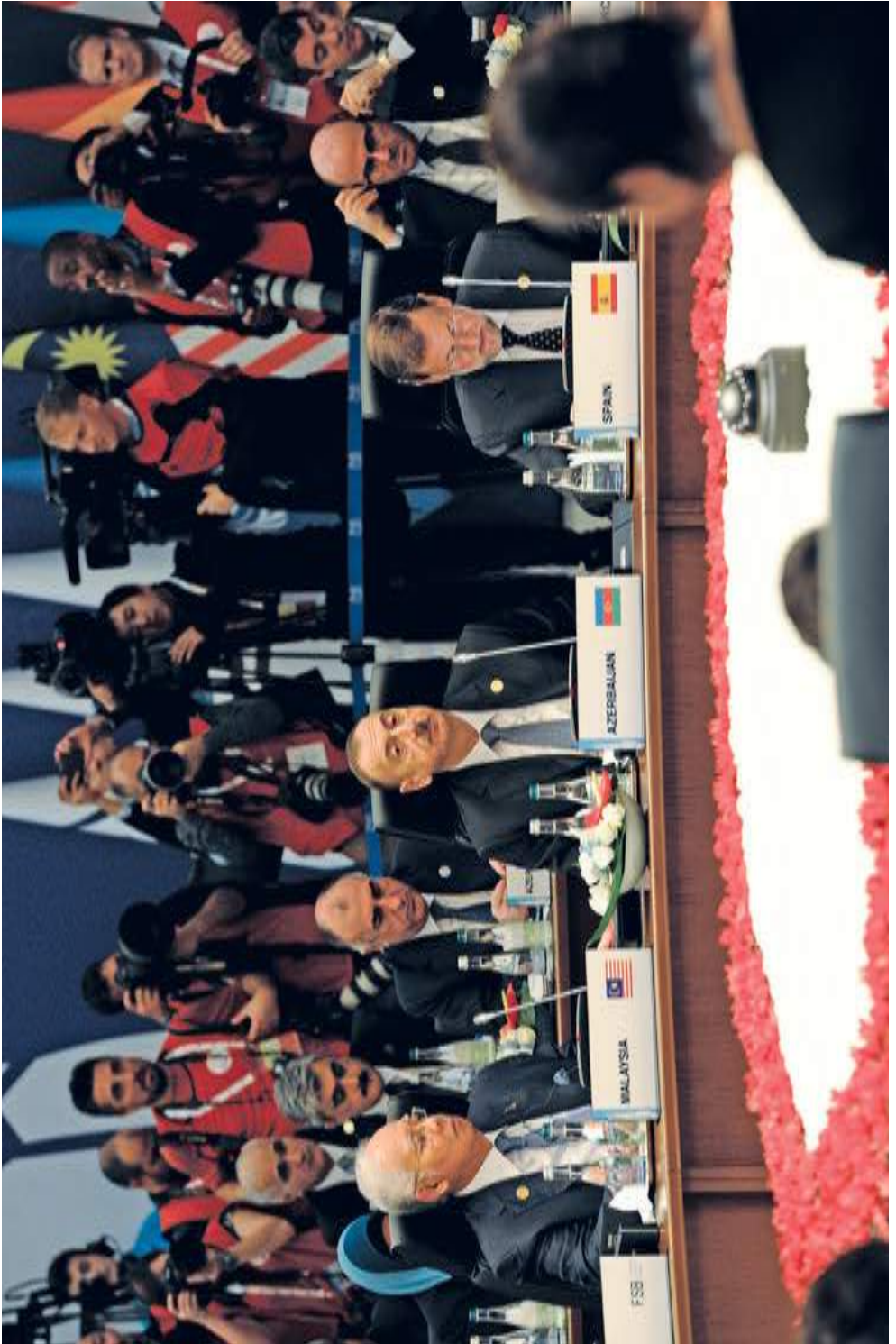

Elçin Əhmədov
ERMƏNİSTANIN AZƏRBAYCANA TƏCAVÜZÜ:
Sənədlər və materiallar

***

Elchin Ahmedov
AGGRESSION OF ARMENIA AGAINST AZERBAIJAN:
Documents and materials

***

Эльчин Ахмедов
АГРЕССИЯ АРМЕНИИ ПРОТИВ АЗЕРБАЙДЖАНА:
Документы и материалы

***

Dizayner: *Həsənov Arif*
Səhifələmə: *Duxanina Alianna*

Çapa imzalanmışdır 25.12.2015.
Kağız formatı 70×100 ¹/₁₆.
Fiziki çap vərəqi 20,25.
Tiraj 2000.
Sifariş 1.

“Letterpress” nəşriyyat evində çap olunmuşdur.
e-mail: office@letterpress.az

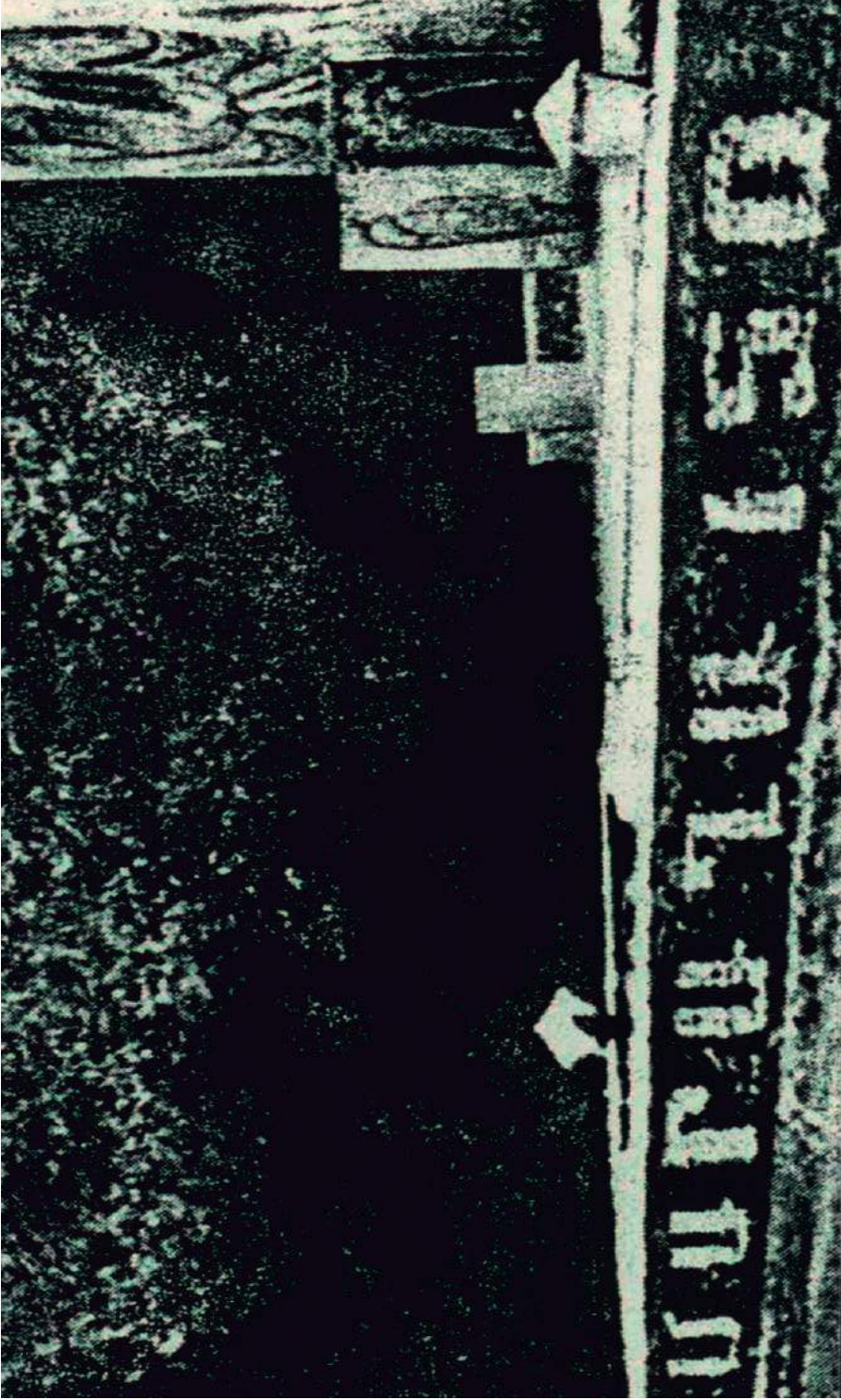
ISBN 978-9952-452-69-3

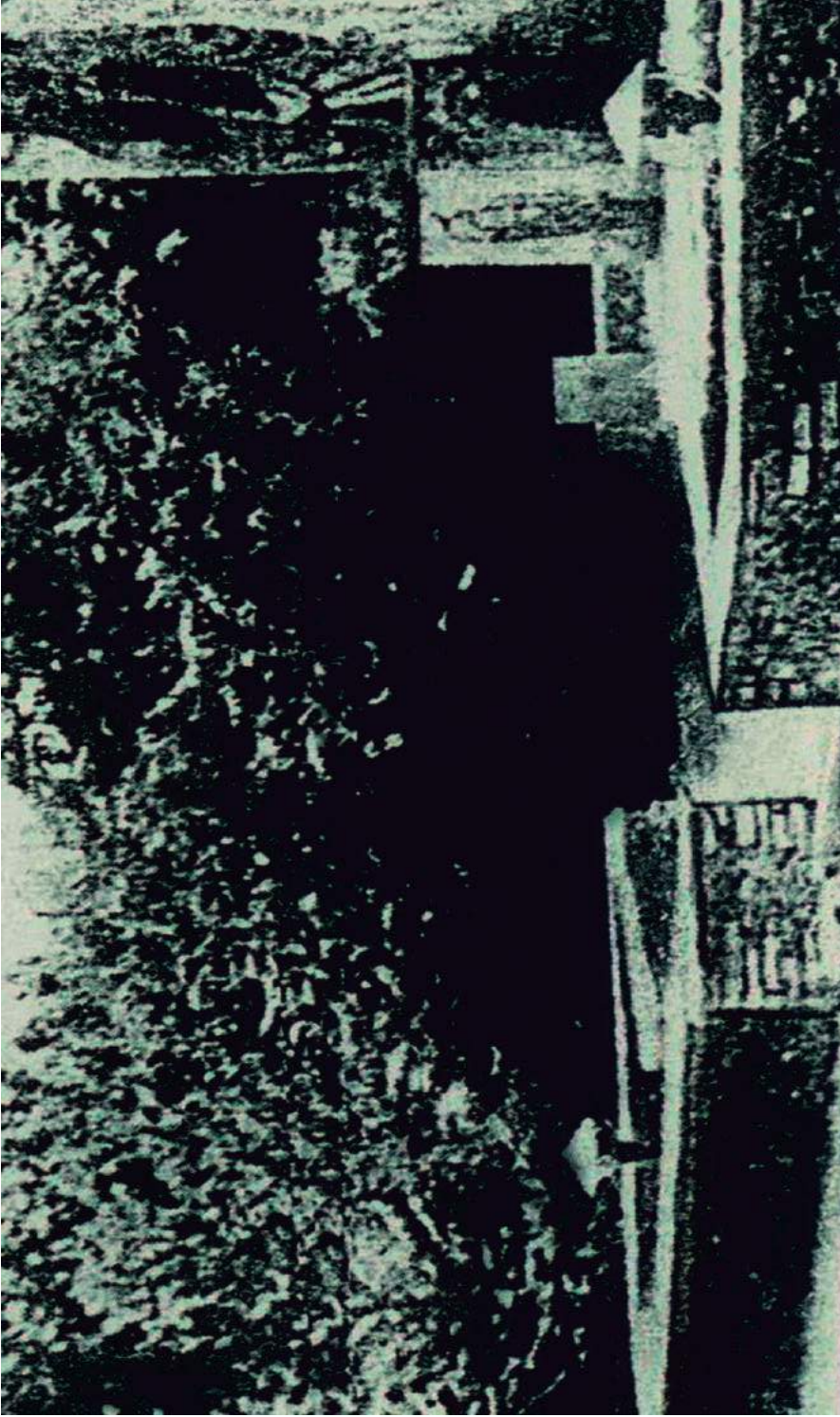
9 789952 452693

*Ermənilərin İrandan Azərbaycan torpaqlarına (Naxçıvan, İrəvan, Qarabağ) köçürülməsi
(Rus rəssamı V. Maşkovun çəkdiyi şəkil). 1828-ci il.*

Ermanilərin 1828-ci ildə İrəndən Azərbaycan torpaqlarına köçürülmələrinin 150 illiyi münasibəti ilə qoyduqları abidə (Abidənin üzərində ermənicə “Marağa - 150” yazılmışdır). Ağdərə, 1978-ci il.

Həmin abidənin ermənilərin köçürülməsi tarixini göstərən ("Marağa - 150") hissəsinin erməni millətçiləri tərəfindən sökülükdən sonrakı görünüşü. Ağdərə, 1988-ci il.

